

Војно

ДЕЛО

YU ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

3

1997

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 3/1997.

ГОДИНА XLIX

мај – јун

Издаје двомесечно

НОВИНСКО-ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА „ВОЈСКА“

НАЧЕЛНИК

Станоје ЈОВАНОВИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Славољуб ШУШИЋ, генерал-мајор (председник);
проф. др Андреја МИЛЕТИЋ; мр Душан ВИШЊИЋ, пуковник;
др Радомир ЈАНКОВИЋ, пуковник; проф. др Александар
ДРАШКОВИЋ; проф. др Мирољуб ЈЕВТИЋ; др Радован
ИЛИЋ, пуковник; др Милорад ЂОРЂЕВИЋ, пуковник;
мр Милован ВЛАЈКОВИЋ, пуковник; проф. др Радосав
АНЂЕЛКОВИЋ, пуковник; мр Петар ДРАЖИЋ, пуковник;
др Радосав ШУЉАГИЋ; др Светозар РАДИШИЋ, пуковник
(секретар); мр Слободан ЈАУКОВИЋ; др Милинко
СТИШОВИЋ, пуковник; мр Јан МАРЧЕК,
потпуковник; мр Милан ШУМОЊА, мајор

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

др Светозар РАДИШИЋ, пуковник

Уредници

Станислав АРСИЋ, потпуковник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,
Ул. Бирчанинова бр. 5 * Главни и одговорни уредник: цивилни
681-565, војни – централа 2351-020, локал 29-487; уредници:
33-060 и 33-928; технички секретар 33-258 * Претплата: централа
656-122, локал 22-584 (за часопис „Војно дело“) * Пошт. фах 692
* Жиро-рачун НИУ „ВОЈСКА“ код Службе платног промета:
40823-849-0-2393 * Цена броја 20,00 динара; за иностранство 8,00
УСД, 13 ДЕМ.

Међународни односи

Недељко Ђопић, генерал-потпуковник	Војне доктрине великих сила и могућност одбране малих земаља	9
Проф. др Мирољуб Јевтић	Међуверски односи и војна стабилност Албаније	24
Мр Станислав Стојановић	Неминовност сукоба у политичкој филозофији Томаса Хобса	44

Одбрамбени систем

Др Бошко Надовеза, пуковник	Прогнозирање развоја наоружања и војне опреме у оквиру интегралног планирања кадра	67
Др Ђорђе Радојевић, пуковник	Студијски рад у високошколској војној настави	78

Погледи

Доц. др Милинко Стишовић, пуковник	Захтеви доктрине одбране и војне доктрине Савезне Републике Југославије	89
Др Влајко Петковић	Политичко јавно мњење	99
Мр Душан Вишњић, пуковник	Извори отпора новим научним сазнањима	110
Мр Митар Ковач, мајор	Функције борбених дејстава	129

Портрети великана

Божидар Јововић, проф	Генерал Сава Грујић – војник, политичар и дипломата	155
-----------------------	---	-----

Прикази

Раде Дробац	Погрешно признате сецесије	175
Мр Љубо Ракић, дипл. инж.	Први информатички рат	187

International relations

Nedeljko Ćopić, Lt. General	Military doctrines of great powers and possibilities of small countries for defence	9
Prof. D Sc Mirosljub Jeftić	Interrelations between religions and military stability in Albania	24
M Sc Stanislav Stojanović	Inevitability of conflict in the political philosophy of Thomas Hobbes	44

Defence system

D Sc Boško Nadoveza, Colonel	Prognostication of development of armaments and military equipment in the system of integrated planning of cadres .	67
D Sc Đorđe Radojević, Colonel	Studies in military education in high military schools	78

Views

D Sc Milinko Stišević Colonel	Demands posed by the defence and military doctrines of Federal Republic Yugoslavia	89
D Sc Vlajko Petković	Political public opinion	99
M Sc Dušan Višnjić, Colonel	Sources of resistance to new scientific cognitions	110
M Sc Mitar Kovač, Major	Functions of combat operations	129

Portraits of great personalities

Božidar Jovović, Prof.	General Sava Grujić – soldier, politician and diplomat	155
------------------------	--	-----

Reviews

Rade Drobac	Wrongly recognized secessions	175
M Sc Ljubo Rakić, Eng.	The first information war	187

SOMMAIRE

Rapports internationaux

- Nedeljko Čopić, Général de division Les doctrines militaires des grandes puissances et les possibilités de défense des petits pays 9
- Prof. dr Miroljub Jevtić Rapports inter-religieux et la stabilité militaire de l'Albanie 24
- Mr Stanislav Stojanović Certitude des conflits dans la philosophie de Thomas Hobs 44

Système de défense

- Dr Boško Nadoveza, Colonel Prognostic de développement de l'armement et de l'équipement militaire dans le cadre de planification intégrale des effectifs 67
- Dr Đorđe Radojević, Colonel Le travail d'étude durant l'éducation dans l'établissement militaire d'école 78

Points de vue

- Doc. de Milinko Stišović, Colonel Les demandes de la doctrine de défense et de la doctrine militaire de la République Fédérale de Yougoslavie 89
- Dr Vlajko Petković Opinion publique politique 99
- Mr Dušan Višnjić, Colonel Sources de la résistance contre les connaissances scientifiques 110
- Mr Mitar Kovač, Commandant Fonctions des activités de combat . . . 129

Portraits des grands

- Božidar Jovović, prof. Général Grujić - soldat, politicien et diplomate 155

Compte rendus

- Rade Drobac Sécessions malreconnues 175
- Mr Ljubo Rakić, ing. dipl. La première guerre informatique 187

Международные отношения	
Неделько Чопич, генерал-полковник	Военные доктрины великих держав и возможности обороны маленьких стран 9
Проф. д-р Мирюлюб Евтич	Межрелигиозные отношения и военная стабильность Албании 24
Канд. наук Станислав Стоянович	Неминуемость столкновений в политической философии Томаса Гоббса . . 44
Оборонительная система	
Д-р Бошко Надовеца, полковник	Прогнозирование развития вооружения и военной техники и рамках интегрального планирования кадров . 67
Д-р Джордже Радоевич, полковник	Учеба в высшем военном преподавании 78
Взгляды	
Доц. д-р Милинко Стишович, полковник	Требования доктрины обороны и военной доктрины Союзной Республики Югославии 89
Д-р Влайко Петкович	Политическое общественное мнение 99
Канд. наук Душан Вишнич, полковник	Источники сопротивления новым научным сознаниям 110
Канд. наук Митар Ковач, майор	Функции боевых действий 129
Портреты знаменитых людей	
Божидар Йовович, проф.	Генерал Груич – солдат, политик и дипломат 155
Разборы книг	
Раде Дробац	Ошибочно признанная сецессия 175
Канд. наук Любо Ракич, дипл. инж.	Первая информационная война 187

Die Internationalebeziehungen

Nedeljko Čopić, Generaloberstleutnant	Die Militärdoktrin der Grossmächte und die Möglichkeit der Verteidigung der Kleinesländer	9
Der Professor, Dr Miroljub Jeftić	Die Zwischenreligiösebeziehungen und die Militärstabilität des Albanien . . .	24
Mr Stanislav Stanojević	Die Unvermeidlichkeit des Zusammenstosses in der politischen Philosophie Thomas Hobs	44

Das Verteidigungssystem

Dr Boško Nadoveza, Oberst	Die Beurteilung der Entwicklung der Waffen und die Militärausrüstung im System des integralen planen Kaders . . .	67
Dr Đorđe Radojević, Oberst	Die Studienarbeit in der hochschulen Militärunterricht	78

Die Überblicken

Doc. Dr. Milinko Stišović, Oberst	Die Verlangen der Doktrin der Verteidigung und die Militärdoktrin der Bundesrepublik Jugoslawiens	89
Dr. Vlajko Petković	Die politische öffentlich Meinung	99
Mr. Dušan Višnjčić, Oberst	Die Quelle des Widerstandes des neuen wissenschaftlichen Erkenntnisses in der Polemistik	110
Mr. Mitar Kovač, Major	Die Funktion der Kampfwirkungen . .	129

Das Porträt der Grossen

Božidar Jovović, der Professor	General Sava Grujić – Der Soldat, Politiker und Diplomat	155
-----------------------------------	--	-----

Die Darstellungen

Rade Drobac	Die falsche Anerkänung der Sezession .	175
Mr. Ljubo Rakić, dipl. ing.	Der echte informatische Krieg	187

Војне доктрине великих сила и могућност одбране малих земаља

УДК 355.02

Недељко Ћопић, генерал-потпуковник

Нагле промене у свету, у политичкој и војној сфери, смањиле су опасност од светског нуклеарног рата, али ће се према малим земљама чији се политички и укупни развој не буде подударао с интересима великих сила примењивати и даље најразноврснији притисци, укључујући и моделе агресије с нижим степеном ризика од проширења сукоба. Такви модели агресије, који су прерасли у доктрину сукоба ниског интензитета, већ су попримили карактеристике глобалности по циљевима и методама реализације. Изабрани модел и начин извођења агресије зависиће од регионалних и ширих интереса агресора, а посебно од политичке и укупне стабилности, међународне позиције и одбрамбене снаге малих земаља.

Мале земље, да би очувале независност, морају се организовати и развијати на демократским основама и савременим развојним програмима, уз усклађен однос и обавезе свих субјеката и потенцијала у одбрани земље. Посебно је значајно усвајање најповољније доктрине одбране, којом се регулишу значајна питања политике одбране и место, улога и задаци свих субјеката у одбрани. Оружане снаге малих земаља у одбрани од агресије и даље имају одлучујући значај, али морају да буду чврсто увезане са свим осталим субјектима земље у јединствен, жилав и отпоран одбрамбени систем.

У организацији оружаних снага тежиште треба да буде на изналажењу решења која обезбеђују брзу, ефикасну, разноврсну и за агресора непредвидљиву употребу ОС, а систем командовања треба поједноставити смањењем броја нивоа одлучивања, обезбедити брз проток и заштићеност информација и заснивати га на најоштријим критеријумима субординације и једностарешинства, као и на самоиницијативи команданата и њиховој потпуној одговорности.

Свет је у великом превирању, преуређењу и престројавању. Како таква кретања у међународној заједници утичу на војно-политичку ситуацију, она је предмет темељитих анализа и предвиђања најеминентнијих војних и других специјализованих институција, органа, тимова и стручњака. Такво интересовање за стање и развој војно-политичке ситуације у свету произилази из чињенице да се на основу њене спознаје може предвидети смер даљих кретања и посебно, питања везана за рат и мир.

Основне карактеристике и тенденције развоја војно-политичке ситуације

Неочекивани и нагли процеси и промене у свету, који су у политичкој и војној сфери попримили обележја планетарних размера, допринели су смањењу опасности од светског нуклеарног рата, али су, истовремено, изазвали бројна сучељавања и сукобљавање разноврсних и противуречних интереса. Иза њих, пре свега, стоје снаге и центри моћи који настоје да у новонасталим условима ојачају, задрже или стекну нове позиције, или да постојеће друштвене, а тиме и војно-политичке односе у регионалним и глобалним размерама мењају према својим интересима и циљевима.

У досадашњем развоју људског друштва ретко су се као у садашње време тако снажно испољавале супротне тенденције, разни контрасти, контраверзе и сукоби старих и нових вредности и схватања у вези с даљим развојем и судбином света. С обзиром на то, ниједан признати и објективни војни теоретичар не усуђује се са сигурношћу да процени ток будућих светских збивања на почетку наредног миленијума, посебно улогу војне силе у превазилажењу бројних друштвених и међународних односа. А таква процена је једна од основних претпоставки борбе за мир и отклањања узрока насиља којем би нека, посебно мала земља могла да буде изложена.

На светској сцени су два глобална процеса са суштински различитим тенденцијама. Један је *процес фрагментације* који се испољава кроз повећање броја националних држава уз тенденцију њиховог даљег повећавања, што свет чини још сложенијим. Други процес је *свеопште повезивање света*, засновано, пре свега, на економским-развојним потребама, које постају све значајније у односу на политичке и војне потребе. Процес повезивања света доприноси смањивању постојећих идеолошких и других разлика, па чак и поступном усклађивању укупног друштвеног и политичког развоја.

С обзиром на велике могућности савремене техничко-технолошке револуције, сазнање да без развоја малих и слабије развијених држава развијене земље не могу да граде своју развојну стратегију на виталним и дугорочним основама, као и на све јасније опредељење за хуманизацију односа између држава и народа, може се очекивати да преовлада процес повезивања света у правцу стварања основних претпоставки за конституисање тзв. светског друштва лишеног рата, претњи и разноврсних притисака, посебно према малим и слабије развијеним земљама, које су најшира хетерогена групација у погледу економске развијености, идеолошке и политичке оријентације и одбрамбене моћи.

Међутим, измењени однос снага у свету, који је још увек у процесу коренитог мењања, а пре свега нестанак биполарне равнотеже на глобалном плану, тежња неких великих сила за развојем нових односа на основу мултиполарности, као и упорно настојање једине суперсиле да пресудно ојача свој утицај на светска збивања, бременити су многим

противуречностима. Отуда опасност да оне у 21. веку прерасту у конфронтације и сукобе, оштрије и по последицама трагичније од оних који су се дешавали у другој половини 20. века.

Аргументи за ту хипотезу јесу промовисање победника над Варшавским уговором и бившим СССР-ом, историјски непримерено настојање да се прошири НАТО, бројна кризна жаришта у свету (тренутно око 50), при чему се Балкан третира као „кључни дестабилизујући фактор у Европи“, огромни арсенали нуклеарног и осталог најсавременијег наоружања, интензиван развој нових генерација оружја и разноврсни притисци на мање и слабије развијене државе ради мењања њихових друштвених система, слабљења економске и војне моћи и тежње за стварањем што повољнијих позиција за одлучујући утицај на њих.¹ У вези с тим, намеће се питање да ли је садашњи свет, на прагу 21. века, на историјској раскрсници и на прелазу у нову епоху која ће бити епоха мира, или је то само једна од етапа смањеног ризика од рата ширих размера, узрокована привременим самозадовољством „победника“ и прикупљањем снаге „пораженог“.

У појединим деловима света, укључујући и Балкан, још има много набоја и драматичних сукобљавања која су опасност по мир. Велике силе су спремне да одржавају мир само уколико се постојеће стање подудара са њиховим интересима. Разним економским, финансијским, технолошким и политичко-војним мерама оне ће настојати да за себе вежу што више малих земаља, па чак и да их помажу док имају одлучујући утицај на њих. Али, кад год нека мала и слабије развијена држава покаже намеру да се супротстави неравноправном односу, може се очекивати укључивање свих облика притисака и моћи да јој се наметне воља јачег.

Војне доктрине великих сила се прилагођавају новонасталим променама и односу снага у свету, мада, у суштини, у већини развијених земаља још увек имају основне карактеристике из периода „хладног рата“.

Нуклеарне доктрине за сада нису значајније мењане. Оне и даље постепено губе некадашњу актуелност и више служе као средство за застрашивање, али се чине покушаји да се и у оквиру њих изнађу модалитети који ће у случају нуклеарног рата обезбедити сопствено

¹ Још два значајна аспекта се негативно испољавају на безбедност СР Југославије. Први је перманентно настојање дела развијених земаља Запада да, руководећи се циљевима своје глобалне и регионалне политике и стратегије и непосредним интересима према нашој земљи, умање њен значај и позицију самосталне државе, при чему користе постојеће противуречности с ослоном на део опозиције, интензивну обавештајно-дипломатску и психолошко-пропагандну подривачку делатност, економске и друге тешкоће и разноврсне притиске и уцене. Други аспект угрожавања безбедности земље јесте чињеница да се она, после распада претходне Југославије, нашла у сложенијем непосредном окружењу, у којем постоје нове државице, без историјског искуства, традиције и самосталности, које ће моћи да опстану само ако буду следиле туђе интересе, укључујући и оне који су срачунати на слабљење СРЈ и угрожавање њене безбедности.

преживљавање. Стога постоје бројни програми, студије и пројекти који су покушај да се изнађе најефикасније и најрационалније решење. Међутим, веће промене за сада не треба очекивати, јер су оне везане с енормно високим трошковима, које је тешко обезбедити и правдати.

Конвенционалне доктрине као резултат динамичког развоја материјално-технолошког чиниоца и даље се усавршавају, пре свега, увођењем конвенционалних средстава велике убојне и разорне моћи, која је приближна нуклеарним средствима мање снаге. У тим доктринама све више се наглашава развој модела који, уз коришћење најсавременије информатичке и управљачке технологије и примену савремене логистичке подршке, омогућава веома брзо преношење ратних дејстава на територију противника, високу офанзивност и темпо напада и већу дубину и брзину маневра, при чему ваздушна компонента има све већу улогу и значај.

Када су у питању мале земље, према њима ће се и даље првенствено примењивати *модел агесије са нижим степеном ризика од проширења сукоба*, које чине новије модалитете војног интервенционизма у комбинацији с мноштвом разноврсних метода и поступака. У суштини, реч је о вишеструкој политичкој, психолошко-пропагандној и војнодоктринарној рационализацији да би се за најкраће време и уз што мању употребу војне силе остварио постављени циљ и избегла међународна квалификација агресора.

Такви модели агесије прерасли су у *доктрину сукоба ниског интензитета*, која је већ попримила карактеристике глобалности због претензија на простор, циљева и метода реализације, па војни футуролози процењују да ће она још дуго бити основна ратна доктрина у оперативној примени и један од основних чинилаца у разрачунавању великих и моћних са слабијим и мањим земљама. Као таква, та доктрина има све карактеристике агесије, јер је првенствено усмерена на недемократске и насилне промене политичког понашања оних субјеката међународне заједнице који се залажу за равноправне међународне односе, што често не одговара интересима појединих великих сила. При свему томе није толико важно да ли ће у конкретној примени „доктрине сукоба ниског интензитета“ према некој земљи преовладавати неоружани или оружани облици агесије.

У примени „доктрине сукоба ниског интензитета“ против малих земаља посебно су значајна „дејства са дистанце“, чија су суштина темељито планирани, припремљени и изведени изненадни напади – удари на виталне војне и цивилне објекте, и то, начелно, без уласка снага агресора на територију земље, која је нападнута. У условима повећаних борбених могућности оружаних снага бројних земаља, пре свега ваздухопловних, поморских и ракетних, као и све већих могућности за примену изненадних удара и њихових ефеката, уз релативно мале губитке агресора, наведеним дејствима придаје се велики значај, што

упућује на закључак да ће их у будућности знатно више примењивати не само велике силе већ и друге земље које имају одговарајуће снаге и савремену војну технику.²

Могући модел и начин извођења агресије на мале земље

На основу досадашњих искустава и сазнања, сасвим је извесно да се изабрани модел и начин извођења агресије на неку земљу може очекивати на основу једне од наведених доктрина или њиховог комбиновања. Када су у питању поједине мале земље, изабрани модел агресије зависиће, пре свега, од њихове политичке и укупне стабилности, међународне позиције и одбрамбене снаге, као и од испољених регионалних и ширих интереса агресора. Сада се у основи користе два основна модела агресије на мале земље.

Први модел је из „доктрине сукоба ниског интензитета“, са свим новинама које су у њу уведене, а чини најнижу варијанту операционализације постављеног циља. За време поделе света на блокове (НАТО и ВУ) тај модел се првенствено примењивао у областима у којима сфере утицаја нису биле јасно дефинисане и у којима је низак степен развијености земаља стварао идеалне услове за мешање са стране. Сада се примена тог модела проширила на сва кризна жаришта у свету, укључујући и Европу, јер је после распада Варшавског уговора и СССР-а умањена опасност од проширења сукоба или нуклеарног рата.

У примени тог модела у првој фази ће се претежно користити најразноврснији облици притисака који су усмерени на:

1) што већу, а по могућности и потпуну изолацију, компромитовање, осуду и исцрпљивање земље објекта напада на међународном политичком, економском и војном плану све дотле док она не остане сама, без поузданих савезника и подложна разним унутрашњим немирима и превирањима;

2) предузимање свих могућих мера из познатог арсенала специјалног рата, не само извана, већ посебно изнутра, јер су оне разорније по укупну стабилност државе према којој се примењују;

3) обезбеђење осуде нападнуте земље у широј међународној заједници, а по могућности и у Организацији уједињених нација;

4) стварање немира у земљи и подстицање на побуну припадника националних мањина, деструктивних снага, и других.

Ако све то не буде довољно, приступа се извођењу снажних удара са дистанце по виталним војним и цивилним објектима, уз довођење снага КоВ и РМ и претњу оружаном агресијом ширих размера. Наведеним мерама, без употребе или уз селективну употребу дела оружаних снага, настојаће се да држава објекат напада промени своје понашање

² Не рачунајући државе чланице НАТО-а, још око 40 земаља у свету поседује офанзивне авионе последње генерације, најсавременије врсте тенкова, артиљерије и подморница, а око 20 држава и балистичке ракете.

и прихвати услове које диктирају актери тзв. новог светског поретка,³ уз истовремено спречавање међународне осуде за акте агресије.

Уколико се помоћу наведеног модела агресије не оствари постављени циљ, примениће се, већ више пута опробан и примењиван, модел оружане агресије из оквира „конвенционалне доктрине“, који карактерише масовна употреба оружаних снага агресора или мултинационалних снага, са свим битним обележјима савременог „блицкрига“, чије је најпотпуније оличење напад на Ирак 1991. године.

Директно ангажовање оружаних снага неке велике силе или коалиције држава у оружаној агресији најчешће ће уследити ако снаге оружане побуне у земљи жртви агресије, уз могућност ангажовања оружаних снага једне или више суседних земаља које имају одређене претензије према нападнутој држави, не обезбеде остварење постављеног циља агресије. Оружана агресија би се изводила комбинованим снагама кроз више операција и етапа.

Сигурно је да би се прво масовно употребиле ваздухопловне снаге и крстареће ракете по објектима који имају посебни значај ради дезорганизације функционисања виталних цивилних и војних структура, и доношења губитака главним снагама браниоца. Дозирање обима и интензитета дејстава ангажованих снага ратног ваздухопловства зависиће од политичког понашања нападнуте земље, односно од њене спремности или неспремности да прихвати постављене услове. У вези с тим, ваздухопловна операција би се вероватно изводила по етапама, које би се операционализовале кроз тзв. упозоравајуће, обезглављујуће и разарајуће ударе.

Операција копнених и поморских снага агресора изводила би се уз снажну и непрекидну ваздухопловну подршку, координирано са дејством снага оружане побуне и, евентуално, оружаним снагама неких суседних земаља, посебно у првим етапама агресије.

За извођење оружане агресије на мале земље велике силе поседују у миру респективне, врхунски опремљене и увежбане готове снаге, које се могу брзо и без мобилизације ангажовати у било којем региону, простору и континенту, због чега су и добиле назив „снаге за брзо реаговање“, „покретне снаге“, и слично. Организацијска структура тих снага већ је таква да омогућава тзв. модуларност, под којом се подразумева истовремено ангажовање мањих састава у више кризних жаришта а да то не утиче на ефикасност командовања, флексибилност и брзо прегруписавање снага за њихово ангажовање према процењеним потребама.

На основу наведеног, за мале земље, међу којима је и СРЈ, веома је значајно да спознају узроке и могуће моделе агресије великих сила и да, на основу тога, изналазе одговарајућа концепцијска, доктринарна,

³ Иако се идеја о „новом светском поретку“ приписује америчком председнику Џорџу Бушу, познато је да је визију „новог светског поретка“ прокламовао Хенри Кисинџер у интервјуу новинару Рестону, а међу првима је описао и критиковао ту концепцију проф. др Мирослав Печујлић у часопису „Савременост“ још у јануару 1975. године.

оперативно-стратегијска и друга решења ради ефикасности сопственог одбрамбеног система и успешног супротстављања свим облицима нарушавања своје безбедности и територијалног интегритета.

Могућности одбране малих земаља у савременим условима

С обзиром на то да војно-политичка ситуација значајно утиче како на општу безбедност у свету, тако и на безбедност сваке земље, њеним праћењем, правилном проценом и уочавањем промена може се доћи до закључака о степену сопствене безбедности и мерама које треба предузети ради одбране земље. Без обзира на то колико је нека велика или регионална сила моћна, она не може са сигурношћу рачунати на то да ће угрожавањем безбедности малих земаља остварити постављене циљеве, јер у свету, упоредо с јачањем војне моћи, јачају и процеси који ту моћ спутавају и ограничавају. У тој непрекидној борби између снага мира и рата побеђује онај ко боље спозна и проникне у суштину светских збивања и на најбољи начин искористи све могућности које постоје за остваривање сопствених циљева.

У ратовима вођеним у прошлости нису увек побеђивали јачи и моћнији, већ они који су у конкретним историјским условима били више дорасли времену у којем живе. Према томе, како раније, тако и сада, мале земље се могу успешно бранити и одбранити од разних притисака и оружане агресије, али је за то потребно да се уложи много знања и напора у организовање и припремање државе и оружаних снага. Истина, те припреме су много сложеније и комплексније него у ранијим историјским епохама, али се могу успешно спровести и непрекидно дограђивати.

Са становишта очувања самосталности, мале земље имају перспективу само ако су способне да се организују и развијају, на демократским основама, на основу савремених развојних програма и усклађених односа и обавеза свих субјеката који на то могу да утичу. То подразумева да морају да обезбеде ефикасност функционисања државе у свим сферама друштвеног, политичког, економског, информативног, образовног и одбрамбеног организовања, укратко – морају да буду стабилне. То је основно полазиште и претпоставка за њихов опстанак као самосталних, међународно признатих и уважаваних субјеката.

Друго, мале земље морају да буду активни и доследни учесници у решавању свих међународних питања и проблема, и да се залажу да се приликом њиховог решавања поштују међународне моралне и правне норме, повеле ОУН и слобода свих земаља, без обзира на њихову снагу, величину и идеолошку опредељеност.

Треће, за мале земље посебно је значајно да не остану усамљене, и зато треба да се укључују не само у разне међународне организације већ и у конкретне савезе, укључујући и одбрамбене, и да на тај начин увек обезбеђују поуздане пријатеље и савезнике.

Ради ефикасности одбрамбеног организовања неопходно је да се на нивоу државе чврсто увезују и координирају послови између одређених

цивилних и војних субјеката, посебно на обавештајно-безбедносном плану, али и у областима које су значајне за одбрану, као што су дипломатска, војноекономска, индустријскопроизводна, развојна, информативна, образовна, правосудна и друге области. На тај начин ствара се јединствен и рационалан превентивно-заштитни механизам, који је знатно отпорнији на све врсте угрожавања безбедности малих земаља у односу на класична решења. Тиме се, уједно, оружане снаге растеређују дела послова и обавеза које и иначе не могу саме ефикасно да решавају, прате и процењују, а војно руководство добија редовније и поузданије информације, закључке и ставове од државног руководства о најважнијим питањима из домена безбедности и других области значајних за одбрану.

Устав и закони у области одбране малих земаља морају да буду савремени и јасно дефинисани, и да обавезују све државне структуре, организације и грађане. Тиме се обезбеђује могућност да се доктринарни концепт одбране земље на најпотпунији начин спроводи, стално усавршава и остварује у пракси. Посебно је значајно да устав и законе у области одбране прихвате сви политички субјекти у земљи, јер то јача стабилност и обезбеђује континуитет одбране, а не да се они оспоравају или мењају само зато што је нека друга политичка структура дошла на власт, јер је то погубно и за одбрану земље у целини и, посебно, за оружане снаге. Укратко, оружане снаге морају да буду изван текућих политичких догађања. Оне посебно не би смеле да буду предмет било каквих политичких манипулација, оспоравања и запостављања, јер се то негативно одражава на њихову спремност, јединство и одлучност у обављању задатака у миру и рату.

Поред наведеног, за мале земље је посебно важно да се на основу ангажовања већине државних институција усвоји најповољнија доктрина одбране као основни документ којим се, зависно од генералних опредељења и достигнућа сваке земље, регулишу најзначајнија питања политике одбране и место, улога и задаци свих њених субјеката. На основу тако донетог и усвојеног документа, израђује се и доноси документ који има стратегијски значај, а којим се ближе регулишу основна концепцијска опредељења, обавезе, задаци и функције како оружаних снага, тако и свих осталих субјеката у одбрани.

Тако значајним документом треба да се обезбеде најшире могућности за одбрамбено организовање сваке земље. Документ треба да буде усклађен са доминантним ратним доктринама у свету, и да буде заснован на достигнућима развоја ратне технике, на сопственим и другим савременим искуствима везаним за вођење рата у целини и, посебно, оружане борбе, на историјском наслеђу, укупним материјалним могућностима, људском чиниоцу и његовој вољи и мотивисаности за одбрану итд. То значи да је за мале земље најбоље решење да својим уставним, законским и доктринарним решењима обезбеде да се у одбрани од агресије максимално ангажују сви људски и материјални потенцијали земље, тј. сваки грађанин, без обзира на националност, пол, узраст и

политичка и верска убеђења. Тако широко постављена одбрана причињава агресору небројено много најразноврснијих проблема, које, без обзира на велику оружану силу, неће моћи да разреши. При свему томе, треба разбијати нека ранија схватања и концепте о активној и пасивној одбрани, јер је, у суштини, сваки вид отпора агресору активан, било да се он изводи оружаном борбом или на неке друге начине, који у одређеним ситуацијама могу по агресора да имају последице равне отпору оружаном борбом.

И искуства из ратова вођених у новијој историји указују да разни видови и облици отпора становништва агресору имају све већи значај, па би мале земље то искуство требало максимално да уважавају и користе у случају агресије. Истовремено, то подразумева да агресору треба пружати најразноврсније врсте отпора и на територији коју је привремено запосео, али и на територији његове земље, а за то сада постоје знатно веће могућности него у ранијем периоду.

На основу наведеног, може се закључити да мале земље, при избору најповољнијег модела стратегијске доктрине, не би смеле некритички да копирају друге, посебно велике силе, већ би требало да примењују стратегију у којој се у највећој мери комбинују не само војни елементи као у традиционалним типовима војних стратегија већ и мноштво других елемената борбе и отпора. Примена такве стратегије, поред наведеног, омогућује малим земљама да надоместе агресорову надмоћност у техници и наоружању, да ангажују свеукупне потенцијале земље, што не могу класичне стратегије, да се после губљења дела простора, пружањем отпора, сачува његов континуитет и континуитет оружане борбе и, на крају, да се избегне подметање главних снага браниоца под удар првог стратегијског ешелона агресора, који је најжешћи и којим агресор настоји да у што краћем року одлучујуће утиче на исход рата и остварење својих циљева.

Избор најповољнијег модела војне организације малих земаља

И поред примене наведених доктринарних решења у одбрани од агресије оружане снаге малих земаља и даље имају одлучујући значај. Избором најповољнијих концепцијско-доктринарних, теоријских, организацијско-функционалних решења и комбинованог облика оружане борбе оружане снаге се чврсто увезују са свим осталим субјектима земље у јединствен, жилав и отпоран одбрамбени систем, у којем се оружаном снагама знатно повећавају оперативне, борбене и укупне могућности. То је и у новијој историји ратова непобитно потврђено, без обзира на политичко уређење и идеолошко опредељење земаља које су биле принуђене да воде ослободилачке и одбрамбене ратове применом сличних доктринарних решења.

Будући да је безбедност земље најважнија државна обавеза, оружане снаге се не могу дефинисати према превазиђеним законским решењима и стању у државној каси, већ према стварним потребама

одбране, које се стално морају усклађивати с актуелном војно-политичком ситуацијом у окружењу. Која земља то не схвати не може рачунати на поуздану одбрану у случају агресије. Међутим, не треба потценити веома значајан утицај укупних економских могућности неке земље на избор најповољнијег модела војне организације, посебно на величину оружаних снага, њихову структуру и техничку опремљеност. Од тих могућности умногоме зависи и каква ће бити *концепција (модел) оружаних снага*, и да ли ће оне бити професионалне или ће се тежишно заснивати на војној обавези.

Чисто професионалну војску сада у свету мало ко жели, укључујући и велике економски јаке земље, јер су оне скупе, склоне отуђивању од народа, у просеку, за 10 – 15 година старије су од људства оружаних снага чија је попуна заснована на систему војне обавезе, знатно се усложњава обука и мобилизација ратних оружаних снага ако се предвиђа њихова већа бројна величина, постоји већа склоност ка разним девијацијама, недициплини, бављењу собом итд. Зато у свету преовладава мишљење да оружане снаге треба конципирати на складном односу професионалних војника, војника по уговору, војника на одслужењу војног рока и резервног састава. На тај начин се отклањају или знатно ублажују наведени проблеми код професионалних оружаних снага, обезбеђује флексибилност попуне и њено усклађивање с актуелном војно-политичком ситуацијом и процењеним степеном угрожавања безбедности земље. Истовремено, на тај начин попуне оружаних снага обезбеђује се широка база оспособљених војних обвезника за попуну, како почетну, тако и у току свих периода рата. Та искуства су за мале земље, посебно за оне које су изван постојећих војних блокова и савеза, вишеструко значајна, јер се њиховом применом обезбеђује најпотпунија реализација усвојених доктринарних решења, оспособљеност становништва за одбрану, потребан људски потенцијал и попуна оружаних снага на основу најрационалнијих и јефтинијих решења за државу и оружане снаге.

Приликом опредељивања за најповољнији модел оружаних снага веома је значајно да се изабере и најповољнији *модел командовања* на свим нивоима државног и војног организовања. Мале земље морају да пронађу поједностављен, ефикасан и отпоран систем командовања оружаним снагама и у оквиру оружаних снага, а пожељно је да се он заснива на истим или што сличнијим организацијским и другим решењима у миру и рату. У таквом систему командовања за мале земље је посебно важно да на највишем стратегијском нивоу нема никаквих трансмисија и посредника у командовању између врховног команданта и начелника генералштаба оружаних снага, односно између врховне команде, која треба да постоји у миру и рату, и генералштаба оружаних снага, који је саставни део врховне команде, јер без њега она не би могла да функционише. Дакле, систем командовања мора да буде јасно дефинисан, јединствен и бескомпромисан.

У оквиру оружаних снага, организација система командовања мора да се заснива на најстрожим критеријумима субординације, једностарешина и одговорности, и на могућностима за испољавање потпуне самоиницијативе команданата и командира. Систему командовања који је заснован на таквим критеријумима неопходна је усклађеност права и обавеза надлежних старешина, јер уколико они нису у корелацији, систем командовања, као сложени систем, не може ефикасно да функционише и објективно да процењује способност и одговорност најодговорнијих старешина на командним дужностима.

Организација система командовања у најнепосреднијој је вези са организацијским решењима и структуром оружаних снага. Уколико та организација није задовољавајућа и ако је прегломазна, систем командовања биће сложен, инертан и недовољно рационалан и ефикасан. И то је један од основних разлога што се *организацији оружаних снага* у свим армијама света посвећује велика пажња. Тежиште у истраживању и развоју организације на изналажењу је решења у којима ће оспособљеност оружаних снага за брза маневарска, ударна и ефикасна дејства моћи најбоље да се изразе. Код малих земаља све више преовладава мишљење да је за операционализацију наведених тежишта најподеснија корпусна организација, при чему је она код неких земаља и највиши облик војног организовања, уместо армија, које се као прегломазне укидају, и дивизија, чија је организација застарела. Таквим решењима смањује се број нивоа командовања, повећава његова ефикасност и наглашава утицај и одговорност генералштаба за укупно стање и борбену готовост оружаних снага.

За мале земље чије се оружане снаге заснивају на систему војне обавезе, а такве су у већини, посебан проблем је *мобилизација ратне армије*, која се, с обзиром на нарасле могућности потенцијалног агресора, мора обавити правовремено и квалитетно. Због тога, мобилизација оружаних снага малих земаља има стратегијски значај, јер оне, за разлику од великих сила, нису у стању да у миру држе јаке снаге способне да се одупру агресору. Зато приликом решавања мобилизацијске проблематике треба изналазити решења у којима се знатно смањује, па чак и прескаче фаза развоја на оперативном, а у заграничном простору и на тактичком нивоу. На тај начин се мобилизацијским развојем умногоме обезбеђује и почетни оперативни развој оружаних снага, чиме се и проблем оперативне покретљивости поставља у другој форми у односу на доктрине великих сила. У пракси, то значи да мобилизацијске просторије треба одредити што ближе рејонима употребе јединица или у њима, јер се тако лакше обезбеђује приоритетна попуна, а динамика мобилизације и оперативног развоја селективно се подешавају према очекиваном времену наилаaska и напада снага агресора.

Веома је важно за мале земље да уставним поставкама и законским решењима дефинишу обавезе државних органа (од општине до највишег

нивоа), институција система и грађана у припреми мобилизације и мобилизацији, јер оружане снаге саме, без укључивања тих органа, институција и грађана, не могу успешно и правовремено да је изврше. Та чињеница је навела многе земље да питање мобилизације третирају као прворазредну државну обавезу и да веома оштро санкционишу све учеснике који у том систему не обављају свој део задатака.

Мобилизација оружаних снага и даље ће се заснивати на територијалном и производном принципу, али све веће груписање квалитетних војних обвезника у урбаним срединама, које се непрекидно развијају и шире, усложњава мобилизацију и све више наглашава потребу да се попуна људством и ТМС из тих средина тежишно обавља на производном принципу, који се показао као поузданији и ефикаснији, јер је војне обвезнике лакше пронаћи и уручити им позив за мобилизацију, људство се међусобно познаје, што је за ратну јединицу важно, итд. Мобилизацијом се оружане снаге доводе у стање потпуне спремности за обављање ратних задатака, али проблем њихове попуне се тиме не решава, јер се оне морају непрекидно попуњавати и све време трајања рата, а то је у садашњим условима знатно теже обезбедити него у ранијим периодима. За то постоји неколико основних разлога:

1) ратна попуна је директно условљена губицима, који су у савременим условима, када се оружана борба води средствима све веће разорне моћи из све три димензије (копно, море, ваздушни простор, па чак и космос) знатно већи него у ранијим ратовима;

2) агресор има више могућности да за краће време овлада деловима територије нападнуте земље, па се не може рачунати на масовнију попуну оружаних снага са тих делова територије;

3) појава пацифизма, разних верских секти и других покрета који су против оружаног облика супротстављања агресору све више негативно утичу на квантитет и квалитет попуне;

4) агресор поседује моћна и разноврсна пропагандна средства и средства за застрашивање становништва, која ће масовно и синхронизовано користити за слабљење морала и сламање воље народа за отпором.

Све ће то, уз демонстрацију војне силе и најсавременије борбене технике, као и уз примену репресалија и поданички однос и служење агресору разних киселинских елемената, утицати на део становништва и његову одлучност да се употребом оружја супротстави аг्रेसији.

То указује да су се задаци везани за мобилизацију и попуну оружаних снага значајно усложнили, и да мале земље тој проблематици морају посветити највећу пажњу, не само на плану законског и нормативног регулисања, већ и у непосредној припреми државе, оружаних снага и целокупног становништва.

Када је реч о техничкој модернизацији, општа обележја техничко-технолошког развоја у савременим условима посебно карактерише динамичан развој технологија наоружања и војне опреме. Бројна научна

открића у фундаменталним истраживањима која се примењују у развоју и производњи нових технологија (нуклеарна, космичка, технологија нових материјала, микроелектроника, биотехнологија итд.⁴) омогућили су скоковите промене у квалитету савремених система оружја, а тиме и у могућностима оружаних снага великих сила. Према томе, савремени научно-технички развој није само показатељ економског просперитета неке земље већ и моћно средство политичке, економске и војне моћи, који се користи као значајан елемент испољавања силе и нових облика доминације и потчињавања малих и недовољно развијених земаља.

У савременом процесу развоја посебан значај имају технологије сензора способних да „осете“ и пренесу физичке величине ниског интензитета, као и информациона технологија и технологија нових материјала, укључујући погонске и тзв. егзотичне материјале. Суочене с таквим научно-техничким развојем у свету и коришћењем тих достигнућа за политичко, економско и војно потчињавање, технолошки недовољно развијене земље, углавном мале и изван постојећих мултинационалних војних савеза, чија је безбедност и највише угрожена, морају да траже нове могућности и облике за организовање, како би се њихова технолошка зависност што мање одражавала на њихов политички суверенитет.

Ниједна мала и слабије развијена земља у оквиру модернизације својих оружаних снага није у стању да сама развије и уведе савремене системе, јер су они и сувише скупи, али зато мора да има неопходни минимум савремених борбених система да би могла ефикасно да се супротстави агресору. То значи да мора, на основу приоритетног и селективног приступа да развија властите технологије и капацитете, и да, што је могуће више сарађује с осталим земљама, како би обезбедила барем основне техничке претпоставке за супротстављање агресору. Јер, успешна одбрана од неких савремених облика агресије скоро је незамислива без одговарајућих савремених ракетних, електронских, ваздухопловних и других система. Према томе, питање техничке модернизације оружаних снага малих земаља наметнуто је укупном сложености војно-политичке ситуације и опасностима по њихову безбедност, као и развојем доктрина потенцијалних агресора. Она је, истовремено, нужен услов материјализације одбрамбене политике тих земаља и места и улоге оружаних снага у концепцији одбране.⁵

Да би оружане снаге малих земаља могле да обаве своју основну улогу у одбрани од агресије морају да имају квалитетан и оспособљен *старешински кадар*, а у вези с тим и одговарајући систем војног школства. На основу реалних процена да ће се мале земље у евентуал-

⁴ Видети: Живко Лукић, *Доктринарно правило Копнене војске САД – ФМ 100-5*, „Војно дело“, бр. 1-2/1994, стр. 165.

⁵ Из тих разлога и наша земља, без обзира на све проблеме и тешкоће са којима је суочена, техничкој модернизацији Војске и даље мора придавати највећи значај јер је она у најнепосреднијој функцији реализације нашег стратешког концепта одбране и основни захтев високе борбене спремности Војске Југославије.

ном рату најчешће суочавати с технички најсавременије опремљеним оружаним снагама агресора, које су, уз то, и врхунски оспособљене и увежбане, од старешинског кадра се тражи да, поред непоколебљивог патриотизма, буде врхунски стручно оспособљен за успешно вођење и командовање јединицама у најсложенијим стратегијским, оперативним и тактичким условима. Због тога би мале земље требало да имају рационалан, савремен, конкретним условима прилагођен и ефикасан систем школовања старешинског кадра, пре свега за тактички и оперативни ниво командовања, а по могућности и за највиши стратегијски ниво. Будући да је школовање и обезбеђење квалитетног старешинског кадра скупо, за мале и сиромашније земље веома је важно да у војним школама школују само профиле кадра који се не могу добити из грађанства, а остали кадар да обезбеђују из одговарајућих школа и факултета у земљи. Такав систем попуне кадром у свету се све више примењује, јер се показао као рационалнији, јефтинији и перспективнији, па га треба одлучно применити.

Систем војног школства треба ослободити свих догми, шематизма и негативног традиционализма, и окренути будућности. Кроз школовање треба обезбедити стицање широких мултидисциплинарних знања, пре свега из општевојних области. На тај начин се обезбеђују савремене старешине интегралног образовања и високе специјалности.

*
* *

Најважнија је поука да мале и слабије развијене земље, без обзира на тешкоће са којима су суочене, морају посвећивати највећу могућу пажњу безбедности у одбрани од евентуалне агресије, јер свако њено запостављање може да има несагледиве последице, које неће моћи да се ублаже или отклоне неким хитним мерама. Ово тим пре што се заштитни и одбрамбени систем све више заснива на дуготрајним и усклађеним припремама и бројним, веома сложеним активностима на свим нивоима организованости државе, а све мање у самом извршењу. Зато, када се наглашава актуелност и значај ратних припрема у миру, треба узимати у обзир и чињеницу, која се до сада много пута обистинила, да агресор за жртве оружане агресије бира, пре свега, оне земље и народе који нису спремни за одбрану. У вези с тим, могло би се закључити да је степен одбрамбене припремљености неке земље управо пропорционалан степену угрожавања њеног суверенитета. Отуда, добро позната изрека: „У миру више зноја, у рату мање крви“, не само да је и даље значајна, већ је све актуелнија.

Литература:

1. Гавро Алтман, *Варљиви спокој Европе*, „Дневник“, Нови Сад, 1985.
2. Жерар Бодсон, „Нови светски поредак“ и Југославија, Београд, 1996.
3. Група аутора, *Тајна Балкана (геополитички кључ за судбину „верига света“)*, СКЦ, Београд, 1994.

4. Даниген, Џејмс Ф., *Како водити рат*, ВИНЦ, Београд, 1993.
5. Ј. Николај Данилевски: *Русија и Европа*, Службени лист СРЈ – Досије, Београд, 1994.
6. Џ. Вејл Лоренц, „*Цивилна одбрана*“, ВИНЦ, Београд, 1991.
7. Кристијан Мелон, Жан-Мари Милер и Жак Семлен, *Неоружани отпор*, ВИНЦ, Београд, 1989.
8. М. Радомир Милашиновић, *Амерички поход на свет*, ЗАД, Београд, 1996.
9. Станислав Оцокољић, *Стратегије суперсила на прагу 21. века*, ВИНЦ, Београд, 1991.
10. Р. Бери Позн, *Извори војне доктрине*, ВИНЦ, Београд, 1992.
11. Богдан Радица, *Агонија Европе*, СКЦ, Београд, 1994.
12. Е. Ричард Симпкин, *Надметање у брзини маневра (о рату у XXI веку)*, ВИНЦ, Београд, 1991.
13. Жарко Шотра: *Утицај технологије на развој војних доктрина и на однос снага*, Центар за стратегијска истраживања, (едиција: *Савремена ратна техника и ратна вештина*), „Савремени стратегијски проблеми“, бр. 8–9, Београд, 1983.
14. *Нови светски поредак и политика одбране*, Управа за стратегијске студије и политику одбране, Савезно министарство одбране, Београд, 1993.
15. *Неоружани облици отпора*, Центар војних школа Војске Југославије, Београд, 1996.

Међуверски односи и војна стабилност Албаније

УДК 355.02:297(496.5)

Проф. др Миролуб Јевтић

Албанија је земља чије је становништво подељено на две велике верске групе: муслимане и хришћане. Муслимани се, даље, деле на суните (50 одсто) и бектеше (20 одсто), а хришћани на православне (20 одсто) и римокатолике (10 одсто). Односи међу припадницима тих верских група у току историје били су веома противуречни, али су се углавном сводили на кржаве сукобе, јер је држава која је унела ислам у Албанију – Османско царство, била заснована на верском принципу.

Будући да су муслимани били привилеговани и да су били носиоци власти, да би дошло до националног буђења било је неопходно да се превазиђу верске разлике, па су носиоци албанског националног препорода у 19. веку деловали у том правцу. Због различитих приступа свету и животу, као догматских система, на основу којих су настајали сукоби међу припадницима различитих вера Енвер Хоџа је укинуо религију желећи да уједини нацију. Али ни он није био доследан, јер су и даље били привилеговани људи муслиманског порекла. Стога, чим је нестао комунизам, обновљен је верски живот и отпочеле су верске размирице и сукоби. Почели су прогони припадника православне мањине, пре свега Грка, забрањује се њихова организација ОМОНИА а ти се односи преносе и у армију. Држава показује неповерење према официрима и војницима грчке националности – склања их са грчке границе, припаднике грчке мањине хапсе под оптужбом да подривају државу итд. Све то мора да остави дубоке последице на војну стабилност државе, поготову што се и римокатолици жале на привилегије муслимана, страхујући од могућег продора у земљу исламског фундаментализма.

За војну стабилност једне вишеверске државе веома су важни односи између припадника њених саставних конфесија, јер је и армија, у начелу, састављена од припадника свих верских група. То је посебно важно за земље попут Албаније, у којима становништво припада сасвим различитим верским заједницама. Албанија је састављена од око 70 одсто муслимана, 20 одсто православних и око 10 одсто римокатолика.¹ Осим тога, муслимани се деле на припаднике сунитског тока и на бектешије, припаднике једног дервишког реда (две трећине су сунити, а трећина бектешије).²

¹ О томе видети у Жорж Корм, *Мултиконфесионалне заједнице*, Сарајево, 1977, стр. 271; Mark Tirtja, *La question religieuse dans la culture populaire*, у *La conférence nationale des études ethnographiques*, 28–30. јун 1976, Тирана, 1977, стр. 339.

² Жорж Корм, *исто*.

Кроз историју Албаније односи међу припадницима различитих верских заједница сводили су се на сталне сукобе.³ Зато су само људи који површно или уопште не познају историју Албаније изненађени извештајима у последње време, на основу којих се види да су поприличне напетости међу припадницима трију вера. Тачније за време владавине Енвер Хоџе Албанци су ширили причу о себи као народу који је превазишао верске разлике, а њу су прихватили здраво за готово чак и поједини ауторитети. Тако је, на пример, Александар Поповић написао: „Од тога датума (од Призренске лиге 1878. године, примедба М. Ј.) долази до рађања албанског национализма који је ујединио, без разлике по верској основи, све Албанце“.⁴ Тврдње Александра Поповића изречене су у време када је у Албанији постојала диктатура Енвера Хоџе и када се јединство Албанаца трију вера није могло проверити услед непостојања верских слобода. Међутим, када је тај систем нестао и када је успостављена демократија, показало се да је то потпуно нетачно.

У новинским извештајима почело је све више да се пише о сукобу православних и муслимана. Између осталог, почело се претити смрћу поглавару албанске православне цркве архиепископу Јанулатосу.⁵ Пошто је за време диктатуре уништена већина православног свештенства, свештеници су махом почели да долазе из Грчке, а против њих су започети прогони. Самим тим, ударено је на укупно православно становништво. Осим напада на главу цркве, архиепископа Јанулатоса,

³ Мало се зна да је рат који је водио Скендербег са Турцима у ствари био рат Албанаца хришћана с Албанцима муслиманима. Скендербега је папа прогласио „капетаном Свете столице“. Скендербег је мислио да му се јавио свети Ђорђе који му је дао мач да би се борио против противника своје вере. Главни противник му је био Балабан-паша, такође Албанац, и Балабанов брат Јонус (наведено према: Rexher Krasniqi, *Georges Castrotis, Scanderbeg, Firenze, 1983.* стр. 135–158). Последњи попис становништва Албаније обављен је 1989. године, када је још постојала одлука о забрани исповедања религије. Тада је у држави живело 3.183.000 становника. Према попису, 98 одсто било је становника албанске националности и 59.000 Грка православца. Грчке процене објављене 1992. потврђују пропорције ранијег пописа: 70 одсто муслимана, 20 одсто православних и 10 процената римокатолика (према: *The Southeast European Yearbook, 1991, Hellenic Foundation for Defence and Foreign Policy, Eliamer, Athena, 1992.* стр. 313). Исте процене заступљености верских група објавио је и годишњак ЦИА, CIA, *The World Factbook 1995* (сви наведени подаци су на основу текста из „Међународне политике“, бр. 1051 од 1. децембра 1996, стр. 12). Међутим, пошто службених пописа нема, свака верска заједница покушава да повећа број приврженика. Тако подглавар Римокатоличке цркве Рок Мирдита вели да у Албанији живи само 60 одсто муслимана и 20 одсто римокатолика и исто толико православних. Ту изјаву је дао за хамбуршки ДРА („Политика“, 4. јул 1995. стр. 6). Мирдита каже „људи су овде веома религиозни и ми имамо много успеха нарочито са младим људима“. Такође додаје да је само у Тирани од 1992–1995. крштено више од 1.000 људи. Архимандрит из Бирокастре Хризостом тврди да у Албанији има више од 1.000.000 православних, односно 37 одсто („Политика“, 3. јул 1993, стр. 3). Очигледно је да се ти наводи много разликују од официјелних, истина старих података, али и од савремених процена, па су процене које се слажу са старим изворима ипак најприближније истини.

⁴ Alexandre Popović, *L'islame balkanique*, Berlin, 1986, стр. 13.

⁵ „Политика“, 8. мај 1994, стр. 4.

зостављани су и његови потчињени. Тако је архимандрит из Ђирокастре, Хризостом, протеран у Грчку. Он је рекао да постоји притисак муслимана на православце.⁶ Свештеник Михалис Дакос је био још изричитiji: „Ми смо жртве растућег исламског фундаментализма. Чини се да се постављају темељи за избијање верских сукоба у овом подручју“.⁷ Ако православци чине 20 одсто укупног становништва и дају одговарајући број војника и официра, јасно је колико ти војници и официри православци могу да буду задовољни државом која дозвољава нападе на њихове светиње и на њихове породице. Архимандрит Хризостом је у наведеним написима јасно нагласио да је православни народ у Ђирокастри хтео да спречи његово протеривање, али га је полиција сурово тукла.

Албанска држава, а тиме и војска, почиње јавно да испољава бојазан да би политика Православне цркве у њиховој земљи могла да доведе до испољавања захтева Грчке према албанској територији, па се, стога, према војницима и официрима православцима почиње показивати извесно подозрење. Питање је да ли је страх албанске државе оправдан, али је чињеница да постоји и да се везује баш за Православну цркву као чинилац дестабилизације земље. То потврђује и архиепископ Јанулатос: „Званична Тирана страхује да би Грчка могла остварити своје територијалне претензије према Албанији употребом Православне цркве“.⁸ То је рекао приликом спровођења одлуке Цариградске патријаршије да у Албанију упути три грчка епископа за потребе тамошњих верника.⁹

Та чињеница је посебно значајна у оквиру спора шта је по националности 600.000 православних становника Албаније. Док је званична Албанија тврдила да је Грка само неколико десетина хиљада, а да су сви остали православни Албанци, Грчка тврди другачије. Према Грци-

⁶ Исто, 3. јул 1994, стр. 3.

⁷ „Борба“, 10. јун 1994, стр. 8. Текст у лондонском „Гардијану“, који преноси „Борба“, насловљен је *Грчка трагедија*. Тамо пише да локално грчко становништво живи у страху: „полицајци им непрестано куцају на врата, цркве им нестају у пожарима, куће им бивају опљачкане, жене малтретирају, а мушкарце хапсе. То није појава карактеристична само за једно село, већ за читаво брдовито подручје јужне Албаније, где махом живе албански Грци. Они су преплашени и не усуђују се да говоре о свему што им се дешава“. Један од вођа Грка вели: „Сигуран сам да грчка армија неће седети скрштених руку. Грчки војници ће доћи и ослободиће нас“. Албанске власти су забраниле и рад Омоније – „Демократске уније грчке маџине“, у фебруару 1992. године. Посебно је важно да је та организација забрањена на иницијативу посланика Демократске партије, тј. владајуће партије у Албанији (наведено према М. Миливојевић, *Wounded eagle, Albania's Fight for Survival*, London, 1992, Institut for European Defence and Strategic studies, бр. 15, стр. 35). Ако се, при томе, зна да је против Грка окренута АНУП – Албанска национална уједињујућа партија, која је добила „благослов“ од поглавара новоуспостављеног светског бектешског центра у Тирани, све наведено добија још већи значај. За Југославију је важно да зна да је АНУП веома близак исламској религији и да паралелно делује и на Космету и у Албанији. На Космету је њен вођа Халил Алидема (према М. Миливојевић, исто, стр. 40).

⁸ „Наша борба“, 15. август 1996, стр. 4.

⁹ Исто.

ма, у Албанији живи око 400.000 Грка,¹⁰ што би требало да значи да су две трећине православних, у ствари, неалбанци. Ако се као најприближнија истина узме податак ЦИА о 280.000 Грка, опет је око 50 одсто укупног православног становништва неалбанске националности, а то знатно утиче на расположење војника и официра Грка. Ако се томе дода да се ни други православци, који би требало да су Албанци, по обичајима и култури не разликују од Грка, тј. да су сличнији Грцима, осим по језику, него Албанцима муслиманима, ситуација је још јаснија. На пример, Панајот Пљаку, генерал албанске армије који је пребегао у СФРЈ, тврдио је да је по нацији Албанац, али његово име и презиме су потпуно грчки, као и имена чланова његове породице: отац Јосиф, мајка Констандина и брат Јорга.¹¹

Веома је важно да је, и поред тога што је Православна црква у Албанији била везана за грчку цркву, у САД још 1908. године створена Албанска православна црква.¹² Њени свештеници, Албанци, присуствовали су, заједно с епископом Марком Липом,¹³ скупу поводом додељивања имена Скендербега једном тргу у Паризу, али у Албанији у цркви сада главну реч воде Грци, што све указује на осетљивост ситуације.

Садашња армија Албаније је наследница комунистичке војске створене у Другом светском рату, а њен први командант Главног штаба био је Спиро Мојсију, бивши мајор албанске краљевске армије, православца по вероисповести.¹⁴ И ратне бригаде војске Албаније имале су много истакнутих хришћанских официра. Комесар Прве дивизије био је римокатолик Тук Јакова¹⁵, заменик такође хришћанка Лири Гега¹⁶, а православни Македонац Кристо Темелко, у ствари Крсте Темелковски, био је први заменик врховног команданта и начелник Политичке управе Армије¹⁷. У постојећим условима, у којима се оптужује сам врх Православне цркве и нападају, како лондонски „Гардијан“ каже, сви православни Грци, веома је тешко да православца који је иоле повезан са својим рођацима православне вере дође на место на којем је некада био Спиро Мојсију.

У међуверским односима после комунистичког режима у Албанији није могуће заобићи малобројне (10 одсто становништва) римокатолике, горштаке, који скоро сви живе у подручју Скадра и чине граничне јединице резервиста према Југославији. Извештаји, који сада стижу из Албаније, не показују да је било озбиљних сукоба између муслимана и римокатолика. Међутим, на основу чињенице да ни римокатолицизам

¹⁰ Према том извештају, Грци сматрају да у Албанији има 400.000, Албанци да их је 58.000, а ЦИА да има око 280.000 Грка („Борба“, 10. октобар 1994, стр. 8).

¹¹ Панајот Пљаку, *Насиље над албанском револуцијом*, Београд, 1984, стр. 133.

¹² Ђоко Слијепчевић, *Српско-арбанашки односи кроз векове, са посебним освртом на новије време*, Himelstir, 1983, стр. 278; видети и Stavro Skendi, *Albania*, Њујорк, 1956, стр. 289.

¹³ R. Krasniqi, *исто*, стр. 59.

¹⁴ П. Пљаку, *исто*, стр. 44.

¹⁵ *Исто*, стр. 51.

¹⁶ *Исто*.

¹⁷ *Исто*, стр. 67.

ни ислам не остављају ништа случају и да имају планетарне амбиције, без обзира на то да ли се исказују непосредно или посредно, ти односи су много сложенији. Каква је њихова суштина показује чињеница да је у Скадру, где је седиште најзначајнијих римокатоличких институција, после рушења комунизма изграђена велелепна катедрала, али одмах до ње и највећа џамија на Балкану, с отвореном намером да катедрали парира величином и лепотом. Џамија је названа Абу Бекр, по првом калифу ислама, тј. наследнику Мухамеда. Изграђена је арапским новцем. Џамија може да прими 1.200 верника у две сале за молитве, са свим потребним пратећим верским објектима. Приликом отварања џамије, уз невиђену помпу, праћену свом неопходном исламском „иконографском“, окупило се на свечаности око 20.000 људи.¹⁸ Може само да се замисли како је све то одјекнуло у душама римокатолика који су хитали на мису гурајући се кроз ту гомилу и слушајући исламске проповеди. А у њима се, на основу Курана, свете исламске књиге, проповеда и следеће: „Неверници су они који говоре Бог је–Месих (Месија, тј. Исус, прим. М. Ј.) син Мерјемин (тј. Маријин–Богородичин, прим. М. Ј.)¹⁹. Или: „Јевреји говоре Узејир је Алахов син, а кршћани кажу Месих је Алахов син. То су рјечи њихове из уста њиховијех, опонашају рјечи невјерника пријашњих – убио их Алах куд се одмећу“²⁰. На основу таквих цитата из Курана дају се следећа упутства: „О вјерници, не пријатељујте ни са очевима вашим ни са браћом вашом ако више воле невјеровање од вјеровања. Онај од вас који буде са њима пријатељовао, тај се доиста према себи огријешило“²¹. И на крају, заповест свих заповести, а Куран је заповест која се мора без поговора слушати:²² „Борите се против оних којима је дата књига (тј. хришћана и Јевреја јер су добили Књигу, тј. Јеванђеље и Тору, део Старог завета, прим. М. Ј.) а који не вјерују ни у Алаха ни у онај свијет, не сматрају забрањеним оно што Алах и његов посланик забрањују и не исповједају истинску вјеру – све док не дају главарину послушно и смјерно“²³.

Зато није чудно што и са друге стране границе, тј. из крајева СРЈ који се наслањају на Албанију, стижу вести о споровима Албанаца римокатолика и муслимана Албанаца.²⁴ Једна од њих је жалба мусли-

¹⁸ „Политика“, 28. октобар 1995, стр. 5.

¹⁹ *Кур'ан са преводом*, издање Старјешинства исламске заједнице за БиХ, 1984, издање IV, поглавље V, ајет или целовита мисао у поглављу бр. 17.

²⁰ *Исто*, поглавље IX, ајет 30.

²¹ *Исто*, IX, 23.

²² Према шеријатском исламском праву, свака јасна шеријатска наредба мора се извршити под претњом искључења из заједнице, а казна за искључење је искључиво смрт. Погледати о томе: исто издање Курана, стр. 617, напомена 33, став 2.

²³ *Куран IX*, 29. Главарина или дизја је порез који немуслиман, мушкарац, здрав телом и духом мора да плаћа у знак понижења и покорности муслиманској држави. О томе видети у делу класичног исламског правника: Mawezdi, *Les statuts gouvernementaux*, Париз, 1982, стр. 299.

²⁴ Што се историје тиче, погледати: Koka Viron, *L'idéologie réactionnaire du clergé dans l'années 30 du XX siècle*, у „*Studia Albanica*“ бр. 1/1969, Тирана, и Мирољуб Јефтић, *Шиптари и Ислам*, Прњавор, 1995.

мана албанске националности из Плава и Гусиња да на њих врши притиске римокатолички свештеник, такође Албанац, да напусте ислам и да постану римокатолици.²⁵ С друге стране, бивши председник Демокришћанске партије Косова, Љазар Краснићи, тешко терети Ибрахима Ругову због тога што, уместо да се створи јединствена међуалбанска организација свих људи, без обзира на веру, ствара албански муслимански савез и тако дели албански народ на верској основи.

Да је све то веома значајно види се из изјаве најзначајнијег представника албанског римокатолицизма, поглавара римокатоличке цркве у Албанији кардинала Рока Мирдите, који је, у изјави за познату хамбуршку агенцију ДПА, рекао: „Не сматрам да овде постоји исти проблем као у Босни. *Једино постоји опасност да у Албанију увезу фундаментализам*“.²⁶ Кардинал Мирдита, коме у леђа дувају муфтије скадарске џамије Абу Бекр, сигурно не би дао такву изјаву да за њу нема јаких разлога, јер добро зна како је дочекана у врховима Исламске заједнице Албаније и у ОИК (Организацији исламске конференције), чији је Албанија постала пуноправни члан, обавезан да на свом тлу спроводи њену исламско-фундаменталистичку повељу.²⁷

Како се албански муслимани односе према римокатолицима најбоље се види из бројних написа објављених у загребачким римокатоличким листовима („Глас концила“ и други). „Глас концила“, у чланку „Зашто су католички Албанци уздржани“, објашњавајући недовољно присуство римокатолика манифестацијама које широм Европе одржавају шиптарски сецесионисти, каже „да се у тим манифестацијама све више истиче не само ислам као знак свеалбанског заједништва, него се чак појавила и турска застава... И с Косова долазе гласови – чудно је да их католички новинари не чују – да су у неким католичким селима срушени крижеви, да се католицима који граде или поправљају цркве поручује да ће то ускоро морати постати џамије, да ће уопће сви католици Албанци, када дође прави час, морати одлучити да буду муслимани или да их не буде“.²⁸ Католичка ревија „Кана“ је поставила питање римокатоличком свештенику са Космета да ли Албанци муслимани сматрају Албанце католике правим Албанцима, а он је одговорио: „Кад је нетко од њих насаму, поготову школовани, без устручавања признаје католицима албански идентитет. Али кад их је маса, онда је толики фанатизам да неће ни да чују за Албанце католике. За њих је тада Албанство посве повезано са муслиманством“.²⁹ На основу тога, јасно је зашто из Албаније све чешће стижу извештаји разних удружења и организација за заштиту људских права и утицајних политичких партија те земље о све већем исламском утицају, који постепено претвара државу у могући полигон за верске сукобе. То озбиљно

²⁵ „Санџак“, 15. мај 1995, Нови Пазар, стр. 34.

²⁶ Политика“, према ДПА, 4. јул 1995, стр. 6.

²⁷ Албанија је постала пуноправан члан ОИК (IRCICA, bulletin d'information, Istanbul, бр. 277 1991, стр. 5, „Борба“, 9. децембра 1992, стр. 18).

²⁸ „Свет“, Београд, 7. фебруар 1990, стр. 12.

²⁹ Исто.

нарушава албанско јединство, али и систем командовања и војне обуке у армији, која је вишеверског састава. Јер, сваки трећи војник не би требало да је муслиман, већ припадник угрожених верских заједница.

Посебно је важан, у вези с тим, став највеће политичке странке опозиције – Социјалистичке партије. Башким Зенели, потпредседник СП, рекао је: „Не свиђа ми се кад у Тирани видим верске школе са младим девојкама између 13–15 година старости обученим у црну одећу, као што су жене у Албанији носиле пре 70 година. У настављању ове политике *видим опасност од исламског фундаментализма у Албанији*“.³⁰ Ту чињеницу су потврдили и албански активисти за заштиту људских права. Они су утврдили да се у Албанији, под утицајем учитеља из исламских земаља све више испољава верски фанатизам који „*сеје мржњу према Албанцима различитих вероисповести*“.³¹ Фондације из арапских земаља нуде новац сиромашним породицама, а затим њихову децу „*уче да мрзе сународнике друге конфесије*“.³² Према писању албанске штампе, група ученика, подстакнута таквим поукама, тешко је оштетила 23 фреске непроцењиве вредности у једној православној цркви у граду Воскопоји на југу Албаније.³³ Архиепископ Анастасиос Јанулатос, тим поводом је изјавио да то јесте „знак упозорења за све нас због растућег верског фанатизма“.³⁴ Тако се показује да су сва упозорења потпредседника СП Зенелија и поглавара албанске римокатоличке цркве кардинала Рока Мирдите била сасвим умесна и да исламски фанатизам прети општем разбијању нације. То, свакако, не може да остане без последица по војно јединство и чврстину албанске армије.

Свесни те чињенице, садашњи руководиоци државе настоје да што је могуће више ублаже наведене напетости. Стога је расподела политичких функција обављена по верској припадности, тако да ниједна од верских заједница не би била оштећена. Наравно, званично и секуларни карактер државе не омогућава да се то види, али је пажљивим посматрачима та чињеница сасвим јасна. Председник државе је муслиман Сали Бериша, председник владе православац, неки кажу чак и Грк пореклом, Александар Мекси³⁵, а председник скупштине римокатолик Пјетер Арбнори. Слично као у Либану, где је председник државе хришћанин – маронит, премијер – сунит, а председник скупштине – шиит.³⁶ На тај начин би требало да се оствари равнотежа у оквиру највиших органа власти и разбије нетрпељивост међу Албанцима различитих вера.

Ширење фундаментализма је посебно важно у породици, која је основа друштва и чији се односи одсликавају на све друге односе. А

³⁰ „Политика“, 19. јул 1994, стр. 4.

³¹ „Политика“, 31. август 1996, стр. 5.

³² Исто.

³³ Исто.

³⁴ Исто.

³⁵ „Недељна борба“, 4. новембар 1995, стр. 10.

³⁶ О Либану: Мирољуб Левтић, *Савремени цихад као рат*, I издање, Београд, 1989; II издање, Прњавор 1995; затим Peroncel-Hugo Jean-Pierre, *Une croix sur le Liban*, Paris, 1984.

односи у породици показују да се она све више, у муслиманском делу становништва, почиње обликовати као класична исламска породица. То значи да се чини огроман корак уназад у односу на време комунизма, када су мушкарац и жена били формално изједначени. Албанска женска група „Рефлексионе“ обавила је обимну анкету међу албанским женама, упоређујући степен њихове слободе у време комунизма и у садашње време, које би требало да буде време слободе. Резултати истраживања су поразни. У породицама муслимана и даље се примењују исламски прописи о женама: оне се доживљавају као власништво мушкарца. Већина анкетираних жена је изјавила да је сексуално или физички злостављана. Жене не смеју о томе да говоре јавно, чак ни у женском друштву. Делина Фико, једна од ауторки студије, вели да се на селу жене сматрају радном снагом и средством за рађање деце. Посебно је важно да се и интелектуалке у градовима све више, како напредује исламски фанатизам, понашају према исламским правилима. На пример, не седе са гостима, већ их само послуже и одмах иду у друге просторије. Женска група која је спровела анкету сматра да је стање горе него што показује анкета, јер се већина испитаница није усудила ни да одговори.³⁷ С гледишта безбедности државе, та чињеница је посебно важна јер показује да ће таква породица рађати и одгајати људе с исламским системом вредности. То подразумева, што се види и на основу порука из Курана, јединство с припадницима исте вере, које је, без обзира на нацију, језик и расу, важније од припадности истом народу, али верски подељеном.³⁸ То мора да се све више одражава на међуверске односе и на војну, тј. одбрамбену способност државе. У таквим условима, муслимани, начелно, више воле једноверне Турке, римокатолици – Италијане, а православци првенствено Грке, са којима су преко цркве веома повезани, али и Србе, Македонце, Бугаре и Русе.³⁹ Због свега тога, међу припадницима армије јавља се неповерење, јер се сматра да ће православци више желети савез са Грчком, која ће моћи да их искористи за своје циљеве, муслимани са Турском, а римокатолици с Италијом.

Представници појединих странака већ почињу да говоре о томе. Разумљиво, не толико у Албанији, где се мора водити рачуна о бројности хришћана, колико на Космету, где муслимани међу Шиптарима чине више од 95 одсто,⁴⁰ и то муслимани веома одани својој вери, што се у последње време често наглашава.⁴¹ Све то се доводи у везу са

³⁷ „Политика“, 3. фебруар 1996, стр. 4.

³⁸ О односу ислама и нације видети у Naqavi Ali Muhamed, *Islam and nationalism*, Teheran, 1984.

³⁹ Та чињеница је утолико значајнија ако се зна да су албанске власти ухапсиле једанаест припадника грчке мањине код којих је откривено оружје које су илегално поседовали и пропагандни антиалбански материјал, а ти Грци су војни обвезници, било да су резервисти или будући војници („Политика“, 26. август 1994, стр. 5).

⁴⁰ О томе видети: „Статистички годишњак ФНРЈ“, Београд, 1955, стр. 54.

⁴¹ То чак говоре и Ибрахим Ругова и Адем Демаћи, који су доскора били атеисти („Наша борба“, 7. фебруар 1996, стр. 24, и 9. април 1996, стр. 24).

војном спремношћу и односом снага због евентуалног балканског рата, који би, по неким, могао да избије, а у којем би учествовале: Албанија, Македонија, СР Југославија, Бугарска, Турска и Грчка.⁴² У вези с тим разматрају се циљеви, војне снаге и могућа савезништва. Као најважније предвиђа се савезништво Албаније и Турске ради стварања велике исламске државе, било јединствене, било „Велике Албаније“ под турским кишобраном.⁴³

Подаци показују да се та сарадња већ остварује. Прво, Албанија се учланила у ОИК, чији је и Турска пуноправни члан. На тај начин се укључила у планетарне амбиције читавог исламског света, као и Турске, која јој је географски, историјски и у сваком другом погледу најближа. То се осетило кроз тесну војну сарадњу, али и сваку другу. Анкара је 1992. године дала Албанији војни зајам од 50 милиона долара за наоружање и обучавање војника и официра, и то с јасном намером да се Албанија припреми за оружане сукобе који би могли избити на Космету.⁴⁴ Турске оружане снаге су почеле да пружају сваку врсту војне помоћи Албанији – од дотурања оружја и опреме, и обуке војника и официра, до заједничких војних маневара.⁴⁵ С друге стране, и Тирана и Анкара без икаквог зазора показују да је то савез заснован на истој вери. Ту чињеницу наглашавају и сви аналитичари света. Председник Спољнополитичке комисије француске скупштине Андре Белон, у вези с тим је изјавио да би се, у случају сукоба на Косову, „Турска и Иран могли да осете дужним да реагују“,⁴⁶ а то потврђује и Мајкл Робинсон.⁴⁷ Чињеница да је у питању верска солидарност није могла да се не одрази на унутаралбанске верске односе. Албанци су постали свесни да такво вођење државне политике не може да остане без последица по унутрашњу војну стабилност. Јер, православни Албанци не могу са симпатијама да гледају како се власти њихове државе удружују с петовековним непријатељем албанског хришћанства, и то против оних који су све то време једини давали подршку и помоћ албанском православљу.

⁴² „Наша борба“, 20. децембар 1996, стр. 7.

⁴³ „Политика“, 7. октобар 1994, стр. 5.

⁴⁴ „Политика“, 12. децембар 1993, стр. 6. Само учлањивање у ОИК изазвало је велики отпор албанских грађана који нису припадници исламске вере. На основу извештаја који се могу наћи у штампаним, та чињеница је довела до разлаза двојице најближих сарадника муслимана Сали Берише и православца Грамоса Пашка, који је са Беришом основао Демократску партију, која влада Албанијом. О томе у „Политици“, 7. март 1993, на страни 3 пише: „Познати бивши министар Грамос Пашко који се са Беришом развишао... изјавио је да Албанија треба да се окрене Западу“. Одмах иза тога новинар „Политике“ додаје: „Бериша је... учланио Албанију у Исламску конференцију. Као што се види поделе у Албанији се сваком даном све више продубљују“. Пашко је унук бившег поглавара албанске православне цркве из времена Енвера Хоџе архиепископа Пејси Волице.

⁴⁵ „Наша борба“, 2. март 1995, стр. 6.

⁴⁶ „Борба“, 19. август 1992, стр. 12.

⁴⁷ Аналитичар Робинсон каже: „Могло би се очекивати да грчки националисти обнове напоре да грчку мањину у оквиру Албаније врате у Грчку. У таквој ситуацији Турска би могла бити увучена преко вероватне моралне подршке коју би пружила браћи по вери у Албанској Македонији“. („Наша борба“, 6. март 1995, стр. 9).

О томе се изјаснио и председник државе Сали Бериша, који је, говорећи о Југославији, оптужио православни фундаментализам за све зло и узрок сукоба у Југославији.⁴⁸ Али, мада је говорио о Југославији, било је очигледно да се исто односи и на Албанију, што се одмах показало на делу: прогони православних свештеника, и претње смрћу поглавару албанске православне цркве. Али, много јасније су се о свему томе изразиле вође сецесионистичког покрета Албанаца у СР Југославији. Према писању листа „Бујку“, који је неслужбени орган ДСК – организације Ибрахима Ругове, на Балкану постоји православни савез, у којем нису само Срби и Грци, већ и Албанци православне вероисповести. При томе, лист Ибрахима Ругове упозорава да њих има скоро трећина у укупном становништву Албаније.⁴⁹ „Бујку“ додаје да ће се са њима ипак лако обрачунати, мада су традиционално наклоњени Србима, јер су им главне интелектуалне узданице давно помрле и сада немају духовну снагу.⁵⁰

Докле се иде у цепању нације по верским основама показује и то што поједини албански листови пишу да може доћи до оружане побуне православаца на југу Албаније и да им оружје за ту акцију могу додати Срби.⁵¹ Да је све то изазвало озбиљне размирице у Албанији и значајно пољуљало поверење власти у православне војнике показује податак да је албанска војска почела да уклања официре и војнике Грке с јужних граница земље, тј. са граница с њиховом матицом Грчком.⁵² Неповеће према официрима и војницима православцима вероватно није могло да заобиђе ни римокатолике, који су махом насељени према границама са СР Југославијом. Наиме, римокатолици немају довољно својих албанских свештеника, већ морају да доводе странце, који, разумљиво, не воле Турке и шире западни систем вредности међу своје вернике, изазивајући отпор према свему што долази с оријента и верским објектима, ношњи, исхрани и осталом. Према извештајима, које даје хамбуршкој агенцији ДПА поглавар албанских римокатолика кардинал Рок Мирдита, током 1995. године у албанским римокатоличким црквама службовало је више од 100 свештеника и око 200 часних сестара, углавном из Италије.⁵³

Оно што је за сваку државу која има војне односе с Албанијом важно, без обзира на то да ли су ти односи пријатељски или непријатељски, јесте да мора најозбиљније узимати у обзир чињеницу да је албанско становништво подељено по верској основи. Ако је пријатељ, који рачуна на војну сарадњу, онда га таква чињеница мора озбиљно бринути јер значајно ремети унутрашњу чврстину могућег савезника, чини га рањивим и некорисним за предвиђену војну сарадњу. Ако је, пак, непријатељ, онда му та чињеница иде у прилог у случају евентуал-

⁴⁸ „Борба“, 13. новембар 1992, стр. 14.

⁴⁹ „Политика“, 19. децембар 1993, стр. 10.

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Исто, 8. март 1993, стр. 4.

⁵² Исто, 9. новембар 1992, стр. 2.

⁵³ „Политика“, 4. јул 1995, стр. 6.

ног војног сукоба зато што то онемогућава или отежава остварење стратешких циљева албанске армије. Анализа унутрашњих односа припадника различитих вера у Албанији веома је важна и за сваку државу која има глобалне економске, политичке и војне циљеве. Јер, без узимања у обзир тих чињеница није могуће утврдити праве спољно-политичке потезе у односу на Албанију, али и на Југославију и Македонију, као и читав Балкан.

Због свега тога, све вести које стижу из Албаније треба пажљиво проверити јер су веома противуречне и недовољне. Наведене чињенице недвосмислено показују да су односи међу припадницима православља и ислама прилично лоши. С друге стране, и римокатолици наговештавају, али не тако изричито, да ширење исламског фундаментализма може значајно да оптерети међуалбанске односе.

Посебно је значајно питање утицаја ислама на културни идентитет албанских муслимана као већинског становништва. Александар Поповић, у својој књизи штампаној на француском језику, која је стога доступна широј публици у свету, поставља питање: „Може ли се говорити о утицају ислама на културни идентитет муслимана Албаније?“⁵⁴ и одговара: „Сигурно не“⁵⁵. Да ли та тврдња има смисла или не може се видети из одреднице *култура* у популарној *Малој енциклопедији Просвете*.⁵⁶ Тамо, између осталог, пише, под тачком 3: „Култура представља одређену друштвену средину коју свака индивидуа затиче рођењем као свет који има одређено значење и одређена правила живота којима се она мора прилагодити (обичаји, друштвене навике, норме, закони, систем комуникација, симбола, одређена искуства, знања, веровања и схватања). Према томе, поставља се питање ако ислам није оставио трагове на културни идентитет муслимана Албаније, по чему су они муслимани. Тако се показује да та оцена нема смисла. Једино би се, евентуално, могло рећи да је исламска култура слабо или мало утицала на муслимане Албаније. Међутим, највиши албански ауторитети то поричу, а лако се може запазити, на пример, да скоро сви муслимани Албанци у Југославији имају арапска, турска или персијска имена⁵⁷, тј. да више воле та имена него албанска, да се скоро сви мушкарци обрезају, да се Албанци муслимани, што је сваки старешина ЈНА могао да примети, много више од муслимана из Босне придржавају муслиманских обичаја о исхрани и одржавању хигијене итд. Да је то тачно потврђују и два албанска академика, један с Космета, а други из Албаније. Рецеп Ђосја, косметски албански академик, на питање: „Колико у усменој књижевности и у животу албанског народа има

⁵⁴ Поповић А., *исто*, стр. 62.

⁵⁵ *Исто*.

⁵⁶ Том II, Београд, 1978, стр. 356.

⁵⁷ Иста је ситуација у Албанији. Све до укидања права на слободу вероисповести 1967. Албанци су приликом рођења додељивали деци имена према учењу вере којој су припадали. Муслимани су имали махом арапска, турска и персијска, а хришћани јудео-хришћанска имена (Mark Tritja, *La question religieuse dans la culture populaire*, штампано у La conference nationale des etudes ethnographiques 28–30 juin 1967, Tirana, 1977, стр. 346).

елемената ислама?“ каже: „Много, заиста много, а у животу албанског народа много више него у његовој усменој књижевности... у народној ношњи, архитектури, обичајима, култури живота, посебно у градовима има толико исламског да се може говорити о исламском слоју албанске културе“.⁵⁸ Албански академик из Тиране, Стефанаћ Поло, такође вели: „Доминација земљом (османска, прим. М. Ј.)... се више осећала кроз исламску религију, употребљену као ефикасно средство асимилације. Утицај те културе се осетио у изгледу градова, условима живота жене, породице, начина исхране“ (курзив М. Ј.)⁵⁹

Према томе, ако је тачно то што кажу академици које њихови земљаци сматрају ауторитетима, сигурно је да је исламска култура у оној мери у којој је била прихваћена или се разликовала или супротстављала хришћанској, било православној било римокатоличкој култури, морала да изазива сукобе у међусобним односима. С друге стране, ако је у периоду од 1878. године до рушења комунизма дошло до победе националне идеје над верском, како вели Поповић и како тврде и албански научници и политичари, онда је све оно што се од рушења комунизма догађа ипак мање важно и лако може бити превазиђено.

Када се говорило о укидању религије у Албанији 1967. године, када су затворени сви верски објекти,⁶⁰ и о антирелигиозној пропаганди од краја Другог светског рата, у Југославији се то, по правилу, тумачило до крајности доведеном идејом атеистичког комунизма. Али, то уопште није било тачно. Сами албански комунисти наглашавају да су религију укинули због тога што је онемогућавала национално јединство међу припадницима трију вера, тј. зато што је онемогућавала да се код Албанаца развија јединствена национална свест. Наиме, постоји Албанија, постоји албански језик, али муслимани, римокатолици и православци већином не доживљавају једни друге као припаднике истог народа. Међу интелигенцијом се та национална идеја раширила, али не и међу обичним људима. Управо је то био основни проблем којим су се власти руководиле када су забраниле религију. То најбоље потврђује став главног покретача те акције, шефа албанске државе и партије Енвера Хоџе, објављен у албанском листу „Бешкими“ (23. март 1981). „Пашко Васа (1825–1892) је изјављивао да религија Албанаца јесте пре свега љубав према Албанији. Она (Албанија, прим. М. Ј.) је морала да се бори са многобројним непријатељима... Њихов арсенал је такође подразумевао религију... Трудећи се да изједначе религију са нацијом, они су циљали не само на потчињавање нашег народа... већ и на његово уништавање... У тој уништавалачкој кампањи наших непријатеља носиоци нашег препорода су супротставили своје ватрено родољубље... да би показали да не постоји никаква веза између религије и нације и

⁵⁸ „Препород“, исламске информативне новине, 15. мај 1990, стр. 10–11, Сарајево.
⁵⁹ Stefanaq Pollo, La culture populaire comme expression des particularités ethniques, у *Studia Albanica* (у даљем тексту S.A.), бр. 2/1976, Тирана.

⁶⁰ „Politique HEBDO“, 26. октобар 1972, Париз, стр. 27; Notes etudes documentaires, 20. јануар 1969, Париз, стр. 54.

да Албанци постоје као такви преко свог језика, културе... територије... Тако је било у време носилаца нашег националног препорода и тако је и данас (курзив М. Ј.). Религија није никада била нити може да буде корен стварања нације... Зато сваки покушај да се порекне, занемари и замени албанска националност припадношћу овој или оној религији јесте увек наилазио на отпор свих Албанаца⁶¹. Дакле, Енвер Хоџа, творац и идеолог комунистичке Албаније, јасно наглашава да је религија настојала да подели нацију, да је била чинилац који је онемогућавао стварање националног јединства и да су албански родољуби 19. века свој патриотизам исказивали борбом против религије. Хоџа је рекао да то стање влада и „данас“, а то је била 1981. година. Значи, скоро четири деценије после победе комунизма у „Земљи орлова“ и, што је још важније, 14 година после званичног укидања религије. Рекао је да религија, као и пре скоро једног столећа, разбија албанску нацију и да се због тога против ње треба борити. Разумљиво, дао је марксистичко-лењинистичко објашњење укидања религије,⁶² али је најважнији разлог онемогућавање постојања целовите албанске нације састављене од припадника трију на крв и на нож посвађаних вера.

То што је тако јасно изложио шеф партије и неприкосновени господар Албаније морало је да уђе и у званичну историју Партије рада, како су се комунисти преименовали: „Страни окупатори су се увек ослањали на различите религије у Албанији, да би поделили и потчинили народ. Различите вере су коришћене као идеолошко оруђе свих окупатора. Стога је вековна борба Албанаца против окупатора била и борба против свештенства које је било средство окупације“⁶³ (курзив М. Ј.). Из те тврдње следе две важне чињенице: прво, да је религија чинилац који онемогућава постојање независне Албаније, тј. да са религијом Албанија губи независност, и друго, да су све религије биле средство које је користио окупатор. Прва чињеница је више него тачна. Јер, ако православац више воли Грка, да се од њега и не разликује ни по чему, осим по језику, и удаје ћерку радије за њега него за Албанца муслимана, јасно је да им верска припадност не омогућава живот под истим националним кровом. Али, друга тврдња уопште није тачна. Хришћанство је у време борбе против османске окупације служило не као чинилац окупације, већ као чинилац одбране земље. Наведени историјски извори то јасно доказују. На основу њих се види да је Ђерђ Кастриоти, баш захваљујући ослањању на хришћанство, тачније на римокатолицизам, успео да обнови независну Албанију и да, барем неко време, одложи коначну османлијску окупацију.⁶⁴ Зашто је Енвер Хоџа, односно његови приватни историчари, говорио другачије није тешко закључити.

⁶¹ Enver Hoxha, *Oeuvres choisies*, том IV, Tirana, 1987, стр. 148–149.

⁶² Погледати о томе, на пример, Enver Hoxha, *Le socialisme en Albanie*, textes choisis par Patrick Kessel, том II, Париз, 1974, стр. 198.

⁶³ Histoire du Parti du travail d'Albanie, Tirana, 1971, стр. 664.

⁶⁴ Осим наведених дела погледати: Athanas Gegaj, *L'Albanie et l'invasion turque au XV siècle*, Париз, 1973.

Енвер Хоџа је муслиман што показује његово име. Он се зове Енвер, што на арапском значи „веома сјајни“, ⁶⁵ а презиме му је Хоџа, што је такође неалбанска, персијска реч, која значи муслимански верски службеник, тј. свештеник ⁶⁶, што показује да му је неки предак вероватно био свештеник. Пошто су му преци примили ислам, они су се, самим чином примања вере, обавезали да славе идеологију која је против независне Албаније, јер ислам има за циљ да успостави јединствену светску државу с Кураном као уставом. Пошто је Ђерђ Кастриоти био против такве идеологије, он и Хоџини преци били су непријатељи. А Балабан-паша и његов брат Јонус, тј. Албанци муслимани, који су ратовали са Кастриотијем, носиоци су идеје за коју су се борили и Енверови преци. Због тога је Енвер Хоџа тражио од својих историчара да избегавају да о Ђерђу Кастриотију говоре истину, налажући им да га представе као борца против турске окупације која је представљена као национална, а не као верска, што је у суштини била. ⁶⁷

Пажљиви страни аналитичари су одавно приметили да је Хоџа био оптерећен својом османско-исламском традицијом, иако никада није био формални верник. Иако се борио за национално јединство, није могао да прескочи своју исламску прошлост, па је сасвим пренео у организацију албанске комунистичке партије и државе, чиме је онемогућио оно чему је највише тежио – превазилажење верских разлика у име јединствене нације. Уосталом, наведени аналитичари веле: „Хоџа и Шеху су припадали добрим сунитским породицама са османском традицијом у којима је албански патриотизам обојен носталгијом за Турском и симпатијама за агресивни лаицизам Кемала Ататурка и непријатељством према хришћанским народима Балкана... *Страх од инвазије које се бојала мала нација у стварању* био је отклоњен остваривањем интегралног лаицизма надахнутог турским кемалистичким моделом, али доведеног до крајности. *Радило се о томе да се униште могућности ослањања страног непријатеља на било коју верску групу, што би уништило слабо јединство у земљи*“ (курзив М. Ј.). ⁶⁸ Показује се, дакле, да су Енвер Хоџа и његов доглавник Мехмед Шеху, такође муслиман, изабрали укидање религије да би предупредили могућност да се стране земље, првенствено суседне, ослоне на Албанце православце и римокатолике, а не због комунизма. Посебно је важно што се наглашава да су обојица били турски носталгичари, што истовремено

⁶⁵ Абдулах Скаљић, *Турцизми у српскохрватском језику*, Сарајево, 1989.

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ „У том националистичком полету настаје легенда о Скендербегу, великом хришћанском јунаку... вођи отпора против муслиманске инвазије. Главни носиоци покрета (националног препорода, прим. М. Ј.) стављају нагласак на карактер националне борбе коју је водио Јурај Кастриоти – касније поставши Скендер бег – против освајача, означеног као Турчин а не као муслиман, у тим настојањима њима је помогла чињеница што је Скендербег постало муслиманско презиме, а национална поезија никада више неће истаћи хришћанско својство Скендербега, као што ће изостављати његово очито хришћанско име“ (Жорж Козм, исто, стр. 273).

⁶⁸ Alexander Adler, *Quarants ans de stalinisme à huis clos*, „Libération“, Париз, 12. април 1984.

указује на другу чињеницу – да став према свим религијама, упркос атеизму, није био исти, што објашњава и све догађаје настале после пада комунизма.

Главни непријатељ за Енвера Хоџу није религија уопште, већ хришћанска религија, прво римокатолицизам, а затим православље.

Због формалног комунистичког лика и идеологије Енвер Хоџа, атеиста и османски носталгичар, морао је на други начин да искаже своју везу с исламском традицијом земље. Зато је читав систем организован тако да је подсећао на време османске владавине, тј. владало се сличним методама и славила се веза Албанаца с Османским царством. Аналитичари који су пратили збивања у Албанији о томе кажу: „Енвер Хоџа је наследник свемоћних паша који су владали земљом у име високе порте – Црвени султан је превентивним чисткама уклонио све могуће наследнике; осим тога, услед недостатка правих марксистичких кадрова и само захваљујући томе, успео је да наметне режим који подсећа на старо турско угњетавање дуго 500 година“.⁶⁹ Да тако не мисли само аналитичар католичког листа „La croix“ већ и многи други познаваоци прилика у Албанији види се из следећег: „Данас у Албанији комунизам није ништа друго него лична и апсолутна власт Енвера Хоџе. Он се може удобно сместити у низ шефова живописних балканских држава какве су биле она краља Зогуа и Али-паше Тепелинија. Ако се диктатура Енвера Хоџе покрива привидним социјализмом и изражава марксистичким темама то није ништа друго него историјски инцидент. Комунизам је био просто средство које је Хоџа нашао на дохват руке када је спазио прву могућност да се докопа власти. Али његове методе остају стара балканска пракса“.⁷⁰

Нажалост, оно што су видели Енглези, Французи и Американци нису примећивали југословенски аналитичари. Они су упорно понављали да се ради о стаљинизму, не видећи да је у питању политика која је, у суштини, продужетак старе исламске политике, иако другачијим средствима, против хришћана који желе равноправност. Зато је Енверу Хоџи било неопходно да се ослободи хришћана у органима власти, што није било лако јер су они били душа и тело Комунистичке партије Албаније. Ако је тамо и спроведено нешто што би се могло назвати социјалистичком револуцијом, то су учинили припадници хришћанске мањине, потпомогнути из Југославије. Стога их је било веома тешко уклонити као доказане комунисте.

О томе да су хришћани чинили најактивније језгро Комунистичке партије Албаније види се из свих састава ратних привремених централних комитета и органа власти после рата. У томе се слажу сви аналитичари, а у наведеној историји КП то се отворено наглашава. У њој пише да је Коминтерна донела одлуку да се створи тајна организа-

⁶⁹ „La Croix“, Париз, 28. јануар 1971.

⁷⁰ „Daily Telegraph“, 20. јула 1961, Лондон; затим Tönes Bernardh, *Religionen und Albanien*, у „Osteuropa“, бр. 24, 9. септембар 1974; упоредити и са Zanga Loius, *Enver Hoxhas Krieg gegen die Religion*, „Osteuropa“, бр. 30, 1. јануар 1980.

ција која ће претходити образовању партије. Она је требало да окупи националисте и комунисте (зато су Енвер Хоџа и њему слични у њој нашли места). Међутим, хришћани комунисти, као Зеф Маље и Нико Џоџи, одбили су сарадњу с националистима, као и Аристид Тендро.⁷¹

Тако је касније КП и формирана као спој националистичке и комунистичке идеје, али је у току рата радничко класно језгро, због утицаја КПЈ, успело да доминира.⁷² У исто време, руковођење Партијом било је усредсређено у рукама Кочи Дзодзеа, православног хришћанина с југа, који је био организациони секретар Партије.⁷³ Захваљујући бројној премоћи муслимана и сукобу Југославије са ИБ, Енвер Хоџа је добио подршку Коминтерне и погубио Дзодзеа и друге хришћане који су били на истакнутим местима у Партији.⁷⁴ При томе се није уопште либио да хришћанске чланове Партије, које је напао, сменио и погубио, оптужи за сарадњу са њиховим верским вођама. Како је све то изгледало најбоље се види из података објављених у париском „Le Monde“⁷⁵, према којима су већину чланова владе и Партије после рата у Албанији чинили православци. Касније је, међутим, ситуација била сасвим другачија: више није било ни православаца ни римокатолика на најзначајнијим местима у држави. Енвер Хоџа је одстранио све своје противнике без обзира на верско порекло, али је видљиво да је на најистакнутија места доводио само муслимане. После рата су погубљени, осим Кочи Дзодзеа, организационог секретара Партије, потпредседника Владе, министра унутрашњих послова, генерал-лајтнанта; Панди Кристо, такође православац, члан Политбироа Партије, члан Врховног штаба Армије, председник планске комисије; Кристо Темелко, у ствари Крсте Темелковски, комесар првог партизанског одреда, члан Политбироа Партије, од 1946, до 1948. начелник Политичког одељења Армије и први заменик врховног команданта; Ђорђи Ђљуши, кандидат за члана Политбироа; Тук Јакова, римокатолик, наследник Дзодзеа на месту организационог секретара Партије, кога је заменио муслиман Мехмед Шеху.⁷⁶ Ту чињеницу јасно потврђују страни посматрачи. У чланку из 1972. године француски аналитичар примећује да у Политбироу Комунистичке партије Албаније од 13 чланова само двојица носе грчко-православна имена, а један словенско, тако да у том најважнијем органу државе доминирају муслимани.⁷⁷ Та чињеница је посебно важна ако се упореди са раздобљем рата и непосредно после рата, када су у Партији и држави доминирали православци. Због свега тога, један аналитичар, који је 1963. године описивао Албанију, каже: „У Тирани се виде минарета двадесетак џамија, али, мада су хришћани веома бројни, не

⁷¹ *Histoire du parti du travail... исто*, стр. 57.

⁷² *Исто*, стр. 305; Пљаку..., *исто*.

⁷³ „L'economie“, 21. новембар 1946, Париз, стр. 7; Enver Hoxha, *Memoires*, Париз, 1984, стр. 256.

⁷⁴ П. Пљаку, *исто*, стр. 80.

⁷⁵ „Le Monde“, 5. април 1949, Париз.

⁷⁶ П. Пљаку, *исто*, стр. 96.

⁷⁷ „Politique hebdo“, 26. октобар 1972, Париз, стр. 27.

виде се цркве. Некада су биле две. Једна је срушена заповешћу једног високог функционера, друга мала црква Киша са значајним фрескама из средњег века је претворена у кафе. Рекло би се да је то један вид прикривеног сукоба између Тоска муслимана са југа и Гега-хришћана са севера. Први држе практично све важније положаје (курзив М. Ј.). Енвер Хоџа потиче из бектешијске породице. Он је без самилости за друге и фанатик какви су били његови преци.⁷⁸ Аналитичар „Le Monda“ оштроумно примећује да се ради о сукобу хришћана и муслимана који се прикрива причом о идеолошкој чистоти. Једино греша када каже да су северњаци хришћани, што је тачно, јер тамо живи скоро целокупно римокатоличко становништво, али су муслимани и тамо већина, као и свуда у Албанији.

Чланови Политбироа Комунистичке партије 1969. године били су скоро сви муслимани: Енвер Хоџа, Рамиз Алија, Бећир Балуку, Адиљ Чарчани, Хисни Капо, Мануш Муфтију, Мехмед Шеху и Хаки Тоска. Истина, било је и хришћана, као што је Спиро Колека.⁷⁹ Али, ситуација се битно изменила. Није више било људи који су стварали Комунистичку партију и државу и који су били јачи од Хоџе или равноправни са њим, а то је много значајнија чињеница од података да у Политбироу није било много хришћана. Јер, нико више Енверу није смео да каже ни реч, па је он одлучивао о свему. Тако су хришћани на високим положајима само фигурирали. Оно што је веома важно јесте чињеница да кад се каже да се радило о сукобу хришћана и муслимана не мисли се на ислам и хришћанство у верском тј. догматском смислу. Јер, више је него очигледно да су људи о којима је реч били барем формално атеисти. Реч је, у ствари, о сукобу двеју историјских традиција – једне засноване на исламу, а друге на хришћанству, тј. о наставку историјског сукоба хришћанске и муслиманске Албаније, у којем потомци настављају борбу предака на друге начине. Када је хтео да оствари националистичку замисао Енвер Хоџа је морао да се ослони на још нешто осим на језик. Јер нација, осим језика и порекла, мора да има и традицију. Пошто је Албанија имала три сасвим различите традиције, Хоџа је без размишљања изабрао традицију својих родитеља – муслиманску традицију (мајка му је носила муслиманску ношњу, хиџаб, тј. покривала се пред мушкарцима и није се са њима мешала,⁸⁰ преци су му били муслимански официри и функционери), коју је почео да намеће и хришћанима, и то против њихове воље. То се посебно осетило кроз прогон цркве. Како примећују посматрачи, па чак и муслимани, најјаче је ударено по римокатоличкој цркви: „Прогањање католичких свештеника достигло је веома висок степен суровости са затвореним процесима и убијањем великог броја свештеника“.⁸¹ Посебно је значајно да су и руководиоци комунисти римокатоличког порекла оптуживани и осуђи-

⁷⁸ „Le Monde“, 30. јул 1963. и 31. јул 1963.

⁷⁹ Notes et etudes documentaires, 20. јануар 1969, Париз, стр. 81.

⁸⁰ Ту изјаву Енвера Хоџе пренео је „Combat“, Париз, 10. септембар 1964.

⁸¹ La documentation française, article et documents, 8. новембра 1955, стр. 2. Видети о томе и: R. Bowers Stephen, *The islamic factor in Albanian policy*, „Journal Institut of Muslim Minority Affairs“, бр. 1/1984, Лондон, Цеда.

вани због наводних веза с римокатоличким клером. Тако је настрадао Тук Јакова, организациони секретар Партије, други човек на друштвеној лествици.⁸² А како избегли албански генерал Панајот Пљаку вели, та оптужба за сарадњу са свештенством заснивана је на чињеници да је Јакова без вређања примио неког римокатоличког свештеника који је тражио помоћ.⁸³ Енвер Хоџа је оптужио читав римокатолички клер, без изузетка: „Сви званичници католичке цркве, од највишег до најнижег, били су мајстори да подвргну својим жељама народну вољу. Верници католици су морали да припадају телом и душом цркви“.⁸⁴ Таквом тврдњом су сви римокатолици проглашени за народне непријатеље, па су после Другог светског рата у подручјима северне Албаније против римокатолика организоване праве казнене експедиције, које су стрељале људе. Римокатоличку цркву требало је да укине Рамиз Алија, северњак, али муслиман,⁸⁵ што је разбуктало мржњу римокатолика против муслимана, а извршилац је био Мехмед Шеху, такође муслиман. У једном селу у католичком подручју Мирдителије стрељано је 15 људи пред очима осталих сељака, силом прикупљених да би били застрашени.⁸⁶ Тако је дошло до потпуног јавног затирања Римокатоличке цркве. Основно питање је зашто је баш та верска заједница, која окупља само 10 одсто становника, тако жестоко нападнута. Одговор је следећи: „католици су били под латинским утицајем и сматрало се да се не могу интегрисати у албанску нацију“.⁸⁷ Дакле разлог је био изразито националистичке природе. И заиста: римокатолици се нису могли утопити у албанску нацију онако како је то замишљао и пројектовао Енвер Хоџа. Јер, та је нација требало да се заснива на муслиманском концепту, у којем су сасвим занемарени поступци Балабан-паше и његовог брата Јонуса у служби султана из Цариграда, и сасвим криво представљена идеја за коју се борио Ђерђ Кастриоти. Али, званична забрана религије није убила веру у људима, нити римокатоличку традицију. Сви извештаји говоре да је за време комунизма, уз затворене цркве и похапшене свештенике, народ ипак тајно упражњавао своју веру⁸⁸ и уз њу гајио мржњу према владајућим муслиманима, који су се представљали као комунисти. Најсигурнији доказ за то је податак да је осамдесетих година, у време највеће комунистичке страховладе и пропаганде, број мешовитих бракова између римокатолика и муслимана у Скадру, где је највише римокатолика, износио само 5 одсто⁸⁹, што значи да је, упркос антирелигиозној пропаганди, породично васпитање било јаче и није дозвољавало да улазак лица друге вере разбије породичну заједницу.

⁸² *Histoire du parti du travail*, исто, стр. 385.

⁸³ П. Пљаку, исто, стр. 96.

⁸⁴ Enver Hoxha, *Quand on jetait les fondements de l'Albanie nouvelle*, Tirana, 1984, стр. 31.

⁸⁵ „La vie française“, 26. новембар 1984, Париз, стр. 26.

⁸⁶ „Articles et documents“, 17. април 1951, Париз.

⁸⁷ G. Zananiri, *La situation religieuse en Albanie*, у *Documents sur l'Europe Centrale*, 1/1975 vol. XIII Leuven-Louvain.

⁸⁸ R. Bowers, исто, стр. 1127, „La croix“, 21. децембар 1986, Париз, стр. 18.

⁸⁹ Исто.

Друга верска група, по снази удараца које је трпела, били су православци.⁹⁰ Њих је власт доживљавала као много више албанске него римокатолике зато што нису имали страни центар, већ су се ослањали на унутрашње снаге. С једне стране, тако су лакше надзирани, а, с друге стране, лакше су потчињавани властима. Зато је Енвер Хоџа о православцима говорио следеће: „Део православног свештенства, нарочито сеоски свештеници, се борио за независност цркве и за увођење албанског у богослужење... Али епископи, који су своје деловање правдали верским разлозима, су иза њих крили политичке намере и шовинистичке циљеве... По логици мешања вере и нације, неки реакционарни епископи сматрају као Грке 400.000 становника Албаније који припадају православној вери“.⁹¹ Из тога се види јасна разлика у ставу у односу на римокатолике. Наиме, скоро сви римокатолици су стављени у исти кош, а код православних су издвајани као родољуби сеоски попови. Али, забрана није заобишла ни Православну цркву. Храмови су разорени, скоро целокупан стари православни партијски кадар је погубљен, а у периоду равноправности доведени су људи православног порекла који су слепо слушали Енвера Хоџу.

И, на крају, творац „комунистичке“ Албаније говорио је и о исламу: „Џамије су постојале, али су биле слабо посећене. Муслиманска правила су била напуштена, венчања се нису вршила према шеријату, сви други верски обичаји, као пост, Бајрам, су постали рутински, јер су постојали одавно, а не због неког другог разлога... Хоџе нису могле да врше било какав утицај, а широке масе су се скоро ослободиле верских стега. Муслимански верници су показивали либерализам и толеранцију. Са те тачке гледишта, партија се није суочила са скоро никаквим значајним проблемом у организовању народа за борбу“.⁹² Исто Хоџа каже и за бектеше, којима је, према неким изворима, припадала и његова породица.⁹³ На први поглед, чудна ситуација! Муслимани, који чине 70 одсто становништва, нису никаква верска група и не чине никакву опасност за државу, а 10 одсто римокатолика је толико опасно да је могу разорити. Одмах иза њих, по опасности су православци, чији су епископи желели исто што и римокатолици. Међутим, други извори поричу те тврдње Енвера Хоџе. Према неким, сам шеф сунитске заједнице је наговарао муслимане и наређивао им да се упишу у фашистичку партију,⁹⁴ као и шеф бектеша Салих Нијази Деде, који је убијен 1941. године.⁹⁵ И, што је посебно важно, баш су бектеша, који су имали велике поседе и хтели да их очувају, били главни противници аграрне реформе после рата.⁹⁶ Осим тога, управо због покушаја да убеди

⁹⁰ О православнима у Албанији видети у: Cyrille Vogel, La fin d'une eglise autocephale. La dernière 10 i organique de l'église Orthodoxe d' Albanie, u Année canonique, tom XXII/1978, Париз.

⁹¹ Enver Hoxha, *Quand on jetait...*, исто, стр. 33.

⁹² Исто.

⁹³ Исто.

⁹⁴ Aleksandre Popovich, исто, стр. 38.

⁹⁵ Исто.

⁹⁶ „Le Monde“, 24. новембар 1961, стр. 7–8.

бектеше да се одрекну старих исламских бектешијских традиција, за које Енвер Хоџа вели да су биле само форма, дошло је до оружаног обрачуна међу њиховим вођама.⁹⁷ Према томе, Енвер Хоџа је свесно говорио неистину и повлашћивао муслимане на рачун осталих (чак је и Рамиз Алија био члан фашистичке омладине)⁹⁸. Енвер Хоџа, дакле, није само погубио истакнуте хришћане који су створили Комунистичку партију и, барем исто колико он, „комунистичку“ Албанију, и различито поступао према припадницима појединих вера, повлашћујући муслимане, него је и, наметањем слике прошлости која је дубоко повређивала хришћане, стално водио происламску међународну политику.

Мада је неспорна чињеница да су муслимани у виду Османлија, окупирали оружаним путем Албанију и нанели њеном народу страховите губитке, Енвер Хоџа је то настојао да забашури и да Османлије, односно њихове наследнике Турке, представи као браћу Албанаца. Ако су Турци постали браћа по вери муслиманима, поставља се питање да ли се то може рећи и за хришћане. И преци садашњих муслимана у време османске инвазије, пошто су били хришћани, претрпели су страшне патње, а њихови исламизовани потомци њихове убице и паликуће – Турке, проглашавају браћом. О томе како је изгледало освајање Албаније од стране Османлија два члана албанске академије наука, доктора историје, кажу: „Турска власт у Јужној Албанији била је велика несрећа. Турци су пљачкали и уништавали све без граница, што је њима било својствено. Њихови хроничари из XV века су истицали са поносом како су у Албанији заробили велики плен, о серијском спаљивању градова и села, о неописивом дивљаштву са којим су поступали са месним становништвом, о отимачини деце за јаничаре или за продају на пијацама робља у Азији“.⁹⁹

⁹⁷ Исто. Поглавар албанских бектеша, али и светских, пошто је центар бектешизма пренет у Албанију, Абаз Хилми деде убио је 19. марта 1947. двојицу својих свештеника баба Фају Мартинеша и баба Фејзу Дервишија. Њих двојица су били учесници НОБ-а и посланици Народне скупштине. Молили су деде (деде и баба су титуле дервишких свештеника, прим М. Ј.) да дозволи дервишима да се брију, да носе грађанска одела изван службе и да се жене. Деде је то одбио под изговором да не може да мења вековне обичаје и традицију. После дугог убеђивања он их је убио, а затим извршио самоубиство. Тада је у Албанији било 68 текија, тј. дервишких манастира (наведено према А. Поповићу, исто, стр. 48. и 49).

⁹⁸ „La vie française“, 26. новембар 1984. стр. 26.

⁹⁹ Arben Puto, Stefanaq Pollo, *Histoire d'Albanie des origines a nos jours*, Roanne, 1974, стр. 75.

Неминовност сукоба у политичкој филозофији Томаса Хобса

УДК 355.01

Мр Станислав Стојановић

Аутор је, на основу анализе теоријских ставова Томаса Хобса о изворним одредницама људске природе, желео да утврди како је проблем природног стања био формулисан и третиран у његовој политичкој филозофији, као и да процени његове вредности и ставове. Да би се Хобсово схватање природног стања као стања свеопштег непријатељства, деструкције и рата што целовитије сагледало, нарочита пажња је посвећена његовим ставовима о механицистичком и нагонском устројству човекове природе. У вези с тим, посебно је разматран нагон моћи, као доминантни нагон људске природе, и његове последице по карактер односа у природном стању. Након приказа модела природног стања, разматрани су Хобсови ставови о начинима превладавања оквира човекове природне егзистенције.

На крају, аутор критички разматра ваљаност и заснованост радикалних Хобсових закључака о неминовности рата међу људима и трајном антагонизму у њиховим односима.

Увод

Незаобилазно име у разматрањима проблема узрочно-последичне повезаности људске природе са насиљем и деструкцијом, као значајним обележјем човековог друштвеног живота и његове историје, јесте Томас Хобс, енглески мислилац из 17. века. Он је узрок агресивности, непријатељства и рата налазио у природним диспозицијама људске природе, прогласивши, при том, за човеков основ његову склоност ка злу.

Много је мислилаца, и пре и после Хобса, који су сматрали да агресивност чини бит људског индивидуума, међутим, његова обрада суштинског одређења човекове природе непрестано, до садашњег дана, не оставља никог равнодушним, изазивајући различита тумачења и ставове.

Теорија људске природе

Хобс је, у трагању за социјалним претпоставкама које ће отклонити или ублажити многобројне антагонизме индивидуалног и друштвеног аспекта људске егзистенције, полазна начела своје политичке теорије пронашао у човеку и његовим природним особинама и диспозицијама.

Сматрао је да човек поседује неко урођено суштинско својство које одређује његову активност, понашање и социјалне карактеристике, и да без познавања тих одређења људске природе није могућа ваљана теорија друштва и државе. Природа државе, то је његов експлицитан став, не може се разумети без познавања природних детерминаната људског индивидуума, јер је човек мера државе, тј. њен творца и њена материја. Зато је Хобс, у извођењу закључака о неопходности моћне политичке власти за организован друштвени живот и трајан мир, управо пошао од закона људске природе и социјалних последица таквог природног устројства људи.

Механицистички постулати

И Хобс је, као многи мислиоци пре и после њега, сматрао да постоји нешто што називамо људском природом¹, односно, нешто што конституише бит човека и што пресудно одређује његову егзистенцију. Био је убеђен да је целина човековог понашања и његове активности последица једног, универзалног и за свагда датог својства људске природе и зато је смисао антрополошких и политичких учења видео у трагању за тим суштинским одређењем човека. Та тежња да се индивидуални и друштвени живот појединца сведе на један принцип, што је карактеристика и осталих представника теорије природног права, чијој традицији Хобс несумњиво припада, била је последица тада важећег концепта науке, као и његовог филозофског погледа на свет. Основи полазних принципа Хобсовог филозофског поимања света били су у механицистичко-материјалистичкој парадигми, као, у његово време, преовлађујућем теоријском моделу у промишљању свеукупне стварности. Основу механицистичко-материјалистичког поимања света чинила је мисао да је онтолошка стварност материјалне природе, да реално постоје само појединачна тела и њихово кретање, као и да су сва дешавања детерминистички одређена. Хобсу су ти принципи били полазни постулати у тумачењу људске природе и њеног суштинског својства.

Пошавши од тезе да је човек, пре свега, природно тело, Хобс је констатовао да је и људски индивидуум дефинисан природним законима. Таква констатација је налагала потребу да се у одређењу људске суштине мора поћи од природе, јер је она основ човека и кључ за његово разумевање. Успостављањем потпуног паралелизма између закона природе и човека, карактеристичног за механицистички материјализам, Хобс је људе свео на механизам чије се функционисање у целини може објаснити механичким процесима. То свођење човека на део природе било је одлучујуће за његов закључак да је људска јединка пресудно одређена природом и да је њена сазнатљивост њоме дефинисана.

¹ Проблем људске природе и природног стања Хобс је разматрао у следећим својим делима: *О човеку*, *О грађанину* и *Левитан*.

Сходно томе, човек је за Хобса систем самопокретне и самоусмеравајуће материје. Из тако формулисаног постулата Хобс је извео неколико фундаменталних одредница људске природе. *Прво*, човек постоји као појединац и његова егзистенција је одређена детерминизмом и кретањем. *Друго*, та природна, односно механичка човекова условљеност упућивала је на констатацију о супериорности природног у њему, као и на закључак о нужности људског понашања и трајној неизменљивости људске природе.

Према Хобсу, природа познаје постојање само појединачних тела, односно све што у природи постоји, укључујући и човека, постоји само кроз појединачни облик. Човек у свом природном устројству има сопствене импулсе за усмеравање свог кретања и своје активности, из чега произилази закључак да је људски индивидуум својом природом упућен само на себе. Његова природна концепција искључује потребу било каквих алтруистичких комуникација са другима.

Егзистенција појединачних тела за Хобса се најизразитије испољава и афирмише кроз кретање, па је оно за њега универзални узрок свеукупног дешавања и основни принцип функционисања људске природе. Сви физиолошки, сазнајни и психички процеси и промене у човеку, према његовом мишљењу, резултат су разних облика кретања и односа организма са материјом спољашње средине. Хобсов став је јасан: „...живот није ништа друго до кретање“.² Сва кретања у човеку су строго усмерена, односно, одвијају се према природним импулсима и у функцији су обезбеђења услова за потврђивање његовог постојања. Ти унутрашњи импулси су прохтеви (жеље), који омогућавају афирмацију кретања, и аверзије (одбојности), које га ометају и угрожавају. Према томе, за Хобса се сви човекови поступци и сва стања његовог расположења, као што су очај, љубав, мржња, нада и страх, могу свести на кретање и деловање жеља и аверзија. То намеће закључак да је целина понашања људског индивидуума и његов однос према другима најнепосредније условљена жељама и одбојностима, и да је детерминистичке природе.

Посебно важна премиса за Хобсове закључке о човековом природном стању тиче се његовог става о општој супротстављености и сукобљености свих појединачних кретања у природи. На основу тезе да сва тела теже да задрже своје кретање и остваре неко добро за себе и немогућности да жеље и прохтеви свих буду истовремено задовољени, Хобс је дошао до закључка да је у међуљудским односима сукоб неминовност. Општа супротстављеност која прожима целокупну стварност дала му је снажан повод да у људској природи види доминацију агресивних потенцијала који примарно одређују човекове социјалне особине и карактер његовог односа са другим људима. Био је на становишту да начело борбе и сукоба у природи претпоставља потребу да у структури људског индивидуума најизраженија буде склоност ка агесији и уништавању других.

² Т. Хобс, *Левијатан*, „Градина“, Ниш, 1991, стр. 80.

Према Хобсу, важно обележје људске природе су страсти. Оне су природне детерминанте у човеку које, пре свега, усмеравају његову активност (кретање), настојећи да она буде у функцији обезбеђења његовог биолошког опстанка. Јер, каже Хобс, „сваки човек жели оно што је за њега добро; избегава оно што је зло, а највише избегава највеће од природних зала – а то је смрт“.³ Детерминишући претпоставке самоодржања људског индивидуума, страсти регулишу карактер односа појединца са спољним светом. Страсти, као неизменљиви и трајни импулси, природне су нужности у људском организму и оне, по Хобсу, искључују могућност човековог слободног избора и слободне воље.

Нагон моћи

Страст која доминира људском природом и на коју Хобс своди све друге страсти јесте нагон за што више моћи. Анализом нагона моћи Хобс заокружује своју механицистичку слику људске природе, настојећи, при том, да проникне у природу односа и веза које успоставља тако конципиран човек са другим људима. Односно, анализом нагона моћи, који је у његовој антропологији централни појам, Хобс долази до ставова о социјалним импликацијама механицистички дефинисане људске природе. Наиме, за њега човекова тежња за што више моћи није принцип људског живота само као биолошког него и принцип живота као друштвеног феномена. Наглашавајући став да је нагон моћи спољна и видљива манифестација оних унутрашњих кретања и нужности у човеку, Хобс закључује да он најнепосредније детерминише социјални карактер људи и природу односа које појединац успоставља са својим окружењем.

Из своје механицистичко-материјалистичке аргументације, односно из тежње сваког тела да одржи своје кретање, крећући се према објектима који то кретање потврђују и афирмишу, Хобс је дедуковао закључак да све што у природи постоји настоји да се одржи и траје. Тежња за трајањем је, по њему, универзални закон природе и исконска суштина свега што постоји. Сходно томе, и човек, као део природе, стреми одржању и очувању свог бића, и зато је нагон самоодржања основни природни импулс који је уграђен у структуру људског индивидуума.

Према Хобсу у природном амбијенту који је непријатељски расположен према појединцу, сопствени биолошки опстанак и развијање по захтевима своје природе осигурава се само поседовањем моћи. Зато је за њега жеља за што више моћи, као примаран израз природног нагона самоодржања, основно одређење људске природе, а човеков живот непрекидна тежња за акумулацијом моћи. „Том општом склоношћу свих људи сматрам првенствено сталну и немирну жељу за све више моћи која са смрћу престаје“.⁴

³ T. Hobbes, *De Cive or The Citizen*, Edited by S. P. Lamprecht, New York, 1949, поглавље 1, одељак 7, стр. 26–27.

⁴ Исто, стр. 111.

Развијајући даље то схватање, Хобс је дошао до закључка о апсолутној превласти индивидуалистичких тенденција у људском индивидууму и његовој заокупљености само сопственим самоодржањем. Према њему, таква стремљења чине од човека самољубиво и егоистичко биће, које, преокупирано бригом о сопственој користи, нема склоности ка другима. Хобс и у реткој спремности појединца да пружи помоћ другима види тежњу за афирмацијом своје моћи, односно, види само прерушени егоизам. Он је недвосмислено тврдио да нагон моћи, као основни покретачки принцип људске активности, човековом понашању нужно даје антисоцијално обележје.

Према Хобсу, суштина и карактер људског нагона за што више моћи испољавају се у тенденцији за ширењем и сталним увећавањем. То имплицира безграничност човекових прохтева и жеља, јер „... како људи стичу више богатства, више части и друге моћи, тако и њихова жеља све више расте.“⁵ Усмереност појединца на максимирање моћи мотивисана је мишљу о трајном обезбеђењу сигурности сопствене егзистенције. Због тога, према Хобсовом мишљењу, „...предмет човекове жеље није да ужива само једном и само за један тренутак, већ да заувек осигура пут својој будућој жељи“.⁶ Основна формула људског понашања је, стога, по њему, сведена на успешност у постизању оног што појединац жели. Међутим, постизање једне жеље је само пут за нову жељу. Због тога трајног душевног мира нема за човека јер он не зна за *finis ultimus* (крајњи циљ), нити, по Хобсу, „може да живи човек чије су жеље дошле до краја, као ни онај чија су чула и имагинације у стању мировања“.⁷

Такво схватање нагона моћи подразумева концепт људске природе чија је бит у тежњи за безграничним увећавањем сопствених добара и моћи. Хобс утемељује представу људске јединке код које доминира глад за све више, и чије жеље и прохтеви, који су само различити облици нагона моћи, не познају никаква ограничења. Према њему, супериорност таквих порива у човеку пресудно утиче да у његовом понашању егоизам има последњу реч, чинећи од њега похлепно, властољубиво и појудно биће, с јасно израженим деструктивним тенденцијама према свом социјалном окружењу. Ти егоистички импулси у људском индивидууму детерминишу његово неповерење, страх и мржњу према другима, условљавајући према њима непријатељски став.

За Хобса антагонизам појединачних кретања изазива и супротстављеност жеља за што више моћи. Наиме, настојању нагона моћи појединца да се увећа и прошири нужно се супротстављају друге моћи с истим таквим тежњама. Идентичност циља којем подједнако теже сви људи, као и немогућност да он буде свима доступан, чини непријатељство неминовним.

⁵ Т. Hobbes, *Elements of Philosophi; The English Works of Tomas Hobbes*, 1. део, поглавље 7, одељак 7, стр. 23.

⁶ Т. Хобс, *Левијатан*, исто, стр. 111.

⁷ Исто, стр. 110.

Хобсово важно одређење нагона моћи, које још више појачава тенденцију сукобљавања људи, односи се на постулат о моћи као надмоћи и вишку моћи. Наиме, он човекову моћ дефинише као надмоћ његових способности над способностима других људи. Моћ за Хобса, дакле, не чине човекове личне способности, већ надмоћ његових способности према способностима других људи. „И зато што се моћ једног човека одупире моћима и спречава моћи другог човека, моћи напросто више нема, већ постоји само вишак једне моћи над другима“.⁸ Такво дефинисање моћи омогућило је Хобсу тврдњу да су супарништво, конкуренција, непријатељство и агресивна најважнија обележја социјалних односа међу људима, јер се само кроз такве релације утврђују надмоћ и супериорност нечијих личних способности.

Из такве анализе људске природе, чија је бит у ирационалној жељи за што више моћи, Хобс је дедуковао закључак о природној утемељености агресивних потенцијала у човеку и нужним тенденцијама према рату. Тај песимистички закључак је још више оснажио постулатом да су страсти, као основа воље за моћ, константе, и да, према томе, не постоје изгледи да човек, својом вољом, из свог понашања према другима искључи завист, мржњу, непријатељство и насиље. Јер, све што човек чини, према Хобсу, „он то чини, по становитим импулсима природе, који нису ништа мање него што је онај импулс по којем се камен котрља“.⁹

Једнакост људи

Важан постулат Хобсовог модела људске природе односи се на једнакост људи: природа је људе изједначила по телесним и духовним способностима. До таквог става је дошао, како сам каже, на основу посматрања и искуства, али и дедукцијом из механистичко-материјалистичких премиса. Наиме, сваки људски механизам тежи да одржи своје кретање по принципима који важе за сва тела. Та тежња да се настави кретање једнака је за све – свачије кретање је једнако потребно. Механичка једнакост имплицира физиолошку једнакост, што значи да је за све људе моћ њихова најдубља природа, а стицање, потврђивање и проширивање моћи њихов најснажнији животни нагон. Из механичке и физиолошке једнакости, у којима нема изузетка, Хобс је дедуковао једнакост људских способности, потреба, права и очекивања, као и једнакост понашања људи. Он је из једнакости чињеница извео закључак о свеукупној једнакости људи.

Једнаке способности људи за Хобса значе идентичност њихових снага и моћи да се изборе за своје самоодржање, што упућује на једнакост осталих људских особина. Сходно томе, сви људи су подједнако самољубиви, похлепни, прорачунати и агресивни. Једнакост права,

⁸ Т. Hobbes, *Elements of Philosophy; The English Works of Tomas Hobbes*, Edit by W. Molesworth, Лондон, 1939–45, први део, погл. 8, стр. 26.

⁹ Т. Hobbes, *De Cive or The Citizen*, погл. 1, одељ. 7, стр. 26–27.

очекивања и понашања подразумева да људи у свим ситуацијама с једнаким правом очекују да њихова жеља буде примљена као „исправан разлог“ и да сви с истим правом претендују на све. Следствено томе, исправно је очекивати истоветност у понашању људи, односно њихову једнаку спремност да се непрестано међусобно оспоравају и угрожавају. Каузална одређеност свеукупне једнакости људи подразумева непроменљивост њиховог модела понашања, према којем је сопствена добробит основни принцип.

Иако је, према Хобсу, природа људе створила једнаким, они ту једнакост тешко и нерадо признају и прихватају. То је последица њиховог самољубља и неограниченог егоизма и убеђења да одређена својства и способности поседују више од других. „Јер“, закључује Хобс, „таква је природа људи, да, ма колико другима признавали да су досетљивији, речитији или ученији, ипак ће тешко поверовати да их толико има који су тако паметни као они сами што су“.¹⁰

Теорија природног стања

Упућеност свега у природи на супротстављање и борбу наметало је, према Хобсу, потребу да и у природној структури човека доминира склоност ка непријатељству и сукобу. На основу таквог мишљења изведен је радикалан закључак и природно стање људи је непрекидан рат сваког са сваким, *bellum omnium in omnes*, тј. човек својом природном организацијом и егзистенцијалним односима потврђује начело сукоба које је у темељу опште структуре свега.¹¹ Анализирајући нагон за што више моћи и његове рефлексије на егзистенцију људског индивидуума, Хобс је непобитно закључио да је рат међу људима у природним условима, тј. изван правно уређених заједница – неминовност.

Људска природа и природно стање

Супериорност природних порива у човеку је најважнија премиса Хобсовог става да је основ људске јединке усмереност на зло и да његовом активношћу управљају антисоцијални и деструктивни механизми – егоизам, мржња и агресивност. Те природне детерминације чине од човека недруштвено биће које је окренуто себи и упућено само на себе. Према Хобсу, у природном стању, које искључује било какву форму организованог заједничког живота људи, егзистенцију појединца

¹⁰ Т. Хобс, *Левијатан*, стр. 135.

¹¹ Неопходно је истаћи да рат у Хобсовом природном стању није идентичан оном што подразумева модерно значење тог појма. Модерно поимање појма рат подразумева сукоб великих социјалних група или држава у коме се оружаном насиље изводи нарочито организованим снагама и, само за такве прилике, израђеним средствима. Рат је сукоб хомогених група и он је увек у функцији одређених политичких циљева. А свега тога нема код Хобса. Он појам рата у природном стању употребљава у сасвим другачијем контексту. Сукоби и непријатељства у природном стању се свде на сукобе и непријатељства појединаца у оквиру једне природне заједнице.

и његову активност без остатка, воде и усмеравају нагони и страсти. Ти ирационални пориви, с обзиром на њихов егоистички карактер, искључују могућност другачијих односа међу људима, осим непријатељских односа. Хобсова аутентична и добро позната формулација тих односа у природном стању јесте: *Homo homini lupus* (човек је човеку вук). Она сама за себе довољно убедљиво говори о његовом поимању међуљудских односа у природним условима. Тим идентификовањем људске природе с крволочном и свирепом природом вука Хобс је на најснажнији начин исказао свој песимистички став према човеку, апострофирајући његову склоност ка насиљу и агресиви. Доследно томе, био је изричит у тврдњи да у природном стању неизбежно влада рат свију против свих. Према њему, начело *Homo homini lupus* одриче сваку другу могућност. Развијајући даље своју основну мисао о природном стању, Хобс наглашава да њега карактерише апсолутна слобода понашања људи; у њему нема контроле и ограничавања снаге природних нагона, што има за последицу безгранично испољавање и потврђивање егоизма, моћи и физичке силе. Особеност, индивидуализам и властита слобода су општеприхваћена начела човековог природног постојања.

Одсуство могућности да човек у таквим условима оствари себе још више појачава његове негативистичке склоности. Због тога су неповерење, страх, мржња, демонстрација моћи и агресивност једини социјални садржаји природног стања. Та прекомерна оптерећеност људи природним непријатељством према другима навела је Р. Полина да констатује да је „чувена формула *Homo homini lupus* била само један еуфемизам. Глас о свирепости вукова је врло злоупотребљен. У природном стању је много горе: *Homo homini homo* (Човек је човеку човек)“.¹²

За Хобса човек по природи није морално биће, па је, сходно томе, природно стање негација морала. Морално и природно стање се искључују, јер човек упућен само на своју природу није у стању да ствара добро. Нагони и страсти, као ирационални елементи у структури људске природе, не познају норме и ограничења, нити трпе ред и хармонију, због чега појединац у природном стању нема никакву одговорност за своје понашање. Управо зато, према њему, у природном стању нема поретка, нити мерила за индивидуалан и друштвени живот човека, а то одсуство било каквих правила и норми чини лични апетит једином мером добра и зла. Људи сами просуђују о ономе шта се сме а шта не сме, наиме, само лични интерес одређује природу људског понашања, а начело сопствене користи је једини принцип социјалне етике Хобсовог природног стања.

Слобода понашања и њена безусловна сагласност са нагонима омогућава појединцу да угрожава и уништава друге а да то не буде окарактерисано као неправедно. Следећи даље ту тезу, Хобс каже: „Појмовима права и неправда, правде и неправде ту нема места. Правда и неправда не спадају у особине тела и духа. Кад би оне то биле налазиле

¹² R. Polin, *Politique et Philosophie chez Thomas Hobbes*, Paris, 1953, стр. 16.

би се и код човека који би био потпуно сам у свету, онако као и његова чула и страсти¹³. У околностима апсолутне слободе свих, поремећеност и анархичност међуљудских односа се намеће као нужност.

Одсуство природних и друштвених механизма за контролу човекове егоистичке етике укида могућност трајног поседовања материјалних добара у природном стању. „Карактеристично је за то стање да у њему нема својине, нема власника над стварима, не разликује се моје и твоје. Ту све припада сваком човеку оно што може да зграби и дотле док је у стању да га задржи. А то није ни својина, ни заједница, већ неизвесност“¹⁴. Природна једнакост је сугерисала Хобсу закључак да у природном стању сви имају једнака права на све, а општа једнакост допушта сваком да приграби и присвоји оно што већ неко поседује. Другим речима, та неограничена претензија сваког појединца на све своди људску природну збиљу на универзално оспоравање и непрекидан рат за животна добра.

Немогућност човека да сопственом вољом превлада своју природност имплицира и немогућност његове култивизације. Зато је начин бивствовања природних људи јасна негација свега онога што чини цивилизацију. У природном стању, према Хобсовом мишљењу, „нема места никаквој радиности, јер су плодови њени несигурни, па следствено томе нема ни културе на земљи... нема друштва. И, што је најгоре од свега, постоји непрекидан страх и опасност од насилне смрти, а живот човека је усамљенички, сиромашан, опасан, скотски и кратак“¹⁵. То значи да све док се реализује само кроз своју природу човек није способан да изграђује цивилизовано друштво.

Природно право

Антиномичност природног стања се још више заоштрава Хобсовим поимањем природног права. Подразумевајући под природним правом сва права људи која потичу од саме природе, он наглашава да она ни под каквим условима не могу да буду доведена у питање. Тежња да се сачува и осигура сопствено самоодржање је основна природна тежња и она чини суштину Хобсовог поимања природног права. То значи да не постоје услови под којима право на самоодржање може бити оспорено и ограничено. Зато је природно право за њега: „Слобода што је сваки човек има, да се сопственим моћима служи онако како сам жели за одржање сопствене природе, што ће рећи, сопственог живота, па стога и слобода да чини све оно што по свом расуђивању и разуму сматра најпогоднијим средством за ту сврху“¹⁶.

Произилази закључак да је природно право Хобс директно извео из елементарног нагона самоодржања и да његов садржај чини све оно

¹³ Т. Хобс, *Левијатан*, исто, стр. 138.

¹⁴ Исто, стр. 245.

¹⁵ Исто, стр. 137.

¹⁶ Исто, стр. 139.

што омогућава задовољење природних особина људи. Следствено томе, детерминизам је важно обележје природног права, јер, по његовом схватању „... човек по природној нужности, треба да чини све што може да би добио оно што је потребно за његово одржање“.¹⁷ Хобсово природно право је право на све, што подразумева да су људима, кад је у питању самоодржање, допуштени, без изузетка, сви поступци. Његово природно право људске јединке искључује било какво одступање од апсолутног задовољења права личне егзистенције. Појединац је, кад је у питању његово постојање, ослобођен чак и обавезе да поштује исто такво право других и да уважава њихов живот, слободу и својину.

У непосредној вези с тим, природно право на све код Хобса значи и право на коришћење свих средстава, јер је узалудно што човек има право на циљ ако му се ускраћује право на средства за његово достизање. Зато право на одржање подразумева и право појединца да примени сва средства и обави све радње, укључујући и угрожавање живота других. За такав радикалан закључак Хобс налази повод у чињеници што је човекова природна ситуација стање рата сваког против сваког: „те стога у таквом стању сваки човек има право на све па чак и на тело другог човека“.¹⁸ Тако схваћено природно право искључује могућност заједничког живота људи. Оно својим садржајем само још више заоштрава неминовност рата у природном стању, појачавајући све његове антагонизме. Природно право омогућава појединцу да се потпуно препусти страстима и нагонима, чинећи од њега распуштenu, афектну и неконтролисану личност. Такво понашање подразумева сталну могућност угрожавања природних права других, што за последицу има свеопште непријатељство. Због тога, Хобс наглашава да природно право на све у природној заједници „нужно изазива рат“.

На наглашеној несразмери између људских жеља и објективних могућности заснован је Хобсов став да је сила у природном стању важна претпоставка за реализацију природног права. Принцип живота природних људи, по њему, у сили је и моћи, само су оне гарант људском индивидууму да живот уређује по својим властитим жељама и прохтевима. Хобс је изричит: што су већи моћ и сила, већа су и права појединца, односно граница права је одређена само границама моћи. Та идентификација права и моћи његова је трајна теоријска позиција. Постулат о *bellum omnium in omnes* у природном стању и наглашеној борбеној природи Хобс је управо извео из природног права на све и његове повезаности са силом.

Такво одређено право, ако се узме у обзир једнакост људи, непримењиво је и неефикасно. Оно је неугодно и не доприноси очувању сопствене егзистенције, „јер све док сваки човек задржава право да чини све што му се свиђа, све дотле су сви људи у стању рата“.¹⁹ У таквој ситуацији, природно право, које треба да је у функцији обезбе-

¹⁷ Исто, стр. 161.

¹⁸ Исто, стр. 140.

¹⁹ Исто, стр. 141.

ђења сигурности егзистенције сваког појединца, претвара се у супротност и постаје претња бивствовању свих. Зато је Хобс недвосмислен у тврдњи да су људи у природном стању у својој својеправности суштински лишени свих својих права.

Узроци сукоба и рата у природном стању

Трајни антагонизам људских социјалних веза и рат свих против свих су најзначајнија обележја Хобсове елаборације природног стања.

Наравно, рат свих против свих, по Хобсу, не значи да се људи у природном стању непрекидно туку, него да су увек спремни да угрожавају интересе других. Рат се „не састоји само у биткама или радњама борбе, него у извесном протоку времена у коме је довољно позната воља да се борбом оствари такмичење...“²⁰ Односно, природа рата се не састоји само у стварној борби већ и у препознатљивој спремности за рат. Тиме Хобс потврђује константност и неотклоњивост агресивних тенденција у људској природи, наглашавајући да ти природни пориви у човеку стално стреме сукобу, тражећи прилику да се реализују. Отуда код људи непрекидна спремност и усредсређеност да се други нападне и угрози. У природном стању, иако се рат не води стално, читав социјални живот и активност људи усмерени су на спремност да се води рат. Та усмереност на рат и угрожавање постаје најважнија одредница природног постојања људи, због чега је њихова природна збиља крајње напето и растројено стање.

Узроци које Хобс налази у људској природи који *bellum omnium in omnes* чине неминовним јесу конкуренција (борба за моћ), подозривост (неповерење) и слава (жеља за удобним животом). „Први узрок наводи људе да на друге нападају ради добити, други ради безбедности, трећи ради стицања угледа“.²¹ Односно, сви се ти узроци могу свести само на један једини узрок – на жељу за што више моћи – као специфичном и најснажнијем аспекту људске природе. Таква стремљења природно одношење људи своде на антипатију и непријатељство. Хобс наглашава да „такмичење у богатству, почастима, заповедању или у другој каквој моћи води расправи, непријатељству и рату, јер пут једног такмаца ка задовољењу његове жеље води убијању, потчињавању, истискивању или потискивању другог“.²² На основу става да је егоизам основни биолошки механизам људске природе, Хобс закључује да ће конкуренција увек међуљудске односе редуковати на ниво антисоцијалних и непријатељских.

Према Хобсу, подозривост као узрок рата произилази из природне једнакости људи и њиховог, на природи утемељеног, права на све. Наиме, једнакост способности подразумева једнакост очекивања свих да им жеље буду задовољене, јер свако своје прохтеве сматра примарним

²⁰ Исто, стр. 136.

²¹ Исто, стр. 136.

²² Исто, стр. 111.

и једино исправним. Немогућност да амбиције и жеље свих буду једнако и истовремено задовољене ствара атмосферу неповерења једних према другима; за појединца сви остали постоје искључиво као сметња и опасност да своју жељу за што више моћи потпуније оствари. Такав однос према другима иницира непријатељство и сукобе, јер, по Хобсу: „да се обезбеди од тог зазирања од других, човек нема никакав други тако разуман начин као да он први удари“.²³ Такво гледиште имплицира став да човек, будући да је обдарен способношћу предвиђања, реагује не само на присутне већ и на претпостављене опасности. Зато према Хобсовом схватању, како примећује Михајло Ђурић, „дивље животиње су врло мало дивље у поређењу са човеком: јер човека гони не само тренутна глад, као код животиња, већ и будућа глад“.²⁴

Сујета као значајно обележје Хобсовог поимања људске природе трећи је узрок рата у природном стању. Она човека чини нарцисоидним и склоним да себе највише вреднује и уважава, и да од других захтева да му признају вредност коју је сам себи приписао. Неспремност других да представу појединца о сопственој вредности уважавају и да је не обезвређују условљава њихово међусобно непријатељство. На „сваки знак презира или потчињавања појединац настоји, докле год сме (што код људи код којих нема заједничке власти да их у миру држи иде довољно далеко да једни друге могу да униште) да од оних што га омаловажавају изнуди признање веће вредности“.²⁵ Према томе, људи таквих природних карактеристика у свим приликама очекују да их други поштују и уважавају, и спремни су да се за то силом изборе, што неизбежно доводи до рата.

Хобс је уверен да су ти узроци рата стално присутни и увек актуелни, и да непрестано траже услове да се испоље. Те природне тенденције људског индивидуума утемељују његову склоност ка сукобу, производећи деструктивне односе које рат изван организоване заједнице чине неминовним. Страсти и нагони, као најснажнији елементи у структури људске природе, неодољиво нагоне човека да у достизању својих циљева не изостави насиље и деструкцију.

Иако рат у природном стању сматра оправданим и допуштеним, Хобс је категоричан у ставу да у условима *bellum omnium in omnes* појединац не може да се избори за своје самоодржање. Напротив, у тим околностима постоји стална неизвесност и опасност по егзистенцију свих. Природна једнакост људи искључује између њих могућност разрешења спора и сукоба. Због тога се они, по Хобсовом мишљењу, услед јачине својих урођених склоности и недостатка у природним условима, међусобно без краја сукобљавању, разарају и уништавају, и нико од њих не може наћи избављење. Бесконечно проширивање моћи има погубне последице за индивидуални и друштвени живот појединца. У вези с тим Хобсовим ставом, Франс Вогкенau каже: „Свако тежи, пре

²³ Исто, стр. 135.

²⁴ М. Ђурић, Предговор, *Левијатан*, стр. 14.

²⁵ Т. Хобс, *Левијатан*, исто, стр. 135.

свега, самоодржању, али тежња ка неограниченој моћи изазива рат свих против свих. Стога са становишта самоодржања она представља противуречност самој себи“.²⁶ Доминација егоистичких садржаја у егзистенцији природних људи укида могућност да они остваре свој циљ и трајно осигурају своје бивствовање.

Излаз из таквог песимизма без краја наметао је закључак о неопходности изградње специфичног друштвеног механизма који ће људе силом и против њихове воље усмерити на мир и живот у заједници, где једино могу да нађу заштиту. „Према томе, очигледно је да људи док живе без једне заједничке власти, која их све држи у страху, живе у оном стању које се назива рат, и то рат у коме је сваки човек против сваког човека“.²⁷

Теорија превазилажења природног стања

Откривши бит људске природе и обелоданивши стварне покретачке снаге људске активности, Хобс је сматрао да је дошао до ваљаних претпоставки за теоријско уобличавање своје политичке доктрине и установљавање узрочно-последичне повезаности између човека и државе. Општа начела његове антропологије послужила су му као полазна премиса у конституисању теорије државе, односно, из њих је дедуковао прве принципе и суштинска обележја политичког друштва. Успостављајући потпуни паралелизам између индивидуалне и социјалне организације, дошао је до закључка да концепт државе може да буде савршен само ако је прављен по човековој мери и ако је утемељен у суштинска одређења људске природе.

Природни закони

Несумњиво, Хобс је веома јасно доказао да је природно стање, као радикална форма ирационалног начина људског живота, противуречно стање. Сви људи с природном нужношћу теже ка свом добру, међутим свеопшти рат ни за кога не представља добро. Због тога је човек, будући да је у опасности, по закону самоодржања приморан да тражи излаз из природног стања. По Хобсовом мишљењу, пориви који неодољиво мотивишу људе да трагају за могућностима превладавања природног стања јесу страх од смрти и жеља за безбедним и удобним животом. Ти, у суштини, егоистички импулси приморавају човека да активира до тада потиснуте способности своје природе и да на другачијим социјалним начелима ствара претпоставке за свој биолошки опстанак.

Хобсова политичка теорија требало је да имплицитно укаже на то да људи могу да превладају све ограничености натуралистички одређене егзистенције само кроз друштвено организовање и успостављањем трај-

²⁶ F. Vorkenau, *Прелазак с феудалне на грађанску слику света*, „Комунист“, Београд, 1983, стр. 110.

²⁷ Т. Хобс, *Левијатан*, исто, стр. 236.

ног мира. Међутим, то захтева испуњавање одређених услова, јер друштвено стање, као негација природног стања, подразумева другачије човекове особине и понашање. Разум, као специфична способност просуђивања људи о ономе шта треба да чине како би жељу за самоодржањем учинили остварљивом, упућује човека на природне законе који садрже услове превладавања природног стања. За Хобса природни закон „*lex naturalis* јесте извештај пропис или опште правило до кога се разумом дошло, а по коме је забрањено човеку да чини оно чиме се уништава живот“.²⁸ Он посебно наглашава да природни закони нису садржани у људској природи и да су јој противуречни, указујући, при том, да су они резултат човековог искуства и његовог рационалног бављења сопственим самоодржањем.

Хобс наводи укупно 19 природних закона, а сваки од њих садржи по неки услов за превладање оквира човековог природног бивствовања. Први и најважнији закон, из којег произилазе сви остали, тиче се мира као елементарног предуслова за изградњу друштвеног поретка. Хобс је категоричан у тврдњи да је мир услов без којег није могућ организован живот људи. Зато „сваки човек треба да тежи за миром све дотле док се нада да ће га постићи,²⁹ ... јер никада не може бити да рат одржава живот а да га мир уништава“.³⁰

Други Хобсов природни закон тражи од појединца да због мира и личног интереса, ако су на то спремни и други, напусти природно право на све. Јер, све док човек користи своје природно право без икаквог ограничења, дотле су људи у природном стању рата. Апсолутна слобода понашања искључује могућност трајног мира и подједнако је разорна и за индивидуални и друштвени живот појединца. Смисао тог закона се, пре свега, огледа у захтеву да људи одустану од тежње ка апсолутном удовољавању својим егоистичким прохтевима.

Трећи природни закон налаже људима да испуњавају одредбе склопљених уговора и испуњавају преузете обавезе, зато што без тога није могуће успоставити друштвено стање. Тим законом се, по Хобсовом мишљењу, стварају услови за настанак правде као важне одреднице човековог друштвеног постојања.

Одредбе осталих природних закона односе се на човекову спремност да своје понашање прилагођава захтевима политичке заједнице, која не функционише на начелу сукоба и борбе појединаца, већ на начелу сарадње и солидарности. Хобс наглашава да истрајавање на индивидуалистичким тежњама нужно ремети друштвени ред, из чега произилази закључак да мир није могућ у условима наглашене посебности и неограничене самовоље појединаца. Исто тако, природни закони налажу људима толеранцију, скромност, милосрђе, праштање, трпељивост и праведност, односно, они детерминишу карактер и садржај људских особина потребних за успостављање друштвеног стања.

²⁸ Исто, стр. 139.

²⁹ Исто, стр. 140.

³⁰ Исто, стр. 168.

Смисао свих Хобсових природних закона узетих заједно, „који диктирају мир као средство одржања људи у мноштвима...“³¹ своди се на захтев да човек напусти стање изолованости, себичности и свеопштег непријатељства и да, кроз међусобну сарадњу и заједнички живот са другима, отпочне изградњу квалитативно другачијих социјалних односа. Они сугеришу људима да, у свом интересу, одустану од слепог покорвања нагонима и страстима и да своју активност и понашање вреднују и усмеравају према налогу разума. Тако формулисани природни закони недвосмислено исказују Хобсово гледиште да опстанак људи није биолошки, већ друштвени чин.

Међутим, како резигнирано констатује Хобс, због тога што нису закони у правом смислу, јер не укључују могућност санкције и зато што су у оштрој противуречности с исконским поривима људске природе, природни закони не могу да буду сами од себе реализовани. Човек својом природном организацијом не може да их следи, па зато на њихово поштовање људи морају да буду натерани силом. Песимистички ставови о људској суштини и ставови о неделотворности природних закона били су снажан подстицај Хобсу за закључак о неопходности силе и моћи за успостављање друштвеног стања.

Теорија друштвеног уговора

Насупрот мислиоцима либералистичке орјентације, за које је слобода највиша људска вредност, Хобс је својом политичком доктрином за најзначајније индивидуалне и политичке идеале прогласио мир и сигурност. Они за њега имају карактер највиших идеала зато што их је сматрао приоритетним условом људског самоодржања и опстанка. Због тога су мир и сигурност задатак Хобсове државе и сва њена начела су тако формулисана да, пре свега, служе том циљу. „Крајњи узрок циљ и намера људи, који од природе воле слободу и господарење на другима, кад уводе оно ограничавање самих себе, у коме их видимо да живе у државама, јесте предвиђање сопственог самоодржања, па тиме и задовољавајућег живота, што ће рећи спасавање из оног несретног ратног стања“.³² Из тога јасно следи Хобсов став да само организован и по одређеним принципима установљен друштвени живот пружа гаранције за трајан мир и безбедну егзистенцију човека.

Први корак ка превладавању стања атомистичког индивидуализма и стварања државе, према Хобсу, јесте друштвени уговор. Према његовом мишљењу, да би испунила задатак због којег се формира држава мора да има уговорни карактер и да стране у уговору имају јасно дефинисане обавезе. Као конститутиван елемент државне организације, Хобсов друштвени уговор садржи неколико битних елемената и ограничавање и неопозиво преношење природних права појединаца

³¹ Исто, стр. 166.

³² Исто, стр. 175.

на државу, јединство воље моћи и расуђивања, неприкосновени ауторитет државне моћи и апсолутно потчињавање држави.

Прва одредба Хобсовог друштвеног уговора подразумева трајно и неопозиво ограничавање природне слободе појединца и његовог природног права да чини што је у његовој моћи. У накнаду за то, треба да му буде загарантована заштита ограничене слободе. Наглашавајући да је приступање уговору о конституисању државе свесно и вољно, Хобс настоји да истакне да је одлука о приступању уговору резултат рационалног просуђивања људи о сопственом положају у природном стању, као и да упозори на њихову обавезу да беспоговорно испуњавају одредбе уговора. Поштовање уговора је, за њега, изузетно важан конститутивни принцип, јер „ако су људи приступили уговору и формирали државу, значи да они не могу, а да при том не чине неправедан акт, ако свесно крше одредбе уговора“.³³ Из тога следи да су се људи преношењем природних права обавезали на послушност држави. Пренос природних права ствара политичку обавезу, што за последицу има ограничавање природне слободе људи.

Према Хобсовом мишљењу, иако је склапање уговора свестан и вољан чин појединца, мотивисан мишљу о сопственом добру, човек због јаких елементарних нагона, чим му се за то укаже прилика, не поштује одредбе уговора и следи природне обрасце понашања. Та неотклоњива проблематичност човековог природног устројства определила је Хобсов изричит став да се људи морају силом натерати на друштвено понашање и поштовање уговором установљене обавезе. Он је тврдио, одбацујући сваку илузију о човеку, да су уговори о успостављању државе без силе (мача) само речи и без икакве снаге да обезбеде мир и сигурност, јер „ништа није лакше него прекршити човекову реч“.³⁴ Државотворни акт има за њега вредност тек ако је његово поштовање осигурано силом, која ће страхом од санкционисања приморати људе на испуњавање одредаба уговора. Сила, по Хобсу, мора да буде основно конструктивно начело у процесу изграђивања друштвеног стања.

Неповерење Хобсово у природне склоности људи утицало је, такође, да важно одређење његовог концепта друштвеног уговора буде начело јединства воље, моћи, расуђивања и јединства свих личности у једну личност. Наиме, уговор као претпоставка успостављања друштвеног стања подразумева и укидање индивидуалних воља, моћи и расуђивања и њихово свођење на вољу, моћ и расуђивање државе. Следи да је важан државотворни принцип јединство, јер „ма колико било велико мноштво, ипак ако су радње појединаца управљене саобразно посебном расуђивању сваког од њих и према њиховим посебним апетитима, од удруживања не могу да очекују ни одбрану ни заштиту...“³⁵ Зато уговор мора да обезбеди обједињавање воља, мерила, расуђивања и моћи, и да унутар државе постоји једна воља, мерило и моћ.

³³ Исто, стр. 142.

³⁴ Исто, стр. 142.

³⁵ Исто, стр. 177.

Хобс нарочито инсистира на јединству моћи, па је због тога неопходно да сви људи „све своје моћи и сву своју енергију повере једном човеку или једном скупу људи који ће моћи све њихове воље путем већине гласова да сведе на једну моћ“.³⁶ Тек таквим јединством воље, расуђивања и моћи остварује се тако значајно јединство свих појединаца у једној личности и тако успостављено мноштво, по Хобсу, чини државу. „То је постанак оног великог Левијатана или, боље да се изразимо с више поштовања оног смртног бога, коме дугујемо под бесмртним Богом свој мир и своју одбрану“.³⁷ Захваљујући овлашћењима која легитимно поседује, за Хобса таква држава има довољно снаге и моћи да усмерава понашање свих појединаца ка очувању мира и сигурности.

Јасно се из тога види да је превасходни циљ Хобсовог друштвеног уговора успостављање једног ауторитета који има апсолутни монопол моћи као најважнији механизам за превладавање природне егзистенције људи. Носилац те моћи је суверен, односно *persona civitas*, а сви остали, изгубивши дефинитивно сваку аутономију и независност, његови су поданици. Тако успостављеном суверену припада политичка власт која је апсолутна и која не познаје никаква ограничења. Хобс је експлицитан у захтеву да власт суверена, да би успешно обављала своју социјалну функцију – *sans populi* (безбедност народа) – мора да буде апсолутна, неограничена, недељива, неотуђива и трајна.

Моћ суверена

Хобсово извођење државе из разматрања људске природе имало је за последицу њену органицистичку форму. Због тога, друштвеним уговором успостављена држава „није ништа друго до вештачки човек..., већег стаса и веће снаге но природни човек, чијој је заштити и одбрани намењен“.³⁸

Аналогно постулату да је моћ суштинско обележје људске природе, Хобс је начело моћи прогласио за најважније у процесу успостављања државе и друштвеног стања. Зато је политичку власт, као највиши ауторитет моћи, сматрао за душу државе, јер је она, према његовом мишљењу, први покретач и витални принцип њеног постојања.

Постоји више разлога који су навели Хобса да моћ и силу прокламује за начела без којих није могућа пацификација многобројних антагонизама међуљудских односа и успостава државе. Свакако, пресудни су радикални пресимизам његове антропологије и немогућност трајног превладавања свих ограничености природног устројства људи за организован друштвени живот. Са тако представљеном људском природом он није видео бољи начин за успостављање трајног мира од државе утемељене на начелу моћи и страху људи од ње. Био је убеђен

³⁶ Исто, стр. 179.

³⁷ Исто, стр. 180.

³⁸ Исто, стр. 31.

да се само јачим афектима могу стегнути људски афекти и обуздати човекова тежња ка злу и деструкцији.

Успостављањем државе људи, по Хобсу, не престају да буду оно што по природи јесу, већ и даље, кад им се за то пружи прилика, следе захтеве својих природних нагона. Сходно томе, и сагласност по питању мира, успостављена уговором, није природна, већ вештачка, и наметнута, па самим тим склона пропадању. Произилази да, ако су по природи лоши и ако увек остају такви, људи не могу без сталне контроле да обезбеде трајни мир, јер ће стално изнова западати у природно стање *bellum omnium in omnes*. Због тога централизована моћ треба да буде и апсолутна и трајна, јер се само под тим условима може дисциплиновати човеково понашање и учинити постојаном сагласност људи о неопходности мира.

Држава се успоставља с циљем да обезбеди мир и сигурност сваком појединцу, а право на циљ даје право суверену да примени сва средства. Односно, поседовање највише моћи чини суверена апсолутним носиоцем права, јер према Хобсовом уверењу, онај ко има моћ да спроводи право позван је да право и поставља. Зато је моћна воља суверена једини извор права у држави. Он одређује оквире и мерила индивидуалног понашања поданика, просуђује о њиховим прихватљивим, неприхватљивим и штетним поступцима и санкционише их. Однос који се успоставља између државног поглавара и поданика исцрпљује се кроз послушност. Тај однос је за Хобса легитиман и једино прихватљив, јер политичка власт, да би могла да функционише, мора да буде изнад појединца. Таквим концептом највише власти Хобс је најдоследније развио тоталитаристичку визију политичке заједнице, сматрајући је једином рационалном формом друштвеног организовања људи.

Нема сумње да је Хобс био свестан свих лоших последица неограничене власти, али су оне за њега много мање зло од несрећа које доноси природно стање. Сходно томе, питање контроле и ограничавања политичке власти за Хобса и не постоји. Држава је, сматра он, судбина људи и зато они, у свом интересу, морају да доприносе њеној моћи и да је чувају од свега што је угрожава. Међутим, трајна непоправљивост људског индивидуума чини државу веома рањивом, а њену судбину неизвесном. Државу, по њему, посебно угрожавају немири, буне и грађански ратови.

Хобс је нарочито презао и страховао од грађанског рата, јер га је сматрао највећом несрећом у људском животу. У грађанском рату се, према њему, на најдрастичнији начин испољавају све несавршености људске природе и све суровости природног стања. За њега ниједан други рат не изазива толико мржње, окрутности и растројства као грађански рат, јер се у њему тежња супротстављених страна не зауставља на потчињавању противника, већ на његовом физичком уништењу. Хобс је недвосмислен у тврдњи да је грађански рат последица недовољног познавања и разумевања људске природе и узрочно-последичне повеза-

ности њених закона са правилима понашања у политичкој заједници и неуважавања потребе да државна власт има апсолутну и правно неограњичену моћ.

Природно стање међу државама

Своју радикално песимистичку слику света Хобс употпуњује ставовима да међудржавни односи у многоме одговарају карактеру односа у природном стању. Наиме, полазећи од става да је за превазилажење природног стања људи неопходна централизована моћ, дошао је до закључка да су односи међу државама, због немогућности успостављања неке опште моћи која би могла да наметне своју вољу свим државама, стално у природном стању. Немогућност да се понашање држава контролише и да им се намеће воља неке надржавне власти нужно њихове односе своди на неповерење, мржњу, непријатељство и рат. Државе су предодређене да буду противници због тога, како је закључио Хобс, „што њихови односи нису подређени једном закону и једном суверену. У њиховим односима је, отуда, рат, нормална и очекивана, а мир ретка и изузетна појава“. „Али и да никада није било времена у коме би поједини људи били у стању рата један против другог, ипак су у сва времена краљеви и друге личности, којима припада највиша власт, због своје независности, у сталној суревњивости и у ставу гладијатора. Стоје са оружјем усправљеним и погледом упереним један у другог, са утврђењима, гарнизонима и топовима на границама својих земаља, са непрекидним ухођењем, а то је ратни став“.³⁹

И држава, као вештачки створен човек, тежи да осигура и афирмише своје самоодржање, као што то настоје људи вођени законима своје природе. А када је самоодржање у питању, тада и држава, као и сва друга природна тела, има право на све, па и на рат. Међутим, за разлику од природних права људи, која су за Хобса отуђива, природна права државе, према њему, нису и не могу бити отуђива. Наиме, немогућност успостављања једног највишег међудржавног ауторитета искључује могућност преношења природних права државе. Тај став је основни у Хобсовом извођењу закључка да је природно стање рата међу државама немогуће превазићи.

Хобс је формирао став да су нагон самоодржања и право на све, како код појединаца, тако и код држава, најнепосредније везани за њихову моћ. За њега је, отуда, воља за моћ, тако карактеристична за људе обележје и држава. У амбијенту наглашеног и константног непријатељства и рата, афирмација и углед државе долазе с порастом суверене моћи. Зато он стално настоји да моћ своје државе увећа и прошири, а она се може увећати и проширити само на рачун и штету других. Следствено томе „краљеви, чија је моћ највећа, упућују своје напоре на то да је у земљи обезбеде помоћу закона, а према спољашњем

³⁹ Исто, стр. 138.

свету ратовима. А када је то учињено, онда долази нова жеља“...⁴⁰ Непрекидна борба за моћ нужно међудржавне односе своди на *bellum omnium in omnes* (рат свих са свима).

Преимућство снаге и моћи у односима међу државама за Хобса је очигледно, јер сматра да ту влада право јачег. Поседовати моћ и за државу значи имати неограничено право и слободу на све, па је зато преимућство моћи најбољи ратни план. То су, сматра Хобс, разлози који приморавају државе да стално јачају своје војске, као најважније експоненте своје моћи, и да се непријатељски односе према другим државама. „И као што су некада радиле мале породице, тако данас раде градови и царства који нису ништа друго до велике породице; ради своје безбедности проширују своју владавину под разним изговорима опасности и страха од инвазије... и настоје колико год могу да потчине или ослабе своје суседе отвореном силом и потајним лукавством...“⁴¹ Зато односи међу државама, закључује Хобс, не познају тежњу ка миру.

Код Хобса постоје и идеје да се ратовима против других држава спречавају унутрашњи намири и учвршћује унутрашње јединство и моћ државе. Отуда његов закључак да су за одбрамбену моћ државе изузетно важни унутрашње јединство и стабилност друштвеног поретка, тј. да се међународним непријатељством обезбеђује лојалност поданика, чиме се увећава укупна моћ државе и њени изгледи да оствари спољно-политичке циљеве. Такви ставови сврставају Хобса међу изразите апологете рата. Међутим, парадоксално, мада не и логички неисправно, делују Хобсови ставови о рату међу државама ако се узме у обзир да је цела његова политичка теорија срачуната на то да елиминише рат и осигура мир унутар граница једне државе. Идеал Хобсовог учења није рат, већ мир. То указује на чињеницу да је његово поимање односа међу државама и те како било одређено захтевима либералистичке фазе грађанског друштва, које је у ратовима и освајањима нових територија видело могућност за своју даљу афирмацију.

Критички осврт

У Хобсовој политичкој теорији највише импресионира једноставност методолошког приступа и непогрешивост логичког дедуктивног закључивања, а недопадљиво и у основи редукционистичко у тој теорији јесте до крајних граница песимистичко просуђивање људске природе. Хобсово учење, иако је дало снажан подстицај многобројним филозофским, политичко-правним, социолошким и етичким доктринама, никада није у целини прихваћено као оквир за политичко организовање. Један од разлога за то је карактер његове теорије људске природе. Она својом недопадљивошћу и оштрином многих ставова изазива отпор и nelaгоду, при чему је могуће, и рационално и емпиријски, оспоравати многе њене

⁴⁰ Исто, стр. 111.

⁴¹ Исто, стр. 176.

закључке. У њој је много тврдњи које су тешко прихватљиве, мада им се не могу оспорити јасноћа и логичка ваљаност.

Хобсово свођење човека на природну чињеницу и механички систем крајње је поједностављен и редукционистички приказ људске суштине. Због ставова о вечној непроменљивости људске природе Хобсова антрополошка теорија је неодржива као универзална теорија, каквом је он сматрао. Човек није једном за свагда дат, већ се његова биолошко-психолошка структура мења под дејством не само природних већ и друштвених чинилаца. Ернест Касирер, у вези с тим каже: „...нема никакве људске природе која би била једном заувек дата, готово, завршена; човек није никакво природно биће које би постојало на начин мртве ствари или на начин биљке или животиње“.⁴²

Неприхватљиво је Хобсово начело *homo homini lupus*, као и став да је човекова основна тежња да са другима буде у сталном рату, те да му је склоност ка агресији најјаче изражено природно својство. Неодрживо је целокупну људску активност свести на један принцип и третирати је као манифестацију њиховог егоизма и жеље за што више моћи, као што је погрешно из човековог живота елиминисати све садржаје који нису искључиво задовољавање нагонских прохтева. Теза да су сва осећања људи, њихови мотиви и радње само прерушени егоизам, односно да је њихов евентуални алтруизам само модификовани егоизам, поједностављена је и искривљена слика људске природе. Човек није само биће нагона и основу његовог социјалног живота не чине само егоистички мотиви већ и прохтеви за врстом односа са другима који подразумевају солидарност и пријатељство. Човек је природно биће које својим социјалним нагонима превазилази своју природност.

Готово сви познаваоци Хобсове политичке мисли се слажу да природно стање, као полазна тачка његовог учења, није историјска чињеница, у смислу да универзално претходи организованом друштву, већ да је само логичка конструкција. Иако је Хобс настојао да све оне који сумњају у његове закључке „изведене из страсти“ разним примерима убеди у историјски карактер природног стања, ипак се јасно уочава да ни сам није веровао у емпиријске димензије природног стања. Међутим, за већину признатих познавалаца његовог учења, његов циљ и није био да докаже да природно стање нужно претходи друштвеном стању и стварању државе, него да, превасходно, упозори на све опасности од понашања људи у одсуству ауторитета силе и закона. Односно, природно стање је, по њему, само хипотетичко стање, које је својом потенцијалном актуелношћу требало да послужи као оправдање за егзистенцију апсолутистичке државе. Мекферсон, у вези с тим, сасвим добро закључује: „За Хобса је природно стање логички примаран услов успостављања савреног (тј. потпуно сувереног) грађанског друштва; из природног стања закључио је да људи треба да признају савршено суверену државу уместо несавршених које су до тада имали“.⁴³

⁴² Е. Касирер, *Мит о држави*, „Нолит“, Београд, 1951, стр. 14.

⁴³ S. V. Meeperson, *исто*, стр. 17.

Из тога следи, како каже Михајло Ђурић, да „природно стање и друштвени уговор о којима Хобс говори нису никакве историјске чињенице у том смислу да је, по Хобсовом мишљењу, у неко прастаро доба стварно постојала нека предржавна форма људског живота, у којој су људи били у непрекидном рату свих против свих, а коју су тобож стварно напустили постизањем изричите сагласности свих или већине њихових појединачних воља“.⁴⁴ Хобсово природно стање, према томе, није стање у којем су људи некада били, већ стање у којем увек могу да се нађу када нема ауторитета државе и политичке власти. Наиме, одсуство државног и правног поретка нужно би за последицу имало анархију природног стања.

За многе познаваоце Хобсове мисли његов концепт природног стања је, у ствари, стање грађанског рата у Енглеској и политичких нестабилности у многим европским земљама у 17. веку. То упућује на закључак да је Хобс градио свој модел природног стања посматрајући друштвена и политичка догађања свог времена; визија властитог друштва постала је оквир његове теорије природног стања. Из тог произилази да је он од самог почетка анализирао понашање људи у свом времену, што имплиците намеће закључак да је извориште његове политичке конструкције у цивилизованим људима и њиховим специфично цивилизованим особинама. А ако је он од самог почетка анализирао природу „друштвеног“ човека, онда су и његови ставови „изведени из страсти“ у ствари ставови изведени из страсти „друштвених“ људи. Мекферсон исправно уочава да је „след његове мисли ишао од човека у друштву, назад ка човеку као механичком систему материја у кретању, а тек тада поново напред, до човековог друштвеног понашања“.⁴⁵ Зато, по њему, природно стање није опис нужног понашања примитивних људи, нити понашање људи огољених од свих својих друштвено стечених карактеристика. Под Хобсовим природним стањем, сматра Мекферсон, подразумева се индивидуум чија је природа формирана живљењем у цивилизованом друштву. Хобс је, према њему, на основу свог схватања историјски стечених карактеристика људи извео своје закључке о природном стању.

Разлога за прихватање ставова да је у Хобсовом природном стању реч о цивилизованим људима има много, и они се посебно лако уочавају у анализи човекових жеља и склоности. Људи, што би се очекивало за примитивног човека, не желе само да живе, већ желе добро да живе, а жеља за удобним животом је жеља високих друштвених стандарда. Исто тако, и узроци рата које Хобс наводи много више су последица природних диспозиција „друштвеног“ човека. Следствено томе, и моћ, као фундаментално одређење људске природе, пре свега, специфични је друштвени феномен и последица карактеристичних социјалних детерминација. Због тога одрживост многих Хобсових постулата о моћи

⁴⁴ М. Ђурић, Предговор, *Левијатан, исто*, стр. 21.

⁴⁵ S. V. Merspherson, *исто*, стр. 25.

претпоставља одређене друштвене претпоставке. Његова анализа почиње као анализа човека потпуно издвојеног од друштва, а завршава као анализа човека нарочитог друштвеног модела. То значи да постулати природног стања нису изведени само анализом и посматрањем друштвеног човека, већ појединца који живи у специфичној врсти друштва.

Праузор за свој концепт природног стања и непријатељства међу људима, по многима, Хобс је пронашао у либералистичком стадијуму грађанског друштва и његовим конкурентским тржишним односима. Такав модел је у много чему, а пре свега карактером његових социјалних односа, послужио Хобсу као полазна претпоставка у стварању његовог концепта природног стања. Тржишни односи тадашњих грађанских друштава стварали су отуђеност индивидуума, непредвидивост друштвених догађања, одсуство стабилности друштвеног поретка, индивидуалну корист као једини мотив деловања, супротност егоизма и социјалних захтева и неограниченост жеље за што више моћи. Сва та обележја су послужила Хобсу као важна одређења његовог природног стања.

Из наведеног јасно произилази да његово извођење нужног понашања људи једних према другим изван политичке организације није једноставна дедукција физиолошких постулата, већ одговара специфичном моделу друштва. Та околност поистовећивања природног стања с нарочитим друштвеним стањем, односно са стањем у тржишном моделу друштва, намеће потребу другачијег теоријског приступа у разматрању Хобсове концепције људске природе и агресивности као њеног основног обележја.

Наиме; ако се у Хобсовом природном стању ради о људима чије су особине последица специфичних друштвених премиса, онда су тешко прихватљиви ставови о вечној и универзалној људској природи која је иста за сва времена и све просторе. Његов песимистички концепт човека онда није општеважећи, он је и временски и просторно ограничен. То упућује на закључак да је Хобс своју теорију природног стања, утемељену на начелу сукоба и борбе између појединца, градио на метафизичкој претпоставци о вечној и непроменљивој људској природи и њеној идентичности са оном која се формира у најранијим фазама грађанског друштва. Он је до закључка о биолошкој заснованости људске агресивности дошао тако што је деструктивност и агесију цивилизованог човека пројектовао у универзалну људску природу. Због тога се оправдано може рећи да су и код Хобса агресивност и рат много више друштвени феномен него појава изазвана само изворним људским особинама.

Прогнозирање развоја наоружања и војне опреме у оквиру интегралног планирања кадра

УДК 355.014

Др Бошко Надовеза, пуковник

Да би могли да се испуне постављени захтеви планирање кадра мора да буде интегрално. Односно, њиме треба да се обједини и усагласи сегмент планирања потреба за кадром и планирања развоја кадра. То се може остварити само ако се створе услови да се оба сегмента планирају према захтевима интегралног планирања кадра. У чланку се разматрају захтеви на основу којих се предвиђа развој наоружања и технике у оквиру планирања потреба за кадром.

Први захтев се односи на потребу да се научно прогнозира развој наоружања и техничких средстава, а то значи да се комплексно сагледа научно-технолошки развој и утицај чинилаца и услова (војно-политичка ситуација, начела вођења оружане борбе итд.) на техничку компоненту. На тај начин се (кроз процес макропројектовања) долази до тактичко-техничких карактеристика средстава која задовољавају постављене услове. После тога се, методом вишекритеријумске оптимизације бирају конкретна средства.

Други захтев се односи на методолошки поступак утврђивања и мерења утицаја техничког чиниоца на потребе за кадром (формацијска места). У првој фази се утврђују оквирне промене које настају под утицајем техничког чиниоца (директни утицај) и укупног развоја (индиректни утицај). Тако се долази до глобалних величина и пропорција у оквиру формацијских места. У другој фази се утврђују формацијске потребе (према формацијским елементима) које су произашле из увођења конкретних техничких средстава. Тако се кроз системски поступак долази до промена и укупних потреба за кадром, које могу бити основа за успешно планирање развоја кадра.

Једна од основних претпоставки успешног планирања формацијских потреба (број и структура формацијских места), а тиме и развоја кадра, јесте одговарајуће постављен и развијен систем прогнозирања развоја средстава НВО – наоружања и војне опреме. Систем прогнозирања развоја средстава НВО мора да буде методолошки дефинисан тако да обезбеди интегрално планирање кадра,¹ односно, потребно је да се

¹ Под појмом „интегрално планирање кадра“ подразумева се методолошки процес који обухвата планирање формацијских потреба и развоја кадра и усаглашавање потреба с кадром. Међутим, у пракси, планирање формацијских потреба, планирање развоја кадра и усаглашавање потреба с кадром нису интегрисани у јединствен систем планирања и усаглашавања, већ чине подсистеме који су парцијално дати у надлежност три различита управно-стручна органа (управе Генералштаба ВЈ).

истовремено с планирањем развоја средстава НВО прецизно планира и кадар. Тиме би се створили услови да носиоци планирања самостално раде планове развоја, али према захтевима јединствено дефинисане методологије интегралног планирања кадра.

Садашња методологија прогнозирања развоја средстава НВО није на одговарајући начин интегрисана у процес планирања кадра и није решен проблем егзактног мерења утицаја прогнозирања развоја НВО на формацијске потребе, односно на развој кадра. Прогнозирање развоја средстава НВО, као и свих других чинилаца (организацијско-формацијска структура, законска решења, и слично) који утичу на формацијске потребе методолошки је постављено као посебан систем у који нису уграђени критеријуми за захтеве и потребе планирања кадра. Подсистеми система планирања развоја Војске Југославије (ВЈ) у надлежности су различитих носилаца планирања, а уз то су методолошки одвојени, тако да нису комплементарни. Због тога се у пракси јавља проблем како да се детаљно и свеобухватно планира развој средстава НВО а да се не искаже колико и како ће се тај развој одразити на промену формацијских потреба кадра који опслужује одређена средства наоружања и војне опреме.

Интегрални систем планирања

Развој интегралног система планирања кадра може да се обезбеди применом научно засноване методологије процеса прогнозирања. То се може остварити само ако се реше постојећи проблеми и задовоље захтеви који се у вези с интегралним планирањем постављају систему прогнозирања развоја средстава наоружања и војне опреме.

Први проблем који треба решити јесте стварање услова да се на научним основама прогнозира развој средстава НВО према одређеним елементима и захтевима интегралног планирања кадра. Други проблем је обезбеђење најповољнијег избора конкретних система, односно развојних варијаната с обзиром на постојећа ограничења. Трећи проблем је везан за идентификацију и егзактно мерење утицаја техничког чиниоца на формацијске потребе исказане према формацијским елементима (чин, степен стручне спреме итд.), а тиме и на развој кадра.

До решења првог проблема може се доћи системским прилазом проблему и комплексним сагледавањем свих чинилаца који утичу на развој средстава НВО, што је полазиште у научном прогнозирању. На развој техничке компоненте утичу, пре свега, постојећи и будући научно-технички и технолошки ниво развоја војне индустрије у нашој земљи и у свету, научноистраживачки потенцијал и економске могућности земље. Постоји чврста корелација између напретка у науци и развоја војне технике и технологије, односно средстава НВО, на основу које треба градити прогнозе. Међутим, проблем је како доћи до поуздане прогнозе о научно-технолошком и војнотехнолошком развоју која би могла да буде основа за предвиђање развоја средстава наоружања и

војне опреме. То нису једноставни и једнодимензионални процеси, већ комплексне појаве које намећу системске промене у елементима, структури и функцијама радног процеса.

Да би се донекле превазишли проблеми и обезбедили предуслови за поуздано и научно предвиђање техничког развоја неопходно је да се цео процес заснива на целовитом сагледавању могућности технологија основних индустријских грана. Полазиште у војнотехничком предвиђању треба да буду резултати научног и технолошког прогреса у појединим гранама које су највише везане за средства наоружања и војне опреме. С тог становишта, значајна су сазнања о техничко-технолошком прогресу црне и обојене металургије, хемијске индустрије, индустрије алатних машина и мотора и електронске индустрије. Војнотехничко прогнозирање треба засновати на подацима о стању средстава НВО, утврђеним приоритетима и дефинисаним правцима развоја, уз уважавање показатеља о предвиђеном научнотехничком развоју. Треба поћи од актуелног стања, укупних сазнања о будућим решењима и утврђених развојних приоритета, а не само од анализе постојећих средстава наоружања и војне опреме. Конкретно, у тој фази треба сагледати стање и перспективе развоја следећих група средстава НВО: пешадијско наоружање, борбена средства у систему ПОБ, ракетна и артиљеријска средства у систему ПВО, борбена средства ватрене подршке, борбена возила итд. Посебно треба нагласити која се нова оружја очекују у будућности, односно чији је развој могућ у перспективи.

Осим тога, у тој фази треба целовито сагледати утицај доктринарних и стратегијских опредељења, односно начела вођења оружане борбе на развој средстава наоружања и војне опреме. Суштинско питање, од којег зависи могућност и успешност налажења интеракција, јесте како „издвојити“ и „декомпоновати“ основна опредељења и начела која чине тај чинилац и довести у везу с развојем техничког чиниоца. За концепцију и доктрину одбране основно опредељење којим се дефинишу услови развоја средстава НВО може да се изрази преко следећих општих карактеристика: 1) Југославија може да води само одбрамбени рат; 2) главни и одлучујући облик супротстављања оружаном агресивном понашању јесте оружаном борба; 3) ВЈ основни је носилац оружане борбе и 4) у систему одбране ослонац мора да буде на сопственим снагама. Сваки од облика оружане борбе испољава посебне и збирне тактичке, оперативне-тактичке и стратегијске захтеве везане за развој средстава наоружања и војне опреме. Тај утицај није једноставан и једносмеран, већ га одликује међусобно условљавање.

Пред назначених, треба сагледати и друге бројне чиниоце који утичу на развој средстава НВО, од којих су најзначајнији: војно-политичка ситуација у свету, политичка и економска ситуација у земљи, доктрине страних ОС, постављени задаци, и друго. Треба операционализовати све елементе и захтеве који произилазе из тих чинилаца и према њима развијати средства наоружања и војне опреме.

Најважнији и најтежи део посла јесте идентификација релевантних опредељења, одлука и сазнања која чине суштину тих чинилаца и која се могу довести у везу са захтевима за развојем средстава наоружања и војне опреме. Међутим, то је само прва фаза и претпоставка за успешно квантификовање тих интеракција. Конкретно, приликом дефинисања развојних захтева мора се на одговарајући начин уважити чињеница да ће се и убудуће водити сукоби „ниског интензитета“, да ће јачати снаге за хитне интервенције и да ће постојати лимит у утрошку новчаних средстава. Те одреднице треба операционализовати и довести у везу са захтевима за развој средстава НВО и, у одређеној мери, одредити степен интеракције.

Други проблем који треба решити везан је за стварање претпоставки да се оптимизује избор конкретних техничких система, с одговарајућим карактеристикама, према дефинисаним захтевима и ограничењима. При томе, морају се поштовати интереси ВЈ, у целини, и захтеви нижих носилаца планирања, као и одређене техничке и опште перформансе средстава наоружања и војне опреме. Процес се може остварити кроз: 1) макропројектовање, у оквиру којег се дефинишу потребни технички системи на нивоу ВЈ, односно вида или рода – службе; 2) микропројектовање, у оквиру којег се разрађују детаљи општеприхваћених карактеристика, и 3) оптимизацију, којом се обезбеђује избор према одређеним критеријумима.

Процес макропројектовања обухвата:²

- a) дефинисање циљева развоја новог техничког система и обима задатака који треба да се разреше у том систему;
- b) утврђивање општих карактеристика техничког система према дефинисаним захтевима и ограничењима;
- c) избор показатеља ефикасности.

Циљеви и задаци техничког система одређују се на основу доктринарних и стратегијских опредељења и практичних потреба, могућности и специфичности развоја савремене технике и технологије, који је (према претходно објашњеном поступку) научно прогнозиран. У складу са тако постављеним циљевима одређују се основне карактеристике средстава НВО према прецизно дефинисаним захтевима (научно-технолошки развој, војнотехнички развој, доктринарна и стратегијска опредељења, задаци које треба остварити, и друго).

Показатељи ефикасности служе за оцену квалитета техничког система, а исказују се бројчаним вредностима за његове одређене тактичко-техничке карактеристике. Вредност показатеља ефикасности одређује се на основу анализе дефинисаних циљева и задатака. Ефикасност средстава НВО може да се искаже посредством критеријума чије

² М. Савић, *Могућност повећања успешности истраживачко-развојног рада приликом оперативног истраживања*, ВТИ, 1978.

се вредности изражавају вероватноћом обављања борбеног задатка или математичким очекивањем броја уништених циљева. Према тим захтевима развијени су математички модели који омогућују да се израчунају вероватноћа и ефикасност гађања, очекивани број уништених циљева итд.

Да би се дошло до најбољих карактеристика техничког система или изабрала најбоља развојна варијанта која ће обезбедити повећање борбене готовости неопходно је да се проблем математички формулише, односно да се дефинишу критеријумска функција и ограничења. Тако постављен задатак може да се реши применом одговарајућих математичких модела оптимизације (линеарно програмирање, теорија игара и масовног опслуживања, статистички и математички модели моделовања борбених дејстава, и друго), који омогућују да се израчунају вредности преко којих се исказују карактеристике средстава наоружања и војне опреме. Конкретну примену имају математички модели при израчунавању:³

а) оптималног размештаја средстава НВО у борбеном систему, уз постојећа ограничења:

$$F = E(x_1 x_2) + \lambda(Q - q),$$

где је:

E – ефикасност,

x_1, x_2 – врста оружја,

λ – Лангранжев мултипликатор,

Q, q – ограничења;

б) оптималне даљине:

$$C_{\Sigma} = \frac{k \cdot \pi \cdot x^v \cdot n}{\arcsin \left[\frac{x}{r} \sqrt{1 - \left(\frac{1}{3} + \frac{\alpha}{2x} \right)^2 \left(\frac{Rz_n}{n(1-q^n)} - 1 \right)^2} \right]},$$

где је:

C_{Σ} – укупна цена система одбране,

x – оптимална даљина,

r – радијус круга,

k – максимални домет,

n – величина плетуна,

Rz – задани ниво ефикасности,

q – вероватноћа промашаја,

α, v – коефицијенти;

³ Наведени су неки примери на основу којих се виде могућности и начини примене модела у утврђивању оптималних карактеристика средстава наоружања и војне опреме. Више о томе, уз детаљна образложења, може се наћи у *Методи оперативног истраживања у војној техници* (редакција Ј. В. Чуев, Москва, 1965).

с) ефикасности гађања:

$$R = 1 - e^{-\frac{\alpha \cdot m_{bg}}{\sigma \gamma}},$$

где је:

R – вероватноћа уништења циља једном ракетом,

m_{bg} – маса бојеве главе ракете,

σ – средња квадратна грешка навођења (у јединици дужине),

α – коефицијент пропорционалности,

β, γ – коефицијенти;

д) оптималних карактеристика тачности гађања:

$$M = \frac{C_1 + \frac{k}{\sigma^2}}{1 - e^{-\frac{r^2}{2\sigma^2}}},$$

где је:

M – математичко очекивање трошкова потребних за уништење циља,

C_1 – цена свих елемената ракете, осим система за управљање,

$\frac{k}{\sigma^2}$ – цена система за управљање,

σ – средње квадратно одступање од циља,

r – радијус круга;

е) броја и структуре средстава НВО у саставу јединице која обезбеђује потребну ефикасност у борбеним дејствима.

Исход игре оцењује се помоћу математичког оцењивања (средња вредност игре):

$$V = M(P, G) = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n a_{ij} p_i q_j,$$

где је:

P, G – мешовита стратегија (стране А и Б),

V – цена игре, када стране А и Б примењују мешовите стратегије.

Свака од тих метода омогућује да се, у оквиру дефинисаних захтева, егзактно израчуна и бројчано изрази нека карактеристика средства НВО која опредељује способност за обављање задатака (ефикасност и прецизност гађања, сигурност итд.), односно борбену ефикасност у оквиру одређених услова и ограничења. Дакле, те методе омогућују оптимизацију конкретног својства средства НВО исказаног једним критеријумом, која му обезбеђује максимизацију ефикасности или неке друге карактеристике.

Међутим, проблем настаје када треба изабрати средство НВО на основу више критеријума (карактеристика, захтева) који су у претход-

ном поступку појединачно утврђени методом оптимизације или процене. У таквим случајевима неопходна је комплексна оптимизација карактеристика нових средстава НВО, која је научно заснована и која ће обезбедити његову максималну борбену ефикасност у одређеним условима. Проблем се може решити методом вишекритеријумске оптимизације која је наставак макропројектовања.

Задаци за вишекритеријумско решавање припремају се кроз дефинисање битних критеријума (карактеристика, захтева), на основу којих се може дати мериторна оцена ваљаности средстава НВО, чије се варијанте исказују вредностима (могу то бити оцене од 1 до 10) утврђеним у поступку оптимизације. На основу тога се сачињава матрица улазних података (f_{kn}), која фактички исказује вредност k -тог критеријума за n -ту варијанту.

		Алтернатива			
		A_1	A_2	A_n
Критеријум					
Ватрене могућности	K_1				
Даљина гађања	K_2				
Тачност гађања	K_3				
Ефикасност гађања	K_4				
Поузданост	K_5				
Потребе за кадром	K_6				

У таквим задацима критеријуми су обично разнородни и, уз то, често супротни, тако да је немогуће истовремено вредновање бројних варијаната без одговарајуће методе. Потребно је применити методу симулације, уз уважање инхерентних могућности сваке варијанте и релативне важности критеријума. Проблем се може решити применом компромисног програмирања, које је једна од метода вишекритеријумске оптимизације. Задаци тог типа се решавају тражењем ужег скупа решења која се, према вредностима, приближавају „идеалној тачки“ у простору критеријумске функције. Идеално решење је вектор $F = (f_1, \dots, f_k)$, где је k – број критеријума $F_k(x)$, за $k = 1, 2, \dots, K$. Претпоставка је да постоји оптимално решење $f_k = \max_{x \in X} f_k(x)$, где $k \in X$. Варијанта A_n вишекритеријумски је боља од варијанте A_m ако је $Q_m > Q_n$.

$$Q_n = W_1 (S_n - S_n^*) (\bar{S} - S^*) + W_2 (R_n - R_n^*) / (\bar{R} - R^*),$$

где је: $\bar{S} = \max_n S_n$ и $\bar{R} = \max_n R_n$; $S^* = \min S_n$ и $R^* = \min R_n$; S_n, R_n – мере растојања, и W_n – тежински коефицијент.

Као коначно решење добиће се ранг-листа предложених варијаната, која омогућује објективан избор према унапред дефинисаним захтевима. Може се изабрати варијанта која ће имати најбоље карактеристике и највећу ефикасност.

Планирање кадра

Трећи проблем који треба решити да би се утицај техничке компоненте могао одговарајуће поставити у оквиру захтева планирања кадра везан је за идентификацију и квантификацију утицаја чинилаца на формацијске потребе. Морају се сагледати мултипликативни ефекти утицаја појединих елемената на формацијске потребе и њиховог распрострањања по дубини кадровске структуре. Дакле, у првој фази би се сагледали општи оквири промена које се очекују у структури кадра под утицајем научно-техничког развоја. На основу тога, исказале би се глобалне промене (у родовима и службама, степенима стручне спреме), утврдили неки основни структурни односи и пропорције (између родова и служби, оперативног и позадинског дела, виших и нижих чинова, и друго) и наговестиле нове специјалности (профили) које ће се тражити у будућности. У другој фази би се, на основу оптималног избора средстава НВО, проценила потреба за кадром, чиме би се дефинисале укупне промене у постојећем броју и структури формацијских места старешина до којих се долази под утицајем техничког чиниоца. При томе, треба правити разлику између утицаја техничког чиниоца на кадровску структуру који је резултат самог средства НВО, односно тактичко-техничких карактеристика (број и структура посаде средстава), и утицаја који се испољава кроз промену формација коју условљава средство наоружања и војне опреме.

Сабирањем података из претходне две фазе добила би се укупна промена структуре формацијских места старешина по свим формацијским елементима и организацијским нивоима, која би могла да буде основа за планирање кадра. Претпоставка за успешно остварење те фазе планирања јесте разрешење проблема квантификовања утицаја техничког напретка и осталих чинилаца на развој средстава НВО, односно на промену формацијских потреба. Неопходно је да се сваки чинилац операционализује и доведе у везу његов утицај с ефектима промена. Промена бројног стања старешина у борбеном саставу до које долази под утицајем развоја техничког чиниоца, може егзактно да се израчуна преко формуле:

$$U_p = B_{ts} \cdot K_m \cdot P_s,$$

где је:

U_p – промена броја старешина,

B_{ts} – број техничких средстава,

K_m – коефицијент модернизације,

P_s – промена броја старешина по средству НВО.

Ако се укупна ефикасност расположивих средстава НВО у одређеном тренутку означи са 1, онда се за свако средство може израчунати просечни коефицијент његове борбене ефикасности. На основу тога,

може се утврдити број нових средстава НВО које треба увести да би се побољшала борбена ефикасност за даљих 0,1.

$$V_{nts} = \frac{0,1}{P_e},$$

где је:

V_{nts} – број нових средстава НВО,

P_e – просечна ефикасност нових средстава.

Помоћу наведених формула може се израчунати колико ће свака варијанта техничке модернизације ($K_m = 0,2$) условити промену броја формацијских места старешина.

На основу наведеног, може се закључити да се доградња процеса планирања формацијских потреба може остварити само ако се дефинише одговарајућа интегрална теоријско-методолошка основа и цео процес прогнозирања развоја чинилаца оствари кроз следеће фазе и поступке:

1) комплексно сагледавање научно-техничког развоја (Делфи метода, математичко-статистичке методе и методе упоређења) и његовог утицаја на техничко-технолошки развој у земљи и војној индустрији. На основу материјала „Стратегија научно-технолошког развоја СРЈ“ и сазнања о развоју у свету, треба израдити студију техничко-технолошког развоја према потребама и захтевима развоја ВЈ, као и студију војнотехничког развоја;

2) анализа стања средстава НВО у ВЈ и страним ОС и процена могућег развоја на основу назначених праваца развоја и принципијелно могућих решења у вези с новим оружјем;

3) Прецизирање стратегијских и доктринарних опредељења, односно начела вођења оружане борбе и рада команди која условљавају развој војне технике.

У смерницама развоја ВЈ дефинисала би се основна опредељења, претпоставке и задаци који значајно утичу на развој средстава наоружања и војне опреме. Назначили би се чиниоци и услови који утичу на развој војне технике, почев од војно-политичке ситуације, преко доктринарних и стратегијских опредељења и укупних захтева, до економских могућности. Сваки од утицајних чинилаца треба целовито размотрити и довести у везу са захтевима за развојем средстава наоружања и војне опреме.

Смернице морају да садрже и основна кадровска опредељења и системска и статусна решења која су важна за планирање кадра, као и новине у систему попуње и вођења кадра. Прецизирали би се начини квантификовања утицаја средстава НВО на кадровске потребе и исказивања промене броја и структуре кадра (формула за прорачун промене броја старешина);

4) ирзада студија развоја, које би се радиле на основу података датих у студији техничко-технолошког развоја, материјалу о достигну-

том и могућем развоју средстава НВО и смерницама развоја Војске Југославије. То би биле студије појединих носилаца планирања на основу којих би се сачинио заједнички програм истраживања за сваку научну област, односно за сваки род—службу. Програми би били основа за дефинисање потребних сложених средстава НВО и оперативно-тактичких принципа, као и захтева за одговарајуће технологије и материјале. Тако би се остварила повезаност парцијалних истраживања у оквиру јединственог задатка и осигурало задовољење појединачних и укупних захтева у оквиру постојећих ограничења;

5) макропројектовање и микропројектовање, у оквиру којих се утврђују технички системи у глобалу према одређеним захтевима и обавља оптималан избор средстава НВО, односно развојних варијаната (математички и статистички модели за оцену техничких карактеристика, модели вишекритеријумске оптимизације). Свака развојна варијанта треба да садржи што већи број критеријума на основу којих се доноси оцена о средству НВО и егзактно израчунава број старешина потребних за опслуживање средстава наоружања и војне опреме.

*

* *

У чланку су предложена конкретна методолошка решења која су један од предуслова за интегрално планирање кадра, а то значи повезаност фазе прогнозирања развоја средстава НВО с интегрално постављеним процесом планирања кадра. Нагласак је на методологији прогнозирања чинилаца који утичу на формацијске потребе, којом се решава проблем одговарајућег укључивања те фазе у процес планирања кадра и, истовремено, стварају услови за боље повезивање свих сегмената који чине процес планирања кадра. Постављена теоријско-методолошка основа, с интегралним приступом и конкретним методолошким решењима, обезбеђује да се заиста оствари предложени концепт, који омогућује да се егзактно мере утицаји чинилаца на формацијске потребе. Тиме се обезбеђује да се упоредо с планирањем техничког чиниоца планира и кадар који ће одговарати захтевима тог развоја. Свако друго решење у правцу сепаратног развоја подсистема у оквиру укупног планирања развоја ВЈ директно би успорило развој интегралног планирања кадра и ограничило домете планирања развоја средстава наоружања и војне опреме. Међутим, то не значи да се на тај начин преузима посао стручног носиоца планирања развоја средстава НВО, нити је то комплетан методолошки поступак планирања техничког чиниоца. Заправо, предложени су само одређени методолошки поступци које би носилац прогнозирања могао да уважи, а који одговарају захтевима интегралног планирања кадра.

Питање повезаности сегмената у оквиру процеса планирања кадра с обзиром на садашњу подељеност на више носилаца планирања такође је разматрано. Предложена су методолошка решења којима се стварају

услови да се интегрално обухвати читав процес планирања кадра без обзира на то што посао обавља више носилаца и све то исказују у засебним плановима. Предложеним методолошким решењима се не прејудуцира организацијска припадност носилаца планирања. Проблем се може решити у појединачним методологијама планирања и сублимирањем у јединствену методологију планирања развоја ВЈ, при чему је мање важно да ли цео посао ради један или више носилаца планирања.

Студијски рад у високошколској војној настави

УДК 355.233.1

Др *Ђорђе Радојевић*, пуковник

У раду су разматрани актуелни и у пракси веома чести методички проблеми у високошколској војној настави. Аутор је понудио решења до којих се дошло на основу искустава и научних сазнања савремене дидактике и педагошке психологије. Посебна пажња посвећена је основним условима и претпоставкама студијског рада студената војних академија у настави, нарочито унутрашњој мотивацији за учење и мерама за њено развијање.

Тежиште у чланку је на методичким усмерењима наставно-студијског рада и на неопходности за све већом интеграцијом студијског и научног рада у високошколској војној настави. Због тога је најважнији задатак да у високошколској војној настави студенте свестрано интелектуално активирају и постепено осамостаљују за успешно обављање будућих официрских дужности и за самообразовање.

За наставно-студијски рад у високим војним школама неопходни су наставници с ауторитетом и правим људским вредностима.

Увод

Према савременој дидактици и педагошкој психологији, основни критеријум за оцену квалитета наставе показује колико се у настави стичу знања, која саопштава наставник, у готовом виду – меморисањем, или, насупрот томе, колико полазници имају могућности да знања стичу сопственом интелектуалном активношћу и напорима, уз најпоузданије технике самосталног учења. На високошколском нивоу наставе свестрано интелектуално активирање и осамостаљивање полазника у редовној, свакодневној настави најефикаснији је облик њиховог оспособљавања за самообразовање, али и највиши ниво сазнавања, заснован на сопственом мишљењу.

Организовање студијског рада студената војних академија комплексан је задатак који не сме да се схвати као препуштање студената самима себи и растерећење наставника од наставних обавеза. Напротив, због сложености самосталног рада студената у настави подразумевају се знатно веће обавезе наставника, нарочито у припреми, организацији и вредновању резултата тог рада, како би студенти у директном односу према изворима знања, без непосредног учешћа наставника, самостално успешно обавили различите наставне обавезе.

Очекивани резултати у студијском раду студената војних академија у настави могу да се остваре само ако је тај рад довољно научно заснован и уз коришћење позитивних искустава стечених како у војним академијама, тако и у високим школама и на факултетима у грађанству.

Улога и значај мотивације у високошколској војној настави

Основни услов и претпоставка за успешан самосталан рад студената у настави јесте унутрашња (аутономна) мотивација, која их покреће на учење зато што их градиво интересује, желе боље оцене и активни су на основу сопственог расуђивања а не због утицаја наставника. Међутим, на основу анализе, већина студената учи гоњена спољашњом (хетерономна) мотивацијом, која је изнуђена притиском (на пример, само када је испитни рок, због страха од слабе оцене, и слично). Према савременој дидактици, мотивација изнуђена спољашњим притиском у учењу у супротности је са савременим циљем високошколске војне наставе, који подразумева активне полазнике који се не покрећу на активност притиском споља или због пасивне дисциплинованости. У пракси се показало да се доминацијом хетерономне мотивације знања претежно памте, али се довољно не разумеју. У методичком погледу, углавном је реч о преношењу (презентовање) чињеница и законитости (готових знања) у настави. За разлику од спољашње, унутрашња мотивација доприноси бољем разумевању градива и квалитативно знатно бољем односу према самосталном раду и учењу: она подстиче и усмерава пажњу, развија самостално мишљење, критичност и одговорност, и подстиче заинтересованост полазника за наставно градиво.

Слаби резултати се често могу објаснити тиме што се наставник сувише или, чак, искључиво ослања на спољашњу мотивацију, као да се подразумева да студента наставно градиво не интересује, па се мора служити углавном мерама принуде. И поред тога што се таквих васпитних поступака не можемо одједном ослободити, треба узимати у обзир чињеницу да у припреми студенти војне академије за будући позив и перманентно образовање, треба да буду знатно више субјект, него објект васпитно-образовног процеса.

Приликом предузимања одговарајућих конкретних мера ради усавршавања методике наставе треба, такође, узимати у обзир проблеме везане за селекцију студената, њихове разнолике способности и, посебно, стварно интересовање за војни позив који су изабрали и за предмете које у академији изучавају, као и радне навике стечене у претходно завршеним школама. С друге стране, унутрашњој мотивацији студената у настави мора да се тежи, јер је тада знатно виши квалитет знања. Успех у томе знатно зависи и од наставника, од тога колико је он аутономно мотивисан и предан наставничком позиву, колико интересовања и љубави испољава према свом позиву и васпитаницима. У великим наставним групама утицај наставника на мотивацију студената веома је мали, што је разлог за увођење активнијих облика рада у мањим групама.

Облици развијања мотивације студената за успешно бављење наставно-студијским радом

Из педагошко-психолошке литературе и досадашњих искустава из васпитно-образовне праксе високих војних школа познате су неке мере које могу да допринесу мотивацији полазника за студиозно и савесно учење на високошколском нивоу:

1) ако полазници имају могућности да одлучују о појединим облицима и садржају рада у настави. На пример, ако могу да учествују у састављању програма за семинаре и вежбе, при чему их наставник ангажује као равноправне сараднике, осећају се одговорнијим за успех семинарског рада или вежбе него када у састављању програма учествује само наставник. Међутим, чињеница је да сви студенти не прихватају с одушевљењем могућности које им наставник пружа да би постали субјекти образовног процеса због тога што им је дража и много лакша пасивна улога, с мање напора, која их морално не обавезује на учествовање у семинару;

2) уколико наставник задаје обавезе студентима које, пре свега, доприносе решавању неког стварног проблема, значајног за његово коришћење у пракси (на пример, избор наставних средстава за извођење наставе из конкретне теме из војностручне обуке са војницима или вођење саветодавног разговора на вежбама из војне психологије, и слично), а не искључиво да би се њима проверавало и оцењивало њихово знање;

3) ако се студентима не дају задаци који од њих захтевају да одређено градиво само запамте и на испиту понове (репродуктивно знање). Такво учење обично није занимљиво и најинтензивније је када је спољашњи притисак највећи, а то је пред испит (хетерономна мотивација). Тада се кампањски учи, знање се стиче за кратко време и, зато, не траје дуго;

4) стварање студентима услова који су приближни практичној делатности. У таквим условима неће им бити довољно само да запамте и репродукују знање, него ће морати и да га употребе. Примена теоретских знања у решавању неког практичног проблема захтева и веће ангажовање мишљења, а смањује се улога памћења без опасности да се неће довољно научити и запамтити, јер развијање мишљења побољшава и квалитет памћења;

5) индивидуализација високошколске наставе приближава садржаје учења интересима и способностима студената и тако их мотивише за њихово студиозно изучавање.

Нека методичка усмерења за студијски рад у високошколској војној настави

Самостални мисаони рад студената је највиши ниво квалитета учења и главни циљ којем би требало тежити у савременој војној настави. Предавања, семинарске, лабораторијске и друге практичне

вежбе су само помоћна средства у оспособљавању студената за самостални рад. Најважнији критериј те самосталности јесте коришћење теоријских знања за решавање конкретних проблема и задатака. Према томе, у наставном процесу постоје два међусобно повезана задатка: 1) да студенти изучавају теорију, и 2) да се навикавају да усвојену теорију примењују у пракси. Педагошка пракса, према којој је познавање теорије циљ високошколске наставе, погрешна је јер је то само средство за даљи умни рад и услов да се теорија примењује, а апстрактно мишљење преноси на конкретне задатке. Стваралачки рад је свака осмишљена примена теорије, и то је главни начин за развијање стваралаштва и мисаоне самосталности студената, што је и коначни циљ високошколске војне наставе.

Само догматици у настави сматрају да се то не може постићи, да је довољно да се полазници упознају с теоријом и присиле да је само обнове за испит. Таквом праксом у настави са студентима ограничавају се њихове могућности за самосталан и стваралачки рад. Искључиво репродуктивне студије, обнављање градива из уџбеника и друге литературе за испит, по степену умне активности (не по садржају) још увек су средњошколско, а не високошколско учење. Специфичност високошколских студија почиње онда када студент мора, на основу усвојене теорије, решавати одређене теоретске и практичне задатке и користити теорију за тражење нових спознаја. То је најважније радно подручје за развијање самосталности у настави и најбоље средство за утврђивање знања, али и најуспешнији начин за професионално оспособљавање. Према томе, против заборављања није довољно да се нешто само разуме, већ се то мора и користити. Позитиван трансфер између теоријске и практичне наставе има велики значај у стицању трајних и у пракси примењивих знања.

Мора се узимати у обзир чињеница да ће студент, будући професионални официр, управо на радном месту своја теоретска знања користити за савладавање конкретних задатака. Самостално решавање конкретних и практичних проблема на основу стечених знања у настави одговара савременим дидактичким захтевима да коначни циљ наставе буде успешно коришћење знања на будућим дужностима, уз неопходно развијање самосталности у току школовања.

Да би се у томе постигли задовољавајући резултати, и то у наставним предметима и дисциплинама посебно значајним за позив професионалног официра, потребно је да се испуне одређени услови и претпоставке.

Наставник мора, истовремено, да буде стручњак из области којом се бави, истраживач и педагог. Мора да буде пример студентима у критичности према рутинским начинима рада, и да има истраживачки однос према проблемима своје струке и проблемским садржајем своје наставе. Другим речима, не би смео слепо да се држи уџбеника, јер тако неће моћи да заинтересује студенте за стваралачко коришћење знања. Поред тога, морао би знатно да се ангажује у припреми наставе

како би студенте запослио према њиховим знањима, способностима и интересовањима.

Студент мора у току наставе и образовања да стекне знање, али и да се њиме успешно користи. Да би се тај циљ остварио настава мора да има три степена (нивоа) самосталности: предавања, вежбе и самостални рад студента. На сваком следећем степену самосталност студента је већа, а сваки претходни степен је припрема која омогућује и укључује елементе следећег. Наравно, потребно је да се стекну одговарајућа знања на предавањима и вежбама да би се она користила и примењивала приликом решавања конкретних проблема на трећем степену, у процесу самосталног рада. У оспособљавању студената за самостални рад веома је важан принцип поступности. У почетку то могу да буду и кратки контролни задаци, па да се захтеви постепено повећавају, преко семинарских радова, тако да се у последњем семестру школовања студенти у највећој мери ангажују на изради дипломских радова, који треба да буду резултат њиховог релативно самосталног истраживачког рада.

За наставнике војне академије веома је значајно питање како да се са студентима реализује семинарска настава и да се, при томе, обезбеди потребна самосталност у њиховом раду. Наиме, за семинарски рад студент користи своје знање у решавању неког мањег проблема изучавања или истраживања релативно самостално, јер је, уз његову активност, обавезна и наставникова помоћ. То подразумева самосталност студента у раду, али без прекидања педагошког односа са наставником. Каква треба да буде помоћ наставника не може се унапред рећи за све случајеве, јер то зависи од степена самосталности студента у раду, од садржаја и захтева задатка (проблема) и методолошке сложености рада.

Индивидуализација наставног рада подразумева да најспособнији, надарени студенти буду укључени и у одређене истраживачке задатке катедри војне академије. Њихов самостални рад у настави требало би да буде, у ствари, спој наставног и истраживачког рада из домена наставног програма и циља њиховог школовања. За увођење студената у истраживачки рад нарочито је погодан групни рад, што потврђују искуства са факултета у грађанству.

Индивидуализација високошколске наставе један је од основних услова за остваривање самосталног мисаоног рада студената у настави, посебно у ситуацији када је веома диференциран састав студената, од оних најбољих (најспособнији и с највећим фондом знања) до оних најслабијих, који с минималним знањем завршавају војну академију. Да би се свима омогућио оптимални развој и образовање можда би најрационалније решење било да се и даље на предавањима пружа основно градиво, али да се оно за натпросечне, путем семинара, проширује и продубљује, а да се онима испод просека (слабији) додатно објашњава.

Са становишта организације и извођења самосталног рада значајно је да наставник утврди шта посебно интересује натпросечне студенте и да им, према интересовањима, уз обезбеђење литературе, даје одређене

задатке за дубље проучавање, па чак и евентуално истраживање неких специфичних питања из научне области којој припада наставни предмет. За реализацију таквих облика самосталног рада студената у настави потребан је и одговарајући наставнички кадар, с академским и научним звањима (магистри и доктори наука). Тек када се почну остваривати одређени резултати у интеграцији наставног и научно-истраживачког рада моћи ће да се каже да је превладан чисто репродуктивни карактер наставе, који је карактеристичан за средњошколски ниво образовања.

Студенте могу да обавезу да савесно и одговорно приступе изради семинарских радова или решавању неких других проблема и задатака самосталног рада само наставници који адекватно вреднују њихов рад и ако оцена значајно утиче на коначан успех студената у учењу и на завршном испиту. То подразумева и индивидуализацију испита, у оквиру којег наставник посебну пажњу обраћа на подручје којим се студент бавио у свом самосталном раду и о томе разговара на испиту да би уложени труд и резултате одговарајуће вредновао. И на тај начин се превладава пракса вредновања успеха искључиво на основу памћења и репродукције знања стеченог проучавањем обавезне литературе, а најчешће само уџбеника.

Посебно је значајно питање како и колико консултација, као облик наставе, може да допринесе унапређењу самосталног рада студената у настави. На консултацији са наставником студент поставља питање о проблемима који су се појавили у току његовог самосталног рада, а наставник му даје објашњење. Сматра се да је консултација облик наставе погодан само за оне који су претходно веома интензивно размишљали о проблему и да је чак тежа за полазнике од самог испита. То се тумачи тиме да је испит могуће положити ако је прописана грађа научена на нивоу памћења и репродукције, али за консултације примарна ментална активност која се користи јесте управо размишљање о проблему о којем се консултује с наставником. То наводи на закључак да се студенти недовољно јављају на консултације управо зато што је њихово учење углавном репродуктивног, а веома мало проблемског карактера, а и када се јаве, углавном траже да им се додатно објасне питања која нису довољно разумели. Такав тип консултације је довољно средство индивидуализације наставе за студенте који су испод просека, али виши ниво консултације подразумева разговор и дискусију са наставником о нерешеним проблемима, о чему студенти могу слободно да износе своја мишљења. Са бољим студентима мора се тежити таквом типу консултације, јер и на основу разговора наставник добија поуздан материјал за оцењивање њихових знања и способности.

Придавање већег значаја самосталном мишљењу студената у настави, као и самосталном решавању нових задатака и проблема отежаће рад већини студената. Али, на тај начин ће се открити разлике између најбољих и најслабијих студената, које учење искључиво меморисањем грађе скоро потпуно отклања. Определењем за већу самосталност студената у настави уводе се и строжи, али за високошколску наставу

одговарајући селективни аспекти наставе. Основно начело у консултацијама јесте то да наставник не треба да чини ништа што студент може сам и да му ни у којем случају не намеће своја становишта и варијанте за решавање проблема.

Приликом резимирања методичких усмерења за реализацију савремене високошколске војне наставе неминовно се намеће питање какав треба да буде однос у планирању и примени појединих наставних и организационих облика наставе са студентима војних академија да би та настава одговарала високошколском студијском и продуктивном наставном раду. На то питање покушао је да одговори Р. Анђелковић, који сматра да, отприлике, трећина наставног фонда часова треба да буду уводна предавања наставника ради потпунијег увођења студената у проблематику тематских целина предметних области. Остали део наставног времена, око две трећине, требало би да се планира и реализује у оквиру мањих образовних група и организационих облика наставног рада, у којима студенти могу активније и равноправније да учествују у наставном процесу. Таква активност студената обезбедила би се, пре свега, у току планирања и извођења „семинара и семинарских расправа, израде семинарских радова, разраде тактичких задатака, групних консултација, вежби, менторских вођења, израде истраживачких пројеката и др.“¹

Интеграција наставно-студијског и научног рада

Високе војне школе обављају своју друштвену улогу на основу Закона о војним школама и војним научноистраживачким установама, којим су прописани сви потребни услови које те високошколске војне установе морају да испуњавају да би могле да постоје као образовно-научне установе. Најзначајнији од тих услова јесу јединство наставног и научног рада, прожетост наставних планова и програма фундаменталним дисциплинама, високошколски ниво наставног процеса и избор и реизбор наставника. Посебно је значајно јединство наставног и научног рада, које треба да произилази из наставних садржаја одговарајућих наставних планова и програма војних академија.

Неопходност да високе школе буду образовно-научне установе заснива се на законитостима високошколске дидактике, а једна од основних јесте то да у високом образовању треба развијати научноистраживачки рад као основни услов и саставни део модерно заснованог научно-наставног процеса. Према томе, сви субјекти, који су непосредно или посредно ангажовани у високом војном школству, дужни су да наставно-научни процес схватају и реализују као јединствен процес и да осигурају да он буде модеран тако што ће у њему примењивати најновија

¹ Р. Анђелковић, *Андрогошко-дидактичка заснованост наставно-студијског процеса у високим војним школама Војске Југославије*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 34-35, 1996, ЦВШ ВЈ.

научна достигнућа и, истовремено, откривати нове могућности, превасходно у области матичних војних наука.

Такав интегрисани наставно-научни процес могућ је ако се прате најновија научна достигнућа у земљи и свету, ако постоји одговарајући наставно-научни кадар и ако је у војној академији развијен научноистраживачки рад. Међутим, у садашњим економским условима праћењем најновијих научних достигнућа, ни информативно (путем литературе), као ни путем научних скупова и усавршавања, не постижу се задовољавајући резултати, што значи да се властитим истраживањима та сазнања не могу проверавати и даље продубљивати или откривати научна сазнања.

Основни носиоци научноистраживачког рада у високим војним школама, према Закону о војним школама, јесу наставници чији профил мора да одговара том захтеву. Тај профил је, заправо, одређен структуром и садржајем наставног плана и програма, који унапред опредељује и ниво школе. Најважније је да наставни планови и програми у војним академијама обезбеде основу за научноистраживачки рад и, истовремено, неопходно фундаментално образовање и добро познавање теорије, као и повезивање с другим дисциплинама и праксом.

Теоријско образовање омогућава усвајање нових научних сазнања, прихватање нових технологија и њихову примену, као и сагледавање и предвиђање њиховог даљег развоја. Стога и добри наставни планови и програми морају да се усавршавају да би пратили развој науке.

Наставни планови и програми Војне академије и Војнотехничке академије такође су под сталним утицајем свакодневне праксе. Тај утицај се често испољава у захтевима за оспособљавање за почетне дужности, при чему су, повремено, из наставних планова и програма нестајале фундаменталне дисциплине и теорија, а уношени су бројни предмети енциклопедијског карактера, с много фактографије, одредаба правила и упутстава, практицистичких знања и осталог што се учи свакодневно на радном месту, па се своди само на апликацију. Субјекти образовања у војним школама који тако гледају на тај проблем имаће тешкоћа у сагледавању развоја војне мисли у наредним деценијама, као и да, према том развоју, одреде профил професионалног официра који ће, према стручним и психофизичким карактеристикама, одговорати захтевима будућег времена. Оптималан однос између фундаменталног и примењеног дела наставног плана и програма може да се одреди једино на основу резултата научног истраживања, што је условљено, између осталог, и степеном интеграције наставног и научног рада у војним академијама.

Наставничка структура која учествује у наставном процесу одговара предавачко-испитивачком систему, који је карактеристичан готово за све наше војне школе. Међутим, за предавања, кабинетске, лабораторијске, аудиторне и полигонске вежбе и логоровања, мањим делом и за семинарске радове, потребан је другачији наставнички кадар.

Тенденције су не само у свету него и на факултетима код нас у друштву и у Војсци да се високошколски образовни процес све више претвара у истраживачко-образовни процес. Та тенденција неће моћи да се заобиђе ни у војним академијама, уколико не желимо да будемо на периферији научних достигнућа. Због тога је потребно да и војне академије што пре постану наставно-научне установе како би се на време трансформисали облици наставног процеса и садржаји рада према потребама.

Пожељни профил савременог наставника у високошколској војној настави

Из наведених задатака високих војних школа следи и универзалност профила наших високошколских војних наставника и професора. Према неким истраживањима, то мора да буде добар педагог, врстан научник, добар познавалац своје струке и, пре свега, човек који воли свој позив и поштује младе људе. Сматрамо да се у нашим војним школама у протеклом периоду посвећивало довољно пажње свим тим компонентама, изузев захтеву да наставник у високим војним школама буде и врстан научник, иако је Законом о војним школама регулисано да у високим војним школама буде обједињен наставни и научни рад.

Законом су дефинисана наставно-научна звања доцента, ванредног професора и редовног професора, док су предавачи и виши предавачи предвиђени само у настави физичке културе и страних језика. Према томе, наставник високошколске установе треба да има наставно-научни профил.

Савремена високошколска војна настава мора да омогући, осим презентовања знања, развој креативности, критичности и способности за прилагођавање новим ситуацијама будућих професионалних официра. То је, у ствари, истраживачко-образовни процес у којем је неопходна континуирана сарадња наставника и студената, тако да будући војни старешина постаје све више активан учесник тог процеса.

У традиционалном, предавачко-испитивачком систему студенти су углавном препуштени себи, па већина лута због недостатка стручног усмеравања, а многи у току школовања и не нађу себе. До краја школовања, и касније, на почетним дужностима, у пракси, прожима их несигурност и репродуктивна активност, што је најсигурнији пут у рутинерство. Школа не сме механички да „пунџ“ главе, већ треба да научи како се учи, да развија критички дух и стваралачко мишљење, да негује тимски рад и иницијативу, која обогаћује наставу, док истраживања треба да буду повезана са праксом.

Мора се узимати у обзир чињеница да високе школе које немају квалитетан научни и високостручни кадар не могу да „производе“ квалитетан кадар, па се избору и усавршавању наставно-научног кадра мора посветити посебна пажња. То је дугорочан процес, који треба проводити у свим наставно-научним дисциплинама, и то док су настав-

ници још сасвим млади. Сматра се да је научник најпродуктивнији између 30 и 40 година старости, па треба, правилном кадровском политиком и вођењем, осигурати да талентоване старешине и цивилна лица у војним академијама докторирају најкасније до 35 године. На тај начин, као и путем избора и реизбора наставника и адекватне стимулације, може се решити проблем квалитетног кадра у нашим високим војним школама.

Наставников научни ауторитет има велику важност и у васпитном раду са студентима. То потврђује чињеница да наставници високог научног ауторитета и високих људских квалитета у васпитном раду са студентима углавном постижу врхунске резултате. Због свега тога, наставник који предаје у ВВШ треба да буде оспособљен за научноистраживачки рад, и успешан у пракси.

Закључак

На основу наведених законитости и искустава и сазнања у високошколској дидактици, рационална, ефикасна и модерна настава у војним академијама треба да обезбеди усвајање знања, уз максимално ангажовање студената, затим методе усвајања и самоконтроле и, донекле, самостално планирање и програмирање наставног рада од стране студената, уз помоћ наставника.

Савремена настава у војним академијама мора, ради обезбеђења даљег прогреса, да буде чврсто везана за науку и да са истраживањем успостави такав узајамни однос у којем ће, на једној страни, настава да поприми одређена обележја процеса истраживања, а истраживање ће, на другој страни, да добија обележја интегрисане активности са наставом. При томе, настава не може потпуно да се трансформише у процесе истраживања, нити да се истраживање утопи у све развијеније токове наставног процеса.

У савременој настави наставник треба да буде све мање предавач и једини „емитор образовних информација“,² а све више координатор и организатор шире конципираног наставног рада. Истовремено, са процесима интеграције наставе с разноврсним истраживањима треба да се формира и као наставник-истраживач. Из тога произилази значај оспособљавања наставника за истраживачки рад и обезбеђења неопходних услова да се он као координатор у наставном процесу и сарадник у истраживањима наставних проблема у потпуности ангажује и потврђује.

Литература:

1. М. Баковљев, *Дидактика*, „Научна књига“, Београд, 1984.
2. З. Колар, *Методика васпитања и образовања за општенародну одбрану и друштвену самозаштиту*, ВИЗ, Београд, 1984.

² Т. Продановић и Р. Ничковић, *Дидактика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1978, стр. 22.

3. Р. Квашчев, *Примена теорија учења на област наставе и васпитања* (економско-финансијски водич), Београд, 1977.
4. М. Стевановић и А. Муратбеговић, *Дидактичке иновације у теорији и пракси*, „Дневник“, Нови Сад, 1990.
5. В. Шмит, *Високошколска дидактика*, Педагошко-књижевни збор, Загреб, 1972.
6. *Закон о војним школама и војним научноистраживачким установама*, Службени лист СРЈ, бр. 80/94.

Захтеви доктрине одбране и војне доктрине Савезне Републике Југославије

УДК 355.02(497.1)

Доц. др *Милинко Стишовић*, пуковник

Савремени свет је и даље оптерећен бројним противуречностима, које прогресивне снаге теже да разреше политичким средствима. Међутим, велики центри моћи у разрешавању међусобних спорова све чешће приказују различите облике силе, па и војне, због чега су оружани сукоби све реалнији. Јер, чињеница је да велике силе, као и све друге земље, имају респективан војни потенцијал.

Све државе, па и СР Југославија, настоје да се одреде према актуелним догађајима и процесима који се одвијају у међународној заједници. Свакако, најзначајнији су они с војном конотацијом. На том плану, државе ангажују значајне научне потенцијале, који обезбеђују државном и војном руководству научну утемељеност свог одређења према рату и миру и војном фактору уопште. У СР Југославији та материја треба да се дефинише кроз доктрину одбране и војну доктрину.

Наведена проблематика је у чланку разматрана аналитичко-синтетичким методом. У *првом делу*, „Општи приступ проблему“, полази се од категорије рата као друштвеног феномена и његовог основног садржаја – оружане борбе. Такође, теоријски су дефинисани најважнији појмови који су у логичкој вези с ратом и оружаном борбом (наука, војна наука, доктрина, доктрина одбране и војна доктрина). *Други део* рада, „Војска Југославије и захтеви доктрине“, обухвата дефинисане критеријуме пројектоване изградње Војске Југославије и функције одбране као полазиште за обликовање војнодоктринарних докумената. У *трећем делу* рада, „Проблеми изграђености војне доктрине Савезне Републике Југославије“, указано је на основне садржаје наше војне доктрине и проблеме у вези са тим, уз одговарајуће резултате истраживања.

Општи приступ проблему

Рат је, као друштвена, класна, историјска и тотална појава, стални пратилац развоја човечанства.¹ То је реална и комплексна друштвена појава која има обележја времена у којем се догађа. У ствари, рат је свеобухватно сукобљавање држава, народа, савеза или различитих

¹ Према истраживањима швајцарског научника Жан Жан Бебела у току последњих 5.500 година у свету је вођено 14.513 ратних сукоба (видети М. Симић, *Савремени међународни односи и рат*, ВИНЦ, Београд, 1988. стр. 80).

друштвених снага унутар једне земље, у којем се употребљавају различита невојна и војна средства, зависно од техничко-технолошких достигнућа, при чему високопокретне снаге имају све већи значај.

Бројне промене у структури рата указују на то да оружана борба може попримити другоразредни значај и да се дефинисани војни, политички, економски и други циљеви могу достизати и невојним средствима и методама, или у комбинацији с војном силом (најчешће).²

Анализе неких најновијих ратних операција и криза у свету (рат у Персијском заливу, Сомалији и на Хаитију, СССР-у и СФРЈ) указују на заснованост наведених чињеница и јединствен сценарио према којем се припремају и изводе ратне операције. У најкраћем, сценарио садржи: 1) „медијски рат“ („пројектовање негативне слике о држави и народу који су објекат рата“); 2) тотално дискредитовање, екскомуникацију и изолацију земље „жртве агресије“ (бројне мере у науци, култури, медијима и спорту); 3) економске мере међународне заједнице којима се уништава економија и изазивају унутрашњи немири и оружани сукоби; 4) психолошко-пропагандна дејства којима се слаби морал и ствара дефетизам у народу земље „жртве“ напада; и 5) разноврсне мере и акције војне силе (по потреби). У оружаним сукобима у протеклих педесетак година тзв. високопокретне снаге биле су главни носиоци војне силе.

Постоји мноштво различитих узрока и повода за избијање ратова, а најчешћи су супротстављени, нерешени и заоштрени, интереси народа и држава. Рат се, као масовна и интензивна конфликтна појава, испољава у више димензија, као: војна, политичка, економска, дипломатска, психолошко-пропагандна, информативна, културна и друге.³

С обзиром на наведене чињенице, наша доктрина одбране⁴ треба да у свој корпус интегрише све сегменте рата као тоталне појаве. Зато је исправан методолошки и логичко-гносеолошки поступак у оквиру којег је потребно, у прихватљивом обиму, етимолошки, суштински и повезано разматрати (разграничити) бројне појмове, као што су: 1) наука, 2) ратна вештина, 3) доктрина, 4) доктрина одбране, 5) војна доктрина, и други.

Систем наука још увек није ни научно, ни конвенционално уређен и усвојен због различитих приступа у вези са схватањем науке и критеријумима за класификовање. Ипак се, као основни критеријум за класификовање у области ратне вештине, најчешће узима предмет истраживања. На основу бројних извора и аутора, за науку у општем смислу, могу се утврдити неки заједнички конституенси (предмет, језик,

² Према подацима издавача из Лондона Грун Хелма од 1946. до 1976. године било је 120 ратова у трајању од 369 година (сваке године 11,5 ратова у просечном трајању од 37 месеци) (опширније: *Локални ратови осамдесетих*, Институт за стратегију, Београд, 1988, стр. 7).

³ Миланко Зорић, *Принципи изненађења*, „Војно дело“, бр. 1–2, Београд, 1994, стр. 56.

⁴ Већина аутора изједначава појмове: ратна доктрина, доктрина одбране и државна доктрина одбране.

теорија, метод, доктрина), као и искази: 1) да је наука систематизована и аргументована сума знања о објективној стварности (природи и човеку) до којег се дошло свесном применом одређених метода истраживања⁵; 2) да је наука сврсисходна људска делатност којом се сазнаје истина о одређеном предмету (појава, објекат⁶); 3) научно сазнање има две значајне димензије – оно је увек објашњење, систематизован скуп ставова, или бар опис извесног предметног подручја, а исказује се у облику проверених чињеница, закона и теорија, и према методу који означава начин мишљења и истраживања увек је истинито, или веома блиско истинитом сазнању; 4) израз наука се, мање-више, сагласно употребљава ради означавања систематског објективног знања...⁷; 5) наука је објективно, критичко и методски изведено знање, и 6) циљ науке је утврђивање објективне истине о стварности⁸. На основу наведених општих одређења система науке, може се размотрити подсистем војних наука, пре свега, оних чији је предмет истраживања рат и оружана борба.

Ратна вештина⁹, као ортодоксна војна наука, чини интегралну теорију припремања и вођења оружане борбе. Као наука, има своје конститутивне елементе: теорију, предмет, метод, језик, доктрину, и друго. Подручје истраживања је рат са тежиштем на оружаној борби. Истраживачи у области ратне вештине откривају, анализирају и проверавају законитости припреме снага и вођења оружане борбе. Ратна вештина, као пракса, чини субјективну делатност у припремању снага за вођење оружане борбе. Обухвата три научне дисциплине: стратегију, оперативу и тактику.

Ратна вештина припада систему војних наука, она је кохезиона спона тог система, а заједнички су им предмети истраживања: рат, оружана борба и војска.¹⁰ Из наведеног произилази недвосмислен закључак да ратна вештина има све елементе науке, у којој су предмети истраживања припрема, организовање и вођење оружане борбе.¹¹

Латинска реч доктрина¹² (*doctrina*), у поједностављеном смислу

⁵ *Основи методологије ратне вештине*, скрипта КША РВ и ПВО, Београд, 1983, стр. 12.

⁶ *Метод и методологија ратне вештине*, ЦВВШ, Београд, 1990, стр. 9.

⁷ *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 69.

⁸ Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 13.

⁹ Значење „науке“ у теорији је одређеније. Међутим, „вештина“ има више дефиниција, али основна њена обележја су: способност за радњу, правила обављања радње и упражњавање саме радње. Суштина вештине је способност да се стално и успешно прилагођава измењеним условима спољашње средине (видети: Здравко Колар и други, *Основи војне психологије*, ВИЗ, Београд, 1973, стр. 277). Вештина се објашњава и као стечена способност целисходног и стваралачког оперисања постојећим знањима у процесу одређене делатности (П. В. Картамишев и А. К. Тарасов, *Методика летног обучения „Транспорт“*, Москва, 1974, стр. 31.

¹⁰ Видети: *Војна наука, исто*, стр. 230–231.

¹¹ Јово Нинковић, *Теоријске основе операције*, ВИЗ, Београд, 1985, стр. 149.

¹² Доктрина се дефинише и као скуп систематизованих сређених мисли о неком подручју друштвене активности којој даје свој правац. Свака наука има доктрину.

значи наука, „учење о нечему изложеном као систем“¹³, или „скуп мишљења неке науке“¹⁴. У ширем смислу, доктрина је систематизовано учење о неком филозофском, научном, политичком, економском, технолошком, правном или другом питању из неког подручја људске делатности. У ствари, доктрина као конститутивни део апликативних наука дефинише норме практичне делатности у неком подручју¹⁵: норме у етици, естетици, медицини и модалитете у ратној вештини. Преокупација доктринолога није утврђивање објективне истине, већ повезано и систематизовано излагање одређеног становишта које има практичан значај за акцију.

Доктрина одбране (ратна, државна доктрина)¹⁶ усвојени је систем погледа и ставова једне земље (групе земаља) о циљу и карактеру могућег рата, о припремању земље и оружаних снага за рат и о начину његовог вођења, уз предвиђање могућег агресора. Дакле, доктрина одбране је систем комплементарних норми практичних делатности, односно специфичних одбрамбених функција, формулисаних у појединим доктринама (политичка, економска, едукативна, војна и др.). Те доктрине и ратна доктрина у појмовно-логичном погледу налазе се у односу општег и посебног. Анализа различитих извора указује на неке опште прихватљиве закључке у вези са доктрином одбране (државна доктрина): 1) да је то систем научно и искуствено заснованих ставова (релативно трајног карактера) о битним питањима и димензијама рата; 2) да је то докуменат државе који садржи теоријске прегледе и основна практична решења о припремама и организовању државе за вођење рата, 3) да је то основа за израду докумената нижег ранга, у којима се разрађују поједини сегменти, димензије рата, и 4) да је циљ њене примене победа у рату конкретне државе.¹⁷

Дакле, доктрина одбране (ратна доктрина) Савезне Републике Југославије односи се на рат у целини. Она треба да одговори на питање шта ће се на генералном државном и регионалном плану предузети ако СРЈ рат буде наметнут. Доктринолози треба да распореде расположиве снаге за остварење циљева које дефинише државно и војно руководство. Склад циљева и расположивих снага је неминован. У вези са тим, у свету постоје различите доктрине: офанзивне (хегемонистички циљеви), дефанзивне (одбрамбени циљеви), одвраћајуће, комбиноване, нуклеарне и друге доктрине.¹⁸

¹³ Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 1980, стр. 237.

¹⁴ *Популарна енциклопедија*, БИГЗ, Београд, 1976, стр. 256.

¹⁵ Михаило Марковић, *исто*, стр. 16–17.

¹⁶ Видети: Душан Вишњић, *Како мислити доктрину*, „Војно дело“, бр. 1, 1995, стр. 37.

¹⁷ Видети: Златомир Грујић, *Ратна доктрина СР Југославије*, „Војно дело“, *исто*, стр. 52.

¹⁸ Опширније: Миланко Зорић, *Оглед о политици одбране и војној доктрини*, „Војно дело“, бр. 3–4, 1993, стр. 45–48.

Војна доктрина¹⁹ је ужи појам од доктрине одбране (ратне доктрине), а обухвата припрему за рат у тоталитету. Бави се ратом с једног аспекта, истина најважнијег – припремом и употребом војне силе и оружаном борбом (као *differentia specifica* рата). Очигледно, неоснована су мишљења појединаца који изједначавају наведене доктрине, које нису синоними ни у логичком, ни у гносеолошком смислу. Теоријски је засновано и прихватљиво мишљење да је војна доктрина систем верификованих ставова, начела и принципа о организовању, припремању и начину употребе ОС у миру и рату.²⁰

Значајно је да се нагласе нека суштинска разграничења између ратне вештине (наука) и војне доктрине (струка) ради њиховог потпунијег одређења: 1) ратна вештина (наука) тежи спознаји оружане борбе уопште, док се доктрина (струка) бави њоме у конкретној ситуацији; 2) научним радом (методе) долази се до спознаје појава (оружане борбе), а доктрина се заснива на тој спознаји; 3) научна достигнућа су фундамент за унапређење праксе у чијој функцији је доктрина; 4) теоријско и логичко разграничење ратне вештине и војне доктрине методолошки је поступак при њеној идентификацији у односу на дисциплине ратне вештине (стратегија, оператика и тактика).

Свака војна доктрина, па и наша, заснована је на: политичком и економском уређењу државе, достигнутом нивоу развоја производних снага, геостратегијском положају земље, демографском чиниоцу, војном чиниоцу земље и могућем степену и варијантама угрожавања безбедности земље. Непрестана променљивост наведених чинилаца условљава да војна доктрина буде подложнија променама од ратне доктрине. Пошто је војна доктрина „осетљивија“ на промене, војни доктринолози морају брже да „реагују“ и да се прилагођавају насталој ситуацији. То је могуће стога што је војна доктрина конкретнија и ближа пракси, а има и ужи обухват.

Војна доктрина има усмеравајућу функцију и представља основ за решавање бројних питања из домена одбране земље, обликовање планова употребе, пројектовање организације и функције, и разних других подсистема (обука, мобилизација, командовање, логистика итд.).

Војска Југославије и захтеви доктрине

Према ставовима из наше доктрине²¹, у систему одбране Војска Југославије, као јединствена оружана сила која превасходно војним

¹⁹ Према *Војном лексикону* (стр. 114) војна доктрина је у суштини била доктрина оружане борбе, а то је систем усвојених ставова, принципа и погледа о припремању и вођењу оружане борбе на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу. Усваја је највише политичко и војно руководство земље, а убличава се правилима, упутствима и другим документима. Није збир догми и правила понашања, већ упутство о томе како оптимално водити оружану борбу у целини. Еволутивна је и окренута будућности.

²⁰ Опширније: Вулета Вулетић, *Војна техника и изградња наше војне доктрине* (докторска дисертација), ЦВШ, Београд, 1995, стр. 66–70.

²¹ Савезна Република Југославије за сада нема усвојену ратну и војну доктрину, због чега ће у овом делу рада тежиште бити на актуелним доктринарним

средствима брани суверенитет, територију, независност и уставни поредак СРЈ²², заузима значајно место у супротстављању спољној и унутрашњој агесији. Своју незаменљиву улогу у миру манифестује кроз одвраћање агресора од намера, у рату је основни носилац оружане борбе, а у ванредном стању, са снагама МУП-а, разбија и уништава снаге оружане побуне. Целокупне припреме и ангажовање ВЈ и њених организационих елемената у миру и рату, у различитим варијантама, усклађени су са доктринарним и стратешким опредељењима СРЈ, што је регулисано одговарајућим плановима и другим документима.

На основу процена, а према развоју војно-политичке ситуације, готове снаге Војске Југославије се правовремено у целини (или по деловима) доводе у потпуну борбену готовост да би са осталим снагама: 1) омогућиле мобилизацију и стратегијски развој; 2) заштитиле виталне објекте, живу силу и средства ратне технике од дејстава са дистанце и из ваздушног простора; 3) ефикасно примиле први удар и узвратиле агресору (или земљи са чије се територије ангажује), и 4) обезбедиле интегритет што већег простора, на ратишту, као основицу за предузимање офанзивних дејстава. Полазећи од наведених чињеница, као и од потреба и могућности земље, наше доктринарно и стратешко опредељење је да Војска Југославије буде: 1) бројно мања, 2) савремено опремљена, 3) већих борбених и маневарских могућности, 4) делом професионална, 5) у стању да успешно обави своје уставне обавезе.

Од Војске Југославије и њеног подсистема, као и од свих других организованих државних институција и организација, захтева се да максимално заштите основне и опште националне и државне вредности, као што су: 1) обезбеђење опстанка државе СРЈ; 2) очување територијалног интегритета земље; 3) обезбеђење унутрашње стабилности државе, правне сигурности људи и имовине и националних права свим грађанима по светским стандардима, 4) складан развој СРЈ и њеног одбрамбеног система, тако да одбрамбена изградња буде чинилац развоја, а не само трошење ресурса.²³

Без наведених основних вредности Војска Југославије СРЈ не би могла да обавља своје унутрашње и спољне функције, па према томе ни одбрамбене функције. Осим општих циљева и интереса, у доктринарним документима су формулисани и посебни циљеви²⁴ које држава СРЈ треба да операционализује и оствари у ближој будућности кроз спољну и унутрашњу политику. Из војнодоктринарних опредељења борбене изградње ВЈ и дефинисаних општих интереса СРЈ произилазе одређене функције одбране.

питањима која би се, уз одговарајућа решења, морала наћи у новим доктринама. Има мишљења да војну доктрину Војске Југославије треба преименовати у војну доктрину Савезне Републике Југославије.

²² Устав Савезне Републике Југославије, Службени лист СРЈ, бр. 1/92, чл. 133.

²³ Нови светски поредак и политика одбране Савезне Републике Југославије, СМО, Београд, 1993, стр. 20.

²⁴ Опширније: *Основи доктрине Војске Југославије*, ГШ ВЈ, Београд, 1995, стр. 3-5.

Целовит, поуздан и флексибилан систем одбране СРЈ треба да обезбеди правовремено препознавање облика и садржаја непријатељског деловања у условима примене тзв. посредне стратегије (из домена рата „ниског интензитета“) и ефикасно парирање превентивном употребом сопствених снага и ресурса. Следећа функција односи се на потребу брзе и ефикасне интервенције одговарајућим снагама и методама деловања на кризним подручјима у земљи ради блокирања и разбијања снага оружане побуне. Реално је претпоставити да ће снаге оружане побуне (сецесионисти и сепаратисти) деловати у спрези и уз подршку снага споља, из чега произилази још једна функција одбране, а односи се на потребу доношења што бржег пораза агресору (свакој суседној држави у тој улози), и то у захвату граничног фронта. Уколико агресију изводе јаче коалиционе снаге, онда се функција одбране мора манифестовати кроз способност вођења дуготрајног рата, применом стратегије изнуривања снага агресора.

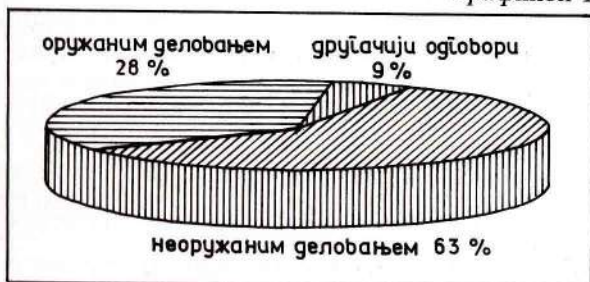
Наведени редослед функција одбране, дат је према могућем логичко-методолошком следу угрожавања безбедности СР Југославије. Али, не треба унапред одбацити и други редослед, што је предмет експертских анализа и студија и одлука надлежних државних и војних органа.

Проблеми изграђености војне доктрине Савезне Републике Југославије

Захтеви, ставови и начела ратне доктрине СРЈ остварују се кроз појединачне доктрине, међу којима војна доктрина има доминантно место. У нашој војној доктрини, између осталог, утемељена су сва значајна питања која се односе на ефикасну припрему и употребу Војске и других снага у оружаног борби. У њог су ставови засновани на анализи и процени снага, у ближем и ширем окружењу, које рефлектују на просторе СР Југославије.

Даљи развој војне доктрине треба усмерити на тражење оптималних решења у вези са припремом и употребом ВЈ и других снага друштва у оружаног борби.

Графикон 1

Могућност угрожавања безбедности Савезне Републике Југославије

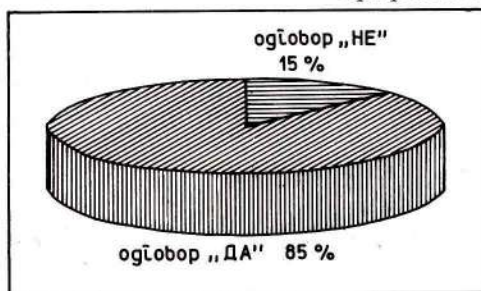
Та решења се углавном односе на:

1) могуће облике угрожавања безбедности СРЈ (оружана агресија и неоружано деловање), међу којима је, с аспекта војне стратегије, оружана агресија доминантан предмет интересовања²⁵;

2) питање рата и мира, при чему је мир трајан интерес СРЈ, а рат крајње средство одбране слободе, територијалног интегритета и суверенитета државе; (рат би имао атрибуте: народни, одбрамбени, свеобухватан итд);

3) могућности за одвраћање агресије (успешно преживљавање првог удара и наношење узвратног удара, за шта треба имати војну технику највишег технолошког нивоа).²⁶ Набавка и увођење у оперативну употребу Војске Југославије система за узвратни удар приоритетан је задатак.

Графикон 2

Да ли су потребне Војски Југославије снаге за узвратни удар?

Укупан степен припремљености Војске Југославије и свих сегмената државе мора обезбедити успешно вођење рата, дуже време;

4) ратно савезништво и могућност поузданијег увезивања у систем колективне безбедности под окриљем Уједињених нација, с тежњом задржавања што већег степена суверенитета и равноправности.²⁷

У новим међународним околностима „потребно је темељито превредновати наш досадашњи став који изричито потенцира самосталност и аутономност у одбрани земље...“²⁸;

5) у оквиру облика оружане борбе у савременим условима вођења рата и оружане борбе треба реалније проценити неке прилазе и

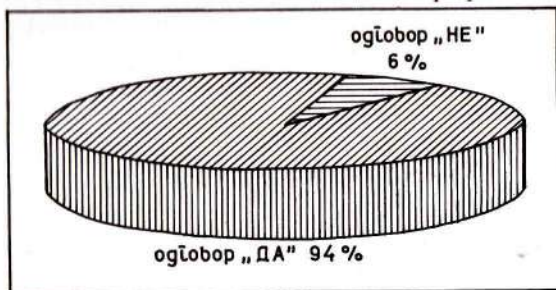
²⁵ Међутим, нека истраживања, која је аутор спровео, указују да је вероватније неоружано деловање на Југославију (око 63 одсто) од оружане агресије (око 28 одсто) анкетираних.

²⁶ У наведеном истраживању око 85 одсто испитаника изјаснило се да СР Југославија треба да има перспективне снаге за узвратни удар и као средство одвраћања од агресије. Сматра се да уз поседовање таквих система и политички преговори имају повољнији исход.

²⁷ Према наведеном истраживању чак 94,5 одсто испитаника сматра да СР Југославија треба да разматра питање савесништва да би умањила степен угрожености.

²⁸ В. Вулетић, *исто*, стр. 156.

Графикон 3

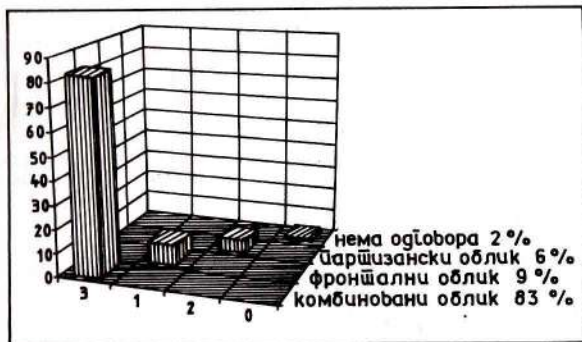

Потреба разматрања питања савезништва

опредељења“. Тако, на пример, кроз нову доктрину треба дати одговор како и у којим случајевима применити фронтални облик оружане борбе у условима техничке супериорности агресора, када је он у стању да „прескочи“ сваки фронт браниоца²⁹, или, ако је теоретски елиминисан комбиновани облик оружане борбе, која је онда спона између фронталног и партизанског облика оружане борбе, и обратно. Очигледно је да би у савременим условима (оперативни, техничко-технолошки, просторни и временски) комбиновани облик оружане борбе био доминантан³⁰,

б) садржаји оружане борбе, такође су изазов за креаторе нове војне доктрине, који ће морати да прецизније језички одреде нове појмове и да превазиђу неке конфузне формулације.

Графикон 4

Доминантност могућих облика оружане борбе

²⁹ Резултати истраживања управо указују на сву проблематичност (примене) фронталног облика оружане борбе. Да је фронтални облик оружане борбе у случају агресије на СРЈ доминантан изјаснило се само 9 одсто испитаника.

³⁰ Интересантан је показатељ из спроведеног истраживања да се 83 одсто испитаника изјаснило да ће комбиновани облик ОБ бити доминантан што се може прихватити као реалност за очекиване услове вођења оружане борбе. Само шест одсто испитаника сматра да ће у случају агресије на СРЈ доминантан бити партизански облик оружане борбе.

Да би се помирила противдејства (кроз садржаје) оружане борбе и доктринарно опредељење да се у оружаној борби испољи максимална иницијатива и офанзивност мора се имати тежиште на акцији – дејству;

7) у систему командовања Војском и у Војсци треба разрешити питање ефикаснијег организовања и прецизније надлежности појединих нивоа командовања. У ствари, у новој доктрини требало би дефинисати Врховну команду и ингеренције Министарства одбране и ГШ ВЈ;

8) још израженије треба правно регулисати да је систем одбране у надлежности и државних органа, а не партија и покрета, чиме се спречава партизација и идеологизација Војске.

Осим наведених питања, која неоспорно чине основу наше будуће војне доктрине, постоје и друга значајна питања која треба разрадити у новом доктринарном документу (садржаји оружане борбе, видови стратешких дејстава, логистика, и друго). Очигледно, на „сведимензионална дејства“ агресора треба одговорити искључиво „сведимензионалном одбраном“.³¹

С обзиром на вишеструко и интензивно угрожавање безбедности наше земље, доктринарни документ државе треба да регулише функције свих државних органа и институција у систему одбране. Свакако, при изради докумената треба да се користе властита и страна научна сазнања и искуства. Одбрану земље треба пројектовати реално према конкретној војно-политичкој ситуацији.

Литература:

1. Група аутора, *Основи војне психологије*, ВИЗ, Београд, 1973.
2. *Локални ратови осамдесетих година*, Институт за стратегију, Београд, 1988.
3. Миленко Стишовић, *Димензионирање ОМЈ за борбена дејства Војске Југославије* (докторска дисертација), ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.
4. Милосав Симић, *Савремени међународни односи и рат*, ВИНЦ, Београд, 1988.

³¹ Светозар Радишић, *О концепту сведимензионалне одбране*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 34–35, ЦВШ, Београд, 1995, стр. 34–35.

Проф. др Влајко Петковић

Јавно мњење у друштву, посебно у политичком животу има изузетан значај. Од односа јавног мњења према постојећем друштвено-политичком систему многоме зависе стабилност и перспектива тог система. Оно је својеврстан одраз популарности државне политике, одлука власти и општег стања у друштву. На основу искуства носиоци политичке власти треба да поштују вољу народа уколико теже да буду трајније успешни у функцији коју обављају. Колико је значајно да њихове одлуке буду прихватљиве и прихваћене, ради остварења општих интереса, толико је опасно када се јавно мњење придобија ради остварења посебних и појединачних интереса. У случају злоупотребе, јавно мњење се придобија за остварење циљева који нису у функцији државних и националних интереса.

Јавно мњење се, углавном, формира преко средстава јавног информисања, а најчешћи резултат је, због различитих интереса власника средстава, недовољна и нетачна информисаност, информативна конфузија, а у условима кризе и рата чак и информативни хаос.

За анализу структуре друштвене свести, а посебно за проучавање идеологије, обавезно је и проучавање феномена јавног мњења. Иако јавно мњење постоји од како постоји друштво као свесно организована заједница људи, синтагма „јавно мњење“ почела је да се користи крајем 18. века. Његова актуелност се повећавала с развојем друштвених система. Сада се тај феномен веома често помиње, користи, па и злоупотребљава. Постоје и бројне институције за његово проучавање.¹

¹ Најстарија и најзначајнија институција за испитивање јавног мњења је Галупов институт у Сједињеним Америчким Државама. Његов оснивач (1935) и дугогодишњи директор је амерички статистичар Галуп Џорџ Хорас (1901–1984). Институт испитује мишљење група или појединаца о разним питањима из економског, друштвеног и политичког живота. Испитивање се обавља специјалним статистичким методама, које су засноване на анкетама појединаца и група. Институт је приватна организација и издржава се од средстава која добија продајом својих услуга. Галупови методи се користе у готово свим земљама које испитују јавно мњење. Све те институције организоване су у WAPOR, светску организацију за испитивање јавног мњења.

У Југославији прва испитивања јавног мњења отпочета су 1963. године у Институту друштвених наука у Београду. И сада при том институту постоји и риди Одељење за испитивање јавног мњења. Поред њега, код нас постоје и бројне друге институције и агенције које се баве испитивањем јавног мњења.

Појам и елементи. Иако је јавно мњење веома често у употреби, његово схватање је доста непрецизно, неодређено, флуидно. У литератури постоје бројне и разноврсне дефиниције јавног мњења.² Оне се међусобно разликују, пре свега, зависно од тога са којег су становишта дате – психолошког, социолошког, политолошког или економског становишта. Оно што је заједничко свим схватањима јавног мњења, јесте чињеница да га сви третирају као оформљено, усаглашено мишљење припадника одређене глобалне друштвене заједнице о неким битним друштвеним питањима, под којима се обично подразумевају иницирање или покретање одређене друштвене активности.

Јавно мњење је облик колективне мисаоне реакције чланова одређене друштвене заједнице, који се изражава одобравањем и подршком или осудом и супротстављањем појединим поступцима, мерама и одлукама значајним за читаво друштво. Пошто постоје бројна и разноврсна питања око којих се изјашњава одређена јавност и заузима одговарајуће ставове, то се може говорити не о јавном мњењу (у једнини), већ о јавним мњењима (у множини). Због чињенице да су најзначајнија и најактуелнија политичка питања, кад се говори о јавном мњењу, обично се мисли или говори о политичком јавном мњењу. Међутим, политичка питања су само најчешћа, најургентнија, па због тога и најприсутнија. Али, у друштву се не расправља само о политичким, већ и о економским, културним, верским, спортским и другим питањима. Зато и постоји, поред политичког, и економско, културно, верско, спортско и друго јавно мњење.

Из самог назива се види да јавно мњење има два основна елемента: јавност и мишљење (мњење). Јавност значи да је мишљење изашло из унутрашњости индивидуе у јавност, да је изговорено, да је саопштено некоме, односно да је конфронтационо са неким и да је, у процесу конфронтације, постало заједничко мишљење одређене средине, групе или заједнице. Значи, процесом конфронтације индивидуална мишљења се подруштвљавају, постају заједничка. Нема јавног мњења без постојања индивидуалних или групних мишљења и њихове јавне конфронтације, односно верификације.

За формирање истинског, квалитетног, садржајног јавног мњења неопходно је да постоји слобода изношења мисли, слобода дијалога и равноправност учесника у њему. Само у друштву слободних и равноправних људи, где се може остварити аргументована расправа и сасвим слободна размена мишљења, може се и стварати право, неискривљено јавно мњење. Тако формирано јавно мњење има позитивну улогу у развоју друштва. У условима, пак, опште друштвене заосталости, посебно ако поједине агресивне и примитивне друштвене групе имају могућност да своја схватања и ставове наметну и прикажу као мишљење

² Видети: др Тома Ђорђевић, *Политичко јавно мњење*, Раднички универзитет „Радивој Чипранов“, Нови Сад, 1975. Јирген Хабермас, *Јавно мњење*, „Култура“, Београд, 1967, и Карл Маркс, *Бирографија и јавност*, „Вук Караџић“, Београд, 1965.

и расположење јавности, јавно мњење делује негативно на развитак друштва.

Процес формирања јавног мњења остварује се поступно, етапно, кроз неколико фаза.

Прва фаза је уочавање одређеног проблема. Појединац, или неколико њих истовремено, уочавају да постоје одређени проблеми. Има проблема који су толико изражени, оштри, да просто окупирају свачију свест (рат, земљотрес, епидемија, суша, диктатура). Свако их доживљава на одређени начин и размишља о њима. Међутим, има и проблема који нису изражени у таквој форми. Њих, углавном, уочавају образованији, информисанији или људи истанчаног сензибилитета.

Друга фаза је размишљање о проблему. Размишљајући о проблемима људи настоје да сагледају њихове димензије, да схвате њихов карактер, суштину, узроке и последице. У осмишљавању проблема користе много рационалног, али и ирационалног. Користе се одређена сазнања, информације, чињенице, подаци, али има и много емоција, маште, конструкција, импровизација, нагађања. После одређеног периода они осећају потребу да то своје мишљење неке саопште, или да о томе поразговарају са неким.

Трећа фаза је размена мишљења. Појединци своје ставове, сазнања и размишљања о неком проблему саопштавају осталим члановима заједнице. Они се различито односе према саопштеном. Неки једноставно то примају к знању, без коментара, други се исчуђују и конфронтирају другачије мишљење, с аргументима или без аргумената, или га одбацују. Тај талас се наставља. Мишљење иде до другога, изворно или модификовано, допуњено, да би често поново дошло до иницијатора, некада и више пута. Некада долази готово непромењено, како је изворно емитовано, а некада уз много мутација и додатака.

Четврта фаза је опредељивање за одређени став, мишљење. То је формирање јавног мњења у ужем смислу. Појединци и групе се све више опредељују за једну од варијанти која је саопштена о одређеном проблему. Кристализују се ставови. Обликује се јавно мњење. Око неких питања постиже се општа или скоро општа сагласност, релативно лако и брзо. Али, има и питања око којих конфронтација мишљења и поларизација ставова трају релативно дуго. Процес усклађивања је спор и тежак. Јавно мњење се споро оформљује. То се дешава у случајевима када су аргументи *pro et contra*, прилично уједначени по свом значају и убедљивости. Тада се процес конфронтације и поларизације мишљења наставља. Он траје код појединаца и одређених друштвених група све док се не понуде неки нови аргументи за једну од алтернатива, или се јавно и одлучно, и при постојећим аргументима, не определи нека снажна, утицајна личност. Некада за коначно формирање јавног мњења пресудан значај имају иступања компетентних стручних људи који се убедљиво, аргументовано, разложно боре за неку од могућих варијаната. У тим случајевима говоримо о квалификованој и неквалификованој

јавности, па према томе и о квалификованом и неквалификованом јавном мњењу.

Управо у вези с компетентном и некомпетентном јавношћу, односно квалификованим и неквалификованим јавним мњењем, у пракси има много злоупотреба и манипулација. Две су основне. *Прво*, у пракси има људи који признају само опште, али не и квалификовано јавно мњење. То најчешће чине тзв. политичари опште праксе, који због карактера функције коју обављају, морају да причају о свему, од економије до политике, од психологије до технике. Они често површно и упрошћено причају о свему. То код стручних људи изазива подсмех и презир, а некад, због монопола социјалне моћи коју поседују и могућих последица које могу да произведу, изазива страх, разочарење и повлачење у себе и пасивизацију. *Друго*, код квалификованог јавног мњења јављају се оспоравање и негација од стране дела стручњака, наводно због „здраворазумског“, а не аргументованог и компетентног закључивања. То они чине нарочито онда када им одређено формирано јавно мњење не одговара, што није у реду. Такође, има стручних људи – појединаца и читавих друштвених група, који сасвим другачије мисле, односно мисле у складу с опште формираним јавним мњењем. Уосталом, јавно мњење формирано на основу уско стручне јавности не мора обавезно да буде у праву. Та уско стручна јавност некада може бити заслепљена својим уско стручним аргументима, и губити из вида целину проблема, односно опште интересе друштва. Зато је, у принципу, опште јавно мњење компетентније од мишљења уже групе стручњака.

Под утицајем неког од наведених чинилаца велики део јавности се опредељује за једну од варијанти. Тај процес траје све док се читава јавност или барем велики део не определи за неку солуцију. Тада се може рећи да је формирано јавно мњење о неком питању.

Наравно, увек остаје отворено питање шта бива са оним мањим делом јавности који има другачије мишљење. Они се некада једноставно утапају у мишљење већине и не истичу више своје мишљење, или, задржавају свој став, али се понашају према мишљењу већине, или, пак, задржавају свој став и даље и упорно га бране и понашају се у пракси у складу са тим. Резултат тога је, обично, предузимање одређених мера од стране већине против понашања мањине.

Све то показује да је јавно мњење веома ретко јединствено. У одређеним условима оно изражава стварно преовлађујуће мишљење и расположење већине чланова одређене заједнице, а некада чак скоро јединствено гледиште. Међутим, чести су и случајеви када се као став јавног мњења приказују погледи и мишљења појединих друштвених група или средина. Најчешће се као јавно мњење приказују званични ставови и мишљења која постоје у друштву. Јавно мњење се формира под њиховим снажним утицајем, али то не значи да мора да буде истоветно са њима. У принципу, јавно мњење је слично са званичним ставовима који постоје у друштву, али у одређеној мери и одступа од њих. То је због тога што се оно формира и спонтано, неорганизовано,

деловањем појединаца и одређених друштвених група, али се формира и организовано, деловањем више или мање организованих друштвених снага преко средстава масовних комуникација. За формирање јавног мњења заинтересована је и на њега утиче, пре свега, званична власт, поједине политичке партије, црква и разне интересне групе. Све те друштвене групе, институције и појединци у њима утичу на формирање јавног мњења зависно од својих трајних или тренутних економских, политичких, идеолошких, професионалних, националних и верских интереса, степена културе, моралних схватања, утицаја традиције, васпитања, расположења и бројних других објективних и субјективних чинилаца.

Процеси формирања јавног мњења су утолико сложенији уколико се узме у обзир околност да је оно синтеза јавно изражених мишљења, а не мозаик индивидуалних или уже групно прихваћених мишљења о одређеним друштвеним проблемима. Средства масовног комуницирања су кичма тог процеса, а модалитети људске комуникације су само својеврсни механизми преображавања индивидуалних или уже групних мњења у опште јавно мњење.

Једном формирано јавно мњење се мења. Промене појединачних и групних мњења су основни услов за настанак здравог и аргументованог јавног мњења. Уколико појединци и групе не би мењали своја мишљења на основу нових чињеница и сазнања, онда не би могло да се створи опште јавно мњење као синтеза усаглашених ставова и схватања у вези с кључним друштвеним питањима. Постоје одређене законитости промене јавног мњења. Нема сумње да се лакше мењају мњења о маргиналним, него о кључним друштвеним питањима. Даље, добро информисани људи теже мењају своја мишљења од неинформисаних, односно слабо информисаних. Они који су слабо информисани немају чврсте аргументе за своје мишљење и због тога су спремни да га лакше и брже мењају. Зато се њима и много лакше може манипулисати. Лакше се може манипулисати са неинформисаним и неписменим, него с информисаним и образованим људима. И, коначно, за промену јавног мњења потребне су и неке додатне активности, као што је, на пример, пропаганда. Процесом пропаганде постојећим информацијама додају се нове. Тако се на основу веће количине и квалитета нових информација тражи промена постојећег мњења и формирање новог, какво је замишљено да се обликује процесом пропаганде.

Огромна је улога *јавног мњења у друштвеном животу*, посебно у политичком животу. Свако друштво, па и она најпримитивнија, имала су одговарајуће јавно мњење. Свако од њих (па чак и друштва с најреакционарнијим, диктаторским политичким системима) трудило се да, преко система агитације и пропаганде, створи одговарајуће јавно мњење. Јер, од односа јавног мњења према постојећем друштвено-политичком систему умногоме зависи његова стабилност и перспектива. Јавно мњење може да чини политичку снагу која се супротставља непопуларној политици и одлукама владајуће мањине. Зато су владајуће

политичке структуре увек заинтересоване да јавно мњење придобију за своју страну или барем да створе привид да је оно на њиховој страни.

Никаква политичка власт, ма колико била аутократска, не може дуго да се одржи на голем терору, без обзира на то колико је репресиван и застрашујући. Исто тако, ниједна важнија политичка мера не може се успешно спровести ако се бар делимично не ослања на вољу народа. Због тога сваки владалац и владајућа гарнитура настоје да придобију наклоност јавног мњења или да неутралишу његов отпор у спровођењу своје политике. Они који су то занемаривали или су чак, пркосили јавном мњењу платили су то својом пропашћу. Зато су и најфригиднији, апсолутистички режими осећали потребу да чују „глас народа“. Прича о багдадском калифу Харун ел Рашиду, који је, преобучен у водоношу, прислушкивао шта се говори по трговима и улицама његове престонице само је романтична верзија праксе коју су морали да користе и многи аутократски режими.

Важан предуслов за формирање и изражавање јавног мњења у политичком животу јесте да постоји заинтересовани однос јавности према друштву и проблемима. Апатичност и равнодушност јавног мњења у друштву нису његова позитивна карактеристика. То је доказ да са системом власти нешто није у реду.

Историјски посматрано, јавност и јавно мњење срећу се још код полиса – градова државица, као битна компонента њиховог схватања демократије. Код њих се целокупни јавни живот одвијао на тргу. У доношењу одлука учествовали су равноправно сви грађани. Они су сматрали да је демократија могућа само дотле докле се простире људски глас. Стога су веровали да је демократија могућа само у полисима, а да у великим државама влада тиранија.

У старом Риму су постојали „*vox populi*“ и „*fama popularis*“, који су на неки начин синоними за јавно садашње мњење. У средњем веку, који представља век мрачњаштва, услед доминације цркве, дошло је до заустављања прогресивног развоја друштва. Многе позитивне тековине дотадашњег друштвеног развоја, биле су игнорисане и напуштене. Такав је случај био и са јавним мњењем.

Услови за прогресивнији развој друштва, демократије, па и јавног мњења, створени су настанком капитализма у 17. и 18. веку. На то су утицале бројне околности многих економских концепција, рационалистичке политичке филозофије, разних хуманистичких идеја и теорија, успон нове грађанске класе, као и политичка демократизација друштва (слобода штампе, говора и политичког организовања), јачање градова итд. Што се демократија више афирмисала, проширивала и продубљивала, више се афирмисало и јавно мњење. Под његовим утицајем кориговала се и афирмисала и политика. Под притиском јавног мњења дошло је до одређених кадровских решења и промена.

Јавно мњење је постало неутуђива тековина друштвеног живота, битан елемент демократије. Оно даје своје судове о свему што има јавни, друштвени карактер. Највише се исказује у политичкој сфери,

поводом одређених политичких одлука, али зна и да се огласи поводом одређеног уметничког или научног дела, стручног елабората или судске одлуке. У многим случајевима је стручно мишљење морало да устукне пред јавним мњењем због његове свестраности, основаности, озбиљности, убедљивости. Захваљујући таквом утицају јавног мњења бројни квазинаучници, квазиуметници, квазиспортисти протерани су с највиших места која су заузимали не због својих правих вредности већ и због тога што су били миљеници неких моћника. Али, и обрнуто. Прави научници, уметници, спортисти итд. дошли су на права места, под утицајем јавног мњења иако нису уживали благонаклоности утицајних моћника, који су поседовали монопол политичке моћи, посебно у вођењу кадровске политике у друштву.

Али, најрадикалније промене ипак су остварене у политичкој сфери. Заклоњени од јавности и јавног мњења, демагози, полтрони, улизице, нерадници, медиокритети, људи сумњивих стручних и моралних квалитета лако су остваривали своју социјалну промоцију и освајали највише положаје у друштву. Истовремено, скромни, честити, вредни, стручни и компетентни људи нису долазили на места која им стварно припадају. Та места су, процесом негативне селекције, већ била освојена од стране оне прве групе људи. Због тога је улога јавног мњења остала незаменљива у борби против монопола, привилегија, узурпација, неодговорности, волунтаризма и примитивизма и афирмисању правих вредности. Због тога је јавно мњење често било на удару неспособних, утицајних моћника, бирократије и осталих људи њиховог соја који су хтели да без рада много зараде, да без икаквих квалитета освоје највише положаје у друштву. Зато су настојали да заробе јавно мњење, да га деформишу, затамне и злоупотребе. Резултат је чињеница да јавно мњење није могло да оствари своју праву улогу. Било је одређених периода у развоју сваког друштва када је оно било заробљено, злоупотребљено. Доживљавало је разне аберације, рецесије, па и праве кризе у свом развоју. Тада је прогрес и развој друштва заснован на племенитим идеалима, на хуманим и демократским принципима, замењиван опортунизмом, малодушношћу и апатијом. Због тога свако ко жели афирмацију правих вредности, брз и стални развој друштва, мора да се бори за стварање правог, здравог и демократског јавног мњења, ослобођеног свих баријера и монопола. Први и један од најважнијих услова за то је слободан развој средстава масовног комуницирања у друштву.

Јавно мњење и масовне комуникације. Масовне комуникације (штампа, радио, телевизија) толико су значајне за живот и развој друштва да се могу сматрати његовим крвотоком. Савремено друштво се назива информацијско друштво. Монопол над информацијама један је од најважнијих монопола у друштву. Онај ко има монопол над информацијама, односно над средствима масовних комуникација, тај има државну власт. Зато је и једна од најважнијих претпоставки за

освајање државне власти претходно освајање монопола над средствима масовних комуникација.

Са развојем друштва развија се и систем информисања и комуницирања. Што је друштво развијеније и систем информисања и комуницирања је развијенији, савршенији, комплекснији и сложенији, али и противуречнији. Савремено друштво све више употребљава, али и злоупотребљава информације и систем масовног комуницирања.³

Масовно комуницирање (мрежа, канали, средства, субјекти) има своје добре и лоше стране, предности и недостатке. Прва предност система комуницирања је у брзини информисања. Време преноса информација је потпуно савладано. Темпорална компонента је избрисана. Информације се готово тренутно преносе с краја на крај света. Временска дистанца између догађаја и информисања о њему практично је сведена на нулу. Може се преносити, односно пратити све: фудбалска или кошаркашка утакмица, најсложенији хируршки захвати, свргавање диктаторског режима, на пример, Чаушескуа у Румунији, ваздушни напад Американаца на Ирак, ракетање руског парламента итд.

Друга предност система масовног комуницирања је, барем теоретски, то што нема ограничења ни у погледу величине социјалног ткива које се може истовремено напајати информацијама, ни у погледу ширине простора који се покрива информацијама. Укључивањем сателита у систем информисања, извиђања, осматрања, мерења, снимања и шпијунирања, практично све је откривено. Пошто се преко сателита може све снимити и распознати до величине ручног часовника, на било којој тачки Земљине кугле, више нема тајни. Могу се видети изграђени објекти, распоред или покрети војних трупа, или било шта друго на Земљиној кугли, али и унутар ње: састав земље, распоред и величина рудног богатства и изглед дна мора и океана.⁴ Трећа битна предност масовних комуникација је у васпитно-образовној функцији коју обављају. Веома лако и брзо, из својих удобних фотеља, без учионица, клупа и школског звона, без наставника, дневника, испита и оцена, и млади и стари, могу да се обучавају и образују ефикасно, прегледно и убедљиво. Уз помоћ средстава масовних комуникација прегледно и ефикасно се могу објаснити настанак света, састав васионе, смена појединих геолошких епоха, цивилизација и друштвено-економских система. Преко средстава масовних комуникација човек без улазнице улази у велелепне дворане и прати најскупље светске спектакле. Без скупих авионских карата путује до најудаљенијих тачака на Земљиној кугли, гледа непознату флору и фауну, упознаје различите језике, културе, историје, крајеве и народе. Тако, удобно и лако, без принуде и досаде, уз забаву и уживање, упознаје светска чуда: улази у тајне

³ Видети: Денис Мек Квејли, Увод у социологију масовних комуницирања, „Глас“, Београд, 1976, и Х. М. Енценсбергер, Индустриско обликовање духа, „Марксизам у свету“, бр. 1, 1976, стр. 77–80.

⁴ Тако смо, на пример, сазнали, на основу података са сателита, да се испод песка вечито жедне, највеће пустиње света – Сахаре, налазе огромне количине воде (око 150.000 кубних миља).

одаје египатских пирамида, стоји збуњен пред огромним Кинеским зидом, осећа свежину и мирис водених капљица гледајући изблиза Нијагарине водопаде итд. Тако се проширују границе човекових сазнања: непознато постаје познато. Четврта значајна корист масовних комуникација је чисто прагматског карактера. Системом масовног комуницирања људи могу брзо и ефикасно да се упозоре на непогоде које наилазе или да се обавесте о онима које су се већ десиле (пожар, град, поплаве, земљотрес, епидемије заразних болести, нуклеарне катастрофе итд.), како би се што боље припремили за заштиту и одбрану. Пето, позитивна улога масовних комуникација је у стварању и обликовању јавног мњења, које битно утиче на квалитет унутрашње и спољне политике. Демократичност једног система оцењује се и по томе колико уважава и поштује јавно мњење у креирању и спровођењу своје политике. Све што је негативно – коригује се, све што је позитивно – афирмише се. Такође, објављују се, све погрешке, промашаји, махинације и злоупотребе, па моћници морају о томе да воде рачуна. Исто тако, откривају се и афирмишу људи од идеја, који имају решења за неке велике проблеме. Промовисањем им се даје могућност да остваре иновације, или, чак, крупне промене у економији, политици, науци, образовању, култури и осталим сферама друштвеног живота. На тај начин се зауставља процес негативне и подстиче процес позитивне кадровске селекције, што је значајна претпоставка бржег привредног и друштвеног развоја.

Али, масовне комуникације имају и своју негативну страну. Због тога су предмет критике, оспоравања и бројних полемика које се воде због њих и преко њих. Пре свега, ради се о пропаганди која је често била пристрасна, навијачка и бескрупулозна. У једнопартијским системима често је сву своју активност усмеравала ка формирању јединствене, монолитне идеологије, потискујући плурализам мишљења, односно све идеје и схватања која нису била у функцији афирмације класе на власти и владајуће гарнитуре, која се готово редовно поистовећивала са њом. У пракси се често толико отуђивала да готово са њом није имала ништа заједничко.

У вишестраначком систему плурализам идеја и идеологија постоји, што је добро. Јер, само се сучељавањем различитих идеја и програма може обављати позитивна селекција, тј. могу опстати само оне идеје, програми и њихови носиоци који су најаргументованији, најубедљивији и најприхватљивији. То је претпоставка друштвеног прогреса. Проблем је у томе што на политичку сцену испливају и идеје, програми и партије које немају минимум друштвене и научне вредности, па чак ни озбиљности. Појављују се крајње екстремне идеје, које излазе из нормалног, општеприхваћеног система вредности. Својим деловањем стварају идејну дунглу, политичку конфузију и сеју неморал, успоравајући процес одлучивања, што политички систем чини спорим и неефикасним. То посебно важи за земље које су скоро увеле вишестраначки систем, које су без политичке културе и демократске традиције. Али, на жалост,

није много боље ни у земљама с тзв. традиционалном демократијом. Тамо је само наизглед све у реду и логично. У суштини, и тамо има много неправилности и недоследности. Системом пропаганде који је доведен до савршенства, дају се једностране информације и својеврсно се испирају мозгови. Тамо се за новац може купити све. Истина се може пласирати као лаж, а лаж као истина. Највећи криминалци слободно шетају улицама, наводно због недостатка доказа. У име демократије најгрубље се повређује међународно право. Уколико нису по вољи влада моћних империјалистичких земаља, руше се системи, односно смењују се легално и демократско изабрани представници народа. Финансирају опозиционо деловање екстремних, националистичких и чак милитантних странака, које не уживају готово никакав углед у друштву. Управо те земље велика средства улажу у тзв. фондове за развој демократије у земљама бившег социјализма, посебно у земљама које неће слепо да прихвате и да спроводе њихову политику, да играју вазалну улогу. У суштини, ради се о плаћању пропаганде и снага за разбијање власти и рушење система у тим земљама.

Међутим, не ради се о злоупотреби масовних комуникација да се системом пропаганде и индоктринације формира криво јавно мњење и криве представе код својих грађана само у политичкој сфери. Пристрасне пропаганде има и у другим областима, а посебно у економији. Довољно је само погледати са каквом се упорношћу, за велики новац, рекламирају производи појединих фирми. Уз препоруку за њихову куповину, каже се да њихово конзумирање обезбеђује лепоту, здравље и дуг живот, па чак и успех на професионалном пољу. Последице тако пристрасне пропаганде су познате. Друга негативна последица деловања масовних комуникација односи се на саопштавање истине. Многи уредници, бојећи се за своје радно место, не показују довољно грађанске храбрости и ретко се усуђују да проговоре о тзв. шкакљивим темама или да саопште негативне ствари о утицајним моћницима, о људима на високим функцијама у друштву. Зато праве теме замењују неким периферним темама. Уместо да моћнике на чији је рад стављена примедба, позову пред камере и затраже њихов одговор пред читавим аудиторијумом, они читају саопштења која су припремили њихови шефови кабинета. Таква пракса је посебно карактеристична за високо етатизоване, бирократски окоштале системе, и то углавном у једнопартијским системима. Трећа слабост масовних комуникација односи се на њихово једносмерно, иреверзибилно деловање. Оне саопштавају, говоре, приказују, дају информацију, а човек гледа, слуша и чита, немоћан да поводом тога реагује на прави начин. То људе деморалише, пасивизује, некад иритира, па чак доводи и до тешких психичких шокова, јер не могу правим аргументима и истином да реагују на неистину. Четврти недостатак масовних комуникација односи се на квалитет и структуру програмских садржаја, односно заступљеност страних и домаћих, политичких, образовних, забавних и других садржаја, затим владајућих и опозиционих странака у политичком делу програма, и слично. Пети

недостатак је садржан у средствима масовног комуницирања. На пример, новине као средство масовног комуницирања имају предност јер су релативно јефтине, дају опширне информације, могу се читати и одмах и касније, на било којем месту, на њихов садржај читалац може да се враћа, ако га је заборавио, или ако га није разумео, или ако жели да провери њихова предвиђања после извесног периода. Ту врсту предности немају радио и телевизија. Они се не могу носити са собом и слушати свуда и било када, већ се то мора чинити на одређеном месту и у строго одређено време. Њихове емисије се могу чути односно видети само једанпут итд. Све то говори да ће новине и даље опстати и да неће бити замењене радијом и телевизијом.

Радио, пак, има своје предности, а основна је брзина преношења порука. Он може увек, у свако доба, ако треба да прекине емитовање свог програма и да саопшти најновију информацију. Такву предност нема штампа. Друго, поруке радија могу доћи до свакога и свуда, до највећих беспућа, могу да их приме и неписмени, што је предност у односу на новине. Радио се може слушати и успутно, као секундарна активност.

Телевизија је најпопуларније, па због тога и најмоћније средство система масовног комуницирања. Она делује и текстом (као новине), и звуком (као радио), и сликом, тј. делује истовремено и на чуло вида и на чуло слуха, па је због тога најпопуларније и најубедљивије средство масовног комуницирања.

Сва та средства (новине, радио, телевизија), као и остала средства масовног комуницирања (филм, публикације, телефон, телеграф и др.) имају све већу и незаменљиву улогу у савременом друштву. Она, у правом смислу, постају индустрија вести и знања, па и „индустрија свести“ савременог човека. Као таква, значајна су за формирање јавног мњења и за живот људи уопште. Без њих би се тешко могло замислити повезано и усклађено деловање људи у одређеној друштвеној заједници.

Извори отпора новим научним сазнањима у полемистици

УДК 355.4.001

Мр Душан Вишњић, пуковник

У настојању да утврди препреке новим научним идејама и истинама формулисаним и представљеним јавности у облику хипотеза (теорија), аутор иде *in medias res*. Издвојивши пет комплексних категорија отпора, сматра да је на првом месту по значају војна доктрина и из ње изведена субдоктринарна документа. Наша војна доктрина јесте „Стратегија оружане борбе“. Она је затворен, одбојан скуп ставова непоуздане сазнајне вредности, којем нису потребна никаква нова знања. Други комплекс отпора научном сазнању чине незадовољавајући услови научне делатности (непостојање циљева и стратегије, расположење војног врха, модел операција и комуникација у сукобу са субординацијом, степен научне конституисаности полемистике и кадрова). Трећи тип отпора чини искуство из оружане борбе и његова фетишизација. Четврта врста отпора научној спознаји јесте негативни војнички дух, а пета – здраворазумска основа сазнајне моћи официра.

Обрадивши тих пет категорија отпора новим хипотезама (теоријама) у полемистици аутор је указао на њихове бројне практичне последице и наговестио могућа решења уочених проблема.

Увод

Паскал је за човека рекао да је „... између све и ништа“ (*entre rien et tout*). Верујем да би човек био знатно ближи првој, пожељној Паскаловој крајности да је хтео и могао у прошлости, да жели и може сада, и кад би смогао снаге да делује у будућности у духу Кантовог категоричког императива: „Поступај тако да максима твоје воље може важити и као принцип општег законодавства“. Иницирањем, по властитом моралном и професионалном суду, расправе о отпорима новим сазнањима у домену војног логоса, отпорима који спутавају и умртвљују војну мисао, а тиме и војну праксу, ослоњену на војну доктрину, чине диспраксивном (привидном праксом, нецелисходним деловањем), настојим да се придржавам те познате Кантове етичке норме, јер сматрам да би чак и једно сасвим прелиминарно упозорење јавности на проблем могло бити од веће користи него бескрајно ћутање о њему. Кочнице напретка ником не доносе такве невоље као малим народима и њиховој политичкој организацији – држави. Први корак на једном мукотрпном путу уклањања препрека афирмацији науче истине јесте свест о препре-

кама, као и савесно и одговорно тражење могућности за њихово брзо отклањање.

Подстицај за размишљање о теми отпора новим научним сазнањима дао ми је Станиша Новаковић својим делом *Хипотезе и сазнање*. Разматрајући проблеме научних револуција Новаковић, у петој глави своје књиге, део простора посвећује питању отпора које научници пружају новим хипотезама (теорије),¹ па из необимне ауторове елаборације питања издвајам неке значајне моменте.

Веома је мали број срећника међу најистакнутијим научницима чије су идеје прихватане без озбиљнијег противљења. Сви остали су наилазили на отпоре приликом откривања (објављивања) нових научних истина. Поводом отпора научника новим хипотезама Макс Планк је резигнирано констатовоао да су уверавања противника узалудна, јер они једноставно неће „да виде светлост“, зато треба сачекати да они помру и да израсте генерација којој ће нова истина бити блиска. Културна ситуација одређеног тренутка не иде у прилог науци. Међутим, наука сама мора да спречи негативно деловање разних идола (предмети слепог обожавања, фетишизиране функције и личности), предрасуда или културног слепила. Основни извори отпора у култури једног доба јесу: отпори који потичу из основних појмова и теорија које владају научним мишљењем одређеног времена; методолошка оријентација; религиозне идеје научника и модели друштвене интеракције (релативни социјални статус предлагача, модели специјализације који преовлађују у некој науци, научне установе и публикације, супарништво разних школа и однос старијих и млађих научника).

Но, и поред бројних типова отпора, аутор наглашава да је погрешно закључити да у науци има више отпора и одбацавања, него прихватања нових хипотеза. Разлог је тај што се у науци, за разлику од осталих људских активности, све више прихватају следеће основне норме: отвореност, критичност, ауторитет разлога и аргументације, и објективност (проверавање). Речено је и следеће: не ради се о ирационалним отпорима, јер противљење може бити рационално образложено као и разлици оних који се залажу за нову теорију. Отпор сам по себи није непожељан и не би га требало сматрати врстом болести, јер може да укаже на нове проблеме чијим се решавањем може знатно допринети науци.

Све наведено важи, међутим, само за развијену, довршену конституисану науку (наука одређеног језика, срећених искуствених чињеница с одређеног подручја стварности, дефинисаних закона, прецизних формула и идеалних шема, развијених методолошких правила, јасних исказа који формулишу норме практичне делатности, изучене историје и наука чија концепција има сасвим артикулисане властите филозофске претпоставке). Отпор који пружају научници, с подручја тако уређених наука,

¹ Станиша Новаковић, *Хипотезе и сазнања*, „Нолит“, Београд, 1984, стр. 234–238.

новим научним истинама јесте облик когнитивног супротстављања новим хипотезама (теорије) зарад одбране актуелних научних знања. Ирационални моменти у отпорима не оспоравају њихову суштину, него нас подсећају на чињеницу да су и научници људи, а „људски је грешити“.

С полемистиком,² као отвореном науком у настајању, стварању, све је другачије! Отпори тој науци су тако разноврсни и бројни да могућност захвата њиховог тоталитета остаје под сумњом. Ипак, надам се да ће, на основу конкретне проблематизације теме, бити у основи јасно барем оно суштинско: која су основна исходишта отпора не само новим полемистичким сазнањима него и полемистици као науци, шта је то што је омета и што тако успорава њено сврставање у развијене (научно) завршене науке. *Основна теза гласи: за разлику од развијених наука, у којима долази до когнитивног супротстављања научника новим хипотезама, у наукама које су у настајању јавља се мноштво несазнајних, субјективно-објективних, рационалних, ирационалних и осталих отпора новим хипотезама.* О отпорима у полемистици може да се говори условно, јер се не могу, с ваљаним разлогом, сврстати ни у приговоре, ни у замерке, ни у примедбе, ни у противљења, ни у оспоравања, ни у протесте, ни у напомене, ни у негодовања – као „отпору“ сродне речи. Од синонима „отпору“ преостају: „неслагање“ и „гунђање“, те једна туђица – „игнорисање“, која се преводи као одсуство жеље да се зна за нешто, презирање нечег, сматрање као да нечег нема. Синтезом релевантних момената значења тих речи добијамо номинално, лексичко одређење „отпора“.

На нова сазнања у полемистици гледа се с подозрењем и презиром, уздржавањем од изјашњавања о њима, остаје се на кулоарским гунђањима, а најчешће се „доживљавају“ као да се нису ни десила. Арбитрарно, на основу емпиријских опажања, издвајам и таксативно наводим следеће мање-више комплексне, конкретне типове отпора.³

Први, најјачи, трајан отпор свим новим полемистичким сазнањима пружа војна професија посредством војне доктрине. У нас је то *Стратегија оружане борбе* и из ње дедукована посебна и појединачна доктринарна документа. Доведена у однос с полемистиком, војна доктрина би, фигуративно речено, требало да буде *de facto* њена ћерка,⁴ са свим последицама које произилазе из те најтешње родбинске везе. Теоријски гледано, такав би однос требало да буде, међутим, у пракси је све тумбе окренуто: војна доктрина је „мајка“ која не допушта ћерки полемистици да одрасте! *Други, комплексан тип тихог, али респективног отпора чине*

² У овом тексту користићу искључиво термин „полемистика“ уместо, за ознаку науке, сасвим непримерене синтагме „ратна вештина“, јер сматрам да је у нашој периодици последњих година наведено довољно ваљаних разлога за његово дефинитивно прихватање прво од стране научних радника, а затим и од струке која га, засад, дочекује поприлично злурадо и с не мало цинизма.

³ Узети су арбитрарно зато што сматрамо да би, у овој прилици, настојање на методолошком перфекционизму класификовања „отпора“ било нефункционално, јер тема није теоријске, него метатеоријске природе.

⁴ Полемистика би за војну доктрину морала да да темељна одредишта, остало би дале друге војне науке и друштвене могућности конкретне државе.

(не)услови научне делатности у области полемистике. Први је услов научног рада – јасни циљеви и стратегија. Бавити се науком без јасне сврхе и стратегије (те делатности) не значи ништа друго до вегетирање у вредносној дезоријентацији, без реалне наде у налажење излаза. Мало је савремених војски које поседују артикулисану научну сврху. Други услов постојања научног рада јесте воља војног врха да такву делатност подржи. Трећи услов је усвојени модел операција и комуникација у истраживању. Четврти услов је степен научне конституисаности полемистике. Пети услов (по значају први!) јесте кадар. *Трећу, релативно самосталну, врсту отпора чини искуство из оружане борбе и његова фетишизација.* Без напуштања једног, у основи, ригидног става о искуству као непосредном и скоро једином исходишту војне доктрине полемистика нити може, нити би требало да се развија као наука. *Четврти тип отпора је негативни војнички (војни) дух (менталитет)* извесног броја официра, под којим се подразумевају скученост, сапетост, изопаченост, отуђеност и извештаченост духовне структуре, која не обезбеђује било какав интелектуални помак, него стагнацију личности, а тиме и оптималну ентропију војне организације. *Пети (овом приликом последњи – не по значају) тип отпора (новим) полемистичким научним сазнањима јесте здраворазумска основа сазнајне моћи официра.* Здрав људски разум ослања се на тзв. *logici utens* или логику којом нас, сваког у одређеној мери, дарује природа. Но, та логика не може бити критеријум ваљаног мишљења. Такав критеријум је једна друга логика – *logica docens* (логика која се учи), без које нема пута у науку, до научне истине.

Војна доктрина као брана новим полемистичким сазнањима

Ако бисмо тражили праузрок контроверзи везаних за доктрину,⁵ посебно војну, готово неминовно бисмо застали код два у основи поларизована, односно супротна значења те речи: 1) наука или учење, и 2) практично, тј. стручно знање. Размишљање о актуелној позицији војне доктрине у нас доводи до парадоксалног „открића“: она је истовремено и наука (учење) и практично (стручно) знање?! Тако је записано у нашем општем доктринарном документу („општем“, јер би из њега требало да буду изведени посебни доктринарни документи) *Стратегији оружане борбе*. Но, не само да тако пише, него је такав фактички статус *Стратегије оружане борбе*, у који мало ко сумња. Али, ако се није сумњало у њену неопходност као доктрине, као програма стручне делатности војске (није ни требало, нити ће бити потребно у догледној будућности!), нити се оспоравао њен научни дигнитет (што је било насушна потреба и оне и ове војске!), било је много незадовољника овом или оном њеном одредбом. Њихова незадовољства, премда

⁵ Овом приликом не намеравам да се поново бавим промишљањем квинтесенције доктрине, јер сам то учинио у „Војном делу“ бр. 1/95.

се никад нису стопила ни у таласиће, а камоли у неке рушилачке таласе велике снаге, упозоравала су да на размеђу миленијума ипак нешто није у реду с библијском „универзалношћу“ доктрине. Осамдесетих година незадовољство доктрином добило је нове, дотад код нас непознате форме у радовима постдипломаца, као и магистара и доктора ратне вештине. Научна фундираност доктрина озбиљно је доведена у питање промишљањем доктринарних одредби с позиција најновијих достигнућа филозофије науке као својеврсне опште метаметодологије. Резимирајући резултате напора усмерених на доказивање научне неутемељености скупа доктринарних знања (није систем знања!), указујем на моменте који се на пасиван, али довољно поуздан начин успешно одупиру продору нових истина у војну духовну сферу. Реч је заправо о фетиш својствима доктрине која су јој сасвим неоправдано придата ради очувања лажног научног дигнитета.

1. Доктрина поседује, бар засад, такав имунитет, тј. способност одупирања науци, да јој нису потребна никаква додатна ни превентивна ни куративна средства. Она на науку не реагује, јер с њом не ступа у било какву реакцију. Због те особине наука се у односу на доктрину не јавља ни као инхибитор, ни као катализатор процеса у којима се доктрина повремено нађе. Доктрине се, што се нас тиче (мислим на нашу војску), не дотичу било какви истраживачки процеси, јер се она не обазире на било који научни фонд, она ни од једног не полази, ни на један се не ослања. Пројектовање, предистраживање, истраживање, нова сазнања и њихово укључивање у постојећи фонд научних знања могу се дешавати тихо и кумулативно, или бучно и револуционарно – сасвим је свеједно. Они који брину о доктрини нова сазнања доживљавају као да се нису појавила.

Према односу према науци доктрина је слична религији. Религија се одређује као поштовање бога и богова. Суштина религијског мишљења и схватања је веровање у догме и ауторитете по принципу „*Roma locuta causa finita*“ (ако је у Риму речено ствар је готова), тј. кад папа одлучи, нико не сме другачије да мисли. Суштину доктринарног мишљења и схватања не би било оправдано свести на специфичну форму догматизма – доктринарство, али би већа грешка било неуказивање на његову сасвим озбиљну, па и забрињавајућу присутност у нашој војсци. Но, ако је сличност религије и доктрине несумњива, за однос теологије и доктрине то се не би могло рећи. Јер, док се теологија бави изворима, историјом и учењем неке религије, доктрина⁶ остаје на позицијама објекта којим би требало неко да се бави барем у теолошком смислу,⁷ јер би то био почетак каквог-таквог уобличавања (кристализације) и диференцијације, засад прилично аморфних војних знања, која означа-

⁶ У нас се, пре неколико година, појавила књига Бери Р. Поузна *Извори војне доктрине*, чији наслов веома мало одговара садржају.

⁷ Тај „неко“ требало би да буде полемистика као ортодоксна војна наука. Разуме се да би структура „питања“ која би полемистика постављала морала да буду знатно богатија од оних које поставља теологија.

вамо (или не означавамо!) јединственом синтагмом „ратна вештина“. Почетак процеса кристализације омогућио би окретање доктрине војној науци као науци у настајању, јер јој припада као природни део њеног система.

2. Изопачена, непожељна постојаност доктринарних ставова једно је од оних својстава војне доктрине којима се она одупире било каквом новом сазнању, новој научној истини. Научне теорије поседују способност развоја, побољшања, којима неутралишу тешкоће које првобитно нису биле у стању да савладају. Доктрина, с обзиром на чињеницу да се дистанцира од науке, не поседује ту способност, и због тога се о њој може с резервом говорити као о теорији.⁸ Покретачи доктринарних промена су војне науке, посебно полемистика, али залудни, јер су доктрине, понекад и негде, постојаније од државе.⁹ Војна професија је залутала 1991. године с војном доктрином СФРЈ, посебно кад је реч о стратешкој оријентацији и стратешким решењима. У какве невоље могу dospети ова војска и ова држава ако буду истрајале на копирању и козметичко-идеолошким корекцијама старе доктрине – није тешко предвидети. Парафразирајући Хегелову мисао да је политика трагедија нашег времена, рекао бих да је изопачена постојаност доктрине један од услова за могућну трагедију нације. Ради отклањања тог „услова“ крајње је време да се иницира зачетак новог методолошког приступа и практичног третмана постојаности појединих доктринарних одредаба и доктрине у целини.

3. Као научно непроверена, доктринарна знања не могу бити поуздан ослонац за развој нових научних теорија у полемистици, нити за формулисање нових доктрина. Дакле, између актуелне доктрине, с једне стране, и евентуалне, нове доктрине, а посебно нових полемистичко-научних теорија, с друге стране, нема правог моста. Не може се рећи да ту некакви типови веза не постоје, међутим, о њиховој валидности нема података, па би сва постојећа доктринарна знања ваљало преиспитати научно верификованим методама. Због такве, у основи, неприродне везе између старих и нових војних знања, уз фаворизовање старих, нове научне идеје не могу пасти на плодно тло. То је нови аспект пасивног доктринарног отпора полемистичкој спознаји.

Доктринарна теорија није научна теорија пре свега због тога што је њена појмовна апаратура неразвијена. Заправо, она је сведена на збирку емпиријских, номинално-нормативних појмова који, у логичком смислу, стоје скоро потпуно независно један од другог. Зато такву теорију није могуће ни поправљати, ни усавршавати с намером творбе научне теорије. С доктринарног аспекта, доктринарној теорији се не

⁸ Кант је и скупове практичних правила (каква је у основи доктрина) називао теоријама, уз услов да су ставови такве теорије замишљени као принципи одређене општости.

⁹ (1) Пруски генералштаб се носио мишљу, средином прошлог века, да напусти Шарнхорстове и Гнајзенауове идеје и да „оживи“ доктрину Фридриха II Великог, стару скоро читав један век. (2) Ми мало шта мењамо у доктрини СФРЈ премада имамо нову државу и нову војску.

може упутити замерка на недовољној или минималној сазнајној улози њених појмова. Међутим, с научног аспекта таква примедба је оправдана, јер управо због такве епистемолошке природе наведених појмова доктринарна теорија (званично проглашена научном) не успева ништа да објасни, а таква теорија, како је познато, мора бити превазиђена.¹⁰ Филозофија науке тврди да је најекономичнији пут напредовања у науци – преко мртвих теорија. *Залажем се за то да доктринарну теорију прогласимо научно мртвом теоријом како бисмо се дефинитивно ишчупали из тог својеврсног живог блата и прекинули с недогледним дискусијама о тој теми.*

Прави напредак у науци постиже се смењивањем постојећих теорија, у нашем случају *Стратегије оружане борбе* као „основног научног штива“, ради одлучног искорака ка аутентичној војној науци – полемистици. Била би то једна од највећих научних револуција, јер она нигде није тако потребна као у сфери војног мишљења. Ми смо дужни да дефинитивно раскинемо са старим доктринарним традицијама и да прихватимо ново научно схватање. Не можемо се задовољити стањем критичких опсервација које никог не обавезују да по њима поступи! Указивање на грешке мора довести до њиховог исправљања. Без потпуне револуције у мишљењу и спознаји војних феномена мале нације имају слабе изгледе да се изборе за самосталну државу и оптималну независност у свету доминације војног чиниоца.¹¹ Филозофија науке поставља питање: глобална или локална научна револуција? У војној науци та дилема је вештачка, јер се из тешкоћа теоријско-методолошке природе, у којима се већ веома дуго налазимо, може изаћи само радикалним рушењем заблуда да је војна доктрина исто што и наука. А кад (и ако) то будемо учинили мораћемо, по угледу на развијене науке, да се одговорно бацимо на трагање за научним истинама о оружаном борби, јер ћемо једино тако моћи у будућности да формулишемо и поуздана доктринарна решења.

4. Војна доктрина пружа отпор новим полемистичким знањима као својеврсни *contradictio in adjecto* (који упркос свему опстаје), јер јој се придаје оно значење које заиста нема. О чему је реч? Јасно је да сада ретко ко употребљава реч „доктрина“ у значењу „наука“ или „учење“, и то је сасвим у реду. Претпостављам да се о војној доктрини с најмање права може говорити као о науци, јер она није ништа друго до стручно знање за прошлост и садашњост, с толико slabим и нејасним назнакама будућности да је неоправдано сврстати је у нормативна документа. Покушају да поткрепим тај радикални став следећим чињеницама:

¹⁰ У више наврата у овом часопису и на другим местима указивао сам на битну разлику између доктринарних и научних знања. Овом приликом желим само да подсетим и на следеће опште моменте који на апстрактан, али и довољно уверљив начин говоре о ненаучној природи доктрине: поседује бројне недоследности и парадоксе, немонолитна је, веома је тешко утврдити шта је у њој инваријантно итд.

¹¹ На једној од последњих седница Савета НАТО-а закључено је да ће војни чинилац бити доминантан најмање до краја прве деценије 21. века.

(1) Свет још нема историју војних доктрина, а без историје ми не можемо сазнати, чак ни наслутити, суштину тог система. Парафразирајући једну Марксову мисао о значају истраживања историје једног објекта, за генезу (настанак и развој) војне доктрине може се рећи да обезбеђује не само схватање садашње логичке структуре, већ баца светлост на питање будућности доктрине и могућности њених накнадних промена.¹²

(2) На основу претходно реченог, посредно се може закључити да је, барем засад, војна доктрина свет по себи, јер премда се она мењала делатношћу човека не знамо, на поуздан начин, како је и зашто до тих промена долазило. Када бисмо то знали били бисмо у могућности да предвиђамо будућа искуства, што би значило да смо на путу открића својеврсног доктринарно-телеолошког детерминизма. Међутим, творци војних доктрина нису поштовали познату позитивистичку (сасвим разумну!) максиму, која (слободно преведена) гласи: треба знати да би се могло предвидети (*savoir pour prévoir*). С обзиром на природу доктринарних знања, ауторима војних доктрина бих поручио: нека доктринарна знања и даље буду стручна, али знатно поузданија, а предвиђања препустимо полемистици као и ортодоксној, фундаменталној војној науци, јер ће тада и ставови који регулишу норму практичне делатности (основа доктринарних исказа) имати бар посредну проспективност. *Savoir pour prévoir* има свој наставак који гласи: потребно је предвидети ради предупређивања, односно спречавања непожељних исхода (*prevoir pour prevenir*).

(3) Војна доктрина је псеудонаука, јер је досад све „објашњавала“ *post factum*, а оскудевала у предвиђањима. Та објашњења су последица њеног, скоро искључиво, емпиријског порекла. Заправо, доктрине су искуствена уопштавања или ставови чији релевантни услови нису прецизно него само делимично утврђени.¹³

Дакле може се закључити да иако је војна доктрина очигледан *contradictio in adjecto* (ненаучна наука!), на шта су, на овај или онај начин, указале бројне хипотезе само у последњих седам-осам година, она и даље опстаје као војна наука.¹⁴ Шта је то што нас спутава да нешто променимо?

5. Чудна симбиоза успостављена је између доктрине (*Стратегија оружане борбе*) и модерне методологије, посебно методологије друштвених наука, јер ни једној ни другој не доноси користи (што је иначе основно својство симбиотских односа) и јавља се као специфичан тип отпора продору нових, посебно методолошких сазнања у војну духовну сферу.

¹² У ИРВ већ се дуже од године истражује историја ратне вештине (полемистике) јер сматрамо да без изучавања тог конституенса полемистика не може да постане наука.

¹³ Војин Милић, *Социолошки метод*, „Нолит“, Београд, 1978.

¹⁴ У том периоду објављено је у издању НИУ „Војска“ око 80 нових дела (хипотеза!) у области полемистике.

Творци методологије (тзв. наше) ратне вештине начинили су грешку „погрешног закопчавања првог дугмета“, јер су војну доктрину као својеврсну *docta ignorantia* прихватили као неспорно научно знање којем још само недостаје методолошка компонента да би и званично било признато. Била је то велика заблуда, чије последице још трпимо. Шта се заправо догодило? *Дошло је до споја неспојивог: доктринарних као стручних знања емпиријског порекла и методолошких као метатеоријских*, од доктринарних веома удаљених знања. Учињен је покушај природног спајања уља и воде, што још ником није успело. Методолошка знања се показују као исувише широка Прокрстова постеља за скромна доктринарна знања. Кретање доктринарних и методолошких сазнања наставља се одвојено, и то не у духу познатог Наполеоновог принципа – одвојено маршевати, заједно се тући, него супротно – и одвојено маршевати, и одвојено се тући, с очекиваним исходом – веома мршавим учинком. Аутори методологије ратне вештине (не методологије полемистике!) пропустили су прилику да, користећи методолошка као општа метатеоријска знања, покушају да провере доктринарна знања са становишта потпуности, прецизности, поузданости и систематичности, и изведу закључке о њиховој припадности или неприпадности науци. Нису они то учинили из простог разлога што ниједног тренутка нису посумњали у доктрину као науку. Има методолога који ни сада у то не сумњају, што је један од основних праузрока посртања војне мисли на путу њеног научног конституисања. Зато се о почетку изучавања методологије у војним школама може говорити као о својеврсном *dies nefastus* (кобном дану). Тада блокирана војна мисао још није успела да се ослободи окова. Такво, веома неповољно стање условило је потпуно запостављање много значајнијег проблема: метода како истраживања војне доктрине, тако и њене творбе и промене, те и толико неопходног ажурирања. А без решавања тих методолошких проблема доктрина неће моћи да постави неопходне захтеве полемистици и осталим војним наукама, нити ће моћи да разуме сопствена друштвена (и остала) исходишта.

6. Као својеврсни отпори продору нових идеја јављају се и следећи доктринарни моменти:

(1) Наука увек тежи избору оних хипотеза (теорије) које више обећавају у будућности независно од успеха у прошлости. За доктрину то не важи, она не бира између више понуђених хипотеза, већ напротив, она их све игнорише.¹⁵ Нема те рационалне аргументације која би помогла некој теорији да буде прихваћена, односно уважена на тај начин да би њени ставови довели до корекције доктринарног текста.

(2) Чини се да је у нас веома присутан ирационални страх од науке, јер се доживљава као привилегија елите која поседује своје, обичном смртнику неприступачне стандарде бављења науком. Та „елита“ бива,

¹⁵ Кад говорим о доктрини као субјекту мислим како на оне који су одговорни за тај документ, тако и на оне чија је професионална обавеза да формулишу доктрину.

уместо да буде рационално искоришћена зарад општег добра, свим расположивим средствима гурана (и гурнута!) на маргину збивања, те не успева ни да постане елита у правом значењу те речи.

(3) Доминантна особина официра интелектуалаца морала би да буде непатворена љубав према истини, јер би то била брана доктринарству у официрском кору. С обзиром на то да интелектуализам претпоставља позитиван, критички однос према стварности, сумњиве доктринарне одредбе не би могле да остану незапажене, као ни нове полемистичке идеје. У вези с претходним јесте и проблем пренаглашене екстензивности доктринарних „теорија“, односно, како то духовито назва Станиша Новаковић – превелики „теоријски пртљак“.

(4) Разум има чудесно својство да сам себе исправља. То својство има и наука, али нема га доктрина, или га нема у довољној, неопходној мери. А кад га и демонстрира, учини то на погрешан, методски и методолошки нерационалан начин (случајеви враћања старим, давно преживелим доктринама). То је посредан доказ да доктрина нема ваљане методологије, јер би иначе била спремна на аутокорекције.

(5) Због неразвијености адекватних, системских теорија полемистике скоро сви емпиријски проблеми су значајни и лако добијају статус научних проблема. Појмовни проблеми се избегавају, без обзира на чињеницу да нема научног напретка од решавања само емпиријских проблема.

Услови научне делатности као посредна врста отпора новим полемистичким сазнањима¹⁶

Услови научне делатности су све појаве од којих та делатност зависи било у целини, било неки њен део. Говорим о условима, а не о узроцима и чиниоцима стога што сам принуђен да их арбитарно, на основу искуства, одредим и да их, потом, доведем у однос према новоспознатим полемистичким истинама ради утврђивања њихових појединачних улога у спречавању афирмације тих нових истина.

(1) Први је услов воља (склоност, расположење, готовост) војног врха да се научна делатност уопште упражњава у војсци. Тај услов је неопходан, али не и довољан (заправо, веома је далеко од довољног). Под синтагмом „војни врх“ подразумевам врховну војну власт, у чијој је надлежности, у смислу права одлучивања, и полемистика као аутентична војна наука. Склоност војне власти ка науци мора да буде сасвим искрена, јер је опште познато да је свака власт суревњива према науци. Јавно, вербално подржавање науке, а фактичко недопуштање примене ни резултата апликативних научних истраживања било би еклатантан пример лицемерја. Наука у војсци суочава се и с неизбежним принципом егзистенције војне организације – субординацијом. Ако субординацију схватимо круто, некритички, онда наука губи сваки смисао и нема јој места у војсци.

¹⁶ То питање обрађујем на основу мог чланка *Услови истраживачке делатности...*, објављеног у часопису „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 32/94.

Паскаловом констатацијом да је моћ краљица света, а не мисао, речено је скоро све о односу власти (која има, пре свега, политичку моћ) и науке уопште, а тиме и нових научних сазнања која, на жалост¹⁷, постају истинска моћ тек када дође до њиховог научног и друштвеног прихватања и примене. Чињеница да је скоро свака власт *a priori*, традиционално, одбојна према, пре свега, друштвеној науци, озбиљно упозорава војну власт на размишљање о неопходности радикалног мењања свог односа према тој сфери војног деловања, а научне раднике упозорава на познату Маркову мисао да безобзирно и непристрасно трагање за истином није само ствар личног поштења научника већ и иманентна особина науке. Ко тај став не прихвата, није за науку. Сматрам, да и поред наведеног, наука и власт у војсци могу ићи руку под руку, јер је, свака на свој начин, одговорна за војску и њену судбину. Отклањањем традиционалних проблема из односа власт-наука (полемистика) био би отворен природни пут новим научним истинама, без којих један организациони систем, као што је војска, не може рачунати на развој и јачање.

(2) Често, у различним списима, наилазимо на синтагму „систем војних наука“ или размишљање о системској природи војнонаучне делатности. Но, мало шта је досад предузето да та делатност буде системски уређена. Телеолошка природа система претпоставља прецизно одређење општих циљева научне делатности, као и фиксирање научних вредности чијем остварењу тежи тај систем. Ми такво нешто никад досад нисмо имали! А без јасних циљева и научних вредности није било могуће формулисати стратегију научног делања као општи, дугорочни план реализације програма научног рада којим се могу остварити жељени (формулисани) циљеви. Ти и слични недостаци стварају атмосферу научне дезоријентације, у којој, сасвим очекивано, није могуће пронаћи ни ваљан критеријум друштвеног вредновања нових хипотеза, а камоли научни критеријум. Такво стање представља својеврсну „црну рупу“, у коју бесповратно понире све, па и оне најпрогресивније идеје, међу којима и оне које би могле да имају улогу локомотиве напретка. Без развоја полемологије, као своје основне, опште науке¹⁸ или матичне дисциплине по којој се разликује од других наука, војска је принуђена на стагнацију, с познатим исходом. Подсистем руковођења научном делатношћу као целином није, барем досад, долазио до изражаја. Свака област научне делатности ради „по свом плану“, нико не координира њихов рад. Јединице и установе се не јављају као конзументи резултата научних истраживања, јер немају „таквих проблема“. Војска не осећа „глад“ за научним информацијама и резултатима истраживања. Такво стање неминовно доводи до потпуне равнодушно-

¹⁷ Кажем „на жалост“ из разлога наведених у приступу проблему, односно уводу у овај текст.

¹⁸ Актуелна ратна вештина (полемистика) чини прост збир (на телеолошки начин) „објашњених“ дисциплина: стратегије, оператике и тактике. Ми лагано улазимо у нови миленијум а никако да се сетимо да преиспитамо ту „поделу“.

сти професије према било каквим новим полемистичким истинама, које тако постају саме себи сврха (наликују резултату сизифовског посла), тј. служе за интелектуално „пражњење“ стваралаца и (евентуално) задовољење интелектуалне радозналости одређеног, уског круга официра „који читају“. Последице било које, па и научне дезоријентације погубније су и од најпогрешније оријентације.

(3) Непостојање (бар субзаконски) артикулисаног модела операција и комуникација у истраживачком процесу негативно делује на процес стицања, а тиме и усвајања нових научних истина. Тај модел има следећу структуру: конзумент – наручилац посла (није претпостављени, није наредбодавац, није командант...!) има научни проблем; он тај проблем саопштава научном раднику – руководиоцу научне институције који пројектује истраживање и припрема истраживачки тим; прикупља податке, сређује их и обрађује, и на крају саопштава добијене резултате наручиоцу истраживања.

Ми смо имали, у основи, два модела: „модел“ у време ЈНА и актуелни „модел“ операција и комуникација. „Стари модел“ ЈНА био је незнатно модификован систем типичних војних субодноса, а нови поседује све фазе рада, као и наведени универзални, сем прве и последње, јер се у њему не јавља конзумент! Заједничко за оба модела је следеће: ретко када се десило да су истраживањем добијени резултати били примењени. Но, ваља рећи и следеће: овде је реч о институционалним истраживачким процесима и судбини резултата њихових напора. Сличну судбину доживљавали су, сасвим очекивано, чак и изузетни теоријски и практични доприноси – нове хипотезе – бројних прегалаца, научних радника појединаца. До тога је неминовно долазило, поред осталог, и зато што се комисије, организоване за оцену магистарских и докторских теза, никад нису понашале као државне (!), јер их нико није обавезивао да поднесу извештај одређеној, надлежној државној институцији која би морала (!!) да зна шта да предузме у сваком конкретном случају. Такво стање је највише штетило науци, јер нова сазнања нису укључивана у постојећи фонд знања. Све то одавно подсећа на познату Чеховљеву новелу *Невоља због памети*, која би у нашем случају гласила „Невоља због нових истина“, јер је тај „постојећи фонд знања“ била, и још увек је, наша доктрина тзв. *Стратегија оружане борбе*, у коју није могуће „укључити“ било шта ново. Ето још једног ваљаног разлога за хитно одвајање научних од доктринарних као стручних знања.

(4) Полемистика, као наука у настајању, није успела да развије самоодбрамбене механизме којима би се штитила од било којих и било каквих насртаја на свој интегритет, а посебно на своје новоспознате истине. То је разлог сврставања „степен научне конституисаности полемистике“ у један од услова научне делатности који се на инверзан начин јављају као препрека новим сазнањима. Јер, као што порођајем исцрпљена мајка није у стању да увек успешно штити своју новорођенчад, тако полемистика, засад, није способна да заштити своје новорођене идеје. Нејака је!

(5) Производња, вредновање, социјални статус, ангажовање и остали momenti у вези с научним кадром из домена полемистике јављају се као препрека новим сазнањима у распону крајности – од непосредних до крајње посредованих.

Начин избора кандидата за последипломске студије (критеријум избора) неадекватни програмски садржаји последипломских студија, неискусни професори, скромних могућности, неразвијена полемистичка метатеоријска знања, лоши уџбеници и недефинисани критеријуми оцењивања – све то може да доведе до продукције научног кадра сумњивих научних вредности, који не само што сам неће бити научно продуктиван, него ће, стицањем формалних титула, доћи у позицију да суди о научној продукцији других, па ће тако погасити многе племените луче знања, а очувати квазнања. Ако би се таквим кадром попуниле научне институције, наставно-научне институције (катедре) и издавачке установе (посебно редакције теоријских часописа), те планско-административни, односно орган управљања науком, у полемистици би био створен веома јак фронт против ње саме, тј. против сваког покушаја продора нових идеја. Да се то не би догађало неопходно је преиспитати комплексно питање продукције научног кадра и отклонити слабости у том процесу.

Постојећи научни кадар не може да буде задовољан властитим третманом. У вези с тим, наводим прво податак да је наш законодавац дошао на „идеју“ да статусно (у служби) изједначи магистре с официрима који су завршили Генералштабну школу, а докторе са онима који су завршили Школу националне одбране.¹⁹

Друго, дешава се да иначе малобројни научни кадар буде упућен на командно-штапске и друге дужности за чије обављање није неопходно методолошко и метатеоријско, него одређено стручно знање. Треће (на основу другог), ненаменско ангажовање научног кадра правда се „обезбеђењем положаја“ ради правременог или, чак, бржег напредовања у служби. Но, све то ипак говори о томе да је третман научног кадра незадовољавајући. Због таквог третмана још увек смо прилично далеко од неопходне „критичне масе“ научне свести, која би требало да да нови замах полемистичким истраживањима. Уместо „критичне масе“, односно, аутентичне научне заједнице, имамо скуп јединки које, из ових или оних разлога, ни међусобно не ступају у дијалог, јер и не настоје да га уприличе. Зато долазимо до парадокса да се и научни кадар, у извесној мери, јавља као врста посредног отпора новим научним истинама.

¹⁹ Да ли је потребно доказивати да ниједна школа не може да буде равна последипломским студијама? Такав промашај не може се правдати никаквом специфичношћу војне професије, јер таква не постоји. Поменуте школе су, у основи, курсеви за довршавање у војној академији започетог, а незавршеног школовања. На тим курсевима се методологија, као основна научно-наставна дисциплина за образовање научног кадра, изучава информативно, и то је један од основних разлога неодрживости статусног изједначавања магистара војних наука са онима који заврше Генералштабну школу или Школу националне одбране.

Извесно је да војна делатност мора да буде научно заснована. Ако тај став прихватимо као принцип живота војне организације, обавезни смо да градимо услове за научни рад који не само да неће бити неуслов за научне делатности, а тиме и препрека новим сазнањима, него ће чинити оптималну основу за целисходну, планску, целовиту, дугорочну, бржу, ефикаснију и ефективнију активност трагања за полемистичким истинама. Да бисмо до тога дошли потребно је, за почетак, учинити следеће: рећи јасно шта је доктрина, а шта наука; решити на задовољавајући начин однос власти и науке, прецизније речено – супротност субординације и процеса операција и комуникација у истраживању; приступити планском уклањању оних слабости у војној мисли које јој не допуштају сврставање у конституисане науке; формулисати јасну стратегију научне делатности и, на крају (не и по значају), кадровски, материјално и организационо јачати и системски интегрисати истраживачке институције.

Искуство из оружане борбе као препрека новим полемистичким сазнањима²⁰

Здраворазумско, уобичајено значење искуства може се свести на следеће: оно што се сазна у животу. Но, то „што се сазна“ остало би лична својина кад не би било и „практичних“, „објективних“ и „истинитих“ искустава, на основу којих се могу како-тако постављати и, условно говорећи, развијати теорије, учења и научне области. Једна од теорија (називам је тако у духу, раније поменуте, Кантове флексибилности) емпиријског порекла јесте и теорија полемистике. Да бисмо утврдили којој би емпиријској струји могли припадати ствараоци војних доктринарних теорија (од којих је полемистичка мисао почела да се развија) претпостављам да би требало уложити велики истраживачки напор, који не би морао да буде и успешан. Да није препоручљиво улазити у подухват такве врсте довољно говори чињеница о неуспешности, делимичној или потпуној, доктринарних поставки оних држава које су те поставке градиле претежно на искуствима из претходних ратова. Посредно закључујући на основу те чињенице, видљиво је да су аутори доктринарних текстова били знатно ближе сензуализму као екстремном правцу емпиризма него некој његовој умереној струји. Дакле, фаворизовано је чулно, а запостављено логичко, математичко и хеуристичко сазнање.

Екстремни емпиризам, као интуитивно прихваћена филозофско-методолошка концепција војних доктрина,²¹ био је, у прошлости и сада, једна од основних препрека за развој нових истина о оружаном борби, а тиме и главна кочница развоја полемистике, као науке, и доктрине,

²⁰ Тезу операционализујем делимично и с ослоном на мој чланак *Скица за појам искуства из оружане борбе*, објављен у „Новом гласнику“ бр. 2/93.

²¹ Реч је о интуитивно, спонтано и несвесно прихваћеном емпиризму, а не емпиризму као филозофски аутентичном погледу на живот.

као програма делатности војне струке. Чиме се та тврдња може доказати?

(1) Ствараоци војних доктрина нису се никад питали од које теоријске основе треба поћи у посматрању одређених догађаја оружане борбе ради стицања „релевантних искустава“ за градњу доктринарних ставова. У вези с тим, Новаковић наводи мишење Хајнца Поста, који полази од тога да су емпиријска посматрања недовољно релевантна за стварање нових теорија. Јер, посматрања која нису била већ изражена кроз постојећу експлицитну теорију веома ретко су доприносила кретању ка новим теоријама. Поправка, тј. усавршавање неке теорије, или стварање неке нове теорије, увек претпоставља постојање некакве претходне теорије. Поправка доктринарне теорије на основу нових искустава, стечених без ваљаних теоријских знања о искуству и на непоузданој доктринарној теорији, доводи до искуствених знања кратког трајања, односно до знања која важе за ту ситуацију оружане борбе или, у најбољем случају, за оружану борбу у којој је искуство стечено. Чим се услови оружане борбе промене, многа искуства више не важе. Ослоњене на таква знања, доктрине су претежно биле окренуте прошлим, а не будућим ратовима, за које су писане. Користећи архаична доктринарна знања у новим околностима, новим ратним ситуацијама, људи су се сналазили зависно од степена индивидуалне прилагодљивости, јер им је доктринарна теорија била од мале користи. Отуда, ако би и полемистика остала, као и војна доктрина, искључиво емпиријска наука, она се науком не би смела ни назвати, јер тако утемељена не само што нема снаге за самоисправљање, већ је брана развоју новог типа сазнања – рационално теоријског сазнања.

(2) Упрошћено је схватање искуствених знања као знања стечених искључиво чулним опажањима. Заправо, прво ваља рећи да је методологија наука утврдила да се искуство не стиче опажањем, него посматрањем, и да оно претпоставља свест о свим непосредним психичким доживљајима (емоције, афекти, јака узбуђења). Оно је свест о конкретном предмету или појави, а мишљење је свест о нечем општем, константном и апстрактном. Мишљење је увек активистичко и стваралачко, и увек превазилази искуство. Представе стечене искуством могу бити више слике (ближе опажању) или више апстракције (ближе појму). Досадашња искуства из оружане борбе била су претежно слике (није случајно што се и сада у нас говори, на пример: „слика рата“!). Ради више апстракција неопходно је, поред осталог, официрима дати теоријска знања о искуству, јер их они не добијају или, прецизније, не добијају их у право време. Тако се једно редуковано или чак вулгаризовано значење искуства јавља као озбиљна препрека новим полемистичким сазнањима.

(3) И пракса се јавља као отпор новим спознајним продорима у полемистици на сличан начин као и искуство због њеног једностраног схватања. Наиме, под праксом се обично, и погрешно, подразумева производна, физичка делатност, а занемарује се чињеница да у њу

спадају и најсложенији научни подухвати. За научну спознају пракса је значајнија од искуства, јер се у грађењу ма које теорије, као индиректног сазнања, полази од праксе. Непризнавање праксе као мисаоне делатности истовремено је и непризнавање нових идеја у полемистици, идеја које потичу из праксе.

Закључујући осврт на искуство из оружане борбе као један од могућних узрока стагнације војне мисли напомињем и следеће: *практично, објективно и истинито искуство је адекватна основа за објашњење свих категорија непосредног сазнања (не сазнања уопште)*. Да би она то била и у процесу спознаје оружане борбе официр мора поседовати теоријска знања о њима, јер лаичко, редуковано схватање („позитивно“ и „негативно“ искуство) ставља искуство у супротну позицију – постаје препрека непосредној спознаји.

Негативни војнички дух као априорни облик отпора новим идејама

Војвода Живојин Мишић записао је у својој *Стратегији* да официр мора бити интелектуалац, позитивног карактера, односно несумњивих моралних врлина, јер само морално и духовно снажна личност може бити професионално одговорна у миру и позитивно стајати на бранику отаџбине у рату. Поданик у официрској униформи не може учинити ништа ни за себе, ни за друге.²² Свака, па и наша војска, у свом саставу има, на сву срећу по правилу, знатно више официра на које се односи Мишићев захтев него оних других, које војвода сврстава у непожељне, тј. у поданике (ћифте, малограђани). Ти „други“, мада малобројнији, и обично без значајније улоге у војсци, знају на свој начин да се наметну и тако доведу организацију до кризних тренутака, чак и до озбиљније стагнације. Најтеже последице до којих може довести насиље „поданичког клана“ над организацијом у духовној су сфери, тј. у спречавању развоја напретка науке.

Насиље о којем је реч антиинтелектуалне је природе и потиче од тог тзв. негативног војног духа и његовог појавног облика антистила. Својства тог менталитета су: скученост, сапетост, изопаченост, отуђеност, извештачени духовни склоп (начин доживљавања и мишљења, вредновања, понашања и реаговања), који не обезбеђују никакав позитиван интелектуални помак, већ стагнацију личности, а тиме и услове за оптимално растакање војне организације.

Због друштвене улоге војске да чува постојеће, које је често старо, па и застарело, менталитет те категорије официра (даљи текст се на њу односи) пасивно је делатан. Оно „што јесте“ супротставља се ономе „што настаје“. То „што јесте“ у сфери знања јесте доктринарно знање, које нико тако здрушно не брани као што то чине доктринари и догмате.

²² Тезу о негативном војничком духу као отпору новим сазнањима елаборирам с ослоном на свој чланак *Мишићева капа не иде на такву главу*, објављен у недељнику „Војска“ 18. марта 1993. године.

То „јесте“ чува од нових идеја и нових сазнања антименталитет и антистил. Пасивност, препуштање постојећем стању, нераду, непредузимљивости, војни је избор. Такав официр се не осећа субјектом, није личност, није чак ни индивидуа. С обзиром на то да се такав круто држи устаљених обичаја, свака новина, а посебно она радикална, за њега је неприхватљива. Он је човек организације, која је његов најбољи заклон. Такав ментални склоп живи само једну временску димензију – садашњост прошлости (свети Августин). Шта ће бити сутра, шта ће се десити људима које он „води“ својим одлукама – њега то не интересује. Зато он презиру сваку нову идеју проспективне природе.

Негативни војнички дух је дух сиромаштва, рутине и „чистоће“, дух који бежи у заклон искуства. Таквом менталитету је страно све што је ново. Зато он безрезервно прихвата доктринарно учење и постаје ортодоксни доктринар – догмата. Такви слепо верују у доктрину, јер за њих не постоји објективна ситуација која диктира промену доктрине. Они презиру сваку чињеницу и најuverљивије доказне поступке који оспоравају доктринарне одредбе.²³

Ако системом васпитања и образовања обезбедимо да ниједан официр не буде пуки занатлија, већ интелектуалац, беспредметна ће бити расправа о наведеној тези.

Здраворазумска основа сазнајне моћи официра као посебан тип отпора новој полемистичкој спознаји

Наш официр у војној академији недовољно изучава логику као фундаменталну и (за све остале науке) инструменталну научну дисциплину, односно као једино поуздан критеријум мишљења. Његов критеријум мишљења је здрави људски разум, дограђен и модификован (непосредном) средњошколском логиком (оних који су логику учили као наставну дисциплину) и посредном логиком наставних предмета изучаваних у средњој школи и у војној академији.²⁴ Основа сазнајне моћи официра, дакле, остаје тзв. *logica utens*, или здрави људски разум.

Хегел је тврдио, с правом, да здрави људски разум никад није био филозофија, већ често нездрави људски разум. Против сваког људског разума било би мишљење, пре Коперника, да се Земља окреће око Сунца. Здравни људски разум је начин мишљења неког времена. Њиме владају одређена мишљења а да он тога није свестан. Он има предрасуда, држи се уобичајених схватања и није критичан према постојећем садржају. Он је споран и у односу према самој стварности, јер се заснива

²³ Поменути моменти били су довољни аргументи савременом немачком филозофу науке Полу Фајерабенду да скоро резигнирано закључи како је веома тешко, можда и скоро немогуће, борити се аргументима против последица индоктринације.

²⁴ У наредној, једногодишњој вишој школи од војне академије – Генералштабној, официр се упознаје с кратким методолошким курсом, а у највишој (опет једногодишњој) војној школи методологијом, као примењеном логиком, не бави се ни толико. На последипломским студијама се темељито изучава методологија, али се за те студије опредељује занемарљиво мали број официра.

на чулној спознаји. Због његове чулне заснованости наглашено је догматичан. Здравни људски разум је ограничен у односу на спекулацију, коју Хегел види као појмовно кретање које у тези види и антитезу, тј. јединство разлика. Здравни људски разум не разуме појмовно мишљење, он га мрзи јер не може да га прати. Зато је он противник како постојећих, тако и нових научних знања, јер науке нема без појмова. Здравни људски разум је наглашено тврдоглав. То својство везано с његовим чулним пореклом основа је упорности којом брани догматизоване доктринарне ставове *Стратегије оружане борбе* од нових научних спознаја, које те ставове, научно коректно, оспоравају.

О здравом људском разуму не може се *a priori* рећи ни да је позитиван, ни да је негативан, без разматрања конкретног случаја. Хегел за Волтера каже да је његово дело пример правог, здравог људског разума. И док га је Волтер имао у високом степену, многи о томе само причају да би своју глупост продали као људски разум. Зато је такав људски разум само сурогат мишљења. Волтер је као стваралац био изузетак који је поседовао богатство правог људског разума, изузетак који потврђује спознајну немоћ начина мишљења којим се не стиже до научне истине. До научне истине се долази формулисањем појмова, њиховим доследним логичким извођењем, од категоријалних до разних типова изведених појмова (по логичком садржају). Само тако се стиже до општости знања, знања које није резултат опште неодређености и мањкавости здравог људског разума. Спознаја здравог људског разума није и не може бити својина сваког самосвесног ума, већ то може бити она спознаја која је остварена научним поступком.

Као спонтана препрека новој полемистичкој спознаји здрави људски разум се ипак јавља у одређеној форми – као јавно мњење. Јавно мњење је преовлађујући став припадника војне професије о новим полемистичким сазнањима. Једно тако формирано јавно мњење, подржано од стране одређених ауторитета, устало је да здушно брани доктрину државе која је нестала (захваљујући управо њој, тој доктрини и њеној примени), од (понуде) нове доктринарне идеје коју је артикулисао Институт за ратну вештину. Заборавило се, при томе, да је свака доктрина посао државе, а такви послови су исувише озбиљни да би подлегали решењима која нуди јавно мњење, јер је оно засновано на мноштву предрасуда. Јавно мњење треба уважавати и прецизирати, но то могу да чине само историјске личности које су кадре да нађу оно што је истинито у јавном мњењу. Такве личности остварују бит времена презирући маргиналније, и зато се без њих ништа велико не може учинити.

Здравни људски разум је природно разумевање или резоновање које поседује сваки човек. Може се то назвати и разборитошћу или разложеношћу, односно мисаоном непосредношћу којом се схвата смисао нечега. Међутим, та општа људска способност мишљења није довољна за било какве научне помаке у сазнању, а камоли за револуционарне заокрете. Остати на здраворазумским основама нових спознаја не значи ништа друго него одрећи се и помисли на научни прогрес. Без *logice docens* нема полемистике као науке.

Мислити „отпоре“ новим научним истинама у полемистици не значи ништа друго него бавити се својеврсним, спонтано развијеним системом сила, усмереним на одбрану, пре свега, мана постојећег војног логоса (збиље, ума и разума) од „насртаја“ нових, том уму и разуму страних и за њега неприхватљивих теорија. Критикујући ирационалне, субјективистички утемељене отпоре слободнијем и бржем развоју полемистике као фундаменталне (тимае и инструменталне) војне науке, желео сам да, на што непосреднији начин, укажем на чињеницу да би поменути „систем сила“ требало што пре разбити свесном акцијом, јер он је доказ немоћи разумевања нових идеја, а тиме стагнације војне организације и њене делатности. Ваља знати да без радикалног раскида с третманом војне доктрине (*Стратегије оружане борбе*) као науке, полемистика, као стварна војна наука, неће бити друштвено призната у догледно време и природно укључена у општи фонд људских знања. Ако бисмо војну доктрину прогласили (бар декретом) научно мртвом теоријом, извели бисмо научну револуцију неслућених размера и тако пожељних последица.

Мр Митар Ковач, мајор

У нашој војној литератури ретко се користи синтагма „функције борбених дејстава“. Најчешћи нормативни изрази за означавање садржаја и обима ратне вештине јесу „садржаји оружане борбе“ и „обезбеђења борбених дејстава“. На основу анализе тих проблема с логичког, методолошког, језичког, теоријског и емпиријског аспекта, аутор је покушао да на нов начин приступи поимању борбених дејстава, њихове структурираности и садржаја, као и да их, на основу системске и функционалне анализе процеса борбених дејстава, класификује према јединственом критеријуму, придржавајући се методолошке процедуре и поступка који то омогућава. Идентификовање „подручних“ и „процесних“ функција борбених дејстава, као и њихове међузависности, има научне, стручне и доктринарне (теоријске и практичне) импликације у ратној вештини (полемистика). Подручне функције се могу, у методолошком смислу, посматрати као критеријуми за вредновање ефикасности реализовања процесних функција борбених дејстава (интегрисана и једнородна), што зависи од намене и организацијско-формацијске структуре јединице која учествује у оружаног борби. Истраживање функција борбених дејстава је теоријско-методолошко питање полемистике, а њихов конкретан начин профилсања и реализовања доктринарни је и практични проблем сваке војске у свету. Поимање функција борбених дејстава, у теоријском смислу, непосредно утиче на организовање војске, припрему и ангажовање јединица у оружаног борби. Због тога аутор наглашава потребу уочавања различитог значаја појединих функција борбених дејстава у историји ратне вештине. Ваљано теоријско одређење функција борбених дејстава и њихова умешна реализација „привилегија“ је најразвијенијих војски кроз историју и, вероватно, у будућности. Због широког захвата, у чланку су покренути бројни проблеми које је неопходно истражити ради унапређења војне праксе (наука, струка и вештина).

Увод

До недавно се у нашој војној литератури веома ретко сусретао појам функција у борбеним дејствима (б/д). Углавном се писало, а и сада се пише, о садржајима оружане борбе и обезбеђењу борбених дејстава. При утврђивању садржаја оружане борбе и обезбеђења борбених дејстава нису се поштовали и уважавали ваљани критеријуми. Тако се поједини садржаји оружане борбе означавају различитим непримереним терминима (одбрана, борба, дејства), а у суштини то су обезбеђења.¹

¹ Противелектронска борба (противелектронска заштита), противваздушна одбрана (противваздушна заштита)...

Ништа није боља ситуација ни са садашњим „обезбеђењима борбених дејстава“, која, поред улоге обезбеђења, имају и улогу борбених дејстава. Корени такве микстуре су веома дубоки и ваља их тражити у накнадном утицају праксе на пређашња доктринарна решења. Нове класификације садржаја оружане борбе и обезбеђења борбених дејстава нису добијена истраживањем у области ратне вештине. Сазнања до којих се у међувремену долазило олако су одбацивана јер су, најчешће, посредно задрала и у организацију војске, и то првенствено у домену видова, родова, служби и различитих модалитета здруживања јединица.

Свесни садашњих мањкавости и недоследности у садржајима у којима се третира та проблематика, покушаћемо да укажемо на основне проблеме њихове логичке и теоријске заснованости и да прикажемо једно другачије виђење, као израз функционалне и системске анализе борбених дејстава. Тој анализи је претходила анализа односа науке и струке у ратној вештини (полемистика), односно њене „научне и стручне компоненте“. Претходну анализу назначићемо иницијално, због обима теме, тек толико да се могу назрети везе и узрочно-последична зависност „макрофункција“ (функционалних подручја) научне компоненте ратне вештине и функција борбених дејстава и обезбеђења јединица у њима, као доктринарног израза, односно израза струке. Таквим приступом не претендује се на потпуно решавање проблема, већ жели да се укаже на могућност и потребу уважавања теоријско-методолошких аргумената другачијег приступа анализи функција борбених дејстава. Системски приступ истраживању функција борбених дејстава је прихваћен као полазна основа за идентификовање њихове структуре и носилаца. Класификација функција борбених дејстава реализована је на основу расположивих теоријско-методолошких знања о функцијама уопште и њиховом месту и улози у било којем систему. Свака војска у свету чини вештачки, отворен, сложен и нестационаран динамички (стохастички) систем. Тај систем, као целина, и његови делови (подсистеми различитог нивоа општости), успоставља мноштво релација с ужим и ширим окружењем. Нас занима примарна релација сукоба са непријатељем у оружаном борби, кроз борбена дејства. Носиоци борбених дејстава су „борбени системи“.² Циљеви дејства „борбених система“ се остварују у оружаном борби обављањем задатака, кроз различите функције (радње, делатности),³ из домена командовања,

² Под „борбеним системима“ подразумевамо носиоце процеса борбених дејстава, од најнижег до највишег нивоа организовања у било којој војсци.

О борбеним системима и њиховој релацији према синтагми оружане борба и борбена дејства видети шире: Душан Вишњић, *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988, стр. 114.

³ „Функција (лат. *functio* – вршење; вршење службе) рад, радња, позив, служба, службовање, вршење неке дужности; дужност; задатак...“ Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 1980, стр. 984.

О функцијама у било којој организацији или систему видети детаљније: др Коста Васиљевић, *Курс опште науке о организацији*, Универзитетска печатница, Скопље, 1967, стр. 26.

дејства – противдејства и обезбеђења јединица. Задатак „борбеног система“ (јединице, војске) трансформише се у процесу реализовања у функције различитог садржаја и обима. Пошто је за те функције карактеристичан процес борбених дејстава, означавамо их као процесне функције борбених дејстава. При реализовању процесних функција (функције борбених дејстава), на било којем нивоу, заступљена су, непосредно или посредно, подручја ратне вештине.

Зависно од врсте „процесних функција“, оне су заступљене у већој или мањој мери. Та подручја у ратној вештини називамо „подручним функцијама“ или „макрофункцијама“ (командовање, ватра, маневар, морал...)⁴ Подручне функције се могу, у методолошком смислу, посматрати као критерији за вредновање ефикасности реализовања процесних функција, као интегрисаних или једнородних, што зависи од намене и организацијско-формациске структуре јединице која их реализује.

Функције родова и служби у борбеним дејствима су тешко препознатљиве у чистом облику и не исцрпљују у потпуности стварност оружане борбе. Поједине функције дејстава у оружаног борби постоје: 1) као заједничке или интегрисане функције родова (дејства – противдејства); 2) као функције које реализују специјалне снаге, и 3) као функције које реализује само једна од страна у сукобу.⁵ У теорији ратне вештине не постоје ваљана сазнања и прецизне границе између функција борбених дејстава. Ради коректне класификације функција борбених дејстава пошло се од елементарних обележја дејстава, карактеристика и намене оружја и опреме, критерија циља који жели да се постигне дејством на одређени објекат и анализе интеграције дејства у противдејствима. Да би се потпуније сагледала целина, посебан проблем је анализа функција којима се обезбеђују дејства јединица у оружаног борби.

Тешко је наћи довољно прецизан критериј класификације за који се може аргументовано тврдити да је ваљан и најважнији, и да у потпуности исцрпљује обим и садржај појма на вишем нивоу општости. Те тешкоће су делом последица и недовољне теоријске, методолошке и језичке изражености ратне вештине као универзалне науке о оружаног борби.

На основу анализе чинилаца који утичу на димензионирање функција борбених дејстава, учињен је покушај да се изведе њихова класификација, уз осврт на везе између подручних и процесних функција. У функционалној анализи борбених дејстава полазило се од садашњег и хипотетичког будућег теоријско-методолошког одређења оружане борбе у свету, па предложена решења не треба схватити као могући доктринарни став, него као општи теоријски приступ анализи оружане

⁴ Теоријска анализа „подручних функција“ (макрофункција) борбених дејстава приказана је у „Војном делу“ бр. 3/96, Митар Ковач, *Ратна вештина – наука и вештина*, стр. 96–118.

⁵ За остварење те функције једна од сукобљених страна поседује снаге које нема друга страна у оружаног борби (ракетна дејства – са бојевим главама за прецизно навођење на циљ; космичка дејства; противкосмичка дејства; електронска дејства, и слично). Уколико таква дејства по интензитету преовлађују, а супротна страна нема адекватна противдејства, она се налази у улози пасивног објекта дејства.

борбе. Функционална анализа може послужити као добра почетна основа за системску анализу било које војске у свету у погледу идентификовања снага (јединица), као подсистема различитог нивоа, које су носиоци реализовања одређених функција борбених дејстава.⁶

Утицај технологије и технике на настанак и развој функција борбених дејстава

Развој оружја (борбена техника) одувек је значајно утицао на обим и садржај борбених дејстава у домену тактике, оператике и стратегије. С друге стране, ратна вештина је стално постављала захтеве „техници и технологији“ у вези с усавршавањем постојећег оружја или развоја нових врста, како би се остварила предност у борбеним дејствима с аспекта ефикасности дејства.⁷ Тај међусобни утицај довео је до обостраног развоја и позитивног интеракцијског односа.

Технологија је, посредно, много утицала на целокупну војну организацију и на ратоводство, па у оквиру технолошких промена треба сагледавати и промене у савременим војним доктринама и стратегијама. С тог становишта, сасвим поуздано се може тврдити да су основна обележја савремених војних доктрина максимална офанзивност и високи интензитет борбених дејстава за све време трајања рата. У том комплексу уочава се неколико нових тенденција: 1) „убрзање“ извођења борбених дејстава до те мере да се тежи ка томе да се војни сукоб заврши у једној, почетној бици (да почетни период буде и завршни период рата). У тој тенденцији није тешко препознати оквире квалитетно новог модела стратегије „муњевитог рата“. 2) утицај новог оружја не треба ценити одвојено од могућности стварања противоружја и нових средстава заштите. Пре тога, ваља узимати у обзир и чињеницу да ће се у евентуалном рату, поред најсавременијег оружја, наћи оружје и борбена техника старије израде.

Због знатно већих ватрених могућности, брзине маневра и дејства, сада су супротстављене стране у стању да радикално мењају однос снага на најважнијим правцима и да обављају задатке за много краће време и на већим даљинама. То значи да су карактеристике борбених дејстава и њихов садржај (функције) условљени, пре свега, нивоом развоја технологије и борбене технике, као и борбеним могућностима јединица.

На основу анализе развоја средстава ратне технике кроз историју, њихове производње и примене, долази се до сазнања да производња

⁶ „Борбена дејства су сврсисходне циљне делатности (радње, активности одређених карактеристика... команди и јединица на тактичком, оперативном и стратегијском нивоу у оружаног борби“. (Душан Вишњић, *исто*, стр. 71).

⁷ Савремену епоху карактеришу бројна научна открића у свим областима науке, али је посебно значајан напредак фундаменталних наука, који је довео до развоја и примене нових технологија: нуклеарне, космичке, технологије нових материјала, микроелектронике, биотехнологије... На основу нових технологија убрзано се развија и ратна техника, па се појављују нова оружја. Тиме се мултиплицира човекова рушилачка моћ, а рат постаје још разорнији и деструктивнији по цивилизацијске тековине.

одређеног борбеног средства и система изазива вечиту тежњу за производњом одговарајућег противсредства. Та вечита борба, условно речено, између средства и противсредства основна је покретачка снага развоја технике и технолошких достигнућа у историји људског рода. Специфичности појединих система оружја, њихова производња и примена, условљавале су динамичност промена у војној организацији. Тако је производња нових система оружја условљавала настанак нових родова војске као носилаца специфичних дејстава у извођењу борбених дејстава.⁸ Технолошка достигнућа у производњи оружја и опреме учинила су дејства релативно самосталним и условила потребу за интегрисањем у систем противдејства различитих врста оружја. Основна намена одређеног оружја не искључује бројне помоћне намене, па се, у ствари, производе системи оружја који могу дејствовати по различитим објектима. Системи оружја с профилисаним могућностима дејства опредељују елементарне функције родова у борбеним дејствима, а интегрисана дејства различитих система оружја, ради онемогућавања и умањења ефеката дејства непријатеља, чине противдејства у борбеним дејствима.

Емпиријска класификација, заснована на *критеријуму средстава и противсредстава*, односно дејства јединица родова и интеграцији дејстава у противдејствима, не исцрпљује могући обим и домет класификације, али омогућава уношење већег реда у теорију ратне вештине ради унапређења њене праксе. На тај начин, ваљанијом класификацијом, покушано је да се превазиђу недоследности које су постојале у садржајима борбених дејстава.⁹ У те садржаје борбених дејстава сврстана су и дејства, противдејства, обезбеђења, борбе, и слично. Тако су поједини садржаји били компилација дејстава и обезбеђења, а терминолошки су одређени као борба.

„Макрофункције“ борбених дејстава и њихов међусобни однос у ратној вештини

Развој и настајање теорија о „макрофункцијама“ у борбеним дејствима нису довољни за унапређење струке. Неопходно је истражити постојање повезаности и узрочно-последичну зависност између „макрофункција“ на општем и на нижим нивоима њихове структуре.¹⁰ То би, вероватно, био прави пут за истраживање законитости и формулисање закона, који постоје и без наше воље, у оружаном борби. Развојем и настанком научне теорије у ратној вештини пракса би имала поуздан ослонац и „путоказ“ за решавање многих садашњих и будућих проблема.

⁸ Реч „дејство“ има разноврсна значења, односно знатан број синонима, као што су: делотворна снага, моћ деловања, учинак, ефекат, резултат, почети пуцати итд. (*Речник српскохрватског књижевног језика*, МС-МХ, Нови Сад, Загреб, 1967, стр. 647).

⁹ *Стратегија оружане борбе*, 1983, стр. 212.

¹⁰ Шема 1.

Ред. бр.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	руковођ. (коман.)	маневар	ватра	заштита	б. морал	информ.	логист.
2.	маневар	ватра	заштита	б. морал	информ.	логист.	руковођ.
3.	ватра	заштита	б. морал	информ.	логист.	руковођ.	маневар
4.	заштита	б. морал	информ.	логист.	руковођ.	маневар	ватра
5.	б. морал	информ.	логист.	руковођ.	маневар	ватра	заштита
6.	информ.	логист.	руковођ.	маневар	ватра	заштита	б. морал
7.	ОБ б/д (логист.).	руковођ.	маневар	ватра	заштита	б. морал	информ.

Међусобни однос „макрофункција“ у ратној вештини¹¹

Наведене „макрофункције“, углавном обухватају подручје стварности оружане борбе. Оне нису дате као коначна и „идеална шема“, него као почетна форма, која би се, вероватно, знатно изменила развојем

¹¹ *Информација* као функција б/д дата је у истом нивоу са осталим због њеног значаја за све друге функције и релативне самосталности. На основу развоја теорије информације настале су читаве генерације командно-информационих система (КИС), до најновијих D³ (откриј, одлучи, уништи). Фази уништења (реализовање функција ватре) претходи откривање и одлучивање. То подручје покрива функција информације и руковођења (командовања). Времену, као чиниоцу оружане борбе, управо се и на тај начин придаје одговарајући значај. На основу теорије информације настале су синтагме чији садржај треба разумети и уважавати: „медијски рат“, „информатичка операција“, „неокортичко ратовање“ и „нелинеарна битка“.

Заштита (отпорност), као функција б/д, може да се посматра као узрок и последица. Повећањем заштитних својстава повећава се отпорност, а тиме и ефикасност средстава и јединица у борбеним дејствима:

а) људског чиниоца (повећањем заштитних карактеристика, почев од обуће, одеће, шлема, заштитног прслука, прко обуке, па до заштите психофизичких способности људства). Постоји мноштво могућности за повећање отпорности људског чиниоца и потребно је да буду научно засноване;

б) оруђа, оружја и опреме (то је препознатљиво и очито када се анализира та функција код било којег постојећег или пројектованог система);

с) јединица (било којег нивоа) на дејство различитим убојним средствима.

У крајњем, може се анализирати утицај заштите на обим садржаја и ефикасност реализовања било које друге функције б/д (шема 2, борбени морал, информација, логистика, руковођење – командовање, маневар и ватра). Ово није покушај да се идентификују обим и садржај те функције б/д, јер је то на овакав начин и неизводљиво, него намера да се само назначи подручје стварности на које се односи и нагласи потреба њеног изучавања. Често говоримо о „отпору“ и „отпорности“, не уочавајући утицај заштитне функције на њихово испољавање. Заштита није и не може да се поистовети с утврђивањем, она интегрише заштитна својства почев од појединца, преко нижих организационих структура, па до највиших нивоа командовања у једној војсци.

Борбени морал – као израз воље за обављање задатака у борбеним дејствима увек је био, а посебно сада, у средишту интересовања војсковођа, војска и држава. Све је више показатеља разноврсног арсенала „оружја“ и „метода“ за дејство на борбени морал противничке стране. Ништењем борбеног морала, способност за реализовање других функција своди се на минимум. Због тога је борбени морал издвојен из постојеће хијерархије функција обезбеђења борбених дејстава. „Ако војнику убијете душу, лако ћете му скинути пушку са рамена“ (курзив аутор).

научне теорије ратне вештине. Научна теорија би тако постала отворен, динамичан и развојан систем, без постојећих клишеа који јој спутавају прогрес и задржавају је у пољу елементарне заснованости и доктринарно-нормативне сфере.

Досадашњи период развоја ратне вештине (њене стручне и научне компоненте) заснива се на развоју функција и њиховим различитим модалитетима интеграције. То је карактеристично и препознатљиво у различитим формама испољавања и на различитим нивоима општости. Развој функција борбених дејстава није тешко препознати при анализи настанка: 1) новог оружја и опреме; 2) нових „метода дејства“, и 3) начина практичног испољавања војне силе.

Ако је тешко прихватити промену која је предложена у домену научне компоненте ратне вештине (неоправданост садашње поделе на дисциплине), онда је, засигурно, лакше и неопходно изменити стратегију научноистраживачког рада. Метафизички приступ треба да се замени системским и функционалним приступом ради заснивања научне теорије ратне вештине. Вероватно би се на тај начин избегла суштинска грешка којој робује садашња ратна вештина, а то је да од доктринарно стручне теорије покушава да изгради научну теорију о вештини.

Системски приступ изучавању оружане борбе и борбених дејстава омогућио би промену „главног смера“ у разумевању и спознаји оружане борбе, откривање закономерности развоја и унапређење ратне вештине (њена научна и стручна компонента – вештина).¹² Тај „главни смер“ у развоју ратне вештине био би: 1) *општа научна теорија и теорије „макрофункција“ (фундаментална истраживања)*; 2) *стручна теорија (примењена и стручна истраживања), из тактике, оператике и стратегије*; 3) *доктринарна решења (доктрина и борбена правила) и 4) пракса*.¹³ Такав приступ не искључује постојање супротног смера (и не мисли се да постоје само два смера) и уважава постојање унутрашњег активног односа различитог смера и интензитета. Са знатном сигурношћу се може тврдити да је ратна вештина, као наука, до сада највише садржајно и временски провела у сфери стручне теорије, актуелне доктрине и праксе. Продори у поље научне теорије били су појединачни, ограниченог дмета и неинституционализовани. Та „искакања“ из уобичајеног, иако ваљана и верификована, често нису обавезивала праксу.

Без развоја опште теорије ратне вештине, теорија „макрофункција“ и њихових различитих модалитета интеграције (теорија отпора, теорија удара, теорија КИС и друге) тешко је замислив развој тактике, оператике и стратегије у домену струке.¹⁴ Да ли ће тактика, оператика и стратегија постојати као научне дисциплине или, временом, као науке

¹² О системском карактеру носилаца процеса б/д у сложеним групама функција („макрофункцијама“), видети детаљније: Душан Вишњић, *Појам оружане борбе*, исто, стр. 111–118.

¹³ Основно поље деловања ратне вештине као науке је сегмент 1), у сегменту 2) треба да сарађује са струком, а да познаје и уважава сегменте 3) и 4).

¹⁴ За сада ни код нас ни у свету не постоји довољно аргуменације да су то дисциплине ратне вештине као науке. Напротив, постоји више различитих схватања њиховог одређења као дисциплина науке, теорије и праксе, нивоа вештине, и слично.

не зависи од наше „добре воље“, него од степена развијености ратне вештине као науке.¹⁵ Ниједна наука унапред не одређује број и назив дисциплина (грана), па то, за сада и на садашњем нивоу развијености, не треба да чини ни ратна вештина. Формална деоба ратне вештине на дисциплине вероватно је један од узрока што се у ратној вештини више бавимо формом и метафизиком него суштином и дијалектиком при истраживању проблема из предмета науке.

Предложени пут развоја ратне вештине, као науке, водио би ка откривању закона и формулисању принципа. Без таквог поимања ратне вештине, као науке, и даље ћемо бити у ситуацији да је ословљавамо: „наша“, „ваша“, „њихова“ итд.¹⁶ „Уколико будемо брже напредовали у научном заснивању теорије ратне вештине и у развијању оружаних снага, утолико ћемо веће успехе постизати, јер пракса без теорије је лоша пракса, а вештина без науке је лоша вештина“.¹⁷

Функције борбених дејстава у оружаном борби

На садашњем нивоу развијености ратне вештине, као науке, анализирајући садржај појма оружане борбе и борбених дејстава, можемо говорити о функцијама: 1) командовања (руковођења); 2) дејства и противдејства и 3) обезбеђења. Наведене функције посматраћемо као „опште“ функције борбених дејстава. Различитог садржаја, обима, интензитета и значаја, те функције су заступљене у борбеним дејствима било које војске у свету, јединице или команде (шема 2).

Функције командовања (руковођења)

Као општа функција борбених дејстава, командовање (руковођење) реализује се кроз посебне функције: планирање, наређивање (командовање), организовање, координацију и контролу (функцијама командовања нећемо посветити више пажње због тога што имају развијену теорију и што нам то питање није основно).

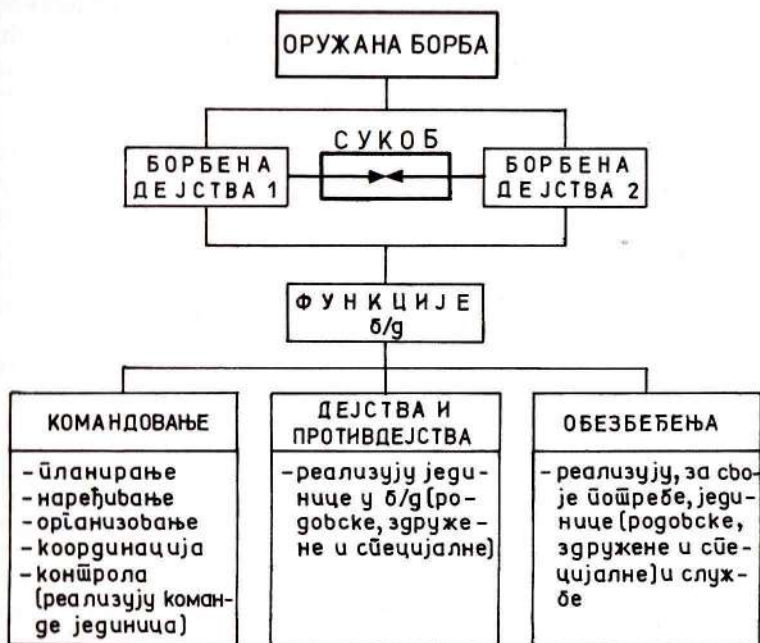
Функције дејстава и противдејстава

У борбеним дејствима функције дејства и противдејства се реализују ангажовањем команди и јединица (родови, службе, здружене, специјалне снаге) различитог нивоа организовања као формацијских структура или привремених састава. Емпиријска класификација је заснована на *критерију дејства – противдејства* (средстава – противсредстава). У

¹⁵ „Основу једног таквог индуктивног приступа, у градњи науке коју називамо ратном вештином, могућно је видети у релативном јединству проблема које морају решавати команде јединица почев од чете (батерије) преко дивизије до армије“ (Душан Вишњић, *исто*, стр. 117).

¹⁶ Тако схватање је оправдано за стручну компоненту ратне вештине, њену доктрину и праксу.

¹⁷ *Војна наука*, *исто*, стр. 67.

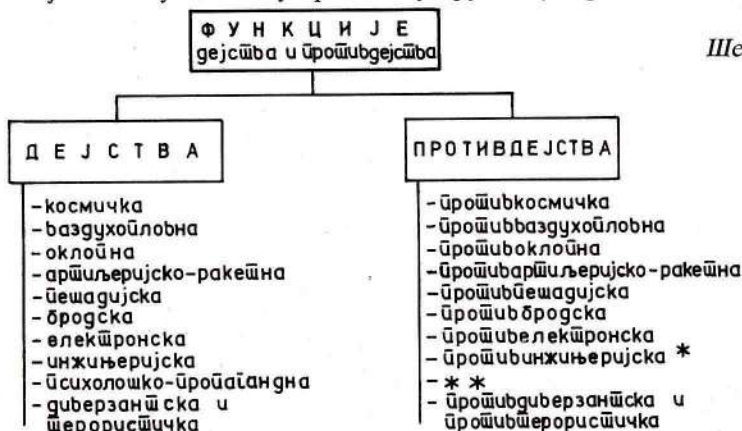

Функције борбених дејстава у оружној борби

теоријском смислу, критериј је ваљан иако се с наведеном класификацијом не исцрпљује садржај и обим функција у борбеним дејствима.¹⁸ Садржај функција б/д мењаће се вероватно у будућности према развоју ратне вештине као науке и вештине. При опису и анализи посебних функција дејстава и противдејстава није се много залазило у њихов садржај, носиоце, однос и узрочно-последичну зависност са другим функцијама због тога што су то проблеми за које је потребна анализа и истраживање. Захват теме је велики, тако да се не може очекивати да се до краја дефинишу и обраде појмови на нижем нивоу општости. Свака посебна функција (шема 3) треба да се у наредном поступку рашичлани на појединачне функције и да се истражи њихова узрочно-последична зависност, као и односи према посебним и општим функцијама. Тако би се заокружила, у потпуности, функционална анализа: борбена дејства – опште функције борбених дејстава (командовање, дејства – противдејства, обезбеђења) – посебне функције – појединачне функције – активности.

¹⁸ У теорији ратне вештине нису, за сада, идентификоване друге функције дејстава и противдејстава, а приказана класификација исцрпљује само емпиријски аспект оружане борбе и борбених дејстава. То су основни разлози што су за анализу функција борбених дејстава прихваћени устале класификација и термилошка решења, која би требало да се семантички усавршавају.

Постојање дејстава – противдејстава (средства – противсредства) и „вечита борба“ између њих у технолошком и емпиријском смислу израз су *хипотетичке законитости у оружаној борби* по општој упрошћеној симетрији закона у физици (сила акције и сила реакције). До сада у историји ратне вештине није познато да је „пронађено“ неко оружје (изведено дејство), а да није упоредо, или накнадно, пронађено „противсредство“ за ефикасно противдејство. До појаве ефикасног оружја за противдејства примењивано је исто оружје као најефикасније за противдејства.¹⁹ Период „вакуума“ у производњи ефикасног противсредства доносио је почетну техничку предност у оружаној борби.²⁰

Шема 3

Подела функција дејстава и противдејстава

Кумулативна доминација дејстава над противдејствима непријатеља у коначном изразу снаге у борбеним дејствима претежно има за резултат победу, односно достизање (остварење) циља. Борбена дејства било

¹⁹ У Другом светском рату у борбеним дејствима против оклопних јединица непријатеља употребљаване су, као најефикасније, оклопне јединице. Искуства из локалних ратова вођених после Другог светског рата и развој садашње технике потврђују да није више у борби „против тенка“ најефикаснији тенк, него противоклопни хеликоптер и различити типови противоклопних ракетних система (самоходни, преносни) друге, треће и четврте генерације, па тек онда тенк.

²⁰ Тако је Немачка у почетку Другог светског рата користила предност оклопно-механизованих јединица и авијације кроз „доктрину муњевитог рата“.

* За сада противинжињеријска дејства не егзистирају као посебна функција због тога што се према теоријском одређењу, доктринарно и у пракси реализују кроз функције дејстава и противдејстава (пешадијска, оклопна, артиљеријско-ракетна...), а првенствено кроз инжињеријска дејства. На пример, ако инжињеријска (или артиљеријска) јединица располаже средствима за „даљинско запречавање“ (противпешадијско, противоклопно, противбродско), противинжињеријска дејства се реализују кроз ту функцију или кроз противартиљеријско-ракетна дејства или противбродска дејства. Значајно је уочити да се у противинжињеријским дејствима као објекат дејства идентификују снаге које изводе запречавање и препреке које поставе. Као и сва друга противдејства, и противинжињеријска дејства су интеграција појединачних функција дејстава.

** Садржај функције која је усмерена против психолошко-пропагандних дејстава исцрпује се кроз психолошко-пропагандно обезбеђење. Тиме се не искључује могућност настанка, у будућности, противпсихолошко-пропагандних дејстава.

које стране нису искључиво дејства или само противдејства. Она су, у суштини, комбинација једних и других. Њихова заступљеност у нападу или одбрани (офанзива, дефанзива) опредељује појединачни и укупни утицај на коначни исход сукоба у оружаног борби.

Космичка дејства (дејства у и из космоса)

Не улазећи у разматрање да ли наведена синтагма одговара садржају и суштини те функције, желимо да укажемо на постојање идеја, истраживања и снага (у развоју) за реализовање функције космичких дејстава. Мале земље и њихове војске могу у будућности бити пасивни објекти тих дејстава, те је неопходно, колико је могуће, пратити развој те функције и њен утицај на борбена дејства на копну, мору и у ваздушном простору.²¹ Можда ће се релативно брзо космичка дејства афирмисати као основна дејства, око којих ће се интегрисати друге функције дејстава – противдејстава, командовања и обезбеђења. Поред тога што су космичка дејства и израз сталне борбе за надмоћ између развијених земаља света, у будућности могу изазвати „револуционарне промене“ *онемогућавањем војне одбране малим*, неразвијеним и средње развијеним државама. Иако се космичка оружја развијају и представљају као оружја за потребе „одбрамбеног система у космосу“ од дејства интерконтиненталних ракета непријатеља по циљевима на земљи, доступни, недовољни подаци о развоју технологија и експериментима указују на то да се оружјем са офанзивним карактеристикама намерава дејствовати по циљевима на земљи. Оружје за космичка дејства развија се у више варијаната (са платформом на Земљи, са платформом у Земљиној орбити или у космосу), с могућношћу дејстава по циљевима у космосу и ваздушном простору, на земљи и мору, и с различитим модалитетима производње и употребе енергије. Због тога су космичка дејства наведена као функција борбених дејстава у домену теорије, а у блиској будућности, вероватно, и праксе.²²

Противкосмичка дејства

Уважавањем критерија дејства – противдејства (средства – противсредства), и космичка дејства ће изазвати противкосмичка дејства. Упоредо са развојем оружја офанзивне намене, развијају се и развијаће се и оружја дефанзивне намене, којима ће се реализовати функција противкосмичких дејстава. Офанзивно и дефанзивно оружје треба узети условно због тога што основна намена оружја не искључује више помоћних намена.

²¹ Тако би мале земље „на време“ могле да уоче промене у домену оружане борбе и борбених дејстава и да пронађу решења којима би се умањиле последице космичких дејстава (дејства у космосу и из космоса).

²² Као што је извиђање из космоса брзо постало ефикасно у домену обавештајног обезбеђења, није искључено да ће многе земље у свету, изненадити непосредна примена оружја за космичка дејства или, посредно, примена те технологије у друге сврхе.

Полазећи од наведеног критерија класификације функција за одређене врсте дејстава, односно противдејстава, одлучили смо да за елементарну функцију рода авијације у борбеним дејствима употребимо појам „ваздухопловна дејства“, који до сада није разматран у теорији ратне вештине. С обзиром на то да садржај неког појма чине „... мисаоне одредбе као мисаони одрази одредаба предмета“,²³ садржај појма „ваздухопловно дејство“ чине следеће битне одредбе појма: 1) ваздухопловна дејства су елементарне функције рода авијације у борбеним дејствима; 2) ваздухопловна дејства се остварују у примарним облицима борбених дејстава (напад и одбрана); 3) ваздухопловним дејствима се уништавају, неутралишу или ометају непријатељеве снаге у ваздушном простору, на копну и води (под водом); 4) циљ ваздухопловних дејстава је јачање ударне и ватрене моћи сопствених снага и умањење нападне и економске моћи непријатеља; 5) циљ ваздухопловних дејстава се остварује ватреним дејствима авијацијских (ваздухопловних) снага; 6) носиоци ваздухопловних дејстава су авијацијске (ваздухопловне) снаге (ловачка, ловачко-бомбардерска авијација, наоружани хеликоптери),²⁴ и 7) основни објекти ваздухопловних дејстава су снаге за примену нуклеарног, хемијског и биолошког оружја, снаге у довођењу, објекти инфраструктуре ратног ваздухопловства и објекти на територији непријатеља (мостови, фабрике, електране, градови, раскрснице итд.).

Противваздухопловна дејства

Синтагма „противваздухопловно дејство“, као и појам који је означен тим изразом, није до сада разматран у теорији ратне вештине ни у нашим ни у иностраним доктринарним решењима. У постојећим доктринарним решењима се најчешће користе следеће синтагме: „противваздушна одбрана“ и „ваздушна одбрана“.²⁵

Обим појма „противваздухопловна дејства“ се значајно разликује од обима појма „противваздушна одбрана“. Обим појма „противваздушна одбрана“ чине појмови „ваздушно осматрање и јављање“, „противваздушна борба“ и „противваздушна заштита“, док обим појма „противваздухопловна дејства“ чине следећи појмови класе (врсте): „ватрена дејства по ваздухопловним снагама непријатеља у ваздуху“, „ватрена

²³ Душан Вишњић, *исто*, стр. 139.

²⁴ Јединице ВОЈИН својим активностима обезбеђују остваривање ваздухопловних дејстава. Међутим, нису сврстане у носиоце (снаге) за остваривање тих дејстава због усвојеног критерија при номиналном одређењу појма „ваздухопловно дејство, односно оне нису носиоци ватрених дејстава и не остварују учинак (ефекат) на циљу.

²⁵ Противваздушна одбрана (франц. *defense antiaerienne*); рус. *противвоздушная оборона* итд.) или ваздушна одбрана (енгл. *air defense*; итал. *difesa aerea*; нем. *Luftverteidigung*). У *Инструкцијама за све видове авијације* Команде ваздухопловства Краљевине Југославије из 1940. године користе се изрази „ваздушна одбрана“ и „противавионска одбрана“.

дејства по ваздухопловним снагама непријатеља на копну“ и „ватрена дејства по ваздухопловним снагама непријатеља на води“.

Полазећи од емпиријске класификације „дејства“ и „противдејства“, у чијој је основи употреба оружја, ватрено дејство, појмови класе, као што су „ваздушно осматрање и јављање“ и „противваздушна заштита“, они нису могли бити обухваћени појмом „противваздухопловна дејства“. С обзиром на то да садржај тих појмова не чине дејства (ватрена), већ активности без којих нема успешних противваздухопловних дејстава (ваздушно осматрање, јављање, обавештавање и навођење), односно којима се умањују ефекти ваздухопловних дејстава непријатеља (противваздухопловна заштита), сврстали смо их у појам „обезбеђење борбених дејстава“ и означили синтагмом „противваздухопловно обезбеђење“.²⁶

Оклопна дејства

Оклопним дејствима оклопне, тенковске и механизоване јединице остварују брзе пробоје и продоре у дубину одбране снага непријатеља или их спречавају, одговарајућом упорношћу и противнападима (противударима), да брзо и дубоко продиру у зону одбране наших снага користећи међупросторе, слабости одбране или настале бреше. Оклопне (тенковске и механизоване) јединице чине основну ударну и маневарску снагу копнене војске. Подржане авијацијом, артиљеријским и ракетним јединицама, оне су носиоци борбених дејстава на копну. Оклопна дејства се интегришу с осталим дејствима у нападу или одбрани, с тежиштем у смеру дејства главних снага.

Противоклопна дејства

Противоклопним дејствима се разбијају и уништавају оклопне јединице непријатеља на проходним правцима и просторијама. У одбрани се ломи њихова ударна моћ, слаби темпо напада и спречавају брзи и дубоки продори. У нападу се разбија њихова одбрамбена моћ и слаби отпор.

Копнена војска је главни носилац противоклопних дејстава на малим и средњим даљинама. Авијација и противоклопни хеликоптери су основна маневарска снага у противоклопним дејствима на великим даљинама. Противоклопна дејства се реализују непосредно и посредно на фронту, заузетој територији или у сопственој позадини.

²⁶ Противваздухопловно обезбеђење обухвата осматрање, јављање и обавештавање о ситуацији у ваздушном простору и противваздухопловну заштиту. Осматрање, јављање и обавештавање о ситуацији у ваздушном простору (и навођење ваздухоплова) омогућује остваривање противваздухопловних дејстава. Организује се као јединствен систем на целом ратишту, а основу тог система чине јединице ваздушног осматрања и јављања (и навођења) у Војсци и службе ваздушног осматрања, јављања и обавештавања у државним органима и предузећима.

Артиљеријско-ракетна дејства

Артиљеријским дејствима реализују се задаци из домена артиљеријске ватрене подршке, и то кроз неутралисање и уништавање живе силе и борбених средстава непријатеља, рушење и онеспособљавање објекта, отварање пролаза у минским и другим препрекама, ометање и узнемиравање, задимљавање, изазивање пожара, осветљавање и растурање пропагандног материјала. Интеграцијом артиљеријских дејстава са другим функцијама борбених дејстава и повећањем брзине реаговања добија се виши квалитет и обезбеђује постизање изненађења, остваривање масовног и једновременог ватреног удара по борбеном распореду непријатеља у првом и другом борбеном ешелону, оперативним резервама, снабдевачким колонама, командним местима, центрима везе и виталним објектима инфраструктуре. Приоритет артиљеријско-ракетних дејстава одређује се према томе колико је одабрани циљ у борбеном распореду непријатеља значајан за динамику и исход борбеног дејства.

Противартиљеријско-ракетна дејства

Противартиљеријско-ракетна дејства су саставни део нападних и одбрамбених борбених дејстава која изводе артиљеријске јединице, оклопно-механизоване јединице, пешадија, ратно ваздухопловство и противваздухопловна одбрана, ратна морнарица и војнотериторијалне и специјалне јединице ради уништења, неутралисања или ометања артиљеријско-ракетних јединица и средстава непријатеља.

Непријатељ ће ватру артиљеријско-ракетних јединица масовно употребљавати по нашем борбеном распореду тактичке и оперативне дубине, с израженим груписањем дуж комуникацијских праваца. Због тога су противартиљеријско-ракетна дејства битан садржај интеграције функција борбених дејстава у свим условима и периодима рата. Успешна припрема и извођење противартиљеријско-ракетних дејстава значајно утичу на крајњи исход оружаног сукоба и остварење постављеног или одређеног циља.

Бродска дејства

Бродским дејствима се уништавају или оштећују пловни објекти или утврђења, неутралишу или ометају дејства снага непријатеља на води (море, језеро, река), острвима и обали, и јача ударна и ватрена моћ сопствених јединица на фронту, заузетој територији и у сопственој позадини, у нападу или одбрани. Бродска дејства остварују наоружани бродови у свим метеоролошким условима, самостално или у садејству са другим јединицама родова. На отвореном мору (језеру или великим рекама) дејствује се на мање групе непријатељевих поморских (језерских, речних) снага, десантне и транспортне бродове и конвоје. Удар се наноси из једног или више смерова. Маневар, дејство главних снага

и експлоатацију тих дејстава обезбеђују посебни делови бродских снага, ваздухоплови и обалске артиљеријско-ракетне јединице. Основне карактеристике бродских дејстава су: енергично маневрисање, одлучан продор ка објекту дејства и краткотрајан и прецизан ватрени удар. Објекти дејства у обалском подручју су транспортни бродови, конвоји у вођњи или у лукама, десантни бродови у рејонима укрцавања, поједини ратни бродови, елементи инфраструктуре и остали ватрени системи на води, острвима и обали.

Противбродска дејства

Противбродским дејствима се неутралишу или уништавају бродови у току дејстава, пловидбе, сидрења, понирања или изласка на површину воде и у ремонтним заводима. Реализују се у свим условима дејством по свим врстама бродова и по елементима и објектима који непосредно или посредно утичу на ефикасну употребу бродова (луке; ремонтни заводи; сидришта; закони, складишта горива, муниције, резервних делова; транспорт итд.). Противбродска дејства се интегришу с осталим дејствима у одређеној зони. Носиоци непосредних противбродских дејстава су ваздухоплови, бродови и подморнице, а посредно дејствују јединице осталих родова на копну или мору (артиљерија, инжињерија, диверзантске јединице, специјално обучени појединци – рониоци итд.).

Електронска и противелектронска дејства

Уважавајући критеријум класификације, функције електронског извиђања и противелектронске заштите су издвојене из „противелектронске борбе“ и чине електронско обезбеђење, а „противелектронска борба и противелектронска борбена дејства“ су, у суштини, по обиму и садржају, електронска и противелектронска дејства.²⁷ Противелектронским дејствима се, онемогућавањем рада, уништавањем и онеспособљавањем, избацују из употребе електронска средства и системи непријатеља, или им се умањује ефикасност дејства. Извиђање уопште, а првенствено електронско извиђање, предуслов је за успешно реализовање електронских и противелектронских дејстава. Противелектронска дејства се изводе с копна, мора и из ваздушног простора, и то дејством авијације, наоружаних бродова, артиљерије, оклопно-механизованих јединица, артиљеријско-ракетних јединица за противваздухопловна дејства, пешадије и диверзантских и извиђачких група по одређеним електронским средствима и системима непријатеља. Припрема и извођење противелектронских дејстава се реализује по јединственом плану, који је усклађен с осталим борбеним дејствима.

²⁷ У ужем смислу, електронско извиђање је саставни део извиђања, а у ширем – функција обавештајног обезбеђења. Досадашњи садржај противелектронске борбе је означен синтагмом „електронска дејства“ (ометање и обмањивање), а противелектронска борбена дејства, у интеграцији с електронским дејствима, јесу, у суштини, противелектронска дејства.

Јединице за електронско извиђање и противелектронска дејства, као род војске, основни су носилац електронских дејстава и реализују их кроз електронско ометање и обмањивање. Електронско ометање и обмањивање је скуп активности које се изводе ради дезорганизације командовања и умањења ефеката дејства електронских средстава и система непријатеља дејствовањем на њих електромагнетним или хидроакустичним зрачењем и загађивањем атмосфере. Изводе их наменске јединице, опремљене специјалним електронским средствима, на земљи, на мору, на води и у ваздушном простору. Јединице за противелектронска дејства добијају податке о електронским средствима непријатеља преко властитих средстава за електронско извиђање и од других јединица, а првенствено од јединица за електронско извиђање. Електронским ометањем и обмањивањем се обухватају радио, радарски, оптоелектронски и хидроакустички уређаји и системи. Електронско ометање је намерно зрачење, ретранслација, апсорпција и рефлектовање електромагнетне или хидроакустичке енергије. Предузима се да би се онемогућила или смањила ефикасност електронских средстава и система непријатеља и тиме смањила ефикасност борбених и неборбених система које та електроника опслужује, а може бити активно и пасивно. При нападу и одбрани, тежиште електронских и противелектронских дејстава је на тежишту ангажовања непријатељевих средстава и система за електронска и противелектронска дејства.

Инжињеријска и противинжињеријска дејства

Инжињеријска дејства, као функција борбених дејстава, реализују се кроз запречавање (минскоексплозивне препреке и друге вештачке препреке). До сада су, углавном, сви садржаји инжињеријских дејстава и противдејстава једнозначно подведени под појам „инжињеријско обезбеђење“. Међутим, запречавање се разматра и као „садржај оружане борбе“, маскирање се обрађује кроз појам „инжињеријски маскирни радови“, а појављује се и разматра и као засебни елемент „обезбеђења борбених дејстава“.

Знатно измењена улога и удео инжињеријских садржаја у савременим борбеним дејствима још је важнији разлог због којег смо настојали да сазнамо системност инжињеријских садржаја и да их разврстамо према валидним критеријима. Наиме, преиспитивањем места и улоге инжињерије као рода војске у теорији и пракси ратне вештине, код нас и у свету, као и услова и начина реализације њених елементарних функција, дошло се до закључка да постоје оправдане основе за промену њихове типологизације и практичног одредишта у борбеним дејствима. Инжињеријски садржаји су се до те мере уткали у борбена дејства да се намеће дилема да ли су у функцији „борбених дејстава“ или „обезбеђења борбених дејстава“, односно, који инжињеријски садржаји представљају функције дејства – противдејства, а који функције обезбеђују.

Сматрамо да неки инжињеријски садржаји имају карактеристике „дејстава“, а неки инжињеријски садржаји карактеристике „обезбеђе-

ња“, па на основу тих одредница промовишемо „инжињеријска дејства“, „противинжињеријска дејства“ и „инжињеријско обезбеђење“.²⁸

1) „Инжињеријским дејствима“ се непријатељ каналише, успорава, зауставља и наносе му се губици. Њихов основни садржај је запречавање, које обухвата израду и стварање противоклопних, противпешадијских, противдесантних, противбродских и противтранспортних препрека.

2) „Противинжињеријска дејства“ обухватају савлађивање препрека (израду пролаза кроз минскоексплозивне и вештачке препреке створене рушењем, или њихово потпуно уклањање) и организовање контролно-заштитне службе за инжињеријска дејства, неутралисање и уништење инжињеријских јединица непријатеља.

„Инжињеријска дејства“ реализују јединице свих родова војске на својим положајима, рејонима и зонама борбених дејстава. На тежишту дејстава, за задатке за које нису оспособљене и опремљене јединице других родова, ангажују се наменске инжињеријске јединице, уз подршку и садејство основних носилаца дејстава – пешадије, оклопних јединица, артиљерије, авијације и поморства. „Противинжињеријска дејства“ реализују све јединице (родовске, здружене) за своје потребе, а на тежишту борбених дејстава – инжињеријске јединице кроз образовање привремених састава.

Психолошко-пропагандна дејства

Психолошко-пропагандна дејства су функција борбених дејстава чијом се успешном реализацијом негативно *утиче на морал* непријатеља. Психолошко-пропагандним дејствима се умањује воља људског чиниоца за учешће у оружаном борби. Одавно постоји тежња да се што већи део људства непријатеља избаци из борбе без његовог физичког уништења. Те тенденције су у садашње време нарочито изражене. Психолошко-пропагандна дејства у оружаном борби су саставни део општих психолошко-пропагандних дејстава које реализују сукобљене стране у рату. У одређеним условима, та дејства могу бити основа око које се интегришу остале функције борбених дејстава. Свакако да психолошко-пропагандна дејства треба теоријски боље „осветлити“, уз анализу ефикасности дејства снага које их реализују у миру и рату. Поједина искуства из блиске прошлости из локалних ратова, па и рата на просторима СФРЈ, довољна су аргументација за тврдњу да су психолошко-пропагандна дејства функција борбених дејстава. *Објекат дејства је људски ум непријатељевих војника*, првенствено оних који командују. Као средства напада на вољу и морал војника непријатеља користе се информације које се преносе преко различитих техничких средстава огромних могућ-

²⁸ Инжињеријско обезбеђење се реализије кроз утврђивање, савлађивање природних препрека и маскирање. Ту функцију обезбеђења реализују све јединице (родовске и здружене) за своје потребе. Инжињеријске јединице је реализују као специјализоване снаге за ту намену, претежно за потребе јединице у чијем се саставу налазе.

ности и на већ традиционалне начине – преко „мас-медија“. За ефикасно реализовање психолошко-пропагандних дејстава потребно је имати: јако обавештајно обезбеђење, усклађен рад с другим психолошко-пропагандним дејствима државе и развијену материјалну основу. Потребно је истражити на којим је нивоима војног организовања неопходно имати, и какве, управне и извршне структуре (референти, начелници, помоћници и јединице) за реализовање функција психолошко-пропагандних дејстава.

Функције обезбеђења

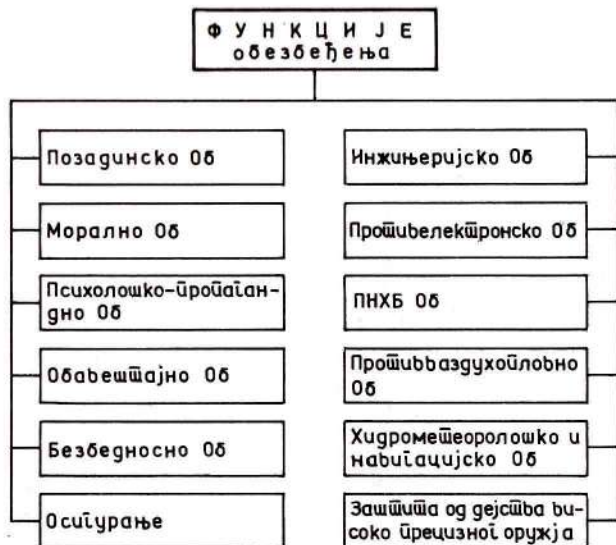
После функција командовања и дејстава – противдејстава, приступили смо класификацији функција обезбеђења борбених дејстава на нивоу посебних функција. Претходно издвојени садржаји, на нивоу појединачних функција дејстава којима се не реализују дејства, битно су утицали на класификацију функција обезбеђења. О функцијама обезбеђења које су до сада третиране и описане у литератури нећемо детаљније говорити, већ ћемо коментарисати и анализирати обим и садржај појмова и синтагми које су релативно нове у односу на пређашње класификације (шема 4) – (морално, психолошко-пропагандно, инжињеријско, противелектронско и противваздухопловно обезбеђење и заштита од дејства високо прецизног оружја).

Морално обезбеђење

На основу бројних примера у историји ратне вештине, могуће је брзо доћи до необоривих аргумената о значају морала у борбеним дејствима. Иако га је тешко квантификовати, не би требало да се посматра као некаква фикција, као нешто имагинарно што се подразумева. Напротив, моралу треба дати право место у функцијама обезбеђења, а у теорији ратне вештине одредити и истражити узрочно-последичну зависност морала и других подручних и процесних функција борбених дејстава. Поготову је важно одредити међусобну повезаност и утицај морала народа и државе на морал војске, јединице и појединца.

Колико је морална снага, а у оквиру тога и морално обезбеђење војске, значајна категорија, показују и искуства из рата који се водио на просторима претходне Југославије. Морал војске је у тесној вези с моралом дотичне државе и њеног народа.

Сваки друштвени субјект има посебно место и улогу у изградњи и јачању морала, зависно од функције и одговорности коју одређена друштвена улога подразумева или је одређена законом или неким другим актом. Када је реч о војсци и моралном обезбеђењу јединица у борбеним дејствима, јасно је да су командири и команданти најодговорнији за стање морала у сопственим јединицама. При томе, мора се непрекидно имати на уму да ништа не подиже борбени морал као успех у борби, и да тај успех зависи, пре свега, од стања морала.

Подела функција обезбеђења

Психолошко-пропагандно обезбеђење

Психолошко-пропагандно обезбеђење војске, схваћено у процесном смислу, мора бити координирано и интегрално на глобалном државном нивоу, засновано на принципима до којих је досегла научна мисао одређеног доба. Игнорисање те чињенице имаће за последицу дисхармонију процеса, а тиме и дезоријентисаност становништва и војске, с могућим фаталним последицама. Циљ, тј. тежиште усмерености те врсте обезбеђења, консеквантан је израз и последица прошле, тренутне и будуће ситуације на општем нивоу и у зони извођења борбених дејстава. Офанзивност је перманентна карактеристика психолошко-пропагандних обезбеђења, независно од ситуације у којој се оно планира и реализује. Тежиште психолошко-пропагандног обезбеђења је на заштити људског чиниоца од психолошко-пропагандних дејстава непријатеља. Тако се у тесној повезаности са моралним обезбеђењем штити постојећи и изграђује виши ниво моралне снаге јединице за извођење борбених дејстава и повећава отпорност на појачана психичка напрезања и стресове у оружаног борби.

Инжињеријско обезбеђење

Инжињеријско обезбеђење, као посебна функција обезбеђења, реализује се кроз појединачне функције: утврђивање, маскирање и уређење путева и објеката на њима. Утврђивање се реализује непрекид-

ним уређењем земљишта и изградњом објеката за ватрено дејство, осматрање, командовање и везу, маневар и заштиту властитих снага. Маскирање, као појединачна функција инжињеријског обезбеђења, обухвата активности свих јединица (родовских, служби и здружених јединица) које се предузимају ради њиховог прикривања од непријатељског извиђања са земље и мора, из ваздушног простора и космоса. Маскирањем се обезбеђује тајност борбеног (маршевски) распореда, обмањује непријатељ о стварним сопственим намерама, дејствима и другим активностима. Уређење путева и објеката на њима обухвата одржавање, оправку, реконструкцију постојећих и изградњу нових путева, мостова, аеродрома и пристаништа ради стварања повољних услова за кретање и маневар сопствених снага. Инжињеријско обезбеђење реализују све јединице за своје потребе, а формацијске инжињеријске јединице, углавном, за потребе јединица у чијем се саставу налазе.

Противелектронско обезбеђење

Противелектронско обезбеђење је функција обезбеђења борбених дејстава која обухвата активности на заштити сопствених електронских средстава од непријатељског електронског извиђања и електронских дејстава, уз истовремено обезбеђење рада властитих електронских средстава и система. За сваку врсту електронских средстава и система, уважавајући техничке карактеристике, припремају се и реализују активности противелектронског обезбеђења. Ефикасним противелектронским обезбеђењем стварају се повољни услови за: електронско извиђање, електронска дејства, противелектронска дејства и командовање. Противелектронско обезбеђење припремају и реализују све јединице које располажу електронским средствима и системима.

Противваздухопловно обезбеђење

Противваздухопловно обезбеђење, као посебна функција обезбеђења борбених дејстава, реализује се кроз појединачне функције: осматрање, јављање, обавештавање о ситуацији у ваздушном простору и навођење ваздухоплова. Организује се као јединствен систем на целом ратишту.

Заштита од дејства „високо прецизног оружја“

Постоји више показатеља који потврђују оправданост постојања те функције обезбеђења као релативно самосталне. Појединачним функцијама обезбеђења не исцрпљује се садржај те функције. Напретком технологије прецизност дејства оружја се нагло повећала, почев од стрељачког оружја, самонавођених артиљеријских пројектила и ракета, пројектила и ракета за противоклопна оруђа, авио-бомби, крстарећих ракета и слично. Њихова поузданост дејства и вероватноћа погађања је велика. Због тога је постао све израженији проблем заштите људства, технике, цивилног становништва и инфраструктуре од дејства „високо

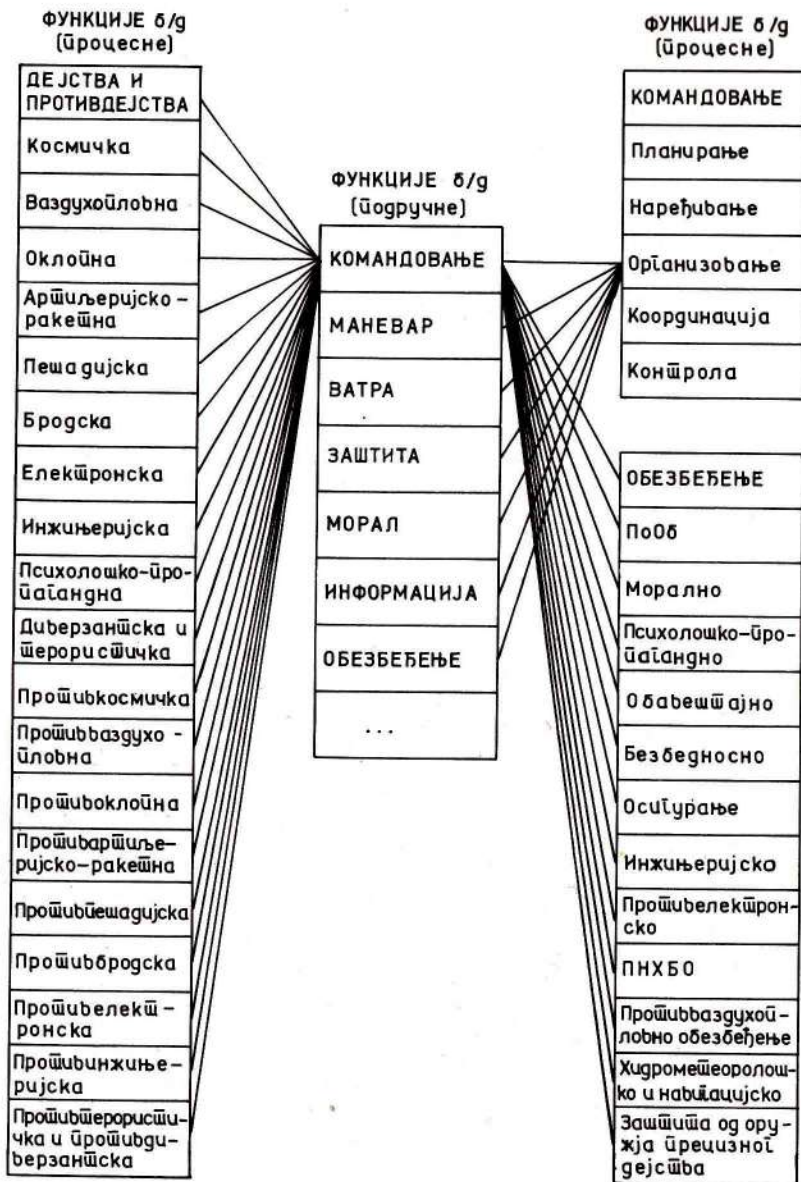
прецизног оружја“. Авијација је била репрезентативни представник оружја прецизног дејства. Сада то није само авијација него и други видови и родови војске у свету. Предвиђеним садржајем „противваздушне заштите“ не исцрпљује се теоријски аспект и не одговара се на проблеме праксе везане за заштиту од дејства „високо прецизног оружја“.

Приликом истраживања неопходно је наћи ваљан начин за повећање заштитне способности („преживљавање у борби“) изналажењем ефикаснијих техничких и тактичких решења. Технички домен повећања заштите усмерен је на производњу опреме за војнике и оружја, а тактички аспект на изналажење бољих решења употребе оружја и ангажовања јединица. Тако би, вероватно, борбени распоред, начела употребе и активности у домену утврђивања, маскирања и противелектронског обезбеђења претрпели извесне промене ради повећања заштите од дејства „високо прецизног оружја“. Повећањем отпорности јединица, повећавају се њихове укупне борбене могућности.

Развијене земље, које издвајају знатна средства у војне буџете, реализују програме, пројекте, па чак уводе у оперативну употребу и опрему или „оружје“ којим се штити борбени распоред јединица од дејства различитих врста оружја (мина, граната и слично). У сваком случају, „заштити од дејства високо прецизног оружја“ треба да се посвети више пажње у науци и струци. Тако би се пракса „прилагодила“ новом амбијенту оружане борбе. Заштита од „дејства високо прецизног оружја“, као посебна процесна функција обезбеђења, треба да има упориште у теорији заштите (шема 1), као подручној „макрофункцији“ борбених дејстава. Синтагма која означава ту функцију обезбеђења вероватно није ваљан израз за садржај и обим појма, па остаје као нерешено питање у теорији ратне вештине.

Међусобна повезаност подручних („макрофункције“) и процесних функција борбених дејстава

У почетној анализи веза и односа између подручних („макрофункције“) борбених дејстава покушали смо да идентификујемо и нешто ближе одредимо објекат и предмет ратне вештине (полемистике) као науке. После класификације функција борбених дејстава, покушаћемо да укажемо само на постојање веза између подручних и процесних функција. Пошто је захват теме веома широк, а теорија појединих подручних функција „скромно развијена“ као и због обима теме, циљ анализе нису узрочно-последичне зависности функција. Из уочавања постојања веза између функција борбених дејстава, могуће је прецизније лоцирати проблем и предмет конкретног истраживања у ратној вештини, и узети у обзир интеракције између функција на различитом нивоу општости, увек имати у виду целину борбених дејстава, и правити поређења с реалним (практичним) проблемима као и уочити да је системски приступ оквир функционалне анализе борбених дејстава и оружане борбе (шема 5).

Везе између подручних и процесних функција борбених дејстава

На шеми 5 приказане су само почетне везе „макрофункција“ и процесних функција борбених дејстава. Између свих „макрофункција“ постоји непосредна веза са свим процесним функцијама општег и посебног нивоа. Када би се разматрало постојање веза са појединачним функцијама и активностима (као трећи и четврти ниво функционалне анализе), број веза би се мултипликовао скоро геометријском прогресијом. У општем приступу непотребно је тежити ка функционалној анализи трећег и четвртог нивоа, али је то неопходно при истраживању било које функције. После функционалне анализе постојања веза, потребно је реализовати анализу узрочно-последичне зависности од описа, објашњења, квалитативног одређења и могућности квантификације.

Квантификовањем појединих веза између функција различитог нивоа општости и квантификовањем самих функција стварају се предислови за кибернетски приступ пројектовању било које војне организације, као сасвим нове, или реорганизацији постојеће, што је чешћи случај у свету. Није реално очекивати да се могу квантификовати све функције борбених дејстава и њихове међусобне везе и односи, али је сасвим нормално тежити ка томе да све оне које се могу анализирати, описати и објаснити, до тог степена, буду математички изражене.

Закључак

Приказани теоријско-методолошки приступ истраживању функционалних подручја и функција није дат као шаблон. Сигурно је да, због ширине проблема и мноштва новина, треба да буде знатно измењен. Управо је ауторова намера да кроз овакав, *атипичан приступ* истраживању функција борбених дејстава покуша да утиче на решавање појединих проблема који постоје у ратној вештини. *Претходна анализа функција борбених дејстава не односи се на конкретну теорију ратне вештине било које државе (њене војске) и у њој се не полемиче о ставовима конкретних доктрина.* На основу системског приступа виртуелној оружаном борби и функционалне анализе борбених дејстава, приказано је размишљање о функцијама борбених дејстава, теоријском и методолошком проблему у ратној вештини (полемистици) као универзалној науци о оружаном борби.

Након потпуне функционалне анализе борбених дејстава могуће је приступити глобалном пројектовању организације (војске) која ће реализовати функције борбених дејстава. Кроз пројектовање организације (пројектовање система, подсистема различитог нивоа општости и структуре), уважавајући остале критерије у домену војске и изван ње, свака држава у свету, кроз садржај војних доктрина профилише и димензионира снаге (јединице – родовске, здружене и специјалне, и службе) за реализовање функција борбених дејстава у нападу и одбрани. Доктринарно питање сваке државе и војске јесте да: 1) одреди значај и приоритет функција борбених дејстава, 2) организује оружане снаге

(војску) за њихово реализовање, 3) не уважава све наведене функције, 4) различито интегрише функције борбених дејстава као доктринарни израз, 5) одреди различите управне и извршне структуре за њихово реализовање на различитим нивоима командовања, и 6) разради различите методе ангажовања снага у припреми и реализовању појединачних и интегрисаних функција. *Дакле, анализа функција борбених дејстава је теоријско-методолошко питање ратне вештине, док је њихов конкретан начин профилисања и реализовања доктринарни израз сваке војске посебно (због тога нисмо у том другом, доктринарном, сегменту наводили било какве ставове).*

При анализи функција борбених дејстава значајно је сагледати њихов однос према функцијама одбране државе да би се сагледао, у потребном обиму, полемолошки аспект, првенствено због тога што су поједине функције борбених дејстава према обиму и садржају, посебне функције из домена општих функција одбране државе (морално обезбеђење, психолошко-пропагандна дејства, обавештајно обезбеђење, безбедоносно обезбеђење и друго). И друге функције борбених дејстава, које нису у непосредној вези са функцијама одбране државе, посредно су одређене и условљене циљем и ресурсима за њихово реализовање (ПоОб, Инж.Об, ПНХБО, као и све функције дејстава – противдејстава).

Државе и војске које своју организацију не заснивају на теоријској анализи, тј. на системском приступу (функционална анализа – пројектовање организације – организацијско-формацијска структура), често користе аналитички приступ, који је бржи и лакши, али има мноштво мањкавости у проучавању стварности и предвиђању блиске будућности оружане борбе. Аналитичким приступом се: 1) не узима у обзир тоталитет оружане борбе; 2) концентрише пажњу на појединачне елементе и њихове функције у борбеним дејствима; 3) недовољно сагледава окружење; 4) доказни поступак углавном се заснива на једној теорији; 5) пројектује организација за коју се не зна ефикасност функционисања у оружаној борби, и 6) додају (или одузимају) поједини делови на претходну организацију. Аналитички приступ је потребан као допуна системском приступу при истраживању нижих нивоа функција (појединачних и активности) и структуре система (подсистема). Системски приступ анализи оружане борбе и борбених дејстава, преко функција, ствара поуздану основу за промене организацијско-формацијске структуре јединица и војски.

Ратна вештина, као наука, кроз развој теорија „макрофункција“ и њихових различитих модела интеграције (теорије удара, теорије отпора итд.) може да изгради ваљане теоријско-методолошке претпоставке за анализу процесних функција борбених дејстава. С обзиром на историјски аспект развоја функција борбених дејстава, садашње стање у теорији ратне вештине и тенденције развоја постојећих и настанка нових функција борбених дејстава, покушали смо да изведемо класификацију од општег до појединачног нивоа и да укажемо на постојање узрочно-по-

следичне зависности. Поједине функције су у развијеним државама и војскама биле у успону и, из некадашњег маргиналног положаја или активности, интегришу све остале функције борбених дејстава (електронска дејства, психолошко-пропагандна дејства, обавештајно обезбеђење итд.). Такво стање је последица правовременог учовања и откривања значаја појединих функција борбених дејстава. Према њиховом значају, профилисане су снаге за њихово реализовање.

У мање развијеним теоријама ратне вештине, под утицајем традиционализма и доктринарства, по инерцији старог, нема довољно простора и садржаја, па се не профилишу одговарајуће снаге за реализовање релативно „нових функција борбених дејстава“. Те војске остају превазиђене и неспособне да равноправно учествују у „новом амбијенту оружане борбе“. *Мале земље и њихове војске, инфериорне у материјалним ресурсима за оружану борбу, управо треба да траже предност у димензионарању постојећих и профилисању нових функција борбених дејстава, кроз које ће се ефикасно испољити расположиве материјалне у духовне вредности војске и државе у одбрани од агресије.* Према методу испољавања, интензитету и интеграцији, оне треба да буду „енигма“ за евентуалног непријатеља.

Литература:

1. Х. Ферч, *Ратна вештина данас и сутра*, „Просвета“, Београд, 1939.
2. *Филозофија науке* (приредио Н. Сесардић), „Нолит“, Београд, 1984.
3. М. Караца, *Научна израђеност основног рјечника у југословенској теорији ратне вјештине*, ЦДВШ ОС „М. Тито“, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 1991.
4. М. Коен, Е. Нејгел, *Увод у логику и научни метод*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1982.
5. М. Ковач, *Ратна вештина – наука и вештина*, „Војно дело“, бр. 3, 1996, стр. 96–118.
6. Ж. Лукић, *Доктринарно правило Копнене војске САД ФМ-105*, „Војно дело“, бр. 1–2, 1994, стр. 164–180.
7. М. Марковић, *Дијалектичка теорија значења*, „Нолит“, Београд, 1971.
8. М. Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
9. Ф. Меринг, *Огледи из историје ратне вештине*, „Војно дело“, Београд, 1955.
10. Е. Мид, *Творци модерне стратегије*, „Војно дело“, Београд, 1952.
11. С. Микић, *Прилог покушајима идентификације полемологије*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 34–35, 1996, стр. 122–136.
12. Ж. Мишић, *Стратегија*, ВИНЦ, Београд, 1993.
13. Е. Нејгел, *Структура науке*, „Нолит“, Београд, 1974.
14. С. Нишић, *Ратна вештина од заната до науке*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 23, 1991, стр. 7–24.
15. С. Новаковић, *Хипотеза и сазнање*, „Нолит“, Београд, 1984.
16. М. Печујлић, Б. Милић, *Методологија друштвених наука*, Службени лист СФРЈ, Београд, 1991.

17. Р. Б. Резниченко, *Тактика*, ВИЗ, Београд, 1969.
18. П. А. Ротмистров, *Историја ратне вештине*, књ. 1 и 2, ВИЗ, Београд, 1966.
19. М. Сакан, *Како унапредити научноистраживачки рад у области ратне вештине у високим војним школама*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 33, 1995.
20. Ж. Спасојевић, *Судбина полемологије – науке о миру и рату*, „Војно дело“, бр. 4–5, 1996, стр. 139–161.
21. Д. Станижан, *Инжињерија у доктрини Војске Југославије*, „Војно дело“, бр. 1, 1996, стр. 147–160.
22. Р. Шуљагић, *Научна изграђеност теорије југословенске ратне вештине* (докторска дисертација), Универзитет Војске Југославије, Београд, 1993.
23. Р. Шуљагић, *Прилог разумевању ратне вештине*, „Војно дело“, бр. 1, 1995, стр. 5–33.
24. Д. Вишњић, *Опсервације неких значајних теоријско-методолошких проблема ратне вештине*, „Теорија и ратна пракса“, бр. 16, 1988, стр. 39–55.
25. Д. Вишњић, *Без „логице доценс“ нема ратне вештине као науке*, „Војно дело“, бр. 6, 1986, стр. 125–138.

Генерал Сава Грујић – војник, политичар и дипломата

УДК 355/359:929

Божидар Јововић, проф.

У низу врских, учених Срба у војничкој униформи истиче се знањем, мирноћом и сталоженошћу, али и постојаном упорношћу, генерал Сава Грујић, редовни члан Српског научног друштва (1875) и почасни члан Српске краљевске академије (1892). Обогадио је историјску науку документарним историјским списима из времена српских ослободилачких ратова против Турске 1876–1878. године и заступао интересе своје земље на дворовима Европе, Русије и Турске. Храбар и сналажљив на бојишту, био је, исто тако, вјешт политичар и дипломата, запаженог такта и неусиљене уздржаности. Помагао је свом народу на бојном пољу, у политичкој изградњи и демократском сазријевању земље, као и у задобијању подршке за остваривање државног интереса Србије. Иако невјешт у бесједништву, његови списи могу служити као примјер доброг стила. Сталоженим размишљањем и посљедичним излагањем грађе о историјским догађајима, показао се као добар познавалац збивања и поштовалац документарног казивања. Сталоженост и непристрасност у писању и тумачењу својих запажања наговјештавале су будућег државника, политичара и дипломату.

Питомац српске, пруске и руске војне академије

Сава Грујић је припадао оном стаменом роду српских војника чији су дубоки коријени напајани животворним соковима националног тла. Поникао је у једној од многих сељачких породица које су с благословом даривале српску војску најбољим и најдражим поклонима. Син Димитрија Грујића и Султане, рођен је у селу Коларима, близу Смедерева, 25. новембра 1840. године.¹ Основну школу завршио је у родним Коларима, а три разреда гимназије у Београду. Уписао се у 4. класу Артиљеријске школе 2. септембра 1856, а завршио је 3. октобра 1861, као други у рангу. Био је способан и хваљен у струци, као ваљан и знатижељан официр, те проницљив у техници и наоружању, па је тако и напредовао: чин каплара добио је 11. јануара 1859, а поднаредника 14. новембра исте године; у нареднички чин унапријеђен је 27. априла 1860, а чин артиљеријског потпоручника добио је по завршетку школе,

¹ Сви су датуми наведени по старом календару.

3. октобра 1861, године. У току војне службе добијао је чинове: капетан 2. класе постао је 1. августа 1868, а капетан 1. класе 19. августа 1872. године; чин мајора добио је 10. августа 1875, а годину дана касније чин потпуковника; у чин пукованика произведен је већ 4. новембра исте године, као тридесетшестогодишњак.² Генерал је постао 1. јануара 1888. године.

По завршетку Артиљеријске школе распоређен је на мјесто водника пољске артиљерије стајаће војске. Недуго послје тога, одређен је за државног питомца и послат у Пруску на усавршавање војних наука. Тамо је остао од новембра 1861. до 2. фебруара 1863, учећи се обуци у артиљерији. Тадашњи војни министар, Француз Иполит Монден,³ није прихватио захтјев Саве Грујића и његових другова да им се продужи боравак у пруској војсци. Због тога су они поднијели оставке на војну службу.⁴ Послје годину и по дана кнез Михаило је вратио те официре поново у службу, а Грујића, Димитрија Ђурића и Ђорђа Мишковића, послао је на школовање у Русију.⁵ Од фебруара 1863. до 1. августа 1868. Грујић је учио војне науке на познатој Николајевој артиљеријској академији у Петрограду. Школовање је завршио с врло добрим успјехом. Послје тога, неко вријеме, боравио је у руској војсци и добио чинове: 2. новембра 1864, као слушалац, био је прапоршчик⁶; 1. августа 1866. добио је чин потпоручника, а 16. априла 1868. чин поручника. У том је чину неко вријеме служио у руској војсци. Из Русије се вратио 1. августа 1868. и одмах добио чин капетана 2. класе, а затим је распоређен у крагујевачку управу артиљерије. Нешто касније, 1. фебруара 1870, постављен је за управитеља тополивнице, а 7. априла исте године за управитеља лафетнице; 9. септембра 1872, поред редовне дужности, преузео је и управу у пушкарници. На том положају остао је до 23. децембра 1873. године.

На мјесту руководиоца тополивнице Грујић је испољио интересовања и знања из технике, па је увео многе новине у оружним пословима. У његовој кондуитној листи за 1878/1879. годину војни министар Јован Мишковић својеручно је записао: „Врло добре способности особито за технику. Више је склон за администрацију него за пољску службу и

² У вријеме српско-турског рата способни и храбри српски официри брзо су напредовали у чиновима. Командант генерал Черњајев и други руски заповједници награђивали су њихову војничку врлину.

³ Француски мајор Иполит Монден (Hippolite Florentin Mondin) био је први војни министар за владе кнеза Михаила од 1861. до 1865. године. У српској војсци добио је чин пуковника. Био је инжењеријски официр и није у Србији стекао поштовање особито способног војника. Мјесто је уступио Миливоју Петровићу Блазнавцу, који је и до тада водио главну ријеч у Монденовом војном министарству.

⁴ У „Босанској вили“ се наводе и као разлог оставке то што су ти млади официри тражили од владе рат против Турске, што је она одбила, „и сви – њих девет на броју – даду оставке“ („Босанска вила, бр. 3, 1902, стр. 41).

⁵ Ти су се официри, послје напуштања службе, махом придружили пољским устаницима против Русије.

⁶ Најнижи официрски чин у тадашњој руској војсци.

команду. Одличан у техничким знањима. Изображен и уопште корисан официр. Техника је са његовим одласком врло много изгубила“.⁷

Око годину и по дана Грујић је био ван активне службе из политичких разлога. Тадашња државна управа је официре склоне политици „стављала у недејство“, чије је трајање зависило од величине „гријеха“ и угледа официра. Грујић је враћен у активну службу с истим чином 1. августа 1875. и постављен за вршиоца дужности начелника Артиљеријске управе. На том положају затекао га је Први српско-турски рат 1876. године. Под заповједништвом руског добровољачког генерала Черњајева, Грујић је командовао читавом артиљеријом Тимочко-моравске војске. У току рата био је два пута унапријеђен „за одлично држање пред непријатељем“: први пут приликом одбране Шуматовца, а други пут за успјешну одбрану Делиграда. Том приликом је остао до посљедњег часа борбе, док се цијели штаб генерала Черњајева није повукао у Параћин. Реконструкцијом владе у току рата, постављен је за војног министра 4. новембра, умјесто пуковника Тихомиља Николића Теше, који се није слагао с генералом Черњајевим, па је кнез Милан морао да га склони. На тој дужности Грујић је остао до 1. октобра 1878, кад је „стављен у оставци и на расположење“. Већ идућег дана постављен је за предсједника Артиљеријског комитета војног министарства. Сав његов даљи рад био је, углавном, везан за политику и дипломатију.

Са Светозаром Марковићем и крагујевачким социјалистима

У току претпоследње године боравка у Русији Грујић је основао са својим друговима „Српско ђачко друштво Општина“. Међу представницима српске омладине, који су се тада школовали у Русији, нашао се и Светозар Марковић, а од официра Сава Грујић и Димитрије Ђурић. (Мишковић се у међувремену вратио у домовину због болести и умро). Грујић је већ био склон исказивању либералних идеја, самим тим што је као добровољац учествовао у пољском устанку против царске Русије. У том ђачком друштву видну улогу је имао Светозар Марковић; он је био њен идејни организатор и обављао је дужност секретара. Програм тог друштва био је да окупља и организује све српске ђаке на школовању у Русији и процјењује све важније догађаје у домовини. Та организација је касније проширила своје дјеловање на све Словене који су живјели у Петрограду. Радило се на томе да се бришу разлике међу народностима и да се тежи неком особитом „словенском комунизму“. Прво су се Срби зближили с Чесима, послје чега је, 1. јануара 1868, настала, умјесто српске – југословенска „Општина“. Касније су се чланови тога удружења, Сава Грујић и Димитрије Ђурић, истакли као веома способни и образовани српски официри, и писци запажених дјела из области војне литературе.

⁷ Подаци и кондуит листе виших и нижих официра српске војске за 1878/79. годину свију родова и струка у војсци, Војноисторијски институт (ВИИ), Београд.

Иако је Сава Грујић касније прихватио радикале као узор свог политичког опредељења, читавог живота је остао и либерал демократских погледа. Вјероватно је, дружећи се у Петрограду са Светозаром Марковићем, читао и руске социјалисте, који су и надахнули револуционарни покрет Светозара Марковића. Да би та претпоставка могла бити тачна види се и по томе, што је, одмах послје повратка из Русије и распореда на службу у Крагујевцу, започео сарадњу са социјалистима и њиховим листом „Јавност“. У тим околностима, млади артиљеријски капетан Сава Грујић, стицао је прва политичка искуства у борби са силама власти.

Оптужба војног министра и рјешење врховног команданта

Сукоб Саве Грујића и војне власти настао је без ваљаних разлога. Све је почело због Грујићевог објављивања огласа у „Јавности“, у којем наговјештава излазак његове књиге *Војна организација Србије*. У огласу је наведен садржај дјела и образложења свих поглавља у књизи. Нарочито је истакнут дио у којем се расправља о војном буџету и броју војника. Аутор је тврдио да се премного новца издваја за војску и да би се савременијом организацијом дошло до великих уштеда.⁸ Управо је тих дана засиједала у Крагујевцу Народна скупштина, која је, поред осталог, расправљала и о уређењу војске и новчаним издвајањима за њено издржавање и наоружање.

Тадашњи војни министар Коста С. Протић огласио се у „Српским новинама“ опширним „рапортом“, у којем није бирао ријечи клевете и подвале да би у очима кнеза Милана оцрнио младог и способног артиљеријског капетана Саву Грујића. Војни министар је био само непосредни зачетник општег напада на лист и организацију, који су већ пали у очи државној власти као непријатељи и рушиоци. Министар Протић је бираним фразама, тражећи осјетљива мјеста поглавара Србије, оклеветао и „Јавност“, и његове власнике и сараднике, а посебно Саву Грујића. У опширном чланку војни министар је рекао да тај лист „систематично напада непријатељски на све што у земљи постоји, неискључујући из овог нападања, ни народно представништво, па ни саму личност владоаца и његова уставна права, и који јавно проповеда, да је највећа врлина грађанска, газити законити поредак у земљи“.⁹ Послје оштро интонираног и вјешто стилизованог увода, војни министар се осврнуо на личност Саве Грујића, чија је грешка била већ и у томе што се као официр нашао у таквом друштву. „Морала је у већем степену још узбудити у мени озбиљну бригу околност, што сам чуо и уверио се, да на челу управе штампарске и политичког листа, оваквог правца, стоји један од официра српске војске имено артиљеријски капетан Сава Грујић.“¹⁰

⁸ „Јавност“, бр. 20, 1873.

⁹ „Српске новине“, бр. 281, 1873, стр. 1155 (насловна страна).

¹⁰ Исто.

Из министровог „рапорта“ види се да је Грујић опомињан и убјеђиван да одступи од свог мишљења и сарадње с уредништвом листа, али се упорни Коларац није предавао. Због тога је, на давно познати начин, требало исплести мрежу која ће окривљеног потпуно изопштити и онемогућити му одбрану. Министар Протић је језуитском самилошћу жалио што његово упозорење, „код једног од њих, који ми дадоше к’ овом повода, ненађох одзива“. Затим је наставио, увећавајући кривицу и умножавајући оптужбе: „Јер г. капетан Сава Грујић, у броју 20. истог листа ‘Јавност’ огласи под именом ‘војне организације Србије’ производ свог ума, и дело, коим ће да пропрати развитак наше војене силе, и нађе за нужно, да још у огласу на ово дело каже, како и на коим основама, ова треба да је уређена, што је сигурно с том намером учинио, да би се тиме јошт сад и за време трајања народне скупштине чуло, да све што код нас сад постоји, неваља, и да није учињено оно, што је требало да се учини, као напоследку и то, да буџет војени може бити сведен на 1/4 његове садање цифре“.¹¹

Изврћући чињенице и садржај огласа, министар је систематски проширивао „оптужницу“ и повећавао кривицу грешнога капетана, а све у име заштите државних интереса и ауторитета Његове Светлости: „Морам најпонижније да напоменем и изјавим *Вашој Светлости*,¹² да је све ово г. капетан Сава Грујић учинио, кад је предстојало за кои дан, претресање на народној скупштини, извесних измена и допуна о регрутовању војника стајаће војске и преглед и одобрење буџета војеног, што све доказује злу намеру, коју је г. Грујић овим имао и тежио да постигне“.¹³

Приказујући свог официра као непоправљивога грјешника, војни министар је просто наметао кнезу Милану мишљење, које је он, према убједљивости доказа и повјерењу у првог човјека своје војске, морао да прихвати. У завршници оптужбе против непокорног капетана одређена је и кривица и казнени параграфи. Иако млад, школован и веома способан официр, Сава Грујић је приказан као човјек којем нема мјеста у војсци:

„Па зато, и срањујући дела г. Грујића, која је учинио и од којих неодступа, са последицама, које ми стављају препреку да одговорим мом позиву, налазим да би свака дисциплинарна казна била за г. Грујића малена, према којој и он неби би био признателан да напусти свој правац и с’ тога имам част најпокорније предложити *Вашој Светлости*, да се г. капетан Сава Грујић на основу § 70. а са погледом на § 76. закона о чиновницима, у интересу државне службе одпусти из војске.

¹¹ Наглашено у изворнику.

¹² Написано истакнутим словима.

¹³ „Српске новине“, бр. 281, 1873, стр. 1155.

23. Децембра 1873 г.
у Крагујевцу

Ваше Светлости
најпонижнији слуга
К. С. Протић с. р.
Министар војни.“

„Српске новине“, као званични државни орган, устаљеном формулацијом уобличиле су последњи чин министрове намјере:

„Услед овог рапорта војеног министра, благоизволила је Његова Светлост, одпустити следећи високи указ:

МИЛАН ОБРЕНОВИЋ IV
по милости бољој и вољи народа

књаз Србски.

На предлог нашег војеног министра, а по саслушању министарског савета решили смо и решавамо:

Да се артилеријски капетан Сава Грујић на основу § 70. а са погледом на § 76. закона о чиновницима, одпусти из државне службе, с тим, да му се при одпусту, у име милости, једном за свагда, изда његова двомесечна плата.

Наш министар војени нека указ овај изврши.

23. Децембра 1873 г.
у Крагујевцу

М. М. Обреновић с. р.

Министар војени
подпуковник
К. С. Протић, с. р.¹⁴

На 29. састанку Управног одбора Крагујевачке друштвене штампа-рије, 28. децембра 1873, ријешено је да се одговори на „рапорт“ господина војног министра. Управни одбор те установе стао је у одбрану Саве Грујића, позивајући се управо на претходну изјаву Његове Светлости: „Слобода мисли, слобода оцењивања закона и државних послова поуздан је покретач сваког озбиљног и истинског напретка, и по томе влада Његове Светлости не ће овоме никакве препреке полагати“.¹⁵ Наглашавајући потпуну невиност свог предсједника одбора у односу на оно што се приписује листу, чланови одбора су порицали сваки гријех наведен у „рапорту“ војног министра. „Штампаријска дружина“ позивала се на своја правила, у којима је исказана њихова намјера, приликом покретања листа „да шири просвету у нашем народу“. Чак ако је лист нешто и згријешило, наглашавали су чланови одбора, отпуштени Сава Грујић нема с тим никакве везе. Он се није бавио уређивачким пословима, па, према томе, не може ни одговарати за оно што је у листу написано. Жалећи судбину свог поштованог сарадника, они су стали уз њега, одајући му заслужено поштовање: „Не имајући никаква додира

¹⁴ Исто.

¹⁵ „Српске новине“, бр. 238, 1873.

са листом г. Грујић има права на наше искрено саучешће због пада, који га је снашао, тим пре, што су чланови потписаног одбора потпуно уверени о његовом неокаљаном поштењу, његовом племенитом и искреном карактеру и његовој способности, којом је могао послужити једино на добро наше отаџбине“.¹⁶

Обраћајући се јавности веома учтивим грађанским маниром, чланови одбора нису пропустили прилику да укажу на лажну демократију владе Његове Светлости. Тај последњи врисак на крају чланка показује колико је уздржаности било потребно да би се лист одржао. На крају, као да је случај господина капетана Грујића превршио мјеру, па се рекло и оно што се до тада прикривало: „... Гробне је тишине било доста у нас; сваковрсног заплашивања било је такође довољно; хоћемо ли једном допустити, да се отворено – под свачијом контролом – ради?...“¹⁷ Ти редови довољно говоре о демократији владе Његове Светлости у тадашњој Србији, о којој се касније читало у дјелима Радоја Домановића, Милована Глишића и Бранислава Нушића, а нарочито у радовима Светозара Марковића.

„Жртва неистинитог рапорта“

Одмах после одговора уредништва „Јавности“, у истом броју, појавио се озбиљан и опширан чланак под насловом „Жртва неистинитог рапорта“. Аутор је био окривљени и оклеветани млади артиљеријски капетан Сава Грујић. Касније генерал, политичар и дипломата, који се није прославио говорничким даром, у том напису је показао сву своју вјештину у писаном изражавању. На неким мјестима осјећају се и сатиричне жаоке, иначе несвојствене том сталоженом и мирном човјеку. Зачуђен што је војни министар тако брзо обнародовао погрешку једног официра, капетан Сава Грујић је иронично, али достојанствено, одговорио војном министру. У том одговору је открио његову дволичност и нетачност навода, не штедећи и не цијенећи, због тога, његов министарски ауторитет. Грујић је документовано, дио по дио, оповргао министрове оптужбе, иронично коментаришући поједине њихове дијелове:

„Мислио сам да о својој потоњој судби јавности за сад ништа не предајем док се узбуђени духови неби смирили; али почем са неочекиваном брзоним 'Српске новине' у 281 броју у целости, као божићни дар, пронеше знаменити по историју јавног морала рапорт г. Министра војеног, на основу којег сам ја неиспитан, несаслушан и несуђен – осуђен на губитак службе за коју сам се више од пола досадањег свог века неуморно трудио; то нека изволи уредништво 'Јавности' огласити следеће објаснење тог неочекиваног догађаја“.¹⁸

Услиједио је документовано одговор на све наводе у оптужном рапорту војног министра. Грујић је потанко навео разлоге и токове

¹⁶ „Јавност“, бр. 27, 29. децембра 1873.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

оснивања друштвене штампарије у Крагујевцу, те њену легалност у односу на закон. Прво је оповргао министрове тврдње о свом политичком дјеловању у „јавности“, а затим одбацио неистините ријечи војног министра у односу на оглашавање књиге коју је намјеравао да објави. Позивајући се на докуменат Артиљеријске управе у Крагујевцу, у потпуности је одбацио мишљење свог министра да је радио без знања власти у штампарији и њеном гласилу „Јавност“:

„Саопштити капетану г. Грујићу и поручнику г. Шафарику, да не само што начелник Арт. управе није противан овоме, но и особито му је мило кад види, да у свом подручју има тако способних и вештих лица, која и међу целим грађанством поштовање и поверење заслужују и старају се да благостање земље и народа на већи ступањ узнесу. Да овај случај начел. арт. управе јако цени и уважава најбољи је доказ што је и он сам за њих гласао, да у одбор, као лица поштовања и поверења достојна, уђу“.¹⁹

Правдајући оглашавање књиге *Војна организација Србије*,²⁰ за коју је војни министар казао да обезвређује све што је у том смислу постигнуто, Грујић наводи: „... да је сав рапорт г. министра из основе неистинит, а нарочито да су и по по форми и по садржини са свим измишљене све оне тачке оптужбе на које је г. министар нарочито гласом ударио“.²¹

Систематски оспоравајући наводе и оптужбе војног министра, потпуковника Косте С. Протића, млади Грујић је извео начистац његове зле намјере и кратковидост једног високог војног чиновника.²² У тој одбрани налазимо погубност и опасност од спутавања слободног војничког мишљења и спречавања иницијативе у саопштавању и предлагању бољих рјешења у организацији војске. С искуством доброг познаваоца војне литературе и праксе у европским војскама, Грујић је указао на скученост мишљења и непознавање војне савремености господина министра. Као што је уређивачки одбор на крају своје „Изјаве“ указао на гушење слободе мишљења, тако је и његов члан, капетан Грујић, навео могућу последицу таквих поступака у развоју војне теорије:

„Кад би се према војн. литератури на страни тако сурово поступало, то неби постојала 'војн. организација' као наука за школе; неби било упоредне војне статистике, неби било разних трактата односно разних вој. питања²³, него би се све свело на екзерцирна војна правила, инструкције, наредбе – једним словом на 'званичну' науку. Али такво стање у европским војскама давно је већ минуло. Индивидуалност и слободно мишљење, то је тамо и код војске освештано и ово што сам ја огласио то није само 'производ мог ума' већ је логички закључак на основу сувремене литературе о том предмету“.²⁴

¹⁹ Исто.

²⁰ У „Босанској вили“, бр. 3/1902. пише погрешно: „Организација српске војске“.

²¹ Исто (курзив у изворнику).

²² Тако је Јован Белимарковић цензурисао Јована Драгашевића.

²³ Стари облик: у односу на...

²⁴ „Јавност“, исто.

На крају, као да се правдао читаоцима „Јавности“, Грујић их је упутио да процијене на основу своје слободне воље ко је погријешно – војни министар или капетан Грујић:

„Тешка ме је неопходност натерала да ово у ограду моје части напишем; а сад сваки нек по савести расуди: је ли г. војн. министар имао право, што ме је Његовој Светлости тужио, или је његов рапорт – из основе неистинит, чиме се он криминално против мене огрешио.

Сава Грујић.²⁵

Грујићево „недејство“ трајало је до 1. августа 1875, јер су Србији били потребни способни официри за рат против Турске, који се већ припремао. У њему је он показао све војничке, стручне и људске одлике. Знање прибрано у Артиљеријској школи, пруској војсци и Артиљеријској николајевској академији у Петрограду заблистало је у његовим командама за вријеме Првог српско-турског рата, 1876–1877. године.

Српски официри око Светозара Марковића

Нема сумње да су идеје Светозара Марковића имале пуно приста-лица међу српским официрима. Многи од њих били су поријеклом са села или су били из сиромашних породица, па их није било тешко привући за напредне социјалне програме. Слабо плаћени и ограничени строгим законима, они су у идејама социјалистичких програма слутили нека боља времена. Већ у записима Јована Драгашевића налазе се подаци да је Светозар Марковић био међу официрима добро познат, али не и потпуно јасан.²⁶ Оснивање Друштвене штампарије и појава листа „Јавност“ већ су почели да узнемиравају службу „унутрашњих дела“. Кад се Светозар вратио у Крагујевац, Сава Грујић је већ био управитељ тополивнице. Једна група одабраних грађана основала је у марту 1873. одбор, под називом Штампарска дружина, чији је задатак био да оснује друштвену штампарију и да покрене сопствени лист. Тако се појавила „Јавност“, лист за науку и политику, и први пут изишао 8. октобра 1873. године. Позив на претплату објављен је у „Српским новинама“ број 228, 27. септембра исте године. Власник листа била је Друштвена штампарија. На једном тајном састанку, којем су, поред осталих, присуствовали: Сава Грујић, Светозар Марковић, Никола Пашић и Пера Тодоровић, ријешено је да се изради програм који би послужио као основа за даљи политички рад. Тај програм је био познат искључиво најближим сарадницима и „сигурним једномишљеницима“. У то доба значајно је прави класни преврат, а власт се заснивала више на непосредности и аутономији. У њему налазимо и то да „организација

²⁵ Исто.

²⁶ Јован Драгашевић: *Истинске приче. Аутобиографија у одломцима*, Београд, 1891, стр. 282.

и делокруг главног одбора углавном се слаже се српским Советом од 1807 год. " На пример, колико „чланова“ тога програма гласи:

„1. Уништити сасвим данашњу управну систему скупштинским решењем;

2. Привремени одбор, изабран из средине скупштине, заузима испрва централну управу; доцније овај се одбор замењује другим који састављају изабрани делегати из сваког округа;

3. У окрузима бирају се, слични по организацији, окружни одбори, који имају управу у економским, просветним и другим стварима, које се тичу једног округа;

4. Главни одбор врши закључке народне скупштине, а окружне закључке, окружне скупштине, уколико се њих тичу и једна и друга решења;

5. Полициска управа предаје се сасвим у руке појединим општинама.

6. Данашња судска система укида се сасвим; наместо ње суде само изборни (поротни) судови; разуме се бесплатно, и на рачун парничара“.²⁷

Програм је имао и другу варијанту. „Ако се по тачној оцени наших околности не би могло да се одмах изведе...“

Светозаров утицај у војсци ширио се преко брата Јеврема, Саве Грујића и других млађих официра, нарочито оних у крагујевачком гарнизону. У Београду се нарочито истицао Грујићев млађи колега, артиљеријски капетан 2. класе Милош Андрејевић. Он је неко вријеме боравио у Цириху и тамо се спријатељио с младим руским револуционарима. Погинуо је на Јавору 1876. године. Официри, браћа Стеван²⁸ и Јеврем Велимировић, врбовали су своје другове за покрет. Стеван је био питомац 5, а Јеврем 6. класе Артиљеријске школе, и доспио је до генералског чина. Њихов брат Петар такође је обилазио Србију и врбовао људе за ослободилачки рат против Турске у Херцеговини. У томе их је онемогућила српска влада, сматрајући да за то још није вријеме. За те људе Јован Скерлић је рекао да „су се показали много бољи Срби од многих патриота по занату“.²⁹

У групи за издавање листа, састављеној од „напреднијих чиновника, официра и грађана, слободоумнијих либерала, социјалиста и обичних пријатеља просвете“³⁰, био је, поред Саве Грујића, и Павле Шафарик. Уредник је био Светозар Марковић. Он је Грујића сматрао за „поштењешу душу“, јер је био више на страни младих него старих. На политичко „застрањивање“ листа и присуство официра у њему први је војном министру, Кости С. Протићу, који је тек био постављен на ту

²⁷ Тај програм је Светозар Марковић послао у писму сестрама Нинковић учи изласка првог броја „Јавности“ (Јован Вулевић, *Светозар Марковић у Крагујевцу*, Крагујевац, 1952, стр. 35).

²⁸ Мајор Стеван Велимировић убио се кад га је у Првом српско-турском рату генерал Чарњајев неоправдано назвао кукавицом и узео му сабљу, шаљући га на војни суд. Од тога је касније одустао, али Велимировић није могао да преживи увреду.

²⁹ Јован Скерлић, *Светозар Марковић*, Београд, 1966, стр. 90.

³⁰ Павле Шафарик, имењак свога стрица, великог слависте, и син Јанка Шафарика, професора, народног библиотекара и државног саветника. Умро је као веома цијењен виши официр српске војске. Написао је врстан некролог генералу Фрању Заху.

дужност³¹, скренуо пажњу министар унутрашњих дјела Аћим Чумић.³² Упозорио га је „у првом реду на капетана Саву Грујића“. Радници тополивнице су, поред ђака учитељске школе, учествовали у побуни „Самоуправе“, коју је војска веома грубо угушила. Ђаци су добацивали војницима, алудирајући на херцеговачки устанак: „У Ерцеговину, бре жене! а не у мирној вароши и по сокацима се јуначити. А други пут немојте овако тајно и у мраку нападати, већ отворено па да се огледамо“.³³ Умијешаност радника тополивнице у побуни била је превише за њеног начелника.

Нашавши се изван војске, Грујић се окренуо политичком раду, који му је више одговарао због ширине исказивања и слободнијег мишљења. На изборима за скупштину, октобра 1874, кандидовао се за посланика у Ваљеву, али није успио због великог притиска власти. Његовом пријатељу Јеврему Марковићу срећа је била наклоњенија – победио је у Јагодини. Та пobjеда га је, касније, стајала главе.

Војни писац и поуздан тумач Првог српско-турског рата

Док је био заокупљен практичним војним пословима, Сава Грујић се бавио проучавањем организације војске уопште, а посебно српске војске. Тако се, док је био ван службе, појавила једна зрело и документовано написана књига: *Војна организација Србије, с нарочитим погледом војне организације старих и нових народа. Војничка студија Саве Грујића, арт. капетана, Београд, 1874.* У том дјелу је очигледно велико Грујићево познавање војне историје и војне организације. Он је предложио да се тадашњи војни буџет смањи за четвртину, „на основу следећег прорачуна трошка на 6000 војске са кадром и са I позивом од 60.000 људи“. У даљем излагању то је подробно објаснио.³⁴ Међутим, књига није прихваћена ни озбиљно, ни добронамјерно. Касније је, у вријеме министровања и дипломатске службе, објавио у „Ратнику“ читав низ радова из времена Првог српско-турског рата.³⁵

³¹ Коста С. Протић постао је војни министар 22. октобра 1873. године.

³² Аћим Чумић био је ђак на Сорбони, а касније професор Велике школе; у младости се заносио демократским идејама. Ванредан говорнички темперамент, он је међу конзервативцима био једини борбени дух. Као припадник опозиције, истицао се оштрим и јавним нападима, не само на министре него и на саме намјеснике.

³³ Јован Вулевић, *исто*, стр. 93.

³⁴ „Јавност“, бр. 27, 29. децембра 1873.

³⁵ *Битка на Ђунису*, „Ратник“, 1898, књ. XLI, св. 2; *Битка на Крвету 16–18 септембра*, „Ратник“, 1898, XLI, св. 2; *Битка на Великом Шилеговцу*, „Ратник“, 1898, XLI, св. 3; *Борбе и победе на Јанковој клисури*, „Ратник“, 1899, XLII, св. 1; *Борбе за одбрану источне границе 1876. године*, „Ратник“, 1898, XXXIX, 1; *Мобилизација српске војске за рат 1876. године*, „Ратник“, 1897, XXXVII, 3; *Наша офанзива 1876. године*, „Ратник“, 1898, XXXVIII, 4; *Одношаји српско-турски пред рат 1876. године*, „Ратник“, 1897, XXXVI, 4; *Операција тимочко-моравске војске (1876–1877)*. *Белешке и успомене Саве Грујића*, књ. I–IV, Београд, 1901–1912; *Основи устројства источно-румелијске војске (милиције)*, Београд, 1880; *Основи војног уређења Кнежевине Бугарске*, Београд, 1880; *Бугарски добровољци у српско-турском рату*, „Ратник“, октобар, 1892, и *Руски добровољци 1876. године*, „Ратник“, април 1899.

Грујићеви радови сматрају се вјеродоснојним историјским документима тога времена. Писани су непристрасно и веома прегледно, а аутор је био на извору догађаја и докумената. Колико су савременици уважавали те Грујићеве радове види се и по томе што је, управо на основу њих, био изабран за почасног члана Српске Краљевске академије наука и Руског археолошког института у Цариграду.³⁶ Поред тих, Грујић је написао и друге радове из области историје.³⁷

У записима историчара, пријатеља и савременика

За вријеме свог министровања и рада у дипломатији Сава Грујић је водио биљешке. Негдје се оне помињу као *Записник Саве Грујића*, а негдје као *Мемоари*. У Архиву Србије постоје остаци Грујићевих забиљешака,³⁸ који су евидентирани као *Записник Саве Грујића 1886, 1887, 1888 (Мемоари)*. Уз то се може наћи много писама кнегиње и краљице Наталије, која је Грујића веома цијенила. У тим забиљешкама има података о људима и догађајима из политичког живота. Њих је много користио и Слободан Јовановић приликом писања историје владавине Милана и Александра Обреновића. При томе се Јовановић у неколико наврата осврнуо на личност и рад Саве Грујића, па су ти записи занимљиви за упознавање тог образованог српског официра, политичара и дипломате:

„Он није личио на војника, није имао ничега од официрске оштрине и утегнутости, и носио је наочаре као какав професор. Врло љубазан, али не и врло разговоран; срдачан и насмејан, али са неповерљивим погледом испод ока, он је нерадо улазио у препирке, и на све климао главом, и понављао: 'Да! – Да!'. Своју мисао казивао је непотпуно на лен и сањив начин; људи нису знали шта он управо хоће, докле га нису видели на делу, када је он често радио друкчије него што се очекивало. То је био кротак тврдоглавац, на начин митрополита Михаила. Гарашанин је говорио, да је Грујић митрополит у униформи, а митрополит – Грујић у мантији... С краљем Миланом избегавао је свађе, али да се ради њега замери радикалном клубу, није хтео, – и на крају крајева излазило је на то да краљу није противуречио, али му није ни попуштао“.³⁹

Сава Грујић је спадао у ону врсту људи који би, према говорничком дару, били непожељни у сваком друштву. Иза тога се крило широко познавање опште културе, углађено понашање и врсна стручна спрема. Тај недостатак говорничке вјештине учили су многи његови познаваоци и савременици. Он је то надокнађивао извршним познавањем области свог рада и упорним настојањем да спроведе своје замисли.

„Он је пуштао краља Милана да ради оно што сам жели, али и он је радио оно што је хтео односно што је странка од њега захтевала, и

³⁶ „Босанска вила“, бр. 3, 1902, стр. 44.

³⁷ *Како је настао бугарски егзархат*, Београд, 1891.

³⁸ Архив Србије (АС), ПО–82:191.

³⁹ Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, II (1878–1889), Београд, 1927, стр. 329.

краљ је или попуштао или би Грујић поднео оставку... Због свог мирног, мало и хладног држања и слабог говорничког талента, он није био личност која је у стању да поведе за собом народне масе. Његови говори у скупштини били су нејасни, развучени, није се заправо знало што хоће и има да каже. Ствари је разлагао лагано, чак можда плашљиво и стидљиво. Али много јачи практичар него говорник, на делу се показао да зна шта хоће и да то уме и да спроведе“.⁴⁰

Недостатак говорничког дара Саве Грујића уочио је и његов наследић на мјесту војног министра 1878. године, потпуковник Јован Мишковић. Тај учени официр и примјеран стилист овако је прибиљежио једно иступање Саве Грујића у скупштини:

„14 Април (Четвртак)⁴¹

Бивши министар војни С. Грујић обрुкао се пред скупштином, објасњујући свој пројекат. Говор му је био испрекидан, без целине, хармоније и аргумената. Казао 2 неистине: да је кнез Милош устројио народну војску, и да је у првом рату⁴² постојао само 1 батаљон гарнизонске војске.

На пребацивање и нападање посланика на војску и офицере није ништа одговорио, па ни онда, кад је посланик Ратарац рекао, 'да су наши генерали издали војску у последњем рату'. Брука“.⁴³

Без обзира на недостатак говорничкога дара, који, као и свака друга надареност, долази човјеку од природе, Сава Грујић је и као војник и као политичар заслужио похвалу потомства. У дугом низу година српске политичке историје рјешавао је многа државничка питања, истичући непрестано своје демократске погледе у стасавању младе српске државе. Управо због умијећа да мирно и у споразуму рашчлањује неслогу скупштинске вишестраначке борбе, радикали су га непрестано бирали за свог вођу, који их је увијек вјешто усклађивао с механизмом рада народне скупштине.

О Сави Грујићу, као човјеку и државнику, оставио је занимљиве податке и његов млађи колега, генерал Драгутин Милутиновић. Та су запажања веома слична онима историчара Слободана Јовановића:

„Војник по образовању и вишој спреми, генерал Грујић ни по изгледу ни по понашању није давао утисак једног војника. Са телом повисоким и добро грађеним, са лицем уоквиреним кратком и ретком брадом, са наочарима на носу, Грујић је пре давао изглед достојанственог и доброћудног професора. Са префињеним понашањем, учтивошћу, одмереношћу, мирноћом и сталоженошћу, он је давао утисак човека лепо васпитаног и финих манира. У том погледу у многоме је потсећао на руске гардијске официре свога времена.

Као шеф владе није се никада поводио за славољубљем, нити је стварао око себе клику или странку који би га одржавали на власти,

⁴⁰ Архив САНУ (АСАНУ), 11.477-2.

⁴¹ 1887. године.

⁴² Српско-турском рату, 1876. године.

⁴³ АСАНУ, 7242/21.

особина која није красила многе наше водеће личности. У политичкој борби Грујић се никада није служио ни силом и преваром и лукавством. У политичком раду он је уносио и сувише поштења. Његово војничко васпитање учинило је да је био један од дисциплинованих чланова радикала, који се повињавао странци кад је то од њега тражено и уступао место другима“.⁴⁴

Највећа и најљепша похвала генералу Сави Грујићу дошла је од човјека на кога се могао огледати у образовању и отмјеном понашању. У писмима Тимотију Кнежевићу,⁴⁵ стари српски генерал и васпитач бројних официра, Фрањо Зах, срцем пуним задовољства и милине, говори о Сави Грујићу. Том приликом, његове дипломатске и људске особине није у стању да искаже српским језиком, већ тражи француске и њемачке исказе из дипломатског лексикона да би приказао његову финоћу и отмјено држање. Из једног од тих писама сазнајемо и карактерне особине главног узрочника Грујићевог отпуштања из војске, за вријеме службовања у крагујевачкој тополивници. Вјероватно, сјећајући се некадашњег свог и Грујићевог страдања, стари Зах је наглашавао недолучност и пргавост свог некадашњег питомца:

„Казао сам ја Кости Протићу као питомцу (сад Г-ал у пензији); Ти си злобан кад те ко вређа, онда се јави у теби нешто од змије, немој, пази на себе, иначе ће ти шкодити. Тако је бијо поступио наспрам Сави кад је овај био у Крагујевцу начелник оделења или радионице у фабрици. Сава је био одпуштен из војске. Но Сава се није претурио; чекао је мирно, па су га доцније тражили и повратили у службу. Протић је хтео Саву опрнити као је он нихилиста радикал. Протић је био успео код Краља. Е сад је Сава председник Кабинета министарског, јер је доказао у Софији, у Атини и у Петербургу да уми радити и успети. Отликовао се као војник за време Черњајева (1876), но то није био човек за њега...“⁴⁶

Одушевљен што га се Сава сјетио и честитао му нову 1887. годину, стари Зах је по свом некадашњем питомцу просуо читаву своју познату доброту, нарочито на његове политичке и дипломатске узлете и успјехе. Призвао је у сјећање некадашње своје штафенике 4. класе Артиљеријске школе, па је у несигурној старачкој меморији почео да пребира по успоменама. Довољно је било да му један фини дипломатски манир, какве је умио да његује Сава Грујић, прелије старе дане миљем доброте и срдчности. Отуда у тим сјећањима доброћудни дипломата у мундиру надмашује и самога себе. Ненаметљиви и обазриви стари генерал, дирнут сјећањем некадашњег свог ђака, наградио га је родитељском штедрости комплимената:

„Сава Грујић искусан је политичар, кои надмаша Јована Ристића у упливу код народа, у оцени политичког стања Европе и у вештини обхођења. Сава Гр. скупио је око себе људи способни и радни, кои

⁴⁴ АСАНУ, 11.477-2.

⁴⁵ Високи државни чиновник за вријеме кнеза Александра Карађорђевића.

⁴⁶ Послије пада прогнан је из Србије заједно са Захом.

АСАНУ, 9264/192.

га слушају, јер уверени су, да Сава не ради за се, него за обште добро. У томе неће их Сава преварити. Већ сад се може изрећи да је Србија у Сави Грујићу добила главара поштеног, способног и искусног. Дипломатски монопол Јована Ристића не постоји више, но Сава не претера меру и не иде на то, да Јована обори, него га подпомаже докле ради у корист отачества. Савина личност дакле много вреди за Србију, поглавито док нови краљ не дозрева за владоаца“.⁴⁷

Радове Саве Грујића цијенили су и страни научници. На његове радове се позивао и руски научник Николај Овсјаној, редовни члан Императорског руског географског друштва у Петрограду. Приликом писања књиге *Србија и Срби*⁴⁸, у предговору је нагласио: „И на крају, сматрам пријатном дужношћу да искажем моју искрену захвалност представнику Србије у Петербургу, генералу Сави Грујићу, за његову љубезну сарадњу у попуни овога рада најновијим подацима“.⁴⁹

У свему умјерен и упоран

За војника, политичара и дипломату Саву Грујића не би се могло рећи да се нарочито издвојио ни у свом послу, ни у свом времену. Он је био, једноставно, особита појава у свим областима којима се бавио. Његова упорност, више него снага српске артиљерије, задржавала је бујице турских низама пред Шуматовцем и Делиградом, одакле се задњи повлачио. Да се бавио техником, у којој је веома напредовао, вјероватно би највише задужио српску оружану силу, као што је то учинио Кока Миловановић. У политици и дипломатији био је искрен и поштен, чиме се издвајао од својих колега у тим пословима. Управо је то домаћине отварало према том углађеном и ненаметљивом господину властелинског држања. На царским дворовима, у којима је заступао интересе своје земље, био је радо приман и лако се удовољавало његовим захтјевима. Уз то, Сава Грујић је заступао земљу чијим се хировитим владарима није лако назирала ћуд и одређивала наклоност. У тим годинама врења политичких странака и сазријевања државотворне свијести веома је тешко било остати неприклон и самосталан између владара и скупштине. Његово дуго присуство у политици и дипломатији Србије за вријеме Милана и Александра Обреновића није га везало за ту кућу толико да није могао послужити и Србији Карађорђевића. Многим познатијим личностима то није успијевало, а многи су то плаћали и великом цијеном. Сава Грујић је знао да искористи ауторитет владара, проводећи у његовој сјени своје замисли. За њега се може рећи да је све оно чиме се није нарочито истицао умιο боље да искористи од оних који су тих особина имали више. Такав је био у свим својим дјелатностима: и као ратник, и као државник и дипломата. Досједан томе остао је и као хроничар збивања у Првом српско-турском рату.

⁴⁷ АСАНУ, 9264/261.

⁴⁸ Н. Овсяной, *Сербия и Сербы*, С. Петербург, 1898.

⁴⁹ Превод Б. Ј.

У том послу користио је методе савременог научног радника. Први је међу војницима користио стране изворе и страна мишљења о времену и догађајима којима се бавио. За разлику од веома тешког усменог изражавања, његови су радови писани рељефно и сликовито, „лаким стилем без икаквих фраза“.

Војни министар, политичар и дипломата

Послије завршетка Другог српско-турског рата, 26. јуна 1879, Сава Грујић је постављен за првог српског дипломатског представника у новој Бугарској, „са правом ношења униформе и задржавања чина и ранга у војсци“. У тој служби остао је три и по године. Одатле је дипломатску службу продужио у Атини, гдје је „на двору Њ. В. Краља Јелинског“ постављен „за изванредног посланика и опуномоћеног министра“ 21. новембра 1882. године. Одатле је, 10. децембра 1886. премјештен, такође „за изванредног посланика и опуномоћеног министра на двору Њ. В. Цара Руског“. Од 23. септембра 1886. дато му је право ношења униформе и повраћај чина и ранга у војсци, које му је, постављењем на тај положај, било одузето.⁵⁰

Од тада је Сава Грујић стално мијењао министарске службе у разним владама. Већ 3. јуна 1887. постављен је за војног министра у влади Јована Ристића, и на том положају остао је до 19. децембра исте године. Тада је „стављен у оставци и на расположење“, да би истог дана био постављен за предсједника Министарског савјета и војног министра у влади коју је сам саставио. На том положају остао је до 14. априла 1888, када је опет „стављен у оставци и на расположење“, а 22. априла исте године „стављен“ је у пензију. Те године, 21. новембра, постављен је за члана Државног савјета. Тако су каријеру тог професионалног војника непрестано усмјеравала нова постављења и „стављања у оставци“. Већ 23. фебруара 1889. поново је постављен за предсједника Министарског савјета и министра иностраних послова у влади коју је сам образовао; на том положају остао је до 16. марта 1890, послије чега је поново био „у оставци“. Међутим, истога дана поново је образовао нову владу, у којој је био предсједник Министарског савјета, заступник војног министра и министар иностраних послова, гдје се налазио годину дана – до 11. фебруара 1891, када је, по ко зна који пут, „стављен у оставци и на расположење“. Већ идућег дана, 12. фебруара, постављен је за предсједника Државног савјета. У дипломатску службу поново је упућен 10. септембра 1891. године, „као изванредни посланик и опуномоћени министар на двору Њ. В. Султана“, дакле, у Цариград. Послије нешто мање од двије године, 4. јуна 1893, враћа се на мјесто војног

⁵⁰ Службени војни лист (СВЛ) 1886, стр. 1239, *Највише решење*: „Да наш изванредни посланик и опуномоћени министар код Његовог Величанства цара руског, аритљеријски пуковник Сава Грујић, заузме ранг свој у војсци који је имао при преводу из ове. 23. децембра 1886. год.

Министар војни, почасни ађутант Њ. В. ђенерал Ђ. Хорватовић с. р.“

министра, гдје је остао свега неколико мјесеци – до 23. новембра исте године, послје чега је опет „у оставци и на расположење“.

Поред своје редовне дужности, прихватио је и службу канцелара краљевских ордена 7. августа 1893. године. Поново је сам образовао владу 23. новембра те године, у којој је био предсједник Министарског савјета, министар иностраних послова и министар војни. На тој дужности је остао до 12. јануара 1894. послје чега је слиједила формулација „у оставци и на расположење“. Одмах иза тога, 15. јануара, разријешен је дужности канцелара краљевских ордена и стављен је влади на располагање. Пензионисан је 24. маја 1894, а 22. фебруара 1896. преведен је у чин резервног генерала, с рангом који је и прије имао.

Сави Грујићу као да је било „писано“ да буде „лутајући“ државник и дипломата. Поново је постављен „за изванредног посланика и опуномоћеног министра на двору Њ. В. Цара Руског“ 12. фебруара 1897. године. Те дужности је разријешен 25. јуна 1899, а идућег дана „стављен“ је у пензију и разријешен службе резервног официра. Идуће, 1900. године, 30. септембра, на мјесту је изванредног посланика и опуномоћеног министра 1. класе. Од 6. априла 1901. доживотни је члан Сената, у звању почасног ађутанта Њ. В. Краља. Јуна 1903. разријешен је дужности опуномоћеног министра и стављен влади на располагање. За члана и предсједника Државног савјета поново је постављен 19. јуна 1903, па је као савјетник на изборима од 8. септембра изабран за народног посланика града Београд. За предсједника Министарског савјета и министра без портфеља постављен је 21. септембра 1903, у влади коју је сам саставио, и на том положају је остао од 26. јануара 1904. до 3. децембра исте године, кад је „стављен у оставци“ и упућен на своје мјесто предсједника Државног савјета. То непрестано кружење у служби наставља се, па је 1. марта 1906. поново председник Министарског савјета и војни министар у својој влади, а већ 17. априла поново је „стављен у оставци“ и упућен на старо мјесто предсједника Државног савјета. Поново је, обављајући ту функцију, постављен за канцелара краљевских ордена. Са те је дужности, по својој молби, пензионисан 8. децембра 1910, али је и даље остао на положају канцелара краљевских ордена, све до 11. октобра 1913. године. Тада је ослобођен и те обавезе због болести, коју је све теже подносио.⁵¹ Умро је десет дана послје тога.

Првенствено човјек на свим дужностима и службама

Морална величина Саве Грујића испољавала се увијек у његовој досљедности. Када је основао своју владу 1887. године, први му је поступак био општа амнестија свих политичких криваца, нарочито оних који су емигрирали послје учешћа у Тимочкој буни 1883. године, од којих је краљ Милан био помиловао само Пашића. Амнестија је

⁵¹ Подаци су дати према спису генерала Драгутина Милутиновића, АСАНУ, 11.477-1.

објављена на Нову годину 1888. Тада је краљ Милан на свечаном пријему, наградио Грујића чином генерала, исказујући му тако потпуно повјерење и задовољство због нове владе. Вјероломни и непоуздани краљ Милан убрзо је распустио Грујићеву владу, јер је знао да га његов генерал неће подржати у намјери да разведе брак с краљицом Наталијом. За ту подршку потражио је нове људе, којима је на чело поставио „старог баука“ Николу Христића, који је Грујића одмах послао у пензију.

Послије абдикације краља Милана, 22. фебруара 1889, Никола Христић је дао оставку на краљевско намјесништво младом Александру, који је, послвије савјетовања с предсједништвом скупштине, састав нове владе повјерио Сави Грујићу. Он је настојао да у све скупштинске документе: уставе и законе, унесе што више демократских и напредних одредаба. И друга његова влада започела је рад амнестирањем, које се нарочито односило на митрополита Михаила и Николу Пашића, који су, као емигранти, живјели у Русији. Грујић је за вријеме свог министровања учинио изузетно патриотско дјело: жељезнице и монополи узети су из руку странаца, па су се тако државне благајне попуниле знатним и трајним приходима.

Грујићева популарност у народу запажена је и 1890. године, кад су организовани нови скупштински избори. Генералу Грујићу понудили су кандидатуру у Моравском и Смедеревском округу, у којима је и био изабран. У свим владама и на свим дужностима, његове првенствене бриге биле су интереси земље и народа. Врхушка српске власти радо би га се отарасила да је могла наћи некога ко би га могао замијенити, али није успијевала. Отуда непрестано помјерање с једног положаја на други, из једне владе у другу. Веома је необично да тог, надасве образованог официра није подносио, такође изузетно образовани, др Владан Ђорђевић. Чим је постао предсједник владе, одмах је опозвао Саву Грујића с положаја посланика у Петрограду и наредио да се хитно јави у Београд. Грујић је то одмах учинио, допутовавши са читавом породицом, и војнички дисциплиновано је стао пред пријеки суд. Чим се вратио у Београд, полиција га је ставила у „домаћи затвор“ и послвије десет дана протјерала из земље. Женидба краља Александра донијела је амнестију свим политичким осуђеницима, па су се тако врата домовине отворила и генералу Грујићу. Иако је годинама био везан за двор и живот у њему, није био присталица мијешања у породичне проблеме краљевскога пара, којих је било много. Више је био везан за краљицу Наталију и њену невољу, него за ћудљивог и непоузданог краља Милана. Она му се често писмено јављала, налазећи у њему праведна и душевна човјека. Њене материнске невоље наилазиле су на душевно разумијевање човјека с бројном породицом.⁵²

⁵² Сава Грујић је имао велику породицу. Био је ожењен Милицом Радовановић из Београда, која му је родила синове Боривоја и Александра, и кћери: Ангелину, Мару, Лепосаву и Олгу. О њима говори и стари Зах (АСАНУ, 9264/128).

Управо та карактерна постојаност и завидно образовање, које је стекао у домовини и у страним школама и земљама, везивали су Саву Грујића за један тежак, али частан живот. Он личи на животе свих великих људи којих би се власт најрадије ослободила, али у рјешавању важних државних послова без њихове услуге се није могло. Владари су, вјероватно, били најмирнији када су их држали на оку; њихова популарност могла им је одузети власт. Сличан живот, али на другом, чисто војничком пољу, имао је и војвода Живојин Мишић. И њега се власт бојала, али је знала и његову велику слабост – љубав према домовини и народу, коју су увијек користили када им је то било потребно.

Као цијењеном руском ђаку, Грујићу су Руси вјеровали, што је знала и српска влада, па му је повјеравала државне послове на двору Романових.

Учесник у мајском преврату 1903. године

Грујићеви досадашњи биографи, мада их у правом смислу и нема, не наводе његову посредну везу с мајским превратом и убиством краља Александара Обреновића. Иако је у то вријеме био посланик у Цариграду, он је о свему био обавијештен. На подстицај његове кћери Маре, коњички официри – завјереници потписали су заклетву у његовом вионограду и дали је на чување Мари. У завјери су активно учествовала оба Грујићева сина – Борислав и Александар, придобивши за то и своју сестру. Уочи самог извршења завјереничке намјере Мара је отпутовала у Цариград к оцу и о свему га обавијестила. На тај се начин посредно може казати да је Сава Грујић, једини међу радикалима, био упућен у припреме за обарање последњег владара из куће Обреновића.⁵³ Не треба, дакле, да чуди чињеница што је он и у вријеме Карађорђевића с повјерењем обављао своју дипломатску службу.

Даровит војник и допадљив сарадник

Иако је удаљен из војске због политичког дјеловања, кнез Милан је знао могућности успјешног питомца чувене Николајевске академије. И заиста, уочи Првог српско-турског рата превладавају два ратна плана. Њих су писали мајори, бивши питомци из Петрограда: Димитрије Ђурић и Сава Грујић. У априлу 1876. године основан је Ратни савјет, под предсједништвом начелника главног ђенералштаба ђенерала Заха. Он је саставио неколико питања о којима се требало посавјетовати. Зах је претпоставио да ће главни турски напад наступити од источне границе, па је сам обилазио утврђења и руководио припремама. Превладао је ратни план Саве Грујића, као прихватљивија варијанта, мада је и Ђурић у својим претпоставкама исказао личност будућег великог теоретичара.⁵⁴

⁵³ Архив Војноисторијског института (АВИИ) Београд, П-16, К-46, Ф-1.

⁵⁴ „Ратник“, 1897, књ. IV, стр. 325, XXXVII.

Грујићева умјешност у сарадњи с људима показала се и у Другом српско-турском рату (1877–1878). Као војни министар, бринуо је о смјештају бројних руских добровољаца. Србија није имала могућности да толико људи збрине, па је од велике користи била питома ријеч Саве Грујића. О томе свједочи запис изасланика московског Словенског комитета, у чијој су организацији прикупљани и одашиљани добровољци у Србију: „На наше представе војни министар пуковник Грујић, питомац наше артилериске академије, обишао је касарне и извинио се код добровољаца што су тако рђаво смештени, обећавајући да ће се постарати за све што им треба. И ако обећање није испунио ипак је међу нашим људима задобио популарност који су остали задовољни и на његовој лепој речи“.⁵⁵

Људска ширина, којом се наметао саговорницима, успијевала је да освоји многе неповјерљиве дворске дипломате Турске, Русије и Европе. То потврђују и пензионерска писма старог генерала Заха, васпитаног у европском духу. Употребљавајући бројне дипломатске фразе, он је настојао да Саву Грујића издвоји од осталих српских политичара и дипломата. Комбинујући њемачке и француске изразе, тражио је његове особине које се тешко исказују на српском језику, који стари Зах није никада сасвим добро научио.

Као заслужан војник и заштитник интереса своје земље, Сава Грујић је удостојен многим домаћим и страним одликовањима. Од српских одличја носио је: Таковски крст I степена с лентом, Таковски крст III степена с мачевима, Таковски крст V степена; Белог орла III степена, Белог орла IV степена и Белог орла V степена; Орден Милоша Великог I степена, Карађорђеву звезду I степена с лентом. Орден светог Саве I степена с лентом, Споменуцу краља Петра I и Споменуцу ратова 1876–1878.

Био је почашћен и страним одликовањима: руским орденом светог Станислава II степена с мачевима и звездом; Орденом Свете Ане III степена; француским орденом Легије части; турским орденом Османлије с брилијантима; њемачким ореденом Црног орла I степена; грчким орденом светог Спаситеља II степена; румунским орденом Румунска круна I степена и бугарским орденом светог Александра I степена. Од пуних 73 године живота, више од 50 година посветио је напретку своје земље. Наша савремена научна јавност није му се одужила достојним споменом и пажњом. Само је по неки историчар, вриједно пребирајући по старим списама, користио поуздане записе тога хроничара.

⁵⁵ Г. И. Бобриков, *В. Сербии. Из воспоминаний о войне 1877–1878 гг.*, С. – Петербург, 1891.

Погрешно признате сецесије

Раде Дробац

(Приказ књиге Јосепа Палауа *Југословенска фатаморгана*)

О аутору и делу

ЈОСЕП ПАЛАУ БЕЛЕТБО рођен је у Корнељи, код Барселоне, 1956. године, а умро је, после краће и тешке болести, у Барселони, почетком марта 1997. године. Политиколог, у шпанској и међународној јавности познат је као аналитичар међународних збивања, новинар и преводилац, а у нашој средини првенствено као неуморни борац за мир и људска права и као човек који је током рата у Хрватској и БиХ интензивно радио на прикупљању хуманитарне помоћи за све сукобљене стране. Један је од ретких угледних западних аналитичара који је током југословенске кризе имао разумевања за српску страну и њене аргументе, и отворено се за свој став борио против несразмерно бројнијих противника, свесно се излажући ризику оспоравања и изолације у својој средини и стручним међународним круговима.

Човек изузетно живог духа и огромне енергије Палау је од 1982. године био на бројним функцијама разних владиних и невладиних организација, а као личност изузетно предана миру и демократији веома је активан био у раду међународних организација које се баве миром у Европи. Управо због тога је био председник шпанског огранка Скупштине Хелсиншких грађана (*Helsinki Citizens Assambly*) све до своје смрти. Био је консултант при ОУН (у Комисији за омладину, Беч 1992), а као експерт за Источну Европу и Средоземље био је саветник шпанског института за спољну трговину (ICEX), представништва Савеза арапских држава у Мадриду, шпанске агенције за међународну сарадњу при Министарству иностраних послова и других институција и удружења. У периоду 1992–1996. године био је и стални сарадник разних новина и часописа, у којима је често писао о југословенској кризи. Аутор је и многих извештаја рађених за истраживачки кабинет Председништва шпанске владе (1994). Коаутор је и издавач књига *Мир у Европи* и *Бивша Југославија: од рата до мира*. Своју последњу књигу *Југословенска фатаморгана*, посвећену, како пише у поднаслову, Мохиканцима са Дунава (последњим Србима у Хрватској), завршио је средином 1996. године.

Чини се да је основни разлог писања те књиге била ауторова жеља да укаже САД и европским силама које су имале, и имају, одлучујући утицај на збивања на простору претходне Југославије на неопходност

обезбеђења заштите и опстанка преосталим Србима у Хрватској, оним из Сремско-барањске области. Дубоко предан демократији и миру, потресен судбином Срба у Хрватској и деградацијом демократских принципа Европе и Запада уопште у југословенском случају, Палау је покушао да објективно анализира поједине аспекте југословенске кризе и грешке међународне заједнице у ангажовању на том питању. Тај утисак критике начина посредовања међународне заједнице намеће се већ при првом погледу на књигу, јер је насловна страна, у ствари, чувена карикатура објављена 1908. године у француском листу „Le petit journal“, која представља три цара (аустроугарског и руског цара и турског султана) како међу собом цепају карту БиХ, која лежи под њима, док поднаслов књиге – „Посвећено Мохиканцима са Дунава“, указује на страх ауторов да и последњи Срби у Хрватској (у СБО) не доживе судбину индијанског племена Мохиканци, које је у борбама између Енглеза и Француза у Канади, на страни Енглеза, било истребљено, што аутор у свом предговору и објашњава.

Јохан Галтунг, писац предговора књиге, сматра да је за читаоца који познаје југословенску стварност књига веома користан резиме, такођећи поклон, који омогућава дубљу анализу догађаја, а за онога који зна мало, може да послужи као уводни текст. Он се такође пита, на основу Палауових објашњења: „Да ли је могуће да штампа, ТВ и радио нису открили те једноставне чињенице и учиниле их приступним сваком...“ и, анализирајући књигу и њен повод (југословенска криза) наглашава: „Исељавање Срба које су Хрвати чинили у току Другог светског рата и идеологија једне државе која се поново рађа са фашистичким симболима јесу чињенице. Не може се оставити на цедилу један народ коме се прети на такав начин, а да се при том не понуди нека друга алтернатива насилног рата“.

Сумирајући ту књигу, обима 150 страница, може се закључити да садржи више чињеница корисних за разумевање југословенске кризе, које је Палау бриљантном једноставношћу учинио приступачним и обичном читаоцу. Садржи и многе ауторове ставове и разматрања о Европи и САД, и о њиховим политикама на нашем и светском простору, али су можда највреднији ауторови погледи на мир и начин да се он постигне и одржи, и о демократији и развоју (везано и за југословенску кризу), што су теме којима се бавио већи део свог живота. Вредне су његове оцене глобалних стратешких питања садашњег света и занимљиве анализе појединих конкретних понашања међународних чинилаца на нашем тлу.

Књига је, стога, значајна као веома објективно сведочанство о југословенској кризи, посебно стога што оно долази са Запада, али и као апел међународној заједници да поштује принципе које је сама себи прописала и да, у њиховом духу, стварном заштитом, преосталим Србима у Хрватској (СБО) омогући о(п)станак и достојанствен живот у том сада једином делу Хрватске у којем чине већину. Управо су Палауове идеје о томе на који начин се то могло, и још увек може, учинити, можда и најзанимљивији део књиге.

У првих неколико поглавља књиге Палау даје основне одреднице односа између Срба и Хрвата у периоду заједничког живота у истој држави, али с неопходним враћањем у историју због разјашњења појединих историјских догађаја и њихових последица. Онима који су мање упућени у генезу српско-хрватских односа или који мање познају Балкан и претходну Југославију тај део може бити од велике користи за разумевање целокупне југословенске проблематике и за упознавање бројних, веома важних детаља везаних за међусобне односе народа на том простору, а посебно Хрвата и Срба. Читаоцима из наше земље многе наведене чињенице су познате, али је неспорно значајно да су наведене у делу западног аналитичара и да, стога, имају већи кредибилитет за шпанску и међународну јавност него да их је саопштио неко са ових простора, а посебно из наше земље. Међутим, тај део, поред генезе сукоба у СБО и шире, на простору претходне Југославије, садржи и неке аутентичне и храбре, за западни приступ неуобичајене, ставове Палауа о хрватском национализму (о којем се у међународној јавности ретко или никада не говори). Палау тако наглашава: „Суштина хрватског национализма је агресивност у односу на Србе који, ни у траговима, не садржи мултиетнички концепт. Срби са тог подручја нагомилавају у свом историјском памћењу довољно елемената који су неспојиви са тим национализмом. Томе треба додати осветничке и реваншистичке претње којима су Срби изложени услед тог неспутаног хрватског национализма, који уноси велики страх у готово сво српско становништво. Оно што многи посматрачи мисле је да је извесно да само неко чудо може да спречи последњи велики егзодус западних Срба према истоку. Да се оде, то је инстинктивна тежња локалних Срба. Завршиће тако што ће отићи, кажу забринуто многи Југословени. И боље је да оду, кажу готово отворено скоро сви Хрвати“. Анализирајући како се дотле дошло, Палау каже: „За многе који су заговарали суштину демократских вредности био је постигнут циљ, а то је спречавање по сваку цену стварања 'Велике Србије', што је израз који се ретко употребљава међу Србима, а којим се означавају жеље Срба да остану у истој држави. Али онда демократска свест не може да објасни (мада би то геополитика могла да објасни) зашто је безрезервно морала да да подршку 'Великој Хрватској'. Српска нација, која је прихватала мултинационалну Југославију као државу која их је све објединила, била је приморана да се подели на четири државе и да прихвати, противно својој вољи, границе које их раздвајају тамо где је, у суштини, постојао неки југословенски континуитет који их је спајао. Настала је радикална промена у геополитичком поретку на Балкану. Намножиле су се државе, границе, војске. Равнотежа снага која је неопходна у сваком геополитичком поретку може једино да се промени уз сагласност свих страна (консензусом) али ако неком штети, долази до рата у циљу наметања својих правила другој, оштећеној страни. Тако је то било у

историји европских ратова. Из тих разлога миротворна доктрина смишљена да избегне нове ратове на нашем континенту заговарала је да се границе не мењају једнострано. Српски отпор да прихвати нови поредак трајао је пет година и коштао их је готово једнодушном светском осудом, као и живљењем у великој материјалној и духовној беди. Стотине хиљада њих нису, чак ни онда када је све било изгубљено за њих, прихватили међународни диктат против 'Велике Србије', желећи пре да побегну на исток, у Србију и Црну Гору. Упоредо са тим, подмукло, без противљења међународне заједнице, ради се на признавању 'Велике Хрватске', искључиво етноцентричке државе, изграђене на рушевинама српско-хрватске многонационалности, коју је бивша Југославија желела да гарантује. Осим тога, Хрватска проширује своју моћ, признати утицај и своју војску, као и своју валуту, на добар део територија БиХ. У суштини присуствујемо поновном издању НДХ која је функционисала у периоду од 1941–1945. године као протекторат Трећег рајха. Међународна светска јавност не би смела себи да дозволи једну *Kroaten Serbenfrei* (Хрватску без Срба), директног наследника концепта *Deutschland Judenfrei* (Немачке без Јевреја)“.

Разматрајући и у том контексту стварни садржај мисије УНТАЕС, на челу са генералом Жаком Клајном, Палау истиче...“ успешна мисија УНТАЕС... има симболичке и политичке последице које умногоме превазилазе објективну димензију територије Источне Славоније, Западног Срема и Барање, чија површина једва да захвата 3.000 km² или њено стварно становништво које, будући да је тешко тачно одредити без новог пописа становништва, изгледа да се креће око 150.000. Изазов се састоји у томе да ова подручја буду под политичком и легалном контролом Хрватске а да при том не изгубе своје становништво и српски идентитет“. Анализирајући колико је реално остваривање тако амбициозног задатка, Палау истиче: „Задатак није лак, што се може проценити читањем хрватске штампе која и даље квалификује СБО као окупирано подручје, игноришући чињеницу да су сви чланови локалних српских снага рођени на том подручју“.

О својим настојањима и циљевима књиге Палау каже: „Циљ овог рада је да објасни све разлоге који се удружују да отежају заједнички живот Срба и Хрвата, преко потребан за стицање поверења Европе и међународне заједнице. Са ових страница, исписаних у духу пацифистичких европских убеђења, желимо да међународна заједница, а нарочито Европска унија, учине додатне напоре да се обезбеди да се подручја на северозападу Хрватске претворе у вишеетничке заштићене територије“.

Палау даје детаљан историјски и демографски развој ситуације у СБО, уз конкретне податке и документа. У том делу је можда најинтересантније његово мишљење о етничкој групи Југословена и њиховом месту у разбијању претходне Југославије: „У сваком случају, треба трезвено размислити, да у тренутку када је прихваћен раскид Хрватске

са Југославијом, самозвани Југословени (били то Срби или не) нису били на страни хрватских сепаратиста“. У наставку Палау хронолошки објашњава настанак крајина и разлоге сукоба на том простору. Ради се о делу књиге веома корисном за стране читаоце, али углавном познатом нашем јавном мњењу. Можда су ту најинтересантније анализе хрватске националне идеје и идеје југословенства. Међутим, за наше јавно мњење можда је интересантан његов следећи став: „Са европског и међународног становишта југословенска идеја је претходила интеграционим правцима који су се затим развијали у последњим декадама, али је можда била и преурањена, постајући тако, сама по себи, неизводљива“. Сумирајући то питање, Палау закључује: „Хрватски политички врх никада није у потпуности прихватио југословенску државу као коначно политичко решење, већ као једну фазу од многих које се појављују у њиховој дугој борби за изградњу своје сопствене државе, што је и био њихов прави национални циљ“.

У одељку „Други светски рат, фашизам и геноцид“ аутор се, у суштини, бави злочинима НДХ против Срба у Другом светском рату, очигледно сматрајући тај период изузетно значајним и за ово време, улазећи отворено и у полемику око броја стварних жртава, као и око улоге Католичке цркве. Најважнији је, можда, крај тог поглавља, у којем Палау наглашава: „Срби нису уживали исту моралну компензацију као и Јевреји који су своје властито уништење подигли на универзални ниво. Исто као што је Немачка тражила званични опроштај од Израела, Пољске и Светске јеврејске заједнице, неко их Хрватске, Немачке или Ватикана могао је да изрази јавно покајање пред Србима. Можда би једна морална рехабилитација те врсте помогла да се смањи ниво емоционалног набоја 1991. године. Западни Срби изразили су у периоду између 1991. и 1995. године политичку тврдоглавост и издржљивост која је наилазила на одбојност у целом свету. Али мало се обраћала пажња на то да сви народи који су претрпели геноцид или озбиљне историјске неправде које су још увек у живом сећању, развијају грубо и неприступачно понашање у односу на остале. То је очигледан случај са Израелцима, Курдима и Јерменима: у извесном смислу и са Ирцима: можда ће се Палестинци и Либанци убрзо прикључити том списку“.

Претходна Југославија, комунизам и национализми

У наставку Палау третира теоретска и практична питања унутрашњег уређења претходне Југославије и идеолошких и практичних аспеката вишенационалног заједништва, узроке сукоба и мешање страних чинилаца. Анализирајући „братство и јединство“ и „југословенски федерализам“ и тражећи и у њима узроке распада СФРЈ, полазећи од сопствених ставова о грађанском друштву, аутор не без разлога каже: „Југословенски федерализам био је веома опрезан у третирању националних питања, али није био демократски, занемаривао је и обезвређивао појединца. Равнотежа међу нацијама без давања одговарају-

ће самосталности грађанском друштву, као и неразвијање креативне иницијативе личности, завршило се свођењем на надструктуралну расподелу моћи између националних врхова“. Развијајући даље исту тему, Палау износи: „Фамозно самоуправљање никада није било ништа више од преношења економских одлука центра према републичким структурама, а да тиме није промењен у суштини државни бирократски карактер истих, јер се није подстицала постепена либерализација у привреди, већ је створено шест комунистичких центара (касније их је било осам) уместо једног. Центри моћи су се све више учвршћивали у свакој од република и аутономних покрајина; сваки од њих располагао је својим властитим системом интереса, својом сопственом инертном динамиком, који су почели међусобно да се такмиче, тако да је на крају ослабила моћ федералне државе“. Настављајући да објашњава узроке распада СФРЈ, Палау истиче: „Може се схватити да је у ствари овај сукоб, који достиже врхунац у распаду СФРЈ, расправа националних врхова о расподели утицајних сфера, заједничко наслеђе једног титоистичког система“.

Шпекулишући о томе да ли је постојала могућност да се расплет унутрашње кризе реши на други начин, Палау тврди: „Одмах после смрти маршала Тита узроци описани у претходном поглављу толико су узели маха да је 1990. г. дошло до једне безизлазне ситуације. У суштини, предложени југословенски пројекти за настављање титоизма су били сувише слаби, као што је то била и моћ федерације, која је веома ослабила у односу на републичке власти и власти аутономних покрајина. Једини могући југословенски пројекат био би један демократски пројекат, који би ставио нагласак на једнакост свих грађана у Савезној Републици, почев од развијања индивидуалних грађанских права и слобода, до конституисања правне државе“. Анализирајући даље своју тезу у контексту актуелних европских процеса, Палау објашњава: „Југословенски демократски пројекат подудара се уосталом и теоријски са преовлађујућим вредностима у Европи, после завршетка хладног рата и неуспеха међународног комунизма. У суштини, стварање једне наднационалне политике која се базира на демократској пракси, другим речима, ширење демократије без граница, изгледало је да су били неприкосновени и незадрживи наследници хладног рата у Европи. Могло се помислити да је Југославија, као многоетничка, вишенационална, вишејезичка и вишерелигијска земља била претеча европској утопији која се управо стварала. Међутим, такво гледиште испало је наивно јер вишенационални југословенски комунизам није био праћен и вишенационалном југословенски оријентисаном демократијом већ заосталим национализмом искључивог и разбијачког карактера. И оно што је још горе, Европа није показала борбеност у одбрани свог сопственог модела, није покушавала да усмери југословенске народе на заједнички демократски пут. Претпоставимо овде да је у крајњој инстанци Европа саму себе издала у односу на југословенску кризу. Нико није сумњао да је Европа пала на југословенском примеру, иако су различита мишљења о тачном одређивању часа када се тај неуспех

догодио. Ма колико тешко и ужасно то било за политички понос Европе, не постоји нека друга истина осим ове у којој је Европа изгубила због издаје својих сопствених интереса, помажући тако разбијање Југославије“.

Разматрајући у даљем тексту национализам као појаву и његове импликације на југословенски случај, Палау износи следеће тезе: „Нема невиних у тој опакој игри националистичког препорода. Сви пројекти се праве на искључив начин и на штету осталих, без прављења икаквих уступака који носе одговорност, што даље од критеријума солидарности. Српски национализам био је прозван као први због свог централног положаја и највеће бројности овог народа. Међутим, српски национализам није и први национализам који се испољио. Јавља се тек после Титове смрти, и то као реакција на национализме осталих народа, и развија се упоредо са национализмима свих осталих“. У том делу, након тврдње да су и Срби делимично допринели слабљењу Југославије и да се нису довољно борили за њен опстанак, Палау наводи: „Насупрот њима, Словенци, Хрвати и Албанци (и нешто касније муслимани) већ су имали изражену своју разбијачку, веома чврсту и промишљену стратегију, која је била усаглашена и сугерисана споља, уз међународну подршку и гаранције“. За српски национализам Палау још тврди: „Српски национализам са краја 80-тих окарактерисан је као експанзионистички и доминантан, проглашаван је пред целим светом као неки нови фашизам, који има улогу да из основа дестабилизује мирно усаглашавање. Таква сатанизација била је перфидно изведена пропаганда чији је циљ био да се заташкају, пљувањем на Србе, сецесионистичке операције њихових противника“. Мало даље, Палау истиче: „Пошто се нашао у дискриминисаној позицији његов основни мотив није био да остале потчини себи већ да повећа обим своје власти над оним што се сматрало неправичном поделом и сходно томе штетном по Србе, која је настала још за време Тита“. Образлажући постављање међународних чинилаца према том комплексу проблема и њихову подршку сецесионистима, на основу погрешне претпоставке да СФРЈ иде ка свом ишчезавању, Палау наглашава: „Рецимо да ово задње није остварено и ако се желела пред собом имати једна визија заједничког југословенског проблема требало је схватити да су српски захтеви били у складу са важећим федералним моделима у државама чије је конституисање било признато у свету (САД, Немачка, Швајцарска, Аустрија). Већ у тој тачки информације које су се шириле Европом одговарале су интересима само једне стране, тенденциозност која се затим претворила у епидемију, али не и у праведну објективност“.

Закључујући разматрање унутрашњих чинилаца југословенског сукоба Палау износи: „Преломни тренутак, када је одлучено да се неповратно разбије Југославија, био је напуштање избора на савезном нивоу, док су се у међувремену одржавали демократски избори одвојено у свакој републици. Тако су се републике легитимисале као демократске али не и као савезне конституанте. Демократија је поистовећена са

сепаратистичком диференцијацијом сваке националне групације понаособ, а не са југословенском солидарношћу, претварајући Југословене у противнике, уместо у грађане са подједнаким правом на демократију“.

Аутор је дубоко уверен да ти унутрашњи сукоби не би имали тако катастрофалне последице да није било страног мешања: „Ако унутрашњи фактори објашњавају стварање кризе, без међународних фактора она не би достигла тако застрашујуће размере које смо упознали. Међународни утицај био је одлучујући у претварању борбе за унутрашњу власт у борбу за суверенитете. Рат је на крају постао рат за границе са циљем да се одреди територија суверенитета који се затим једнострано проглашава. Зато су међународна признања била одлучујућа, далеко од онога што су Срби предвиђали, и веома близу онемо што су остали прорачунали“.

Анализирајући страно мешање, аутор оптужује: „Подршка коју је дао Запад, на првом месту Немачка, повлачећи за собом ЕУ, а затим и САД, антијугословенским сепаратистима, била је катастрофална одлука која је обешчастила наводне победнике хладног рата. Одвела је у рат југословенске народе, а могао је да се избегне да је међународни притисак инсистирао на очувању заједничких југословенских граница и да је чврсто и кохерентно водио све југословенске стране да преговарају и склопе споразуме. Запад није био одговоран за расправе и политичку празину која је настала у Југославији негде око 1990. г. али јесте за то да је ова расправа прерасла у рат за границе, типично сецесионистичке ратове... У суштини, мешање Запада у југословенски проблем, засновано на дискриминаторним признањима народа нема пред собом неку перспективу у будућности већ обнавља прошлост по инерцији, застарели носталгични менталитет империја који је владао у прошлом веку. Тако великом уделу Запада у стварању југословенске катастрофе требаће деценије док се не призна историјска истина“.

Указујући на конкретне носиоце ретроградних европских процеса (пангерманизам, Мител Европа, Аустроугарска империја, милитантно исповедање католичке вере и њена експанзија на штету пропалог комунизма од стране Ватикана), Палау пише: „Након пада Берлинског зида 1989. г. антијугословенски притисак, координиран са обе стране Немачке и Ватикана, постаје отворен и директан, и удружује се са најконзервативнијим групама средњоевропског демохришћанског покрета и реваншистичким и носталгичним круговима бивше бечке империје“.

Разматрајући отцепљење Словеније и Хрватске и начин на који је оно представљено у Немачкој, Палау наглашава: „Самоопредељење немачког народа било је демократско јер су границе заиста биле вештачке а уједињавало је један народ а да при том никоме није нанета штета. То није био случај са отцепљењем Словеније и Хрватске јер нису били потлачени народи, из разлога што су располагали веома високим нивоом самосталног апарата у оквиру Југославије; њихов сепаратизам тражио је да се међу народима поставе нове баријере

унутар братских европских народа; нису тражили еманципацију, већ повластице на штету осталих; остварили су агресивно своје циљеве и против основних права других народа који су се држали заједно као што су и пре били. Подржавањем тог лажног словеначког и хрватског самоопредељења Немачка је с презиром узвратила великодушност европског континента који је безрезервно подржао њихово уједињење“.

Неки основни принципи међународног права

У том делу Палау се труди да одреди теоретски оквир својим ставовима у погледу југословенске кризе и начина на који је на њу утицала међународна заједница. Говорећи о тајној одлуци водећих сила да републичке границе претворе у државне, Палау истиче: „Та непредвиђена међународна одлука и у извесном смислу тајна у тренутку њеног усвајања, касније се испоставило да је веома солидна и чврста, јер свака основна акција која је потицала из тзв. међународне заједнице у југословенским сукобима до 1996. г. није имала другу заједничку идеју сем да свим средствима наметне нове границе, спречавајући њихову било какву исправку. Ратови у Хрватској и БиХ били су потребни за наметање такве одлуке, побеђујући тако отпор оштећених српских заједница пошто су морале прихватити оно што нису могли сматрати ничим другим до атаком на њихова законска права и на њихову сопствену сигурност.“

Када се ради о међународним правним оквирима тог питања, Палау наводи: „Конвенција из Монтевидеа из 1933. г. успоставила је критеријуме за признавање нових држава који су засновани на давању предности континуитету који је већ постојао, и на захтеву да нови кандидати докажу постојање унутрашњег и спољашњег консензуса, као и стварну контролу над својом територијом. Ови критеријуми нису били комплетни ни у једној од југословенских република“.

О самоопредељењу и носиоцима суверенитета Палау каже: „Означавањем српске стране као агресора југословенске републике су обично биле представљене као да су већ биле суверене пре проглашења њихове независности и као да је та независност на најприроднији начин обухватала целокупност територија сваке од њих... У југословенском концепту народи су били испред република, и оснивачки критеријум суверенитета првенствено је падао на њих. Довољно је само подсетити да је прва Југославија била дефинисана као Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (а не Србија, Хрватска и Словенија)“. У вези с тим, Палау се позива и на устав из 1974. године: „Устав из 1974. г. уводи доста конфедералних елемената али задржава федерацију. Он је намерно двосмислен када дефинише питање југословенског суверенитета. Ипак једним пажљивим читањем тог устава, као и претходних уставних текстова (оних након 1945. г.) може се сасвим тврдити следеће: под један – суверенитет се приписује концепту суверених народа: под два – републике и покрајине су федералне јединице а не простори суверенитета...“ Уводећи у ту

дискусију и ЈНА, аутор наглашава: „Војно питање обавезивало је да би образовање нових суверенитета смело да буде само резултат усаглашавања... ЈНА због свог устројства и димензија није тамо била случајно, нити је била случајно, нити је била некакав страни чинилац за повезивање, кога је требало заменити, што се несхватљиво лако мислено желело учинити средином 1991. г. у једној од јаких пропагандистичких кампања које су имале успеха у западној штампи. ЈНА није била неко страно тело које би тек тако могло да нестане само због декларација о независности неких република. ЈНА је била одлучујући, ако не и централни фактор за поновно оснивање Југославије 1944. године“. У закључку расправе о тим питањима Палау поставља и једноставно питање: „Намеће се једно веома просто питање, на које нико никада није дао одговор. Ако се спољне границе промене, зашто се не би могле променити и унутрашње?“

Разбијање СФР Југославије

У неколико наредних поглавља Палау исцрпно наводи хронологију догађаја и корене сукоба зараћених југословенских народа, објашњавајући и термине који су у пропагандном рату против Срба често коришћени а за које мало ко у иностранству зна како су настали и шта значе (Бошњаци и слично). Аутор сматра да је кривица за настале догађаје више на страни оних који су први прогласили своје етноцентричне концепте и изазвали рат због неприхватања интереса других. То су сигурно детаљи који су добро познати нашој јавности, али је занимљиво Палауово виђење због чега је признавање сецесија од стране ЕУ и САД било погрешно: „Због потврђивања једностраног развоја догађаја и због удаљавања од глобалног решења; због признавања једнонационалних држава, при чему се прешло преко очитог етничког чишћења Срба из Хрватске. Због отежавања преговора о БиХ у Лисабону под вођством Кутиљера; што је чином признања Европска унија отворено противуречила веома јасној поруци генералног секретара ОУН де Куелара (веома мало цитираној у медијима и скоро заборављеној), од 10. децембра 1991. г., министру иностраних послова Немачке Геншеру, у коме се противи једностраним и појединачним признањима и заговара да то буде у оквиру глобалног споразума“.

Палау у том делу разбија и заблуду која није изречена, али је дубоко присутна у пропагандном рату у БиХ: „Друга погрешна процена је сматрати да је Босна у основи муслиманска; ову последњу грешку у процени, наивну или можда намерну, и даље несхватљиво чини велики број посматрача у свету, укључујући ту и Исламску конференцију, која званично представља десетину држава.“ Доследно се трудећи да разбије што већи број таквих заблуда, у вези с ратом у БиХ и српском агресијом, каже: „Све у свему, у мањој или већој мери, прављене су у сукобима све могуће комбинације: Срби против Хрвата, Срби против муслимана,

муслимани против муслимана, Хрвати против муслимана, српско-хрватски савез против муслимана, хрватско-муслимански савез против Срба, српско-муслимански споразуми“.

Расплет

У том делу Палау анализира догађаје од тренутка када су САД преузеле директно вођење југословенске кризе и одредиле њен ток. О томе каже: „Вашингтон није желео, сматрајући да је Европа одговорна за избијање рата, да Европа буде та која ће створити мир.“ Стога су САД реорганизовале антисрпски фронт Хрвата и муслимана, дале логистичку подршку и наоружале српске противнике, подстицале политичке и војне акције својих савезника и интензивно радиле на уништавању духа солидарности међу Србима, а све се то завршило бомбардовањем њихових положаја, чиме су најзад задовољили и муслимане, своје прве савезнике, који су то тражили од почетка рата. О томе Палау каже: „Све говори да су ваздушни напади НАТО-а били унапред смишљени... нису могли да буду непредвидљива, чисто емотивна реакција што доводи у сумњу формални повод за њихово лансирање. Масакр (четврти по реду) на сарајевској пијаци 29. августа и муњевито оптуживање српске стране за тај чин, као и непосредни почетак НАТО-ових репресалија, за шта су морали од раније да буду спремни, изазива питања и неверице о могућем испланираном савезништву...“ Сумирајући цео тај период, Палау наводи: „Највећи губитници су Срби из Хрватске. Против њих се стекао читав низ фактора и нагомиланих међународних фрустрација, што је помогло стварању коначног сценарија 1995. г. Негде у то доба Мохиканци са Дунава нашли су се веома близу свог истребљења“.

Након дела посвећеног медијским манипулацијама, којих има и у нашим средствима јавног информисања, Палау цитира Јохана Галтунга, који наводи разлоге за антисрпску хистерију: „... разлози за атисрпско понашање су дубоки и веома јасни: Срби имају другачије писмо (ћирилицу уместо латинице); исповедају другачије хришћанство (православље уместо католичанства); били су побеђени од погрешног непријатеља (турског а не аустријског); лоцирани су на погрешном месту (на истоку а не на западу); ставили су се између осовине Берлин – Анкара – Багдад; супротставили су се аустријској анексији (не поштујући цивилизацијска обележја); и чак су и пуцали на аустријског престолонаследника; тако су и изазвали светски рат и пропадање Хабзбуршке монархије; исто као и Руси, побили су нацистичке агресоре (уместо да су сарађивали са њима, као што су урадили Словенци, Хрвати и многи муслимани); на крају, њихов главни град био је у једној комунистичкој земљи... Шта се друго може очекивати од једне нације у којој је све наопачке?“

Анализирајући понашање Запада у југословенској кризи Палау даје и нека нова могућа објашњења: „У суштини ради се о комплексу супериорности; он указује да се решења за Босну налазе на Западу који располаже рецептима за било који део света“. И иде и даље: „У ствари ради се о неоколонијалном и неоимперијалном начину размишљања који захтевају од развијеног света одговорност и успостављање реда и завођење демократије силом. Извозити демократију је стара идеја“. Разрађујући своје ставове, наглашава: „Неки нису желели да виде да се поновно муслиманско освајање БиХ неће састојати у успостављању некакве многонационалности већ у етничком чишћењу у обрнутом смеру. Једино што је могло да иде у прилог многонационалности у БиХ јесу узајамна толеранција и поштовање, вредности које подразумевају слогу и помирење“. Дубоки пацифиста, Палау тврди: „Ништа племенито се не може очекивати од рата, чак ни у најдобронамернијој замисливој претпоставци праведног рата. Може бити неизбежан у одређеним случајевима, али никада није пожељан“.

Последњи део књиге посвећен је Палауовим теоријама о изградњи европске међународне безбедности и садржи много интересантних закључака, који ипак спадају у теоретске расправе. Та питања обавезно укључују и проблеме националних мањина, јер су могући детонатор евентуалних будућих криза у Европи. Палау о томе каже: „Сложено питање националних мањина има само један начин третирања који не би изазвао погоршање и активирање експлозивног набоја. Ради се најпре о томе да се посматра са демократског аспекта у којем би право на сопствени језик, исто као и друга културна права било саставни део слободног опредељења појединца у складном грађанском друштву. Државни диктат, у било ком смислу, покушава да одржи конфронтацију. Када се претвори у питање државне власти, проблем мањина постаје сложенији него када се третира у оквиру грађанских права... Узети учешће у питањима национализма и етничких сукоба представља политику која даје лоше резултате јер ако се подржава један национализам против другог оживљавају се оба. Демократски облик за савлађивање нежељеног национализма није у подржавању опречног национализма, већ у ширењу интегративних пројеката који ће га онемогућити у деловању и самим тим разбити“. Своје завршно разматрање Палау закључује: „У оваквом контексту Мохиканци са Дунава могли би бити боље заштићени“.

Књига *Југословенска фатаморгана* је изузетно занимљива. Садржи много ауторових оригиналних и мало коришћених идеја и ставова, а тезе су образложене на веома приступачан начин. Цео рад одише објективношћу, стручношћу и аргументима, принципима које је Палау изузетно поштовао. Својом логиком и кохерентношћу, књига је важан допринос објективном и комплексном разматрању југословенске кризе, па ће због тога, сигурно, имати одређен одјек међу аналитичарима и у јавности Запада.

Мр Љубо Ракић, дипл. инж.

(Приказ књиге Алена Д. Кампена *Први информатички рат*)

Непосредно после завршетка рата у Персијском заливу („рата знања“, како га је назвао Колин Пауел, тадашњи начелник Здруженог штаба ОС САД), појавили су се бројни аналитички текстови у којима се описују узроци тако брзог краха моћних ирачких оружаних снага. Већина аналитичара наглашава квалитет командног кадра и техничког особља, ваљаност обуке, јасно дефинисане надлежности и примену софистицираних оружја као чиниоце који су најбитније утицали на ток и исход рата.

Међу анализама се издваја, по значају и актуелности, књига *Први информатички рат*,¹ у којој група руководиоца и стручњака, непосредних учесника у тим догађајима, пише о савременим технологијама примењеним у припреми и вођењу тог рата. Основни мотив за настанак књиге је чињеница да се у званичним документима у којима је анализирана операција „Пустињска олуја“, мало говори о доприносу информационих и других софистицираних система на ток и резултате рата. Аутори књиге с разлогом сумњају да би коалиционе снаге оствариле муњевиту и убедљиву победу да су ирачки руководиоци схватили принципе информатичког ратовања. На основу тог става, може се закључити да се могу дефинисати модели супротстављања, а они се морају заснивати на потпуном познавању техничких могућности софистицираних система и начелима њихове употребе. Ти закључци, даље, показују да су неминовне значајне промене структуре, састава, опремљености и начела употребе наших јединица.

Књигу *Први информатички рат*, која садржи 23 чланка различитих аутора, уредио је пуковник Алан Д. Кампен. У чланцима се говори о организационим, технолошким и функционалним проблемима насталим због примене савремених технологија при изградњи и раду: 1) система веза, 2) информационих система, 3) сензорских система, 4) система за противелектронску борбу и 5) интегрисаних командних система (С⁴).

Први чланак, под насловом „Везе у Пустињској олуји“ (*Desert Storm Communications – Joseph S. Toma*), који је сажети приказ настајања и изградње највеће икад примењене војне комуникационе мреже, повезује све чланке у књизи. Аутор посебно наглашава технолошке и

¹ Оригинаал назива књиге је: Alan D. Campan, *The First Information War*, Fairfax, Virginia, 1992.

организационе проблеме које је требало решити, јер су доктринарне и техничке основе система веза постављене много година раније. Стручњаци Министарства одбране и Сената, у припреми и током операције, дефинисали су критеријуме и стандарде за успостављање интегрисаног система веза. Систем је повезао постојеће системе веза копнене војске, морнарице, ваздухопловства и систем веза коалиционих снага у јединствену функционалну целину. Изграђен у рекордном року, систем је радио с високим степеном поузданости (98 одсто). Током најинтензивнијих дејстава, уз коришћење више од 30.000 радио-фреквенција, њиме је дневно преношено 700.000 телефонских позива и 152.000 разних порука. Да би се реализовао овако обиман посао требало је израдити различите интерфејсе. Као основни метод примењен је пакетски пренос порука, док су стратегијски и тактички системи веза размењивали информације применом аутоматских комутационих уређаја. Неки од тих уређаја могли су директно да се повежу, док су на другима обављане потребне модификације у току борбених дејстава. Основу те комуникационе мреже чинила су два војна комуникациона сателита: британски (над источним Атлантиком) и немачки (над Индијским океаном). Поред војних, коришћени су и цивилни комуникациони сателити. Повезивањем комуникационих сателита и земаљских сателитских станица организовано је више од 300 говорних мрежа, 26 мрежа за дигитални двосмерни пренос порука и више мрежа посебне намене. Коришћењем ресурса те мреже битно је повећана борбена вредност јединица КоВ, јер је омогућено брзо и једноставно успостављање тактичких комуникационих мрежа на бојишту.

„Пустињска олуја“ је била прва већа војна операција која је готово у целини подржана микропроцесорима. Штабови операције и већина значајнијих јединица били су повезани у локалне рачунарске мреже, које су међусобно размењивале информације преко глобалне мреже. Током операције је коришћено више хиљада, претежно персоналних рачунара, док је великим рачунарским системима (*main frame*) подржан рад стратегијских командно-информационих система.

Интензивна употреба ваздухопловних снага захтевала је развој јединственог система за командовање и контролу ваздухопловних операција. Тај систем – *Joint Forces Air Component Commander – JFACC* (командант ваздухопловне компоненте здружених снага) усклађивао је дејства система ПВО и авијације базиране на копну и носачима авиона, а чинили су га технолошки хетерогени уређаји и системи (неки стари више од 20 година, други тек неколико месеци).

Успешна интеграција сензорских система, система веза и рачунара била је основни чинилац тако брзе победе коалиционих снага. Интеграцијом је обезбеђен пренос правовремених и тачних информација о распореду сопствених и непријатељевих снага до команданата на терену и софистицираних система, што је довело до брзог и потпуног краха ирачке оружане силе.

У другом чланку, „Системи веза на дигитализованом бојишту“ (*Communications Support For the High Technology Battlefield – Larry K. Wentz*), говори се о проблемима које су имали тимови оформљени од војних и цивилних стручњака током настајања и рада глобалне комуникационе мреже. Описано је и организовање управљачких структура за контролу њеног рада. Може се закључити да је у те сврхе употребљен значајан број посебно пројектованих компонената намењених за повезивање разнородних система. То је омогућило повезивање у јединствену мрежу уређаја различитих технолошких генерација произведених у различитим земљама. У чланку су дате и детаљне шеме те мреже.

Иако су авијацијске јединице поседовале савремене информационе системе и системе веза, због некомпатибилности с одговарајућим системима ПВО, није их било једноставно увезати у јединствени систем командовања и контроле. У чланку „Информациони системи и ваздухопловна дејства“ (*Information Systems and Air Warfare – Alan D. Campan*) приказано је како су решени бројни технички проблеми и функционално повезани различити информациони системи у јединствену целину. Најтеже и најкомплексније било је повезивање јединица које су понекад биле међусобно удаљене и хиљадама километара, па су за то повезивање кориштене микроталасне (сателитске) и краткоталасне везе.

Група аутора (*CAFMS Goes To War J. P. Hyde, J. W. Pfeiffer and T. C. Logan*), у чланку насловљеном „Компјутерски подржан систем управљања ваздухопловним снагама“, описује прилагођавање система за управљање авијацијом за подршку. Наиме, то је био аутоматизовани информациони систем недовољног капацитета да подржи тако обимну ваздухопловну операцију. Стога је дорађен и проширен, па је задејствован систем за јединствено управљање свим ваздухопловним снагама (морнаричка, савезничка авијација и авијација за подршку) у зони дејстава.

У чланку „Противелектронска борба“ (*The Electronic Sanctuary – James M. Burin*) описано је како су, комбинованим деловањем противелектронских дејстава (електронско ометање) и противелектронским борбеним дејствима (разорни пројектили), савезничке снаге у потпуности онеспособиле ирачки систем ПВО, чиме су створени предуслови за неометана даља дејства авијације. Аутор наводи да је прва врата у „ирачком електронском зиду“ отворио авион *F-117*, који је уништио истурене ирачке центре ПВО и тиме омогућио масовне ударе из ваздушног простора по небраћеним циљевима (чак 668 авиона у једном налету).

Чланак „Комуникациона подршка обавештајној служби“ (*Communications Support To Intelligence – Alan D. Campen*) садржи детаљнији опис проблема и последица насталих услед недовољних капацитета система веза за пренос обавештајних података (слика бојног поља, радарски, ИЦ и мултиспектрални снимци). Те информације су имале пресудну важност за јединице у непосредном борбеном додиру, а кориштене су за откривање распореда непријатељевих снага. Поред

тога, аутор наглашава да су примењени системи за пренос података међусобно били некомпатибилни, што је додатно отежавало директно повезивање и размену података са јединицама нижег нивоа.

О проблемима прикупљања обавештајних података за потребе на оперативно-тактичком нивоу говори се у чланку „Достављање обавештајних информација у реалном времену за коришћење на оперативно-тактичком нивоу“ (*Extending Real Time Intelligence to Theater Level – Harry E. Soyster – manager DIA*). Аутор наводи да су до сукоба у Заливу информације прикупљане фотографским методама биле намењене искусним корисницима у Вашингтону, а да су током тог рата биле најпотребније командантима на терену. Детаљније су описани неки проблеми преноса и коришћења информација прикупљених стратегијским обавештајним системима (војни и комерцијални сателити) корисницима на тактичком нивоу.

„Уши олује“ (*Ears of the Storm – Robert S. Hopkins III*) чланак је у којем се говори о поступцима коалиционих снага који су провоцирали противнички систем ПВО да би својим радом открио како сопствене положаје, тако и техничке и тактичке карактеристике радарских и радио-система. Посебно је описана улога авиона *RC-135 Rivet Joint*, који је током 600 налета електронски извиђао и откривао изворе електромагнетних зрачења и наводио сопствене јединице за дејства по њима.

„Значај поуздане везе великог капацитета за обавештајне органе копнене војске“ (*Responsive Communications Key To Army Intelligence – Paul E. Menoher Jr.*) чланак је у којем се описује покушај обавештајца КоВ да интегришу обавештајне информације прикупљане стратегијским системима с информацијама прикупљеним на тактичком нивоу. Наводи се да су до тог сукоба информације углавном прикупљале јединице у непосредном контакту с непријатељем и слале их у позадину или ка претпостављеној команди. Применом савремене технологије повећана је брзина реаговања и маневра, па се ситуација значајно променила. Камере, радар, радио и други сензорски уређаји, смештени на сателитима и авионима, детаљније су „видели“ бојно поље него тактички обавештајни системи стационарни на земљи. У чланку су потенцирани проблеми обраде и анализе обиља информација и назначен је недостатак капацитета система веза за правовремени пренос до система за ватрену подршку.

Аутор чланка „Електронски шаблони“ (*Electronic Templates – Alan D. Campen*) објашњава значај тачног уочавања, препознавања и приказа распореда непријатељевих снага за успешно извођење борбених дејстава. У чланку је наглашена неопходност обједињавања података прикупљених разним сензорима, анализе и безбедног преношења до корисника на терену. Описан је парадокс, настао применом модерне технологије, да обавештајни аналитичари у Вашингтону боље знају шта се налази иза брда него војник који је у његовом подножју. Посебно је наглашена потреба да више аналитичара једновремено ради над истом подлогом

(на истом „фону“), чиме би се повећала тачност и квалитет прикупљених информација.

У чланку „Пустињски рат: кључни утицај на развој обавештајних система“ (*Desert War: Crucible For Intelligence Systems – James R. Clapper Jr.*) приказане су акције које су предузимали ваздухопловци да би надокнадили недостатак обавештајне инфраструктуре на терену. Наглашено је да су до рата у Персијском заливу постојали обавештајни системи који су прикупљали, обрађивали и прослеђивали само једну врсту информација, што је било недовољно за подршку дејстава коалиционих снага. Посебно су описани поступци за интеграцију информација прикупљених различитим системима и њихов пренос заштићеним комуникационим каналима. Поред тога, у тексту су назначене смернице за изградњу заједничке базе обавештајних података, којој ће моћи једноставно да се приступи и да се користе подаци („притиском на једно дугме“).

Аутор чланка „Информације, истина и рат“ (*Information, Truth and War – Alen D. Campen*) истражује улогу медија у том и прошлим ратовима и поставља питање како ће средства јавног информисања користити свој велики утицај на догађаје у будућим ратовима. Наглашава да је „Пустињска олуја“ вођена у непосредном присуству ТВ-камера, што се очекује и у наредним сукобима. Командантима ће, сматра он, бити на располагању како конвенционална оруђа за уништавање непријатеља, тако и масовни медији за разарање морала противника, што ће бити један од основних услова за остваривање брзе победе. Они ће морати да ограниче и цензуришу рад тзв. слободних средстава информисања (масовних медија који нису под контролом војске), како би усмеравали њихов утицај на светско јавно мњење. То ће се остваривати на основу строге примене правила која ће важити за све извештаче који буду извештавали са бојног поља.

У чланку „Мобилне комуникације“ (*Communicating on the Move – Wayne M. White*) говори се о застарелој доктрини употребе јединица везе. Зато је, наводи аутор, организована и на импровизацијама изграђена мрежа која је, упркос немогућим условима (прашина, дим и велика брзина напредовања), омогућила ефикасан рад команданата маневарских јединица. Текст прате и одговарајуће шеме система веза примењене током увежбавања и у реалним борбеним условима.

Чланак „Руковођење и командовање у оклопној бригади“ (*C²In a Heavy Brigade – R. W. Housa and G. L. Johnson*), садржи описе промена које је морао да претрпи систем веза 2. бр. Прве коњичке дивизије када је уочена ограничена покретљивост командних возила, која нису била у стању да прате и подржавају рад команде при високом темпу борбених дејстава. Стога је конципирана нова шема система веза, чија је функционалност проверена током вежби, и на терену, помоћу импровизација изграђен сложени командно-контролни систем. Он је обухватио све јединице од нивоа бригаде до нивоа вода, а обезбеђивао је успешно командовање и контролу јединица на великим растојањима.

Аутор чланка „Брза припрема и дистрибуција информација на бојишту“ (*Rapid Preparation and Distribution of Battlefield Information – Timothy J. Gibson*) говори о начину организовања мреже за пакетски пренос *ARCNET*. Закључује да је систем веза на тактичком нивоу пре рата у Персијском заливу углавном коришћен за пренос говора, а у том рату се јавила потреба за разменом порука, електронске поште и других врста података (текст, посебно слика). Пошто су бројни корисници поседовали персоналне рачунаре, увезане у локалне рачунарске мреже (ЛАН), настао је проблем међусобне размене података постојећим тактичким системима веза, па аутор описује израду одговарајућих софтверских и хардверских адаптера којима је разнородна опрема повезана у функционалне целине.

Чланак „Први космички рат“ (*The First Space War – Sir Peter Anson and Dennis Cummings*), као и следећи, садржи основне податке о доприносу војних и комерцијалних сателита брзој победи над ирачким снагама. Наводи се да су коришћене разне врсте сателита и истиче посебна улога сателита за: праћење метеоролошке ситуације на бојном пољу (метеоролошки сателити), прикупљање обавештајних података (шпијунски сателити), одржавање веза између јединица (комуникациони сателити), одређивање позиције и праћење покрета сопствених снага (навигацијски сателити за глобално позиционирање). Наглашава се да су информације прикупљене сензорима смештеним на сателитима омогућиле командантима коалиционих снага да, на основу „слике“ распореда и покрета непријатељевих снага, доносе правремене и исправне одлуке и предупреду свако изненађење.

Одлучујућу предност коалиционим снагама у рату у Заливу обезбедили су сензори, камере, радари и системи веза смештени у космосу, помоћу којих су коалиционе снаге могле да ускладе тактику и брзину напредовања, јер су у сваком тренутку „знале“ шта противник смера. У чланку „Тихи космички ратници“ (*Silent Space Warriors – Alan D. Campen*) управо се говори о мрежи комуникационих сателита који су повезивали не само удаљене комуникационе центре и системе већ и војнике на међусобном растојању од свега неколико километара. Аутор наглашава да су за потребе те операције коришћени не само активни сателити већ су реактивирани и застарели сателити, који су, ради ефикасније подршке борбеним дејствима, померани на нове локације. У тексту се говори и о међународној сарадњи, из које су произишли заједнички стандарди за пријем и размену сигнала између комерцијалних и војних комуникационих сателита. Наглашава се да су стручњаци морали да употребе стационарне сателитске терминале и да их монтирају на камионе како би могли да прате брзо напредовање јединица кроз пустињу. Повезивањем свих расположивих комуникационих ресурса, на земљи и у космосу, настала је највећа сателитска комуникациона мрежа у историји.

И у чланку „Интегрисање тактичког и стратегијског система веза“ (*Integrating Tactical and Strategic Switching – Jean Marie Slupik*) говори се о успостављању глобалне комуникационе мреже, коју су чинили

војни (тактички и стратегијски) и комерцијални системи веза. Мрежа је била намењена за пренос информација, прикупљених на стратегијском нивоу, корисницима на тактичком нивоу. Међутим, требало је решити више техничких и организационих проблема, на пример, требало је формирати јединствену и функционалну целину од некомпатибилних система и по први пут обезбедити директну размену информација од тактичког до стратегијског нивоа и обратно.

Амерички корпус морнаричке пешадије поседовао је сопствене информационе системе и пре ангажовања у Заливу. Ти системи су се могли увезати у глобалну комуникациону мрежу, што им је омогућавало приступ информацијама неопходним за успешна дејства на тактичком нивоу. У чланку „Успостављање система веза за потребе маринаца“ (*Established Architecture Keyes Marine Data – Merrill L. Pierce Jr.*) описано је како су маринци, користећи земаљске сателитске комуникационе терминале, прикључили своје рачунаре опште намене у глобалну комуникациону мрежу. Поруке, електронска пошта и друге врсте података генерисане на рачунарима размењиване су са претпостављенима ради квалитетнијег планирања и извођења дејстава сопствених јединица и садејства са суседима.

Када се на једном релативно малом простору концентрише мноштво радио-уређаја и осталих извора електромагнетског зрачења потребно је ускладити рад сопствених и отежати или потпуно онемогућити рад противничких система. Да би се то остварило неопходно је познавати техничке карактеристике извора електромагнетског зрачења у зони дејстава. О тим проблемима и начину њиховог решавања говори се у чланку „Управљање електромагнетским спектром“ (*Spectrum Management – Earl. S. Takeguchi and William J. Wooley*). Аутори наглашавају чињеницу да се у миру том проблему не посвећује довољно пажње, што се показало као велика слабост у почетној фази рата.

О сличној проблематици пише и аутор чланка „Оперативна упутства за здружена дејства“ (*The Joint CEOI – Donald L. Jones and Richard C. Randt*). Наиме, у њему се говори о проблемима које су решавали техничари ради усклађивања рада 600.000 корисника система веза који су били непрекидно у покрету. Поред тако бројних корисника, стално је мењана и структура јединица, па је било неопходно прописати строга правила коришћења система веза ради успешног координирања борбених дејстава коалиционих снага.

Систем *Joint STARS* био је у завршној фази испитивања када је избио рат у Заливу. Намењен је за радарско осматрање из ваздушног простора територије непријатеља у свим метеоролошким условима. У серији пробних летова изведених у Европи показало се да се систем може користити за осматрање покрета већих непријатељевих јединица, што је и доказано током „Пустињске олује“. Њиме су праћени покрети ирачких оклопно-механизованих снага са растојања од неколико стотина километара, а могао је да открива и прати чак и појединачне циљеве. Податке о њима директно је прослеђивао високопрецизним системима за уништење циљева. О томе се говори у чланку „Примена радарског

система за извиђање циљева здружених снага (*Joint Surveillance Target Attack Radar System Goes to War – Thomas S. Swalm*).

И поред поседовања респектабилних оружаних снага, које су обучавали инструктори из СССР-а, опремљених не само савременим руским већ и британским, француским, па чак и америчким оружјем, ирачке снаге су доживеле брз и потпун пораз. У чланку „Ирачко руковођење и командовање: информационе разлике“ (*Iraqi Command and Control: The Information Differential – Alan D. Campen*) разматра се то питање из америчке и руске перспективе. Непобитна је чињеница, констатују ти извори, да су у првим нападима уништени кључни ирачки центри за командовање, што је довело до дезорганизације и пометње и потпуног губљења контроле ирачког руководства над сопственим снагама. Такво стање настало је услед „информационих разлика“. Под тим термином се подразумева разлика у количини, правремености и тачности информација о ситуацији на бојном пољу које поседују сопствене и непријатељеве снаге. Закључује се да су коалиционе снаге успеле да направе непремостиву информациону разлику потпуним онеспособљавањем ирачких система за прикупљање података о ситуацији на бојном пољу, што је било пресудно за победу у првом информатичком рату.

У закључку књиге наведени су најважнији резултати рата у Заливу и последице које они могу да проузрокују. Значајно ће се променити намена, задаци, структура и величина ОС Сједињених Америчких Држава. Оне ће морати да буду подржане најсавременијим информацио-ним системима, јер се претпоставља да и потенцијални противник може да набави сличне системе на међународном тржишту. Стога се наводе речи Тома Рона, изречене давне 1976. године: „Зависност од технологије неизоставно за собом повлачи рањивост коју ће интелигентан непријатељ покушати да искористи. Могућности да то учини повећавају се применом све сложенијих и савременијих технологија“.

Даље се наглашава потреба да се уоче и коректно интерпретирају чиниоци који су омогућили изузетно успешно извођење операција у Заливу, као и могућност да се примене у новим задацима и другим просторним (топографски, климатски) и временским условима. Неки брзу победу објашњавају употребом великих оружаних снага и применом софистициране технологије, док други тврде да је она резултат ниског морала, незнања и немогућности ирачког руководства да контролише своје трупе. Ален Кампен, аутор закључних разматрања, каже да „Пустињска олуја“ не мора да буде полазна основа за будуће ратове, али и да се не сме занемарити чињеница да су у тој операцији ангажовани врхунски стручњаци из информатике и телекомуникација, који су учили и решили бројне техничке проблеме. На основу истраживања проблема које је наметнуо рат и решења која су примењивана, биће могуће да се реалније дефинишу захтеви које треба да испуне савремени информациони, сензорски и комуникациони системи и да се донесу одлуке о даљим правцима развоја оружаних снага Сједињених Америчких Држава.

Аутор наглашава пет закључака наведене анализе, која се односи на пропусте и недовољно добра решења коалиционих снага:

– недовољна обученост посада, које нису биле у стању да примене софистициране системе, што је резултирало неадекватном подршком команди при високом темпу напредовања;

– недовољни капацитети комуникационих мрежа, које нису могле да у потпуности подрже захтеве корисника за пренос слике (пројектоване су превасходно за пренос говора и писаних порука);

– навикнутост команди да током увежбавања располажу свим неопходним информацијама, што није био случај током извођења борбених дејстава, јер су информације најчешће касиле, биле су недовољно тачне или, чак, нису ни стизале до корисника;

– неблагоприятно достављање информација о учинцима оружја по циљевима, што је довело до тога да су неки уништени циљеви поново гађани, док се по неуништеним циљевима није поново дејствовало;

– кашњење кључних обавештајних информација, прикупљених и обрађених софистицираним системима, због недовољног капацитета система веза.

Од ратника се већ сада захтева да у зону борбених дејстава дођу опремљени основним борбеним комплетом и одговарајућим системом веза како би се што пре укључили у обављање задатака. Аутор наводи да ће се ускоро појавити одговарајућа средства и системи за: 1) прикупљање и анализу обавештајних података; 2) подршку у планирању и извођењу борбених дејстава; 3) командовање и контролу; 4) ватрену подршку, које ће повезивати јединствени командно-информациони системи. То свеобухватно окружење вицеадмирал Меки је назвао „инфосфером“, док га маринци зову здружена информациона мрежа. На основу предвиђања, системи који ће чинити „инфосферу“ значајно ће се разликовати од информационих система примењених у „Пустињској олуји“, јер ће се земаљски сегмент (ако га уопште буде било) састојати само од преносне (уграђена у основну опрему појединца) и превозне (на командним возилима) опреме. Претпоставља се да ће основни сегменти (репетитори, преносници и други неопходни уређаји) глобалне интегрисане информационе мреже бити смештени у ваздушном простору и космосу (у беспилотним летелицама, високолетећим змајевима, геостационарним, нисколетећим и осталим врстама сателита). У тим системима ће доминирати комерцијална опрема, како због својих карактеристика и ниске цене, тако и због захтева које морају да испуне комерцијални глобални информациони и комуникациони системи, који се неће битно разликовати од захтева које треба да испуне одговарајући војни системи.

Опште је познато да је јединство командовања основа успешног извођења свих војних операција, што наводи на закључак да се јединствено мора управљати „инфосфером“ како би она несметано функционисала. Од мрежа које ће чинити „инфосферу“ очекује се да омогуће глобално, висококвалитетно и поуздано повезивање и пренос информација. Њихов број ће бити променљив, а те мреже ће чинити војни и комерцијални информациони системи САД и савезника. Од карактеристика тих система зависиће квалитет и обим информација које ће моћи

да преузму и користе од других система. Одлучујућу улогу у управљању тим мрежама имаће Национална агенција за информационе системе и помоћник команданта здруженог штаба за информационе системе.

Аутор закључује да ће и у будућем рату корисници очекивати превише од свог система веза и обавештајне службе. Њихова очекивања су разумљива, јер су током обуке и вежби навикли на њихову готово савршену подршку, али је познато и то да они нису први који су „заведени“ на тај начин. Команданти јединица ће бити убеђени да је непрекидан рад система веза и сталан доток обавештајних информација остварив, а поуздан и неометан рад могућ не само на вежбама већ и у току извођења борбених дејстава. Да би се команданти јединица адекватно припремили за дејства у будућем информатичком рату неопходно је развити симулационе моделе на којима ће увежбавати поступке у случајевима нарушавања рада система веза и информационих система.

Применом савремених технологија смањиће се габарити система, повећаће се ефикасност њиховог рада и, истовремено, биће једноставни за руковање. Већ током „Пустинске олује“ тај тренд је резултирао повећаном ефикасношћу дејстава, па су пројектили, лансирани са хеликоптера и авиона и из система за ватрену подршку, погађали циљеве с изненађујућом тачношћу (скоро половина гађаних циљева је уништена), што је аутора закључка навело, с разлогом, да синтагму „ватрена припрема“ промени у нову – „уништавање циљева на бојном пољу“.

На основу наведених чињеница део стручњака сматра да ће на бојном пољу у неком будућем рату основна средства за уништавање бити ракете тактичког домета и „паметне“ бомбе, док ће основна намена копнених снага бити чишћење и окупација територија. Зато је потребно правилно проценити значај информација и савремених технологија за структуру оружаних снага. Један стручњак је написао: „Збирни учинак сензора који раде у реалном времену (*real time*), разорних и прецизних оружја и информационих система, који обједињују њихов рад, показује да је у току још једна промена начина дејстава. Имам осећај да су се већ појавили или ће се ускоро појавити системи који непрекидно (24 часа) могу да надгледају и контролишу бојно поље и да по уоченим циљевима дејствују тренутно са великом вероватноћом њиховог уништења (уништи 'све што се креће')“.

Књига *Први информатички рат* није преведена на српски језик. Написана је на енглеском језику, на 216 страница, а њена прегледност је повећана правилним избором и распоредом 27 слика и шема, које употпуњују садржај и омогућавају даља истраживања наведене тематике. Чињенице наведене у њој могу да буду полазна основа за дефинисање тактичких и техничких захтева за информационе системе и савремена оружја, што је предуслов за одређивање величине и структуре јединица за ефикасно супротстављање информатички добро опремљеном и оспособљеном противнику. Осим тога, књига је корисна грађа за изучавање принципа савременог ратовања у војним школама и другим војним институцијама.

Summary

Military doctrines of great powers and possibilities of small countries for defence

Nedeljko Čopić, Lt. General

Although the recent radical changes in the world, in the political and military domains alike, have reduced the danger of the world nuclear war, those small countries whose political and overall development will not satisfy interests of great powers shall be, as they were in the past, subjected to most diverse forms of pressure, including also some models of aggression with a lower level risk of the extension of conflict. Such models of aggression that have evolved into the doctrine of low intensity conflict have already acquired characteristics of totality in their goals and methods of their application. The selected method of aggression and the manner in which it will be carried out will depend on regional or wider interests of the aggressor, but specifically on the political and overall stability and international positions of small countries, and on their defence power.

In order to safeguard and preserve its independence, a small country must organize and develop itself on democratic foundations and modern programmes, with mutually concerted relationships and obligations of all its factors and potentials in its defence. Of a particular significance is the adoption of a most suitable defence doctrine, by which are regulated important matters of its defence policy, and the place, role and mission of each factor of state and society in the defence of the country. In its defence from an aggression its armed forces remain the decisive factor, but in order to retain such significance and place they must be closely linked with all the other factors of the country into a unique, sturdy and resistant defence system.

In the process of organization of the armed forces the gravity point should be placed on finding out solutions that guarantee speedy, efficient, varied and for the aggressor not foreseeable utilization of these forces. Their command and control system should be simplified by reduction of decision-making levels, making possible a quick flow of secure information. This system should be based on most strict criteria of subordination as well as on the initiativeness of commanders and their full responsibility for their actions.

Interrelations between religions and military stability in Albania

Prof. D Sc Miroljub Jeftić

Albania is a country whose population is divided to two major religious groups: the Moslems and the Christians. The Moslem group is further

divided to Sunnites (50 per cent of population) and Bekteshes (20 per cent), while the Christians belong either to the Orthodox or to the Roman Catholic Church (20 and 10 per cent respectively). Relations between the members of these religious groups were in the history of the Albanians very contradictory and strained, full of conflicts, which sometimes erupted to sanguinary clashes, since the state that brought the Islam to Albania – the Ottoman Empire – was based on religious foundations.

Because the Moslems were the privileged part of population and were in fact bearers of the state power, in order that the national awakening could occur the religious differences had to be overcome, and therefore the bearers of the Albanian national renaissance were working in that direction in the 19th century. Because of different approaches to the world and life on the part of the churches and religion in general, as a dogmatic system, on the basis of which were occurring conflicts between members of different churches, Enver Hoxha abolished religion, wishing to unite the nation. However, in such his enterprise he was not consistent, since the Moslems remained privileged. Because of such a state of affairs, as soon as communism disappeared in Albania the religious life of its population was restored, together with the old religious disputes and conflicts. Persecutions of members of the Orthodox minority, mostly of the Greek origin, were renewed, their national-religious organization OMONIA was banned, and such practices and relations have also been conveyed into the ranks of the Albanian Army. The state shows distrust towards officers and soldiers of the Greek nationality and moves them from the Albanian-Greek border to garrisons situated in the interior areas of the country, even imprisons them under the accusation that they are trying to undermine the state, etc. All these actions are inevitably bound to leave deep consequences on the military stability of the state, even more so because also the Roman Catholics are complaining with regard to privileges enjoyed by the Moslems, fearing also a possible breaking of the Islamic fundamentalism into the country.

Inevitability of conflict in the political philosophy of Thomas Hobbes

M Sc Stanislav Stojanović

On the basis of an analysis of theoretical postulates and views of Thomas Hobbes concerning the fundamental determinants of human nature, the author attempts to establish the manner in which the problem of natural condition was treated and formulated in Hobbes's political philosophy, and to assess its values as stated by this philosopher. In order that Hobbes's understanding of the natural condition as the state of universal enmity, destruction and war could be clearly and completely seen, the author particularly stresses and comments on his views proclaiming a mechanistic and instinctive composition the decisive factor in human nature. In connection with this a particular attention is by the author paid to a review of the instinct of power, as the factor that, according to Hobbes, dominates the human nature, and of its consequences on the character of relationships in the natural condition. After a presentation of a model of the natural condition, Hobbes's views on manners in which the framework of the natural existence of man can be overcome have been reviewed.

In the end, the author considers the validity of Hobbes's conclusions on inevitability of war among men and of lasting antagonism in their interrelations.

Prognostication of development of armaments and military equipment in the system of integrated planning of cadres

D Sc Boško Nadoveza, Colonel

In order that the imposed demands be satisfied, the planning of cadres must be integrated, i.e. in that process the segment of planning the requirements should be joined and coordinated with the planning of development of cadres. This can be accomplished only if conditions are created for planning of both of these segments according to requirements for the integrated planning of cadres. In the article are reviewed demands upon which is foreseen the development of armaments and technology within the frames of planning the requirements for cadres.

The first requirement pertains to the need for a scientific prognostication of development of armaments and technical means, i.e. for a complex visualization of the scientific-technological development and impact of different factors and conditions (military-political situation, principles of warfare, and the like) on the technical component.

In this manner (in the process of macro-projecting) are established such tactical-technical characteristics of means that satisfy the set requirements. Thereafter are, by application of multi-criterion optimization method, concrete means selected.

The second requirement pertains to the methodological procedure of establishment and measurement of impact of the technical factor on the need for cadres (organizational posts). In the first phase are established approximate changes resulting under the impact of the technical factor (direct influence) and of the overall development (indirect influence). In this manner are reached global values and proportions (according to the elements of organization of units) ensuing from the introduction of new technical means. Thus are in the systemic procedure established changes and overall requirements for cadres, which can constitute a basis for a successful planning of development of cadres.

Studies in military education in high military schools

D Sc Đorđe Radojević, Colonel

In the article are reviewed actual and methodological problems quite oftenly present in military education in high military schools. The author offers their solutions reached on the basis of experience and scientific knowledge of modern didactics and pedagogic psychology. A particular attention is paid to the basic conditions and preconditions of studies of students of military academies in their education, particularly to their motivation for studies and measures for its development.

The point of gravity is in the article placed on methodological directions of the education-study work, and to the need for a closer mutual integration of the study and scientific work in the process of military education of students of high military schools. Therefore the most important task of these institutions is to comprehensively intellectually activate their students and gradually make them able for discharging successfully their future duties as military leaders as well as for their further independently undertaken self-education.

For instructional-study work in high military schools are needed authoritative instructors endowed with best human qualities.

Demands posed by the defence and military doctrines of Federal Republic Yugoslavia

Docent D Sc Milinko Stišović, Colonel

Modern world continues to be burdened with numerous contrarities, which the progressive forces try to solve by political means. However, big centres of power often apply, and increasingly so, different forms of force, even the military one, resulting in increased probabilities of outburst of military conflicts. In any case, the fact stands that great powers, as all the other countries, have on their disposal respectable military potentials.

Every state, FR Yugoslavia included, tries to take a stand towards actual developments, events and processes evolving in the international community, the most significant being, of course, the ones with a military connotation. In this domain states engage substantial scientific potentials, which offer the state and military leadership the scientific foundation for the right determination concerning the war and peace, and the military factor in general. In FR Yugoslavia these matters have to be defined in the defence and military doctrines.

These problems are in the article reviewed and presented by application of an analytical-synthetic method. In the *first part* of the article – „General approach to the problem“ – the author starts from the war as a social phenomenon, and its basic contents – armed struggle. In this part are also defined the most important ideas logically connected with war and the armed struggle (science, military science, doctrine, doctrine of defence, military doctrine). The *second part* of the article – „The Yugoslav Army and doctrinal requirements“ – encompasses defined criteria for the projected build-up of the Yugoslav Army and the functions of defense, as the basis for working out of military doctrinal documents. In the *third part* of the article – „Problems of building-up the military doctrine of Federal Republic Yugoslavia“ – are presented basic elements of our military doctrine and problems in this field, with corresponding results of researches.

Public opinion has an exceptional significance in society, particularly in its political life. On the views and attitudes of the public concerning the existing social-political system depend in a great measure its stability and perspective. It is a sui generis reflection of popularity of the state policy and decisions taken by authorities, and of the general state of affairs in society.

Based on experience, political authorities have to respect the will of the people if they wish to be successful in their functions. Of a great significance is that their decisions should be acceptable and by the public, for the purpose of attainment of general interests. In the case of an abuse of this trust, the public is won over for the attainment of goals which are not in function with the state and national interests.

Public opinion is formed mainly by mass media, but the most frequent result of such a state of affairs is, because of different interests of their owners, the insufficient and inaccurate informing, confusion, and in a crisis or war even chaos in the domain of information.

Sources of resistance to new scientific cognitions

M Sc Dušan Višnjić, Colonel

In an effort to identify obstacles to new scientific ideas and truths, formulated and presented in the form of hypotheses (theories), the author proceeds in medias res. After singling out five complex categories of this resistance, he maintains that the first place in the order of significance is held by military doctrine and from this doctrine derived sub-doctrinal documents. Our military doctrine is „The strategy of the armed struggle“, which is such a closed up collection of views and attitudes of unreliable scientific value that does not need or seek any new knowledge. The second place is held by unsatisfactory conditions for scientific activities (non-existence of set goals and strategy, attitudes of top-ranking military leaders, model of operation and communication in conflict with the principle of subordination, the insufficient level of scientific establishment of polemology and cadres). The third type of resistance is the experience from the armed struggle and its fetishization. The fourth obstacle for the scientific cognition is the negative military spirit, while the fifth is the power of cognizance of officers based mostly on their common sense.

After his presentation of these five categories of resistance to new hypotheses (theories) in polemology, the author points out their numerous practical consequences and suggests possible solutions of the identified problems.

In our military literature is the expression „functions of combat operations“ but rarely used. The most frequent expressions for denoting the contents and range of the art of war are „contents of the armed struggle“ and „support of combat operations“. After an analysis of logical, methodological, linguistic, theoretical and empirical aspects of these expressions, the author attempts to approach the meaning of combat operations, their structure and systemic and functional analysis of the process of combat operations, after a unique criterion, in keeping with the methodological procedure that makes this classification possible. Identification of „regional“ and „process“ functions of combat operations, and or their interdependence, has scientific, expert and doctrinal (theoretical and practical) implications in the art of war (polemology). The regional functions can be, in methodological sense, taken as criteria for the assesment of efficiency of realization of process functions of combat operations (integrated or homogeneous, depending on the purpose and structure of units participating in the armed struggle). Research and investigation of functions of combat operations are a theoretical-methodological question of polemology, while their practical manner of profilization and realization is a doctrinal and practical problem of each army. Right understanding of functions of combat operations, in a theoretical sense, has a direct impact on the organization of the armed forces, and on preparation of units and their utilization in combat. Because of this the author stresses the need for discernment of different significances of individual functions of combat operations in the history of the art of war. The right theoretical identification of functions of combat operations, and their proper application was a „privilege“ of most developed and powerful armies throughout history, and will probably be also in the future. Because of a wide range of the subject, in the article have been reviewed or touched numerous problems which must further be researched, with the purpose of a further promotion of the military practice (science, expert knowledge and skills).

General Sava Grujić

• Božidar Jovović

In a row of outstanding and learned Serbs in military uniform, General Sava Grujić, member of the Serbian Society of Scholars (1875) and honorary member of the Royal Serbian Academy (1892), excelled with his knowledge, calmness and steadiness, also with his constant persistence. He enriched the historical documents from the period of the Serbian liberation wars against Turkey 1876–1878, and advocated the interests of his country in the courts of several European countries, of Russia and Turkey. He was brave and resourceful on the battlefield, and also competent and skilled politician and

diplomat, of a noted tactfulness and casual reticence. He served his country on the battlefield, in the political building up and democratic maturation of his people and in winning the support for the attainment of the state interests of Serbia. Although not being an expert orator, his writings can be taken as examples of excellent style. In his sedate deliberations and consequent presentation of facts on historical events he proved himself a good connoseur of historical developments and respecter of recorded facts. His deliberateness and impartiality in writing and interpretation of his observations heralded very early his future career of a statesman, politician and diplomat.

Les doctrines militaires des grandes puissances et les possibilités de défense des petits pays

Nedeljko Čopić, Général de division

Les changements brusques dans le monde dans la sphère politique et militaire, ont diminué le danger de déclenchement de la guerre nucléaire, mais cela n'exclut pas les pressions de différents types contre les petits pays dont le développement politique et autre ne correspondra pas avec les intérêts des grands, y compris les différents modèles d'agression se trouvant plus bas que le conflit de grande envergure. Ces modèles d'agression qui se sont transformés dans une doctrine de conflit de basse intensité ont reçu les caractéristiques de globalisme d'après les objectifs et les méthodes de réalisation. Le modèle choisi et la façon de réalisation de l'agression dépendront des intérêts régionaux et autres de l'agresseur, en particulier de la stabilité politique, de la position internationale et de la puissance défensives des petits pays.

Les petits pays, pour la raison de sauvegarde de l'indépendance, doivent être organisés à la base démocratique, disposer des programmes de développement moderne et les rapports entre les sujets et les potentiels de défense. Il est important d'adopter une doctrine de défense correspondante dans laquelle on stipule les questions significatives de défense, place et devoirs des sujets dans le système de défense et autres questions. Les forces armées des petits pays doivent avoir un rôle décisif ce que demande leur compatibilité avec les autres sujets de la défense dans un système durable et résistant.

En ce qui concerne l'organisation des forces armées, l'accent doit être mis sur les résolutions qui assurent l'emploi rapide, efficace, diversifié et surprenant des forces armées contre l'ennemi, ainsi que le système de commandement simple avec le nombre des niveaux de décision très diminué, organisé d'après les critères de subordination et de l'initiative des commandants sous plein degré de responsabilité.

Rapports inter-religieux et la stabilité militaire de l'Albanie

Prof. dr Miroljub Jevtić

L'Albanie est un pays dont la population est divisée en deux grands groupes religieux: musulmans et chrétiens. Musulmans sont divisés en sunnites (50 pour cent) et bectechis (20 pour cent), chrétiens orthodoxes (20 pour cent) et catholiques (10 pour cent). Les rapports entre les membres des groupes religieux, durant l'histoire, ont été assez contradictoires, mais, en général, ils ont été sanglants – dans les conflits, car l'Etat qui apportait

l'islam en Albanie – l'Empire Ottomane, a été fondé sur les principes de religion.

Etant donné que les musulmans ont été privilégiés comme les propriétaires du pouvoir, il avait été nécessaire de supprimer les différences religieuses, ce que c'est passé durant le 19. siècle au cours de la renaissance nationale. Cause des approches différentes du monde et de la vie, comme des systèmes dogmatiques, à la base des conflits nés entre les membres des différentes religions, Enver Hodxa (Hodga) a supprimé la religion, ayant comme but unification de la nation. Mais il n'était pas stricte dans ses demandes car les privilèges des musulmans avaient été restées comme caractéristiques de l'époque. Aussi, dès la disparition de communisme, la vie religieuse est renouvelée et les conflits religieux ont pris vitesse. On a vu les poursuites des membres de la minorité orthodoxe, avant tout d'origine grègue, défense de l'organisation OMONIA et transmission des conflits dans les rangs de l'armée.. L'Etat a eu un grand degré de méfiance contre les officiers et les soldats de nationalité grègue, ils ont été prédisloqués à l'intérieure de pays, on les avaient fait prisonniers sous l'accusation de travail anti-Etat etc. Tout cela a laissé les traces sur la stabilité de l'Etat, en plus parce que les catholiques protestent contre les privilèges des musulmans, exprimant la peur de percés possible du fondamentalisme musulman dans le pays.

Certitude des conflits dans la philosophie de Thomas Hobs

Mr Stanislav Stojanović

Auteur, faisant une analyse des points de vue théoriques de Thomas Hobs concernant la nature humaine, avait voulu de déterminer la façon traitement du problème de l'état naturel dans sa philosophie politique, ainsi que d'évaluer ses valeurs. Une attention particulière est consacrée à la théorie de l'état d'animosité, de destruction et de la guerre comme le processus normal à cause de construction mécanique de la nature humaine. En liaison avec cela, on étudie le sens de pouvoir comme le sens dominant la nature humaine, ainsi que ses conséquences inflant le caractère des rapports dans la nature. Après la démonstration du modèle de l'état naturel, on étudie les points de vue de Hobs concernant le cadre de la nature humaine et son existence.

A la fin, auteur fait une évaluation critique des fonds des conclusions de Hobs traitant certitude de la guerre entre les gens et un antagonisme continuel dans leurs rapports.

Prognostic de développement de l'armement et de l'équipement militaire dans le cadre de planification integrale des efectifs

dr Boško Nadoveza, Colonel

Pour réaliser les demandes de planification des cadres, on doit agir de façon integrale. C'est-à-dire, par cette planification on doit unifier les segments de celle-là avec les nécessités de développement des cadres. Cela

peut être réalisé seulement si on réalise les conditions d'après les demandes de planification intégrale des effectifs.

La première demande consiste en nécessité d'avoir un pronostic scientifique de développement de l'armement et des moyens technique, ce que c'est traduit en une approche complexe du développement de la situation et des faits (situation politico-militaire, principes de combat armé etc) qui provoquent le changement de la composante technique. De cette façon (à travers la microprojection) on arrive aux caractéristiques tactico-techniques qui offrent la satisfaction des demandes posées. Après cela, par la méthode de l'optimisation multicritère, on choisi les moyens nécessaires.

Deuxième demande consiste en processus méthodologique de détermination et de mesure du fait technique par rapport aux besoins pour les cadres (les postes de travail). Dans une première phase on détermine les changements de principe nés à cause de l'influence du fait technique (influence directe) et le développement entier (influence indirecte). De cette façon, on arrive aux mesures globales et des besoins (d'après les éléments des postes de travail) qui découlent de l'application des moyens techniques concrets. Ainsi, en appliquant le processus systématique on arrive aux changements et aux nécessités pour les cadres, qui peuvent être la base pour la planification du développement des effectifs.

Le travail d'étude durant l'éducation dans l'établissement militaire d'école

Dr Đorđe Radojević, Colonel

Dans ce travail, on étudie les problèmes que l'on rencontre souvent dans la pratique actuelle concernant la méthodologie durant le processus de l'éducation dans un établissement militaire d'école. Une attention particulière est consacrée aux conditions de base et aux suppositions de travail des étudiants des académies militaires, surtout quand il s'agit de motivation interne des individus.

L'accent est mis sur la direction méthodologique de travail de l'éducation et sur le besoin de l'intégration du travail scientifique durant le processus de l'éducation militaire. A cause de cela, le devoir le plus important est d'activer les étudiants de façon le plus convenable par la méthode „pas par pas“, pour la réalisation des travaux comme officiers.

Pour ce travail dans les hautes écoles militaires, il est nécessaire d'avoir les professeurs possédant une autorité et les valeurs humaines.

Les demandes de la doctrine de défense et de la doctrine militaire de la République Fédérale de Yougoslavie

Doc. dr Milinko Stišović, Colonel

Le monde contemporain est chargé toujours des contradictions nombreuses que les forces progressives tentent de résoudre par les moyens politiques. Cependant, les grands centres de puissance, durant la résolution des problèmes, de plus en plus, appliquent les méthodes qui comprennent

l'emploi des forces à cause de quoi les conflits armés déviennent réels. Car, ce fait que les grandes puissances, comme les autres pays, disposent des forces armées montre la vérité.

Tous les Etats, même la RF de Yougoslavie, tentent à se déterminer concernant les évènements actuels se déroulant au cadre de la communauté internationale. De toute façon, les plus significatifs des évènements sont ceux qui ont conotation militaire. Sur se plan, les Etats engagent les potentiels scientifiques importants qui doivent assurer la base de détermination envers la guerre et la paix et le fait militaire en général. En ce qui concerne la Yougoslavie, cette matière doit être définie à travers la doctrine de défense et la doctrine militaire.

Cette liste de problèmes est étudiée dans l'article proposé de manière analytico-synthétique. Dans une première partie, on part de la catégorie de la guerre comme le phénomène social et son contenu – le combat armé. On défini les termes les plus importants qui sont en liaison logique avec la guerre et le combat armé (science militaire, doctrine, doctrine de défense, doctrine militaire). La deuxième partie comprend les critères de projection de développement de l'Armée de Yougoslavie en fonction de défense. Dans une troisième partie, on montre et souligne les contenus de base de notre doctrine militaire et les problèmes qui découlent d'elle, accompagnés des résultats correspondants des recherches.

Opinion publique politique

Dr Vljako Petković

L'opinion publique dans une société, en particulier dans une vie politique, a une importance à part. Des rapports de l'opinion publique envers le système existant dépend de la popularité et de stabilité, ainsi que la perspective de système. C'est une forme de reflexion de la politique de l'Etat, des décisions politiques et de l'état général de société.

Se basant sur les leçons tirées, le pouvoir politique doit respecter la volonté du peuple si ce pouvoir veut être durable et positif réalisant la fonction à la charge. L'importance de cette décision d'attirer l'opinion publique est visible quand il s'agit de réalisation des intérêts particuliers et individuels. En cas de malemploi, l'opinion publique est attirée pour la réalisation des buts qui ne sont pas en fonction des intérêts d'Etat et de la nation.

L'opinion publique, en général, est formée par l'intermédiaire des mas médias, dont les résultats, à cause des différents intérêts des propriétaires, sont inadéquats, ce que provoque le niveau de connaissance insuffisant, confus et, dans les conditions de la crise, provoque le chaos informatique.

Sources de la résistance contre les connaissances scientifiques

Mr Dušan Višnjić, Colonel

En essayant de déterminer les obstacles aux idées scientifiques neuves, formulées et présentées au public dans la forme des hypothèses (théorie),

auteur va in medias res. Il sépare cinq catégories de résistance, estime que la première place doit être offerte à la doctrine militaire et aux documents subdoctrinaux découlés d'elle. Notre doctrine militaire est la „Stratégie de combat armé“. Elle est un entier fermé des valeurs suspectes auquel les nouvelles formes de connaissances ne sont pas nécessaires. Deuxième complexe de résistance au connaissance scientifique est composé des conditions inacceptables de l'activité scientifique (absence des buts et de la stratégie, comportement du leadership militaire, modèle de l'opération et des communications durant le conflit avec subordination, le degré de constitution scientifique concernant la polémistique et des cadres). Troisième type de résistance est composé de connaissance scientifique de l'esprit militaire négatif, quatrième consiste en fétichisation de combat armé, cinquième est la base scientifique des officiers.

Faisant description des cinq catégories de résistance en appliquant des hypothèses nouvelles (théories) de la polémistique, auteur a montré les conséquences nombreuses pratiques et commencer à découvrir les résolutions possibles des problèmes marqués.

Fonctions des activités de combat

Mr Mitar Kovač, Commandant

Dans notre littérature militaire, on ne trouve pas souvent le terme „fonctions des activités de combat“. Les expressions les plus fréquentes sont „contenus de combat armé“ et „mesures de sécurité des actions de combat“. En basant cette analyse sur les aspects logiques, méthodologiques, linguistiques, théoriques et empiriques, l'auteur tente de s'approcher au problème d'une façon nouvelle la signification des actions de combat, classification d'après le critère unifié, procédure méthodologique etc. Identification des fonctions „régionales“ et „de processus“, ainsi que leur interdépendence, a implications scientifiques, professionnelles et doctrinales dans l'art de guerre (polémistique). Les fonctions régionales peuvent être observées comme critères pour la valorisation de l'efficacité de réalisation des fonctions de processus des activités de combat (intergénérationnel ou unilatéral), ce que dépend de destination et des structures de l'unité qui participe au combat armé. Les recherches des fonctions des systèmes de combat sont une question de polémistique et leur façon concrète de profil et de réalisation de doctrine est une façon de résoudre ce problème pratique de toute armée du monde. Signification des fonctions des activités de combat, au sens théorique, provoque une influence sur organisation de l'armée, préparatifs et engagement des unités dans le combat armé. Une signification théorique des fonctions de combat armé est une „privilège“ des armées durant l'histoire, probablement même, dans le futur. A cause de matière large, dans cet article on a mentionné de nombreux problèmes qui doivent être étudiés pour que la pratique militaire soit poussée vers l'avant (science, profession, art).

Božidar Jovović, professeur

Dans les rangs des célèbres Serbes en tenue militaire, on distingue le général Sava Grujić par ses propriétés comme savoir, calme, connaissance de la matière; il a été le membre permanent de la Société scientifique serbe (1875) et le membre d'honneur de l'Académie royale serbe (1892). Il a enrichi la science historique par la documentation des temps des guerres de libération serbe contre la Turquie 1876–1878 et a été avocat des intérêts serbes sur et près des trônes de l'Europe, de la Russie et de la Turquie. Courageux sur le champ de bataille, il a été en même temps le politicien droit et diplomate très distingué. Il a aidé son peuple sur le champ de bataille, dans le combat politique et dans le travail démocratique, ainsi que dans les actions politique d'assurance de support politique de la Serbie. Il n'était pas orateur ce que présentait son point faible, mais ses documents écrits ont été l'exemple de bon style. Il s'est montré comme connaisseur des événements et comme celui qui respecte la documentation historique. Dans ses travaux on a pu voir un politicien, homme d'Etat, diplomate.

Die Militärdoktrin der Grossmächte und die Möglichkeit der Verteidigung der Kleinesländer

Nedeljko Čopić, Generaloberstleutnant

Rasche Veränderungen in der Welt, in der politischen und der militären Sphäre, haben das Gefahr von dem weltlichen nuklearen Krieg vermindert, aber es wird nach kleinen Länder weiter verschiedene Unterdrücken verwendet werden, sogar einschliessend und das Modell der Aggression mit der niedrigen Stufen der Risiko von der Verteidigung des Zusammenstosses, dessen politische und gesamte Entwicklung mit den Interessen der Grossmächte nicht übereinstimmt. Solche Modell der Aggression, die in der Doktrin des Zusammenstosses der Niedrigesintensität übergeragt haben, haben sie schon die globale Charakteristik nach den Ziele und den Methoden der Realisation aufgenommen. Ausgewältes Modell und die Art der Durchführung der Aggression wird von dem regionalen und breiten Interesse des Aggressors abhängen, und besonders von der politischen und gesamten Stabilität, internationale Position und die Verteidigungskraft der Kleinesländer.

Kleine Länder müssen sich auf den demokratischen Gründen und den modernen entwickelten Programme, neben die harmonische Beziehung und die Verteidigung alle Subjektivität und das Potential in der Verteidigung des Landes organisieren und entwickeln. Besonders ist weitgehend die Annehmbarkeit am günstigste Doktrin der Verteidigung, der die weitgehende Frage der Politik der Verteidigung und die Stelle, die Rolle und die Aufgabe aller Subjektivität in der Verteidigung regulirt wird. Die Streitkräfte der Kleinesländer in der Verteidigung von der Aggression haben weiter entscheidender Charakter, aber sie müssen fest verbunden mit allen Subjektivität des Landes in einiges, sehniges und widerstandes Verteidigungssystem sein. In der Organisation der Streitkräfte soll das Schwerpunkt in der Erfindung der Lösung sein, die schnelle, effekte, verschiedene und den Aggressor unvorhergesehen Einsatz der Streitkräfte sicherstellt. Das System der Führung soll die Verminderung des Zahles der Niveau die Entscheidung vereinfachen, und versichern schnelle Lauf und das Schützen der Information. Auch das System soll auf dem scharfen Kriterium des Subordination entworfen werden, wie und auf der Selbstinitiative der Komadanten und seine volle Verantwortlichkeit.

Zwischenreligiöse Beziehungen und die Militärstabilität des Albaniens

Der Professor, Dr Miroljub Jeftić

Albanien ist ein Land, dessen Bevölkerung auf zwei grosse religiöse Gruppe verteilt hat: die Muslim und die Christen. Die Muslim werden weiter auf der Sunit (50%) und die Bektesch (20%), und die Christen auf der Orthodoxie (20%) und die Reumkatolik (10%) geteilt. Die Beziehungen zwischen Anhänger dieser Religiösegruppe waren in der Lauf der Historie immer widerspruchsvoll gewesen, aber sie haben sich insgesamt auf den blutigen Zusammenstößen gewölbt, weil der Staat ist, der der Islam im Albanien – Osmanischen Reich hineingetragen hat, war auf dem religiösen Prinzip gründet.

Die Muslim waren im Albanien immer wider eine privilegierte Gemeinschaft und haben sie die Macht gehalten. Um im Albanien bis dem Nationalbewusstsein zu kommen, war es unumgänglich, dass man die religiöse Unterschiede übergehen, und dann haben die Träger der albanischen nationalen Renaissance im 19. Jahrhundert in dieser Richtung gemacht. Wegen verschiedenes Beitritt der Welt und des Lebens, wie dogmatischen System, haben die Zusammenstöße zwischen Anhänger der verschiedenen Religion entstanden. Enver Hodza hat die Religion abgeschaffen, und wollte er die Nation vereinigen. Aber war er nicht follgerichtig, weil und weiter die privilegierte Leute der mulsemischen Herkunft gewesen sind. Womit das Komunismus abgeschaffen wurde, wurde das religiöse Leben erneuert, und wurden die religiöse Streitigkeit und die Zusammenstöße begonnen. Die Muslim haben die Anhänger der Ortodoxie die Griechen verfolgt. Es wird seine Organisation „OMONIA“ verboten, und diese Beziehungen werden und in der Armee übergetragen. Der Staat zeigt das Misstrauen nach den Offizieren und den Soldaten der grichischen Nationalität. Sie biegt ihr mit der grichischen Grenze. Die Anhänger der grichischen Mürdercheit wird unter die Anklage verhaftet, dass sie den Staat unterwühlen. Alles das muss die tiefe Folge auf der Militärstabilität des Staates bleiben, besonders was sich die Reumkatolik auf der privilegierten Muslim klagen. Sie terrorisieren von der möglichen Durchbruch in dem Land des islamischen Fundamentalismus.

Die Unvermeidlichkeit des Zusammenstosses in der politischen Philosophie Tomas Hobs

Mr. Stanislav Stojanović

Der Autor wollte auf dem Grund der Analyse der teoretischen Stellungen Tomas Hobs über die ursprüngliche Anordnungen der menschlichen Natur befestigen, wie das Problem des Naturstandes in der seiner politischen Philosophie formuliert hat und seine Werte und die Stellungen zu bewerten. Um sich Hobs das Auffassen des Naturstandes wie der Stand der allgemeinen Feindschaft, der Destruktion und des Krieges was bestmöglich einzusehen, hat er besondere Vorsicht seinen Stellungen über die mehanizistische und

instinktartige Organization der menschlichen Natur gewidmet. Er hat besonders den Trieb der Vermögen betrachtet, wie dominanter Trieb der menschlichen Natur und seine Folge je der Charakter der Beziehung in dem Naturstand. Nach der Vorsrellung des Modells des Naturstandes wurden Hobs die Stellungen über die Arten der Vorherrschen der Rahmen der Menschennatur der Lebensweise betrachtet.

Am Ende betrachtet der Autor kritische Tüchtigkeit und die Gründigkeit radikales Hobs Zusammenschliessen über die Unvermeidlichkeit des Krieges zwischen Menschen und dauerhaftes Antagonismus in ihren Beziehungen.

Die Beurteilung der Entwicklung der Waffen und die Militärausrüstung im System des integralen planen Kaders

Dr. Boško Nadoveza, Oberst

Wenn sie aufgestellte Verlangen ausfüllen können, müsse das geplante Kadar integral sein, beziehungsweise, ihm soll sich das Segment der geplanten Bedarf für das Kadar und die geplante Entwicklung des Kadars zusammensetzen und einverstanden erklären. Das kann man nur verwirklichen, wenn die Bedingungen geschaffen werden, dass die beide Segment nach den Verlangen des integralen planen Kaders geplant werden. In dem Artiki wird die Verlangen betrachtet, die auf dem Grund der Entwicklung der Waffen und Technik im Rahmen der geplante Bedraf für die Kadar vorausgesetzt werden. Erste Verlangen hält sich auf die Bedarf ver, dass wissenschaftliche Entwicklung der Waffen und des tehnsichen Mittel beurteilt wird, und das bedeutet, dass komplex wissenschaftlich-tehnologische Entwicklung und die Einfluss der Faktoren und die Bedingungen (militärpolitische Situation, die Grundsatz der Durchführung der Kampfwirkung) auf der technischen Komponent eingesehen wird. Auf dieser Art kommt (durch Prozes makroprojektion) zu taktisch-technische Charakteristik der Mittel, die aufgestellte Bedingunegn ausfüllen. Vor allem wird die Methode mehres Kriterium der Optimisation konkrete Mittel gewelt. Zweite Verlangen hält sich auf die metodologische Behandulg der Befestigung und die Vermessung der Einflusse der technischen Faktoren auf die Bedarf für dem Kader (Die Gliederungstelle) vor. In der ersten Phase werden die Rahmenveränderungen befestigt, die unter den Einfluss der technischen Faktoren (direkter Einfluss) und insgesamnte Entwicklung (indirekter Einfluss) entstehen. So kommt er zu globaler Grösse und der Proportion im Rahmen der Gliederungstelle. In der zweiten Phase wird die Gliederungbedarf (nach Gliederungselement) befestigt, die aus der Einführung der konkreten technischen Mittel ausgegangen sind. So kommt er durch die sistematischen Behandlung zu den Verlangen und insgesamnte Bedarf für das Kadar, die der Grund für die erfolgreiche geplante Enwicklung des Kadars sein können.

Dr. Đorđe Radojević, Oberst

In der Arbeit werden die Aktualität und in der Praxis sehr oft methodische Problem in der hochschulmilitärunterricht betrachtet. Der Autor hat die Lösungen angeboten, bis welche Erfahrungen und wissenschaftliche Erkenntnis der modernen Didaktik und der pedagogischen Psychologie ankommen. Besondere Achtung wurde die Grundbedingungen und die Voraussetzungen der Studienarbeit der Studenten der Militärakademie in dem Unterricht gewidmet, besonders inere Motivation für das Studieren und die Mass für ihre Entwicklung. In der Artkl ist der Schwerpunkt auf der methodischen Einrichtung der Unterrichtstudienarbeit und auf der Unumgänglichkeit für alle grösse Integration der studierenden und wissenschaftlichen Arbeit in dem hochschulmilitärunterricht.

Demzufolge ist am wichtigste, dass sich die Studenten in dem hochschulmilitärunterricht allseitig inelektuel und stufenweise für erfolgreiche Erledigung der zukünftigen Offizierspflichten befähigen.

Für die Unterrichtstudienarbeit in der Hochmilitärschulen sind unumgängliche Professor mit dem Autorität und echte menschliche Werte.

Die Verlangen der Doktrin der Verteidigung und der Militärdoktrin der Bundesrepublik Jugoslawiens

Doc. Dr. Milinko Stišović, Oberst

Die moderne Welt hat weiter den zahlreichen Widersprüchen belastet, die die progresiven Kräfte den politischen Mittel lösen wollen. Mittlerweile, Die Groszentren der Macht zeigen in den Lösungen der Zwischenstreite alle öfter verschiedene Formen der Macht, sogar und die Militär. Weshalb sind die bewaffnete Zusammenstösse eine Realität. Weil die Tatsache ist, dass die Grossmächte der respektiven Militarpotentiell haben, wie und andere Länder.

Alle Staaten und die Bundesrepublik Jugoslawien, dass sie nach den aktuellen Ereignissen und den Prozessen bestimmen, die in der Interationalesgemeinschaft abgewickelt werden. Auf dem Fall sind am wichtigsten Sie mit der Militärdoktrin. Auf diesem Plan engagieren die Staaten weitgehende wissenschaftliche Potentiell, die der statlichen und dem Militärführung wissenschaftliche Gründung seiner Bestimmung nach dem Krieg und der Frieden und insgesamt dem Militärfaktor sicherstellen. In der Bundesrepublik Jugoslawien soll diese Materie durch die Doktrin der Verteidigung und die Militärdoktrin definiert werden. Angeführte Problematik hat in dem Artkl mit der analitisch-sistematischen Methode betrachtet. In erstem Teil, „Allgemeine Beitritt dem Problem“, ist der Autor von der Kategorie des Krieges wie der Gesellschaftlichesphänomen und seines Grundinhaltes – des bewaffneten Kampfes eingegangen. Auch, in der Artkl wurden teoretisch am wichtigste Begriffe definiert, die in der logischen Verbindung mit dem Krieg und dem bewaffneten Kampf sind (die Lehre, Militärlehre, Doktrin, der Doktrin der Verteidigung und die Militärdoktrin).

Zweiter Teil der Arbeit, „Das Heer des Jugoslawiens und die Verlangen der Doktrin“ fasst die Definitionskriterium der Projektion der Ausbau des Heeres Jugoslawien und die Funktion der Verteidigung wie der Grund für die Formen der Militärdoktrindokumenten. In drittem Teil der Arbeit, „Die Probleme der Ausbau der Militärdoktrin der Bundesrepublik Jugoslawiens“, hat er auf den Grundinhalten der Militärdoktrin und die Probleme in der Verbindung damit erschienen, nebst bestimmte Resultate.

Die politische öffentliche Meinung

Dr. Vljako Petković

Die öffentliche Meinung in der Gesellschaft hat es besonders im politischen Leben den Ausnahmecharakter. Von der Beziehung der öffentlichen Meinung nach beständigen gesellschaft-politischen System hängt viel das Stabilität und die Perspektive dieses Systems ab. Die öffentliche Meinung ist ein eigentümlicher Widerschein der Popularität der Staatspolitik, der Entscheidung der Macht und allgemeines Standes in der Gesellschaft. Auf dem Grund der Erfahrung sollen die Träger der Macht der Wille des Volkes achten, insofern sie wiegen, die Dauer mit dem Erfolg die Funktion verzurichten. Wieviel ist weitgehend, dass ihre Entscheidungen annehmbar seien, wegen der Verwirklichung der allgemeinen Interesse, derat ist gefährlich, wenn die öffentliche Meinung wegen der Verwirklichungen der besonderen und einzelnen Interesse gewonen wird. In dem Fall des Missbrauches wird die öffentliche Meinung für die Verwirklichung der Ziele gewonen, die in der Funktion staatliche und der Nationalinteresse nicht sind. Die öffentliche Meinung wird immer durch die Mittel der öffentlichen Information formiert, und am wichtigsten das Resultat ist eine informative Konfusion, wegen verschiedener Interesse der Besietzer der Mittel, ungenügende und falsche Information, und in den Bedingungen der Krise und des Krieges sogar und das informative Chaos.

Die Quelle des Widerstandes dem neuen wissenschaftlichen Erkenntnisse in der Polemistik

Mr Dušan Višnjić, Oberst

Der Autor hat gestrebt, dass die Hindernisse der neuen wissenschaftlichen Ideen und den Wahrheiten befestigt, die der Öffentlichkeit im Form der Hypothese formuliert und vorgestellt haben. Er hat fünf komplexe Kategorie der Widerstand ausgewählt. Auf erster Stelle betracht er nach dem Charakteristik die Militärdoktrin und aus ihrer ausführbare Subdoktrindokumente. Unsere Militärdoktrin ist „Die Strategie des bewaffneten Kampfes“. Sie ist abgeschlossen, abprallende Versammlung der Stellungnahme der unzuverlässigen erkenntbaren Werte, der notwendiger neue Erkenntnisse nicht sind. Zweiter Komplex des Widerstandes dem wissenschaftlichen Erkenntnissen machen unzufriedene Bedingungen der wissenschaftlichen Tätigkeit (unbeständige Ziele und Strategie, die Stimmung des Militärgipfels, das Modell

der Operation und Kommunikation im Zusammenstoß mit der Subordination, die Stufe der wissenschaftlichen Konstitutionen Polemik und Kadar. Drieter Typ des Widerstandes macht es die Erfahrung aus dem bewaffneten Kampf und seines Fetischismus. Vierte Art des Widerstandes der wissenschaftlichen Erkenntnisse ist ein negativer Militärgest, und fünfte – gesundvernünftiger Grund der Erkenntnisemacht der Offiziere.

Er hat fünf Kategorien des Widerstandes der neuen Hypothese in der Polemik bearbeitet, und hat der Autor auf ihren zahlreichen praktischen Folgen erschienen, und hat er eine mögliche Lösung der bemerkbaren Probleme angesagt.

Die Funktion der Kampfwirkungen

Mr. Mitar Kovač, Major

In unserer Militärliteratur wird selten das Syntagma „Die Funktion der Kampfwirkungen“ benutzt. Am wichtigste normative Ausdruck sind für das Bezeichnen des Inhaltes und des Umfangs der Kriegskunst „Die Inhalt des bewaffneten Kampfes“ und „Die Sicherung der Kampfwirkungen“. Auf dem Grund der Analyse dieser Probleme mit logischen, methodologischen, sprachlichen, theoretischen und dem empirischen Aspekt hat der Autor versucht, auf neuer Art dem Begriff der Kampfwirkungen beizutreten, ihre Struktur und die Inhalt, wie und dass auf dem Grund der systematischen und der funktionierenden Analyse des Prozess der Kampfwirkungen nach einigem Kriterium klassifiziert wird, und wird es die methodologischen Prozedur und die Behandlung vorbehalten werden, die es ermöglichen. Die Identifikation „unterstehender“ und „prozessor“ Funktion der Kampfwirkungen, wie ihre Zwischenabhängigkeiten, hat es wissenschaftliche, fachliche und doktrinaire (theoretische und praktische) Implikation in der Kriegskunst (die Polemik). Die unterstehende Funktion kann in der methodologischen Sinn beobachtet wird, wie das Kriterium für die Werte der Effekten der Realisation der prozessor Funktion der Kampfwirkungen (integrative und gleichartige), was hängt von der Zuwendung und dem organisationalen Gliederungsstruktur der Einheiten ab, die in dem bewaffneten Kampf teilnimmt. Die Forschung der Funktion der Kampfwirkungen ist eine theoretisch-methodologische Frage der Polemik, und Ihre konkrete Art des Profils und der Realisation ist doktrinäres und praktisches Problem alle Heer in der Welt. Der Begriff der Funktion der Kampfwirkungen in dem theoretischen Sinn fließt unmittelbar auf der Organisation des Heeres ein, die Vorbereitung und der Einsatz der Einheit in dem bewaffneten Kampf. Dmzufolge betont der Autor die Bedarf des merklichen verschiedenen Charakters der einzelnen Funktion der Kampfwirkungen in der Historie der Kriegskunst. Die tüchtige theoretische Bestimmung der Funktion der Kampfwirkungen und ihre Wissen der Realisation ist eine „Privilegie“ am entwickelste Heer durch die Historie und wahrscheinlich in der Zukunft. Wegen breites Übergriffs haben in der Artiki zahlreiche Probleme bewegt, die unumgänglich um die Förderungen des Militärpraxis untersucht wurden (die Lehre, Kunst).

In der Reihe der tüchtigen, gelehrten Serben hebt sich in der Militäruniform mit dem Wissen, Ruhe und der Beständigkeit, aber und der beständigen Beharrlichkeit, General Sava Grujić, der ordedrentliche Mitglied der serbischen gelehrten Gesellschaft (1875) und der Ehrenmitglied der serbischen königlichen Akademie (1892) ab. Er hat historische Lehre den urkundlichen historischen Schriften aus der Zeit der serbischen befreiten Kriegen gegen Türkei im Jahre 1876–1878 bereichert, und Sava hat die Interesse seines Landes in den Höfen Europas, Ruslands und die Türkei vertreten. Er war tapfer und geschickt auf dem Schlachtfeld und gleich so ein geschickter Politiker und Diplomat, den bemerkbare Takt und die ungenierte Enthaltbarkeit. General hat seinem Volk auf dem Schlachtfeld, in dem politischen Ausbau und dem demokratischen Heranreifen des Landes geholfen, wie und in der Gewinnung der Unterstützung für die Verwirklichung der staatlichen Interesse. Obwohl ungeschickt in der Rede ist, können seine Schriften wie der Beispiel der guten Stil bedienen. Dem gesetzten Überlegungen und dem folgenden Auslegen der Stoffs über historische Ereignisse hat er sich wie ein guter Kenner der Ereignisse und der Verehrer des urkundlichen Sagens. Die Beharrlichkeit und die Objektivität im Schreiben und die Erklärung seiner Bemerkungen haben die zukünftige Staatsmann, Politiker und Diplomat angedeutet.

Военные доктрины великих держав и возможности обороны маленьких стран

Неделько Чопич, генерал-подполковник

Быстрые изменения в мире, в политической и военной сферах, уменьшили угрозу вспыхивания мировой ядерной войны, но к маленьким странам, политическое и совокупное развитие которых не будет совпадать с интересами великих держав, и впредь будут применяться самые разнообразные давления, включая и модели агрессии с более низким риском расширения столкновений. Такие модели агрессии, переросшие в доктрину столкновений низкой интенсивности, уже приобрели характеристики глобальности по своим целям и методам реализации. Выбранная модель и способ совершения агрессии будут зависеть от региональных и более широких интересов агрессора, в частности от политической и совокупной стабильности, международной позиции и оборонительной мощи маленьких стран.

Маленькие страны, желающие сохранить независимость, должны организоваться и развиваться на демократических основах и современных программах развития, причем нужно обеспечить согласованное взаимоотношение и обязанности субъектов и потенциалов в обороне страны. Особенно значительным является создание самой подходящей доктрины обороны, при помощи которой регулируются существенные вопросы политики обороны, а также место, роль и задачи всех субъектов в обороне. Вооруженные силы маленьких стран и впредь в обороне от агрессии сохраняют решающее значение, но они должны быть прочно увязаны с остальными субъектами страны в единую, живучую и отпорную оборонительную систему.

В организации вооруженных сил главное внимание нужно уделять изобретению решений, обеспечивающих быстрое, эффективное, разнообразное и для агрессора непредвидимое использование вооруженных сил, потом, систему управления надо упростить, сокращая число уровней, на которых принимаются решения, обеспечивая быстрый обмен и защиту информации, причем ее надо основывать на строжайших критериях субординации и единоначалия, а также на инициативе командиров и их полной ответственности.

Межрелигиозные отношения и военная стабильность Албании

Проф. д-р Миролуб Евтич

Албания является страной, население которой разделяется на две большие религиозные группы: на мусульман и христиан. Мусульмане

потом разделяются на суннитов (50%) и бектешев (20%), а христиане – на православных (20%) и католиков (10%). Отношения между членами этих религиозных групп в течение истории были весьма противоречивыми, но преимущественно сводились к кровавым столкновениям, ибо государство, которое внедрило ислам в Албанию – Османское царство – основывалось на религиозном принципе.

Будучи мусульмане были привилегированными и носителями власти, чтобы добиться национального пробуждения, необходимо было преодолеть национальные различия, так что носители албанского национального возрождения в XIX веке работали в том направлении. Из-за различных подходов к вопросам мира и жизни, как догматических систем, на основании которых возникали столкновения между различными религиями, Энвер Ходжа отменил религию, желая объединить нацию. Но и он не был последовательным, потому что люди мусульманского происхождения остались привилегированными. Поэтому, сразу после исчезновения коммунизма, была возобновлена религиозная жизнь и вспыхнули религиозные муждуусобицы и столкновения. Начались преследования православного меньшинства, прежде всего греков, за преследуются их организация ОМОНИА, а эти отношения переносятся и в армию. Государство проявляет недоверие к офицерам и солдатам греческой национальности – убирает их с греческой границы, людей, принадлежащих к греческому меньшинству, арестуют под обвинением за подрыв государства и т. д. Все это должно оставить глубокие последствия на военную стабильность государства, тем более, что и католики возражают против привилегий мусульман, опасаясь возможного прорыва в страну исламского фундаментализма.

Неминуемость столкновений в политической философии

Томаса Гоббса

Канд. наук Станислав Стоянович

На основании анализа теоретических положений Томаса Гоббса о подлинных определяющих человеческой природы автор желал определить, каким образом проблема естественного состояния была им сформулирована и как он к ней относился в своей политической философии, а также оценить её достоинства и положения. Чтобы понимание Гоббсом естественного состояния, как состояния всеобщей враждебности, деструкции и войн, рассмотреть как можно целостнее, особое внимание уделялось его положениям о механистической и инстинктивной природе человека. В этой связи, особое внимание уделялось инстинкту власти, как доминирующему инстинкту человеческой природы, и его влиянию на характер отношений в естественном состоянии. После показа модели естественного состояния, рассмотренным подвергались положения Гоббса о способе преодоления рамок человеческого естественного существования.

В конце автором критически рассматриваются годность и обоснованность радикальных выводов Гоббса о неминимости войны между людьми и постоянном антагонизме в их отношениях.

Прогнозирование развития вооружения и военной техники в рамках интегрального планирования кадров

Д-р Бошко Надовеза, полковник

Чтобы выполнить поставленные требования, планирование кадров должно быть интегральным. То есть, им нужно объединить и согласовать сегмент планирования потребностей в кадрах и планирования развития кадров. Это можно осуществить только тогда, если создаются условия, обеспечивающие планирование оба сегмента в согласии с требованиями интегрального планирования кадров. В статье рассматриваются требования, на основании которых предусматривается развитие вооружения и техники в рамках планирования потребностей в кадрах.

Первое требование относится к потребности научного прогноза развития вооружения и технических средств, а это означает необходимость комплексного изучения научно-технического развития и влияния факторов и условий (военно-политическая ситуация, начала ведения вооруженной борьбы и т. д.) на технический компонент. Таким образом (через процесс макропроектирования) приходим к тактико-техническим характеристикам, удовлетворяющим поставленные условия. После этого, при помощи метода многокритерийной оптимизации выбираются конкретные средства.

Другое требование относится к методологическому поступку определения и измерения влияния технического фактора на потребности в кадрах (штатные места). В первой фазе утверждаются рамочные изменения, возникающие под влиянием технического фактора (прямое влияние) и совокупного развития (косвенное влияние). Таким образом получают глобальные величины и отношения в рамках штатных мест. Во второй фазе утверждаются штатные потребности (по штатным элементам), возникшие из введения конкретных технических средств. Таким образом, через системный поступок приходим к изменениям и общим потребностям в кадрах, которые могут стать основой для успешного планирования развития кадров.

Учеба в высшем военном преподавании

Д-р Джордже Радоевич, полковник

В работе рассматриваются актуальные и на практике весьма частые методические проблемы, возникающие в преподавании в высших военно-учебных заведениях. Автором предлагаются решения, выработанные на основании опыта и научных знаний современной дидактики и педагогической психологии. Особое внимание уделяется основным условиям и предпосылкам учебы студентов военных академий в преподавании, в частности внутренней мотивировке к учебе и мерам по ее развитию.

Основное внимание в статье уделяется методическим указаниям, относящимся к учебно-научной работе, и необходимости повышения интеграции учебы и научной работы в высшем военно-учебном заведении. Поэтому важнейшая задача в высшем военном преподавании — всесторонне интеллектуально активировать студентов и постепенно

делать их самостоятельными для успешного выполнения будущих офицерских должностей и самообразования.

Для преподавательско-учебной работы в высших военно-учебных заведениях необходимы преподаватели, обладающие авторитетом и истинными человеческими достоинствами.

Требования доктрины обороны и военной доктрины Союзной Республики Югославии

Доц. д-р Милинко Стишович, полковник

Современный мир продолжают загружать многочисленные противоречия, которые прогрессивные силы пытаются решать политическими средствами. Однако, большие центры мощи в решении взаимных споров все чаще проявляют различные формы силы, даже и военной, так что вооруженные столкновения становятся все более реальными. Ибо, это факт, что великие державы, как и все остальные страны, обладают respectable военными потенциалами.

Все государства, в том числе и Югославия, стараются определиться к актуальным событиям и процессам, возникающим в международном содружестве. Конечно, самыми значительными – это те с военной подоплекой. В этом плане государство привлекает значительные научные потенциалы, обеспечивающие государственному и военному руководствам научную обоснованность своего отношения к войне и миру и к военному фактору вообще. В СР Югославии этот материал надо определить через доктрину обороны и военную доктрину.

Указанная проблематика в предлагаемой статье рассматривается аналитическо-синтетическим методом. В первой части, „Общий подход к проблеме“, автор исходит из категории войны как общественного феномена и его основного содержания – вооруженной борьбы. Также, теоретически определяются важнейшие понятия, находящиеся в логической связи с войной и вооруженной борьбой (наука, военная наука, доктрина, доктрина обороны и военная доктрина). Вторая часть работы, „Войско Югославии и требования доктрины“, охватывает определенные критерии проектированного строительства Войска Югославии и функции обороны, как исходную точку для оформления военно-доктринальных документов. В третьей части работы, „Проблемы строительства военной доктрины Союзной Республики Югославии“, указывается на основные содержания нашей военной доктрины и проблемы, связанные с этим, причем предоставляются соответствующие результаты исследований.

Политическое общественное мнение

Д-р Влайко Петкович

Мнение в обществе, в частности в политической жизни имеет исключительное значение. От отношения общественного мнения к существующей общественно-политической системе во многом зависят

стабильность и перспектива этой системы. Оно является своеобразным отражением популярности государственной политики, решений, принимаемых властями, и общего состояния в обществе.

На основании опыта носители политической власти должны уважать волю народа, если стремятся к долговременному успешному выполнению функции, доверенной им. Насколько значительно, чтобы их решения были принимаемыми и принятыми, с целью осуществления общих интересов, настолько опасно, если общественное мнение завоевывается, с целью осуществления частных и отдельных интересов. В случае злоупотребления, общественное мнение склоняется к осуществлению целей, которые не находятся в функции государственных и национальных интересов.

Общественное мнение преимущественно формируется посредством средств массовой информации, в результате чего наиболее часто, по причине различных интересов владельцев средств массовой информации, недостаточной и неверной информированности, возникает информационный конфуз, а в условиях кризиса и войны – даже и информационный хаос.

Источники сопротивления новым научным сознаниям

Канд. наук Душан Вишнич, полковник

Стремясь утвердить, какие препятствия лежат на пути новым научным идеям и истинам, сформулированным и представленным общественности в форме гипотез (теорий), автором используется прием *in medias res*. Выделив пять комплексных категорий сопротивлений, он считает, что на первом месте по значению находится военная доктрина и из нее выведенные субдоктринальные документы. Нашей военной доктриной является „Стратегия вооруженной борьбы“. Она представляет собой закрытое, неприветливое собрание положений, ненадежной познавательной ценности, которому не нужны любые новые знания. Второй комплекс сопротивления научному сознанию составляют неудовлетворительные условия научной деятельности (отсутствие целей и стратегии, настроение военной верхушки, модель операций и коммуникаций в столкновении с субординацией, степень научной организованности полемологии и кадров). Третий тип сопротивления составляет опыт вооруженной борьбы и его фетишизация. Четвертый вид сопротивления научному сознанию – отрицательный воинский дух, а пятый – здравомыслящая основа познавательной способности офицеров.

Обработав эти пять категорий сопротивлений новым гипотезам (теориям) в полемологии, автором указан на их многочисленные практические последствия и намекнул о возможных решениях замеченных проблем.

В нашей военной литературе редко встречается синтагма „функции боевых действий“. Наиболее частыми нормативными выражениями, обозначающими содержание и объем военного искусства, являются „содержания вооруженной борьбы“ и „обеспечение боевых действий“. На основании анализа этих проблем с логического, методологического, языкового, теоретического и эмпирического аспектов автор попытался по-новому подойти к пониманию боевых действий, их структурированности и содержания, а также, на основании системного и функционального анализа процесса боевых действий, классифицировать их на основании единых критериев, придерживаясь методологической процедуры и приемов, которые это обеспечивают. Оpoznание „подведомственных“ и „процессных“ функций боевых действий, а также их взаимозависимости обладает научными, специальными и доктринальными (теоретическими и практическими) импликациями в военном искусстве (полемистика). Подведомственные функции можно, в методологическом смысле, рассматривать как критерии для оценки эффективности осуществления процессных функций боевых действий (интегрированные и однородные), что зависит от назначения и организационно-штатной структуры воинской части, участвующей в вооруженной борьбе. Исследование функций боевых действий представляет собой теоретическо-методологический вопрос полемологии, а их конкретный способ профилирования и реализации является практической проблемой любой армии в мире. Понимание функций боевых действий в теоретическом смысле оказывает непосредственное влияние на организацию армии, подготовки и привлечение частей к вооруженной борьбе. Поэтому автор подчеркивает необходимость уточнения различий в значении отдельных функций боевых действий в истории военного искусства. Правильное теоретическое определение функций боевых действий и их умелая реализация были „привилегией“ самых развитых армий в ходе истории и по всей вероятности так останутся и в будущем. Широко охватывая эту тематику в статье, автором открываются многочисленные проблемы, требующие исследований, с целью усовершенствования военной парактики (наука, специальность и умение).

Генерал Груич – солдат, политик и дипломат

Божидар Йовович

В множестве исключительных, образованных сербов в военной форме выделяется знанием, спокойствием и выдержанностью, но и постоянством Сава Груич, ординарный член Сербского научного общества (1875) и почетный член Сербской королевской академии (1892). Он обогатил историческую науку документальными историческими сочинениями из времен сербских освободительных войн с Турками 1876-1878 гг. и отстаивал интересы своей страны в дворцах Европы, России и Турции. Удалой и находчивый не поле боя, он таки же был

ловким политиком и дипломатом, выделялся тактом и непринужденной воздержностью. Он помогал своему народу на поле боя, в политическом строительстве и демократическом созревании страны, а также в получении поддержки в осуществлении государственных интересов Сербии. Хотя был неловким в ораторском искусстве, его произведения могут служить примером хорошего стиля. Выдержанным размышлением и логическим изложением материала об исторических событиях, он проявил себя хорошим знатоком событий и сторонником документального рассказывания. Выдержанность и беспристрастность в написании и толковании своих наблюдений предвещали будущего государственного деятеля, политика и дипломата.

Ликовно-графички уредник
Бождар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Раде Катић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.700 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку и технологију Републике Србије, бр. 413-00-222/95-0101, од 19. 06. 1995. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Југословенски библиографско-информацијски институт